al. piru

«Al. Piru a făcut excelente studii de istorie literară la Facultatea de litere din Iaşi, a colaborat cu articole bine informate de istorie literară la *Jurnalul literar* (1939 şi 1947—1948), apoi în pagina literară a *Naţiunii*, publicaţii conduse de mine. În această fază a activităţii sale şi-a făcut un stil critic şi s-a exercitat în cercetările documentare.

Pentru meritele sale indiscutabile l-am recomandat asistent al meu la catedra de Istoria literaturii române din Bucureşti. Aci şi-a luat doctoratul cu o lucrare despre *Opera lui G. Ibrăileanu*, după ce pregătise una asupra *Vieţii lui G. Ibrăileanu*. Din tot ce s-a scris monografic asupra criticului ieşan, aceste lucrări sînt cele mai serioase, bine informate, cu o urmărire sobră a izvoarelor, cu o aşezare atentă în timp şi spaţiu, cu o interpretare ideologică impecabilă şi evitarea anecdoticei joase sau a interpretării artificiale şi stridente. Stilul este bine ritmat, personal, fără inutilă literatură.»

19 iulie 1963

G. CĂLINESCU

editura minerva

Lei 5

663

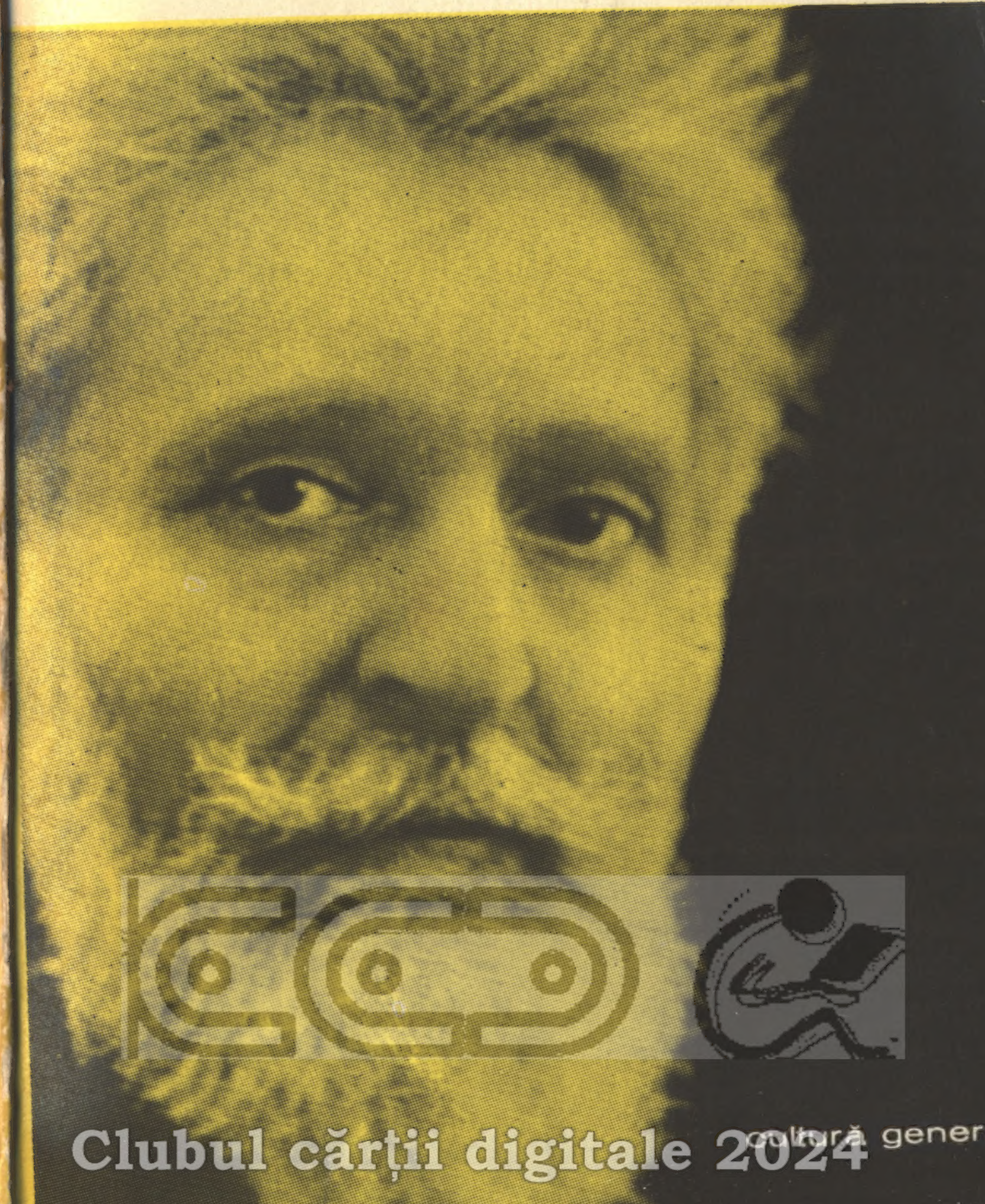
al. piru

al. piru

g. ibrăileanu

cultură genera

al. piru

g. ibrăileanu

(VIAȚA ȘI OPERA)

EDIȚIA A TREIA

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1971
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

NOTA

Textul cărţii de faţă este reprodus după volumul : *G. Ibrăileanu* de Al. Piru, Editura pentru Literatură, 1967. Din volum s-a omis, cu îngăduinţa autorului, capitolul de bibliografie

„BIBLIOTECA PENTRU TOŢI"

DIN CUVÎNTUL ÎNAINTE LA EDIŢIA A DOUA

Prezenta lucrare reprezintă o reluare a celor două cărţi publicate în 1946 şi 1959, Viaţa lui G. Ibrăileanu *şi* Opera lui G. Ibrăileanu, *scrise între 1945* şi *1946 şi care trebuiau să apară la scurt interval una după alta. Amînînd tipărirea celei de-a doua, teză de doctorat în filozofie şi litere, pînă la susţinere, în 1947, conform regulamentului de atunci al examenului, iar editura la care lucrarea era contractată modificîndu-şi profilul, am fost nevoit să aştept cu manuscrisul un spaţiu neprevăzut de lung. Între timp, cu prilejul diverselor comemorări, au apărut felurite articole despre G. Ibrăileanu, poporanism, revista* Viaţa românească, *chiar unele studii de proporţii mai mari, amintiri şi evocări. Am folosit pe cele mai autorizate din ele în* Opera lui G. Ibrăileanu *în 1959, păstrînd referinţele de ordin biografic pentru o nouă ediţie a* Vieţii lui G. Ibrăileanu. *Ocazia de a înfăţişa cele două studii simultan mi se prezintă abia acum.*

Redactînd cele două cărţi în acelaşi timp, ne-ar fi fost foarte uşor să le contopim, să expunem adică paralel viaţa şi opera sau, cum se mai spune, „drumul vieţii şi creaţiei" lui G. Ibrăileanu

la un loc. Concepţia noastră a fost şi este însă diferită de aceea a autorilor de monografii de tip mixt care amestecă relaţiunea biografică despre scriitor cu analiza operei sale. Obiectul biografiei ca şi al studiului operei este personalitatea scriitorului văzută însă în biografie în latura ei caracterologică, umană, pe cînd, în studiul operei, în latura ei artistică. Monografia de tip mixt se ridică pe un determinism aplicat mecanic după care o poezie este tristă fiindcă autorul ei suferea de o maladie organică. În realitate, muzica nu trădează ulcerul stomacal de care Beethoven a suferit toată viaţa, „omul" nu explică în nici un fel „opera", dimpotrivă, opera ne ajută adesea să schiţăm portretul omului. [1]

Problema principală a monografiei e să explicăm cum este opera unui scriitor, mai puţin de ce e aşa şi nu altfel. Biografia nu devine atunci inutilă? Nu, pentru că personalitatea unui artist, în care descoperim, alături de condiţionările exterioare, un efort intim de autoafirmare, este totdeauna interesantă şi nu o dată într-un sens superior instructivă. În desfăşurarea destinului unui artist toate faptele sînt sau par semnificative, gesturi ale unei existenţe exemplare, şi rostul biografului este să întrevadă pretutindeni şi să lămurească finalitatea lor.

Cu privire la viaţa lui Ibrăileanu materialul documentar a sporit din an în an. Au ieşit la iveală noi piese de arhivă, s-au publicat noi mărturii şi

---

[1] Vezi Gustave Lanson (*La méthode de l'histoire littéraire*) în legătură cu Rousseau: *„Les cinq enfants mis aux Enfants trouvés, ni le ruban de Marion, ne nous apprennent rien sur l'inspiration morale de Jean-Jacques en 1760, et encore moins sur la vertu morale et, si je puis dire, la salubrité de l'Emile".*

rememorări uneori foarte extinse. Imaginea noastră din 1946, fundată în cea mai mare parte pe izvoare emanînd de la autor direct (amintiri, scrisori, confesiuni), nu s-a modificat cu toate acestea sensibil. Am adus la zi datele procedînd, ca şi prima oară, critic, selectînd adică sursele, primind ceea ce am socotit plauzibil şi infirmînd sau neglijînd ceea ce mi s-a părut incert ori neconcludent. Am dat desigur întîietate documentelor provenind de la Ibrăileanu însuşi, corespondenţei sale, necunoscută acum două decenii, scrisorilor lui şi ale cîtorva din cei mai apropiaţi prieteni ai lui. Din păcate s-au publicat mai mult scrisori către Ibrăileanu şi prea puţine scrisori proprii. Am evitat sistematic romanţarea, chiar în sensul de fantazare pe marginea documentelor, reducînd comentariile la minimum şi lăsîndu-le să vorbească singure. Eseul nostru biografic, bizuit pe sugestie, nu este o pledoarie pro sau contra.

Analiza operei lui Ibrăileanu am întreprins-o pe sectoarele din care se constituie, mai întîi în încercările de propagare a unor direcţii social-politice şi literare, apoi în năzuinţa de fundamentare a unei concepţii estetice, în latura de istorie literară şi critică românească şi universală, în lupta de opinii cu alţi critici, în creaţia literară propriu-zisă (a publicat un volum de aforisme şi un roman), în fine, în expresia ei stilistică. Confruntînd sinteza noastră din 1946, publicată în 1959, cu studiile despre opera lui Ibrăileanu apărute între timp, nu am avut aproape nimic de adăugat sau schimbat.

22 mai 1966 — AL. PIRU

PARTEA I

VIAȚA LUI G. IBRĂILEANU

ORIGINEA, FAMILIA, PĂRINŢII

În rarele împrejurări cînd a avut prilejul să vorbească despre el însuşi, Ibrăileanu declara că nu se socoate un om atît de însemnat încît să creadă că interesează pe cineva unde s-a născut, ce şcoli a învăţat, care sînt cărţile lui de căpătîi şi toate celelalte fapte de un caracter pur personal. Ar fi fost mirat de o carte despre el în colecţia „Oameni de seamă". Era discret şi pudic, şi contemporanii ne atestă că, deşi mîndru în intimitate de originea lui, dată fiind vechimea neamului armenesc, se ruşina de numele Garabet [1]. A semnat întotdeauna doar cu iniţiala G. Nu punea nici un preţ pe factorul etnic în sens rasial şi avea cele mai curate aspiraţii româneşti. „Într-un rînd — mărturiseşte Mihail Sadoveanu — a spus zîmbind că e cel mai vechi moldovean dintre noi toţi, căci strămoşii lui stau aici dinainte de descălecarea Moldovei." [2] În orice caz armenii au venit în Moldova după anul 1060, cînd istoria arată că s-a ri-

---

[1] H. Sanielevici, *Poporanismul reacţionar*, Buc., 1921.
[2] Mihail Sadoveanu, *G. Ibrăileanu*, în *Însemnări ieşene*, 1936, nr. 7, p. 261—263, sau *Viaţa românească*, 1956, nr. 3, p. 15—16.

sipit Haiasdanul, ţinutul lor de baştină [1]. Îi găsim însă stabiliţi pe meleagurile noastre, abia pe la 1418, în vreo şase aşezări [2]. Celor din cetatea Novgorodului (Romanul de azi) Alexandru cel Bun le recunoştea cîteva privilegii. Mai tîrziu ei deveniseră bacali (rachieri), bogasieri (negustori de manufactură fină, stofe orientale şi braşovenii) şi cavafi (negustori de încălţăminte), constituind o breaslă [3].

De bună seamă nici Ibrăileanu n-a fost cruţat de divagaţii asupra originii, curiozitatea fiind că acestea vin tocmai din partea unor alogeni. Aşa, considerînd că „are capul mare, ochii mari şi languroşi în forma migdalei, umerii obrajilor puternic ieşiţi în afară, *nasul tipic hetit*, braţele ceva mai lungi ca de obicei, în proporţie cu picioarele — toate, dar toate caractere tipic *hetite*, vestasiatice; de asemenea temperamentul, amestec cu totul caracteristic, de impresionabilitate vibrantă şi de scepticism glacial" — Sanielevici conchidea că posedă „toate însuşirile ca să reprezinte nu numai întreaga armenime de pe glob, dar chiar toată Asia anterioară [4].

Trăsăturile feţei, ce-i drept, caracteristice, sugerau porniri interioare pe care — într-o măsură — omul le avea; dar cu criteriul somatic deducţiile

[1] Mihai Pajiskian, *Călătorie în Polonia*, Veneţia, 1830, p. 63.

[2] Georgio Pray, *Dissertationes historico-criticae in annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum*, Vindobonae, 1774, § XI, p. 170.

[3] Gh. Ghibănescu, *Breasla armenilor din Roman*, în *Arhiva*, organul societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi, 1909, nr. 10, p. 387—398.

[4] H. Sanielevici, *op. cit.*

devin fabuloase, iar fantezia antropologului duce la curate extravaganţe. Aceluiaşi Sanielevici, leptorimia (nasul „convex imens şi busqué") îi vorbea despre „avîntul dinaricului" (tipic la Cyrano şi Don Quijote), „mica bărbie ştearsă, dusă înapoi", despre „retragerea în sine a vestasiaticului", ochii „răscroiţi, puţin cam ieşiţi", migdalaţi, visători, despre „ardoarea şi fanatismul arabului", părul — odată „negru şi lins", altădată „roşcat", despre „patosul epic al dalicului" (caracteristic lui Bismarck şi Hindenburg) [1]. Iată-l aşadar pe teoreticianul specificului naţional purtat de la Gibraltar pînă în Mesopotamia şi din Dalarma (Suedia, locul de apariţie a omului de Cro-Magnon, strămoşul rasei dalice) pînă în Alpii Jugoslaviei, exponent necontestat totodată al continentului profeţilor, Asia, unde — după vorba lui Gobineau — în fiecare om se ascunde un sacerdot... Şi unde mai punem că hitiţii sînt de rasă vanică, urmaşi ai seminţiei Urartu sau Biaina!

Spirite mai duşmănoase i-au dat lui Ibrăileanu în plus denumirea de Ovanes (A. Vlahuţă), Aţibur (M. Teodorescu), Geanabet, Ilarie Chendi expediindu-l cu salutul armenesc *munas parof paregam baro Garabet* [2]. Prin analiza numelui, N. Iorga insinuă o provenienţă portuară, cosmopolită, poate otomană a criticului [3], şi fără îndoială că nu animat de bune intenţii Stere îl numeşte în romanul

[1] H. Sanielevici, *Probleme sociale şi psihologice*, Bucureşti, 1920, p. 135—148 *(Tipul hetit)*; acelaşi, *Un luptător pentru ţărănime*, în *Adevărul literar şi artistic*, din 22 martie 1936, p. 3.

[2] Ilarie Chendi, în *Viaţa literară*, nr. 21, din 21 mai 1906, p. 8, şi *Cumpăna*, I, 13, din 19 februarie 1910, p. 206—207 *(Pro domo)*.

[3] N. Iorga, *Cronică*, în *Semănătorul*, IV, 49, din 4 decembrie 1905, p. 914.

său „circasianul“, adică adigheul, cazacul, Spiridon Ciorbadgioglu.

În vreme ce ascendența brăileană și îndepărtat caucaziană rămîn ipotetice, rădăcinile familiei se întind în pămîntul străbun. Astăzi ramificațiile sînt destul de răspîndite și pînă nu demult ni se semnalau : un doctor Ibrăileanu la Focșani, un profesor de limba germană (tot Garabet) Ibrăileanu la Galați, cu doi fii : Aurel, avocat și Virgil, inginer la C. F. R., un Cristea Ibrăileanu și un Mihai Ibrăileanu magistrați, un Grigore Ibrăileanu și un Gheorghe Ibrăileanu funcționari în București, o Irma și o Ana Ibrăileanu tot în București, în fine, Varteris Ibrăileanu, negustor în Tecuci [1].

După mamă, Ibrăileanu se trage din Roman. Bunicul, Andronic Marcovici, ar fi fost un om foarte deștept, pe care însă nepotul nu-l apucă, murind, se pare, înainte de cincizeci de ani. Fusese căsătorit cu Vartenia, femeie fără carte și săracă, după toate aparențele, venind dintr-o clasă de jos, unde nu există „creșterea în bumbac“. Fire naivă, sentimentală și curioasă, viața nu-i oferise Varteniei multe bucurii. La 70 de ani îi plăcea să afle multe despre lume, ispitind totul și punînd diferite probleme. „Pentru ea lumea exista și era veșnic nouă și plină de mister. Stelele, cerul, viața plantelor, a animalelor, cauza tuturor lucrurilor — o interesau necontenit.“ Bătrîna visase poate condiții mai bune, dar avea și melancolia lucrurilor duse. Plină de grijă pentru nepot, îl va fi petrecut de multe ori la gară cu nostalgia unor noi

[1] Al. Epure, *Contribuție la cunoașterea vieții și a începuturilor literare ale marelui critic G. Ibrăileanu*, Roman, 1937.

orizonturi, căci această femeie incultă simțea „poezia subtilă a unui tren (a unei adunături de oameni necunoscuți) care a stat o clipă în stație și apoi s-a dus departe, tot mai departe...“ [1]. Cum era bunica vedem dintr-o fotografie din 1883. Reînsemnată, cu adîncituri de suferință pe față, e îmbrăcată într-un palton modest, cu mînecile și gulerul blănite economicos. Poartă un capușon cu marginea tot de blană și — gingășie tardivă ! — ține în mînă o floare. Văduvă și paralizată spre sfîrșitul vieții, muri la Roman prin 1896, douăzeci de ani după ce-și îngropase fata, pe Maria, „ființa prea scumpă“.

Andronic și Vartenia Marcovici avură trei copii : pe Maria, Teodor și Tasia.

După actul de naștere al lui Ibrăileanu, reiese că *Maria Marcovici* s-ar fi născut în 1845, deoarece avea 26 de ani cînd l-a născut. Actul ei de deces însă presupune ca an al nașterii 1842. Data dintîi ni se pare totuși mai sigură, Ibrăileanu însuși afirmînd în *Amintiri* că mama lui a murit la 31 de ani.

Portretul mamei lui Codrescu din *Adela* este desigur al Mariei. Murind tînără (la 17 septembrie 1876), cînd copilul avea doar cinci ani, fiul n-o ținu minte și imaginea ei și-o făuri după o fotografie decolorată și din auzite. Fusese „o fată tăcută, înaltă, cu părul castaniu, cu ochii căprui“ [2].

Moartea surveni din cauza unei nașteri, la Roman, în zorii unei zile de toamnă.

Al doilea copil, Teodor Marcovici, veni pe lume în 1849. Foarte inteligent, deși nu terminase mai

[1] G. Ibrăileanu, *Amintiri din copilărie și adolescență*, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 889, din 19 decembrie 1937.

[2] G. Ibrăileanu, *Amintiri...*, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 884, din 14 noiembrie 1937.

mult de patru clase primare (aşa cum se făceau prin 1860), Teodor e un tip interesant şi avu asupra lui Ibrăileanu o influenţă considerabilă. Neavînd mijloace de a învăţa mai multă carte, se instrui singur şi reuşi a ajunge un „om modern", cu toate că unicul lui mediu era cafeneaua. În stare să explice fenomenele naturale ca orice manual de fizică, printr-o sforţare intelectuală proprie, devenise ateu. Natura îl înzestrase cu o mulţime de talente: croia cu îndemînare rochii femeieşti, repara ceasornice, colora fotografii. În viaţă se arăta însă ca un sceptic (nu era cu nimeni în politică) şi mizantrop. Nu primea pe nimeni acasă, nu întreţinea legături cu rudele vulgare, avea spirit critic şi ironist. Dacă în România s-ar fi făcut un partid nou, revoluţionar, dar nu utopic, ar fi aderat. Aristocrat din fire, umbla bine îmbrăcat şi se ferea de mulţime. Nu suferea atingerea nimănui şi în discuţii îşi combătea adversarul cu violenţă. Distins, izolat, cu răspunsuri la toate problemele, trăia din cîteva mii de franci pe care le da cu dobîndă, pricepîndu-se la mînuirea sumei în aşa fel, încît să-i producă un venit cît mai mare. De suferinţa celor la care ţinea se înduioşa şi el, dar pretindea oricui o purtare demnă. „Cred că a fost omul cel mai înzestrat din toată familia noastră — notează Ibrăileanu. Se zice că eu îi seamăn. Se poate. Dar eu sînt el amestecat cu o mulţime de lucruri de o valoare... inferioară... E ceva greoi, e o stîngăcie, e o lipsă de gust, e o slăbiciune de logică la mine, care nu erau la dînsul."

La douăzeci şi şase de ani, după moartea sorei sale, Maria, Teodor se înamoră de o doamnă din Roman, fiică a Eleonorei — proprietară de moşie la Poiana lui Iuraşcu. Această dragoste îi cauză multe neplăceri, de unde probabil şi purtările lui

ciudate. În august 1876 îşi rupse două degete la un ferăstrău mecanic şi se îmbolnăvi de inimă. Muri peste doisprezece ani, în ianuarie 1888, în vîrstă numai de 38 de ani.

Tasia (Tasica) Marcovici se mărită cu Isaia Trancu, om blînd şi de treabă, casier de mărfuri în gara Roman, apoi şef de staţie la Iveşti (Tecuci), Galbeni, Buhuşi şi Iaşi. Era „foarte frumoasă, foarte delicată, foarte poetică şi, pentru noi, aristocrată, căci numai ea trăia mai bine, mai înalt... Mătuşa mea era cineva foarte deosebit şi cînd venea la Roman era un eveniment. Eu o iubeam cu un fel de entuziasm pentru căldura ei sufletească, pentru ochii ei frumoşi, pentru că mă iubea şi ea, pentru că-mi dădea lucruri bune." [1]

Într-o fotografie, mătuşa are însă ochi pătrunzători, buze strînse, bărbie voluntară, încît aerul e mai degrabă al unei severe supraveghetoare de pension. Rochia neagră cu guleraş alb brodat, sub care e legat un papillon, inspiră eleganţă, indicată de altfel şi de fineţea trăsăturilor. Muri în Iaşi, după o viaţă îndelungată şi fericită.

Ce fel de oameni vor fi fost bunicii din partea tatălui nu putem şti. E cu putinţă ca strămoşii lor să se fi tras de prin părţile dunărene, dacă ne gîndim că li se mai spunea şi Brăileanu. O altă bănuială ar fi că sînt din Botoşani. Erau armeni şi se numeau şi ei Garabet şi Vartenia Ibrăileanu. Cînd au venit armenii în Botoşani e greu de spus. Pînă la 1662, documentele nu-i pomenesc. Abia în acest an dăm peste un David „nămesnicul". Armenii trebuie să se fi aşezat totuşi în oraş cu mult înainte. La 1639, Vasile Lupu dă unui Cristea Brăileanu moşia Ruşilor de la Botoşani, „pe care o

[1] *Op. cit.*, în *Adevărul literar şi artistic*, nr. 889.

hotărîseră mai mulți tîrgoveți"[1]. Nu putem face însă nici o legătură între acest Cristea Brăileanu și Garabet Brăileanu.

Conform actului de deces[2], Teodor Ibrăileanu se născuse în anul 1842. Învățase și el patru clase primare și rămăsese cu ele. La 29 de ani se căsători cu Maria Marcovici și după șase ani, pierzînd-o, se însoți pentru a doua oară (în 1877) cu o Chița. Dar nu iubise decît pe cea dintîi, pe care o luase „dintr-un amor plin de scrisori de dragoste și de toate încîntătoarele nebunii ale tinereții". Era un om „voinic, curajos, bun și de o inteligență mijlocie". „Avea un caracter admirabil, din care puțin am moștenit. Am moștenit jovialitatea pe care mi-a împuținat-o boala și altă parte a caracterului meu. N-am moștenit egalitatea caracterului lui, răbdarea și optimismul lui. El, orice necaz cît de mare (pierderea averii, lipsa banului pentru ziua de mîine etc.) ar fi avut, rămînea tot vesel, parcă i-ar fi venit o mare bucurie... Nu se irita niciodată, orice i-ar fi făcut cineva, oricît de nedrept ar fi fost cu el, orice i-ar fi spus. Cel mult, scotea un oftat, de mirare mai mult, mirare că cineva poate spune asemenea lucruri."[3] Fu impiegat financiar și administrator al mai multor moșii. A murit la 21 septembrie 1887, orele 5 dimineața, tînăr, de 45 de ani.

---

[1] N. Iorga, *Studii și documente*, V.

[2] Arhivele Statului, Iași, *Dosarul cu căsătoria domnului G. T. Ibrăileanu cu domnișoara Elena Carp*, nr. 111, din 5 iulie 1901.

[3] *Op. cit.*, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 889.

COPILĂRIA

În 1871, Teodor și Maria Ibrăileanu, de curînd căsătoriți, se stabiliseră în Tîrgul-Frumos, la două stații depărtare de Iași, pe linia ferată care duce la Pașcani, orășel înșirat pe o colină, compus din cîteva dugheni cu mărunțișuri multicolore, cu aspectul oriental caracteristic așezărilor moldovene de la sfîrșitul secolului trecut, colbos vara și înnoroiat toamna, veche colonie de armeni și evrei săraci. Tinerii aveau, se vede, rude în partea locului și deschiseseră o prăvălie pe ulița principală, denumită pompos Strada Mare, la nr. 395. (Mai tîrziu, casa a fost transformată în gimnaziul „Trancu-Iași".) Într-un asemenea mediu se născu, în ziua de 23 mai 1871, copilul care avea să primească numele de Garabet[1]. Fu botezat după ritul gregorian de către Maria O. Zaharia, mătușă a lui Trancu-Iași[2], iar în ziua de 25 mai, orele 2 d. m., martorii Ovanes Zaharia, comersant, de 48 ani, și Lazăr Trancu (tatăl fostului ministru), de 31 ani, aceeași profesiune, îl înfățișară, împreună

---

[1] Dosar de căsătorie citat.

[2] Gr. L. Trancu-Iași, *G. Ibrăileanu*, în *Adevărul*, nr. 50, din 15 martie 1936, p. 1—2.

cu Teodor Ibrăileanu, domnului Gh. Pralea, primar şi ofiţer al stării civile. Cîteva luni după aceea, în iarna lui 1872, Teodor se văzu nevoit să lichideze prăvălia şi să părăsească Tîrgul-Frumos.

Săraci şi îndatoraţi, tinerii căsătoriţi veneau în Roman, pe capul Varteniei Marcovici. Reluară viaţa din greu, în familie nefiind locul pentru „plimbări, soarèle şi celelalte". „Toţi munceau, duceau o viaţă onestă — aveau datorii mici, dar grave de îndeplinit." Copilul însuşi părea conştient de asta, deşi „plin de toate naivităţile acestei vîrste". Mama, care întreţinea casa „lucrînd zile şi săptămîni întregi la o cusătură pentru cîţiva lei", îl iubea. Lucrurile însă mergeau prost, şi Teodor Marcovici trebui să dea şi el o mînă de ajutor. „S-a întîmplat să mă nasc într-o familie de mică burghezie, cu tradiţii, cu «viaţă de familie», compusă din sentimentul datoriei, din iubire şi din solidaritate. Ce voi fi avînd bun în caracterul meu vine de acolo." [1]

Patru din cei mai fragezi ani Garabet îi petrecu în această casă bătrînească, unde mama grijulie îl păzea iarna să nu stea aproape de geam [2]. La o vîrstă cînd alţi copii nu disting între masculin şi feminin, el era îmboldit de uşoare impulsiuni erotice : „Încă de la casa noastră din Roman, cînd aveam patru ani, ştiam genul substantivelor, vedeam Ceahlăul pe geam şi simţeam primul amor, acela pentru Otilia, fata de 7 ani, care trecea pe la geamul nostru, de patru ori pe zi, cînd se ducea la şcoală" [3]. E cu putinţă ca amorul să fi fost numai „un caz de sugestie" datorit faptului că cei

[1] *Op. cit.*, în *Adevărul literar şi artistic*, nr. 884, din 14 nov. 1937.
[2] *Ibidem*, nr. 885, din 21 nov. 1937.
[3] *Ibidem*, nr. 889.

mari îl tachinau. Dar cînd Otilia trecea pe la geam, el „se înróşea". Celelalte impresii erau, dimpotrivă, foarte nelămurite : „Nu ştiam pozitiv ce e acel Ceahlău, nici ce este un munte — nimic !" Apoi casa bunicii fu sechestrată din cauza datoriilor şi mai pe urmă dărîmată. Pe locul ei se zidi o biserică.

Prin mai 1876, tatăl se asocie cu unchiul Teodor şi împreună cu o altă rudă luă în arendă o moşioară la Poiana lui Iuraşcu. Satul vine aşezat la 31 de kilometri miazăzi de oraşul Roman, nu departe de Siret, în stînga rîului. Drumul pînă la el a fost prima călătorie mai lungă a lui Ibrăileanu.

„Stăteam pe scăunaşul trăsurii, iar mama mea cu bunică-mea în fund. Tatăl meu nu ştiu : era pe capră, ori nu era cu noi. Era frumos, era soare ! Întîiaşi dată am trecut prin păduri. Călătoream în altă planetă." Ajungeau în sat pe ploaie, pe la 5—6 seara, şi-i întîmpina moşiereasa, o cucoană bătrînă care fusese de mai multe ori „cu trăsura" la Paris. Fiica ei, Eleonora, era o femeie „foarte frumoasă" şi mamă a două fete între 16—18 ani. De una se îndrăgosti în curînd Teodor Marcovici. „Eleonora, cu numele ei sonor pentru mine, cu aerele de contesă, cu viaţa cînd la Paris, cînd la ţară", îi lăsă copilului impresia de „ceva neînchipuit de frumos şi nobil — şi misterios".

Arendaşii fură găzduiţi la început chiar în conacul moşieriţei. Pe sub streşini cucuveicile îşi făcuseră cuiburi şi puii impresionară „puternc" pe copil, iar în grădină, după ploaie, cîntau „mii de cuci". Locuiră în casa boierească multă vreme, dar Teodor Ibrăileanu dură în urmă o locuinţă proprie : „Era o casă nouă, cu un balcon lung, care suna ca metalul, nu ştiu pentru ce, cînd mă plimbam pe el, mai ales cînd umblam bocănind

cu călcîiele pe scînduri. Prin grădină trecea un pîrîu lat de-o palmă. Pe lîngă grădină, trecea un pîrîu mai mare. Din dosul casei, peste pîrîu, un deal drept, care mi se părea că atinge cerul. În stînga, un deal pe care umblau vitele ca nişte gîngănii pe un perete. În dreapta, cîmpia, cu o pădure în fundul zării. În faţă satul." [1]

Marea atracţie a satului era iazul, „o bucată lung şi trist, singuratic, o altă bucată, cu malurile pline de verdeaţă şi de copaci. Iar moara avea ceva nemaiauzit de misterios." La marginea orizontului, peste iaz, în cîmpie, se zărea o pădurice. Îmbătat de oceanul de ierburi, copilul hoinărea la 5 ani prin fîneţe, făcînd cunoştinţă cu prepeliţe, berze şi ţărani. Cu Petrea Petrişcanu deveni „prieten". Dar şi ţăranul Tancă era un „personaj foarte important", căci cocostîrcii aveau sălaş pe acoperişul gospodăriei lui. Cocostîrcul i se pare „o persoană foarte în vîrstă", „superioară" şi purtînd cu ea „un mister infinit". Misterioasă e şi luna, care „merge pe cer" în loc să rămîie deasupra morii de pe lac. Printre fîneţe, Garabet umblă ca „un om printr-o pădure, pe o cărare între două ziduri de copaci", abia văzîndu-se. „Aici, la Poiana lui Iuraşcu, am cunoscut întîi natura." Tot aici are pentru prima dată senzaţia fenomenului morţii : „Era într-un loc, la poalele unui deal, un loc trist, o coastă a dealului ruptă, năruită, singuratică. Acolo am văzut un cal mort, cu o parte din oase goale, şi cele două păsări sinistre care scobeau cu ciocurile lor mi-au produs un sentiment de groază dar şi de poezie", — curiozitatea învingînd teama. Mama îl lasă să se plimbe, dar îl ocărăşte cînd — voluptate a copilăriei ! — se joacă în colb cu băieţii de ţărani. Cuiburile, desigur, îl ispitesc. Din duioşie însă, nu le strică : „Ce lucru mare a fost pentru mine cînd am descoperit în grîu un cuib de prepeliţe, ca o fîntîniţă, mic, rotund, cît o farfurioară, înconjurat de un gărduleţ, — şi cînd puii au dispărut parcă în pămînt." Dorinţa de a înţelege tainele universului este a vîrstei. „Ţin minte că în toate impresiile mele de atunci intra în cea mai mare parte misterul." Spaţiul însuşi e prea mic pentru ochi şi închipuirea zboară dincolo de zare : „Toate mi se păreau foarte departe — în toate direcţiile mi se părea că se sfîrşeşte o lume, după care începe regiunea basmelor."

[1] *Op. cit.*, în *Adevărul literar şi artistic*, nr. 884.

În primele zile ale lui septembrie 1876, Maria Ibrăileanu simţindu-se rău, familia merse în Roman. Unchiul Teodor venea şi el să se caute la un doctor în urma accidentului care-i ciuntise mîna. Maria, suferindă de mai de mult, suportă cu greu naşterea unei fetiţe şi la 17 septembrie muri. „Ţin minte cum era întinsă pe masă, moartă, cu lumînări la cap" — îşi aminteşte fiul îndurerat. Nu-şi dădea însă bine seama de eveniment, plînse, dar apoi se jucă cu băieţii de-a ascunsul : „Fericită, dar crudă şi egoistă vîrstă ! Întotdeauna îmi aduc aminte cu displăcere, parcă cu un amar reproş pentru mine, că *atunci* m-am jucat. Niciodată, niciodată n-am dat mamei mele a mia parte din ce mi-a dat ea ! Pentru ce s-a născut ea, pentru ce a trăit ? Sînt milioane de fiinţe care au avut soarta ei şi pe care nu le ştiu. Dar ea, fiindcă mi-a fost mamă, în mintea mea are un loc unic şi întîmplarea ei e un lucru extraordinar pentru mine... Eu n-o ţin minte cum era la faţă, decît foarte vag. Am mai mult o impresie nelămurită despre fiinţa ei, despre esenţa ei sufletească, despre ceva cald

și lipit cu patimă de copilul acela, care azi sînt eu. Dar această impresie nelămurită a mea, adăugată cu cele ce am auzit despre ea, au alcătuit în mintea mea o ființă vie, pe care o văd : o fată tînără. Ea a murit la vîrsta de 31 de ani, și o văd ca o fată... Un sentiment mizerabil poate mă face să simt că e mai bine c-a murit în floarea tinereții. Ea a fost demult, foarte demult, și sentimentele mele pentru ea sînt pentru mama mea, pentru o femeie frumoasă, pentru o femeie care a suferit mult de sărăcie, pentru o ființă care n-a avut cînd să guste viața, pentru cineva care are toată poezia lucrurilor din depărtatul trecut... Nu pot să mă gîndesc mai mult la ea, fără să simt lacrimi de duioșie și uneori de un fel de durere — nu mare, dar care nu se poate compara cu nimic." [1]

După moartea mamei, Garabet leagă un fel de „camaraderie" cu tatăl, fiindcă rămăseseră „amîndoi orfani". Tatăl îl lua cu el pe la treburile lui și-i aducea întotdeauna ceva cînd venea acasă. „Eu îl iubeam cu amor, cu o iubire fizică. Îmi plăcea să-l sărut pe barbă... Parcă am și acuma pe buze senzația bărbii lui." Îl mai ținea și bunica, la Poiana lui Iurașcu, unde adesea venea în vizită mătușa Tasia Trancu, de la Brăila. Nepotul îi oferea o mare ospitalitate ducînd-o „prin fînaț, pe la moară" și recomandîndu-i florile de cîmp [2]. Cam în această vreme, Teodor Marcovici începu marea și nefericita lui dragoste. Lucrurile mergeau tot mai rău și averea lui Teodor Ibrăileanu se irosi. Trebui să arendeze alte moșii în Sălăvrești și Berbenceni, sat pe pîrîul Odobul, în partea de miazănoapte a județului Bacău.

[1] *Adevărul literar și artistic*, nr. 885.
[2] *Ibidem*, nr. 889.

La un an după moartea primei soții, se însură din nou, „din combinații gospodărești". Deși „bună, supusă, roabă", copilul nu putu da Chiței denumirea „artificială" și „oficială" de mamă. Avea de pe acum un „cult și o tandrețǎ alcătuită din tot felul de amintiri" pentru cea adevărată. Amintirile din această epocă ce va avea înrîuriri asupra caracterului său („cu altă copilărie, cu altă viață, fără aceste lucruri neobișnuite și triste, aș fi fost poate altfel") sînt nebuloase. Nu-și aduce aminte decît de „priveliști și peisagii" : „Țin minte o călătorie a mea cu tatăl meu într-o dimineață, pe un drum care mergea pe culmea unui deal, — un peisagiu de vis, albastru, siniliu, cu o ceață subțire, cu un orizont nemărginit și străin. Dar nu știu cînd a fost asta, unde mergeam, pe unde eram — nimic !"

La Sălăvrești și Berbenceni, precum și în alte sate, a stat puțin. Îi plăcea mai mult cu bunica și unchiul Teodor la Poiana lui Iurașcu. În grădină aveau „un chioșc făcut din haraci de fasole, bătute cu flori delicate de tot felul". Tropăia pe balconul casei, făcea mori pe pîrîul din grădină, creștea hulubi în pod ținînd socoteala cînd vor ieși puii. Moșul Teodor îi fabrica zmee uriașe. Dar amintirea mamei pierdute stăruie, și zmeul înălțat peste o pădure neagră, în depărtări, îi lasă o impresie de tristețe funebră. Din cînd în cînd, pleca la oraș : „Îmi aduc aminte de o călătorie la Roman, cînd am trecut peste Siretul mare, cu un pod umblător, pe furtună" [1].

[1] *Adevărul literar și artistic*, nr. 885.

ŞCOLAR ÎN CURSUL PRIMAR

Prin 1878, Teodor Ibrăileanu, mereu în căutare de afaceri, se găsea la Bacău. Era urmărit de nenoroc şi-i muri aci Maria, al doilea copil, înainte de a fi împlinit doi ani. Garabet avea, din mai, şapte ani, şi toamna trebuia să meargă la şcoală.

Cu privire la localitatea unde şi-a început cursul primar, amintirile sînt întunecate. Fu dat poate la Bacău, dar repede strămutat apoi la Roman : „Cele cîteva luni sau poate un an la Bacău îmi par un vis îndoielnic“ [1]. Între timp, tatăl pleca la Băceşti (sat la răsărit de Roman), ca administrator al unei moşii. Pierduse „cele din urmă parale“ şi, răcit întrucîtva cu familia Marcovici, din pricina noii lui căsătorii, îşi încredinţă fiul unei rude avînd faimă de bună educatoare, Coanei Ilenuţa, din uliţa Sfinţii Voievozi [2].

Femeia „uscată, urîtă teribil, cu un nas mare, aspră, rece“, cochetă la bătrîneţe cu toată sărăcia ei, punea ţara la cale în stilul Efimiţei lui Leonida şi se gătea cu „haine colorate şi pălării roşii şi

[1] *Op. cit.*, în *Adevărul literar şi artistic*, nr. 886, din 28 nov. 1937.

[2] G. Ibrăileanu, *Caragiale — Cînd a împlinit 60 de ani*, în *Viaţa românească*, 1912, nr. 1, p. 98—101.

albastre“. Pe musafir îl sili să îndure foamea, în virtutea principiului că „stomacul n-are fereastră, pe cînd hainele şi celelalte se văd“.

Matricolele şcolilor nr. 1, 2 şi 3 de băieţi din Roman nu înregistrează pe anii 1878—1883 numele lui Ibrăileanu T. Garabet. În matricula liceului „Roman Vodă“ pe anii 1883—1884 se arată că ar fi absolvit cursurile Şcolii Primare nr. 3. Însă rudele spun că a urmat la Şcoala nr. 2, zisă şi „Şcoala Mavrichi“ [1], ceea ce pare mai sigur dacă ne gîndim că această şcoală e tot pe strada Sfinţii Voievozi.

Metoda obişnuită atunci în învăţămînt era aceea a lui „luaţi de aici pînă aici“. Chiar din prima zi de şcoală, la Roman, Garabet primi „deodată“ o pagină unde avea de învăţat pe *i* şi *u* (celelalte litere le făcuse la Bacău). Trebuia ca cineva să i le explice, dar fata gazdei nu voi, pe motiv că nu i se zicea ţaţă : „Eu, conform naturii mele, n-am putut să-i dau nume îndată ce m-am mutat acolo. Şi n-a voit să-mi spună, decît cu preţul să-i spun cum voia ea. Şi nu i-am spus.“ [2]

În clasă, pedagogia era aplicată de un popă „mare, cîrn, care zbiera grozav şi bătea“, astfel că băiatul se îmbolnăvi şi zăcu de friguri „luni întregi“. Fu îngrijit de mătuşa Tasia, care-l luă cu ea şi nu mai termină anul şcolar 1878—1879, fiind probabil retras [3]. Şcoala îl îngrozise atît de mult, încît trecea pe lîngă ea cu frică. Frigurile îl slăbiră de tot şi făcu primul exerciţiu de umblat cu un baston. Se înzdrăveni în vacanţă la Băceşti, mergînd călare singur cîte 4—5 kilometri şi tre-

[1] Al. Epure, *op. cit.*

[2] *Adevărul literar şi artistic*, nr. 886.

[3] Al. Piru, *G. Ibrăileanu şi Bacăul*, în *Bacăul*, XXI, nr. 2349, din 8 ianuarie 1944, p. 1—3.

cînd curajos prin păduri [1]. Nu uita să se mai joace și în colb cu băieții de țărani, așa că o dată tatăl îl bătu. „Singura dată cînd am fost bătut. [2]"

Anul școlar următor (1879—1880) — tot în clasa întîia — locui la aceeași gazdă. Se juca în nucii din grădină, în care își făcea „case suspendate", sau ridica zmeie în afară de oraș, lăsîndu-le în timpul nopții ancorate. Printre grămezile de materiale din ograda școlii, unde se ridica pe atunci o clădire, avea „locuri ascunse, locuri de siguranță, în șoproanele pentru scînduri, în varnițe și șanțuri". Vinerea mare, la denie, trăgea clopotele bisericii din curtea aceleiași școli sau se prosterna în genunchi : „Ce sentimente atunci, de ceva straniu și intim !"

La carte era bun, fiind precoce în toate. Amorul însuși nu e ocolit, numele iubitei fiind Tinca. Visa tot felul de aventuri cu această fată de vîrsta lui și încă pe cînd se culca ! Ba îl ispitesc și fetele mai mari. Cînd servitoarea gazdei, fată rotundă de la țară, îi povestește cum vărul lui, flăcău de 20 de ani, a prins-o în brațe pe cînd se scobora din pod, se simte „gelos". E romanțios și mortea unei alte iubite, Profira, îl pune în curent cu cîntecele de lume [3] :

Obosit de munca zilei
Priveam luna și plîngeam,
La trecut, la viața-mi de-astăzi
Și la tine mă gîndeam.

Fetele nu află însă nimic. Lăsat în voie de coana Ilenuța, băiatul joacă oina, se scaldă vara de cîte

[1] *Adevărul literar și artistic*, nr. 886.
[2] *Ibidem*, nr. 885.
[3] *Adevărul literar și artistic*, nr. 887, din 5 decembrie 1937.

trei-patru ori pe zi în Moldova (uneori și noaptea pe lună), umblă kilometri întregi pe mal și prin apă : „Știam toate adîncurile, toate locurile". Zmeiele rămîn ocupația favorită. Cînd unul i se agață de crucea unei biserici, îl privește cu regret toată vara, pînă ce-i putrezește hîrtia și șindrilele : „Multă melancolie mi-a produs acel zmeu, prins acolo sus, departe și nimicit cu încetul de către vînturile și ploile reci ale nopților de la sfîrșitul verii și începutul toamnei".

Înălțarea unui zmeu stîrnește invidie între tovarășii de joc. Un școlar care învăța la Iași și venea în vacanțe la Roman ajunsese un adevărat „uliu" al acestor păsări artificiale. Copiii se temeau de el și-l înconjurau. Cînd sosea, se auzea pe toate ulițele : „A venit Cilibiu !"

În 1881, tatăl, căpătînd o slujbă, veni la Roman. Dar, fie din încredere în aptitudinile educative ale coanei Ilenuța (cu care de altminteri era rudă), fie din cauza pretențiilor „bunei" Chița, fie din cauza jenei în care se găsea din nou, Teodor Ibrăileanu, om fără geniul afacerilor, își lasă fiul la gazdă și în clasa a treia. Acesta se obișnuise cu aerele antipatice ale femeii ce-l îngrijea și-și continua nestingherit întreprinderile lui temerare : „Iarna cu un topor, tăiam ghiața Moldovei și pluteam pe o bucată de ghiață, ca pe o plută. Odată eram să mă înnec." [1]. Un timp, îl mai supraveghie o nepoată a tatălui care tocmai venise în Roman și care-l ținu în vacanță la ea. Anul școlar următor (1882—1883) fu cel mai greu. Teodor se îmbolnăvi de pneumonie, boală care-l țintui la pat. Mi-

[1] *Ibidem*, nr. 886.

cul Garabet, elev într-a patra, trebui să ia conducerea familiei şi să îngrijească de nevoile casei. Cumpără singur un car de lemne pentru iarnă. Suferinţa părintelui îi cauză însă o curioasă psihopatie : „La şcoală nu puteam să încep lecţia. Deveneam mut. Ca să se încredinţeze de adevăr, profesorul mă punea să scriu lecţia pe tablă. O scriam, dar n-o puteam citi." I se prescrise „baie de muştar la picioare" şi făcu, dar zadarnic.

Infirmitatea îl ţinu multă vreme, cauza ei fiind de ordin interior : „În fond este emoţia mare faţă cu o împrejurare mai deosebită — şi aceasta are ca bază timiditatea".

E bigot, mistic : „De mic am fost foarte religios. Cînd vorbea cineva nerespectuos de Dumnezeu, mă socoteam ofensat. Am cîntat şi la biserică şi am citit şi evanghelii, îmbrăcat în cămeşi bisericeşti. Aceasta, pentru că eram obligaţi... Religia mea era glasul temperamentului meu. Uneori am postit complet, fără să mănînc nimic toată ziua — şi asta de bună voia mea." [1]

Absolvind cursul primar, se duce în vacanţă la Putna-Seacă, lîngă Focşani, unde Isaia Trancu era funcţionar. Merge cu trenul pînă la Mărăşeşti, fiind gata să se amorezeze de o fată de doisprezece ani întovărăşită de mama ei. Fata pleacă însă spre Galaţi, lăsîndu-l dezamăgit : „Rar om să fi fost mai dispus la amor decît mine ! Amor care idealizează, care face scumpă pe fiinţa iubită, care lasă o melancolie intensă la despărţire !..." La Mărăşeşti, îl aşteaptă mătuşa Tasia, cu o „pălărie frumoasă, un pardesiu de voiaj şi o geantă în mînă". De acolo,

[1] *Adevărul literar şi artistic* nr. 887.

pînă la Putna-Seacă, iau un compartiment de clasa I cu „catifea roşie" : „Mi s-a părut că încep o viaţă de marchiz şi de milionar". Apoi, vreo lună, cercetează vagoanele din staţie, urcă pe grămezile de grîu din magazii. Trai fericit : „Casă bună, mîncare boierească, servitori, contact cu lumea bună — în sfîrşit... o viaţă elegantă de saloane".

Merse şi la Focşani, tot cu „clasa I" [1].

[1] *Ibidem*, nr. 889.

GIMNAZIST LA ROMAN

Cînd în septembrie 1883 fu înscris la gimnaziul „Roman-Vodă", Ibrăileanu trecuse de doisprezece ani. Se prezentase în nişte haine prea lungi şi largi, pe care bunica i le eterniză la un fotograf. În poză, băiatul are un aer stînjenit, cu ochii exprimînd sfiala, înconjuraţi de cearcăne, maxilarele nesigure, buzele nestăpînite, semne toate că nu se acomodase încă cu viaţa de oraş. Slăbuţ, negricios, sfios, ar fi fost bun conşcolar, modest, neofensînd pe nimeni, venind de la şcoală direct acasă şi pregătindu-şi lecţiile conştiincios [1].

La început îi veni totuşi greu, fiindcă profesorii nu ştiau de „psihopatia" lui verbală, care-l făcea uneori să nu poată spune lecţia, alteori s-o spună bîlbîit, „cu opriri ce păreau efectul neştiinţei" [2]. Clasa o termină însă în iunie 1884 „gradat al treilea" [3], cu următoarele medii : religia—5,50, latina—7,79, româna—7,50, matematica—6,93, ştiinţele naturale—6,86, istoria—9,07, geografia—7,07, franceza—6,00, muzica—5,71, gimnastica—9,00. Media generală : 7,36.

---

[1] Al. Epure, *op. cit.*
[2] *Adevărul literar şi artistic*, nr. 887.
[3] Al. Epure, *op. cit.*

Impulsiile erotice sînt tot mai pronunţate. Observă din „privirile" persoanelor mari pentru ce se retrag cîteodată în altă odaie, dar nu spune, tăinuieşte şi merge cu „perversiunea" pînă acolo, încît nu dă măcar de bănuit că a priceput ceva, rămînînd „delicat şi discret" [1].

În clasa a doua devine „o mică celebritate", terminînd anul (1884—1885) cu clasificaţia „gradat întîi". Mediile, afară de cea de la muzică, sînt mari : religia—8,66, latina—9,24, româna—9,33, matematica—8,66, istoria—9,54, geografia—8,04, franceza—8,20, caligrafia şi desenul—7,16, muzica —6,33. Media generală : 8,91.

Se îndrăgise de profesorul de latină T. Nicodim, pentru care se ruga să nu fie permutat din gimnaziu [2].

Multă vreme după absolvire, acesta îl dădea ca exemplu exclamînd : „Nu se mai învaţă latineşte ; s-a dus Ibrăileanu !" [3].

În orele libere, începuse să dea lecţii particulare cu 15 franci pe lună băiatului unui brutar, primind deseori şi cîte două franzele. Cu banii ajuta pe tatăl care era retribuit numai cu o sută de franci lunar. Nu-şi oprea decît pentru halviţă „şi alte luxuri de acestea" [4].

Clasa a treia o termină tot cu premiul I, avînd mediile : religia—8,34, româna—8,92, latina—8,50, matematica—8,67, ştiinţele naturale—8,92, istoria—9,84, geografia—8,50, franceza—9,00, elina—7,63, desenul—7,89, muzica—4,78. Media generală : 8,99 [5].

---

[1] *Adevărul literar şi artistic*, nr. 887.
[2] *Adevărul literar şi artistic*, nr. 887.
[3] Al. Epure, *op. cit.*
[4] *Adevărul literar şi artistic*, nr. 887.
[5] Al. Epure, *op. cit.*

În vacanță plecă la niște rude din Tîrgul-Frumos, care-l luară „cu căruța“ la Iași, „oraș extraordinar“. Casele înalte îl uimiră și ulițele i se păreau adevărate „chei“, iar strada Lăpușneanu, „un drum tăiat într-un munte“. Nu avu însă vreme să le contemple, căci tatăl îl chemă curînd, printr-o telegramă, la Roman. Directorul gimnaziului, N. C. Sabin, îl recomandase unui moșier ca preceptor de candidați la examenul de admitere. Garabet sosi în gară pe o vreme ploioasă și peste puțin plecă la conacul boieresc din Heleșteni. Veșnic timid, se simți stingher în noua familie, locurile însă erau frumoase : „O casă ca un palat, înconjurată de grădini de florării — cu un iaz colosal în mijlocul grădinilor, cu un pod frumos peste iaz, cu bănci și chioșcuri prin grădini“. Masa, la care veneau uneori patruzeci de invitați, era anunțată cu un clopot. Proprietarul era de neam mare și bogat. Soția lui avea *„ampiruri* făcute numai din dantelă“.

Oaspetele fu mai în larg cînd boierii plecară la băi, la Odesa, încredințîndu-i supravegherea odraslelor. Îl mai ajuta la aceasta o doamnă, mamă a două fete între 14—16 ani. Primejdia de a se „amoreza“ de vreuna din ele era înlăturată, căci inima o avea „deja... dată“ unei fete brunete de la moșia vecină, Scheia, fiica lui Nicolae Kapri, cumnatul lui Ariton Goilav. În dorul ei citea pe Alexandre Dumas-père *(Contele de Monte Cristo)* și visa felurite aventuri, amăgindu-se cu iluzii : „Am ajuns să mă mint pe mine însumi și să cred“. La Roman, apoi, făcu din această iubire un „succes“ al său, ca Tartarin de Tarascon, altă lectură din acest timp. „Pusesem ziua de 3 august ca ziua cînd i-am făcut Elizei declarația bine primită de dînsa... Curios : 3 august devenise pentru mine o zi plină de amintiri fericite.“ Bineînțeles, Eliza nu află nimic de focul junelui de cincisprezece ani, care, spre sfîrșitul lui august, se întoarse acasă în trăsură „picior peste picior“, cu 60 de franci și un mare caș. Dar nici el n-o mai iubi mult, îndrăgostindu-se acum „serios“ de Estella A., o fată de vreo 17 ani, „brunetă, cu nasul acvilin și care umbla cu rochii de culoare cenușie sau albastră, ori cel puțin cu fionguri din familia acestor culori“ [1].

Se pretinde că aceasta ar fi fost o Estella Aslan. Estella sau Adela Andrei era însă soră cu Izabela Andrei (devenită mai tîrziu Sadoveanu) și s-a măritat la București cu doctorul poet O. Proca.

Zveltă, mlădioasă, cu umerii ușor plecați, cînd ieșea la plimbare cu frumosul ei păr negru împletit în formă de diademă, semăna cu împărăteasa Eugenia [2]. Locuia într-o casă „cu cerdac lung spre drum“, căreia tînărul începe să-i dea tîrcoale.

„Cum mă sculam, treceam pe la ea... Treceam, mă uitam pe furiș oarecum — dar tocmai de asta destul de... suspect. Treceam înapoi. Apoi, după amiază, iar treceam spre casă“. Apare astfel predispoziția pentru cazuistică : „Toată vremea făceam analiză. Mă iubește ori nu ? Interpretam toate privirile ei, toate faptele, locul unde stă în grădină, ce face la geamul ei cînd trec etc.“ Estella știa, dar urmăritorul nu se apropie [3]. El vine în grădina publică, loc de odihnă, cu muzică, al tîrgului, redus pe atunci la un petec de verdeață cu un rond în mij-

[1] *Adevărul literar și artistic*, nr. 887.
[2] Izabela Sadoveanu, *Ultima întrevedere cu G. Ibrăileanu*, în *Adevărul literar și artistic*, din 22 martie 1936, p. 4.
[3] *Adevărul literar și artistic*, nr. 887.

loc, fără arbori [1], și rămîne îndelung melancolic, gînditor, cu ochii țintă spre ea, săgetînd-o din cînd în cînd cu privirea. Sau se așează pe o bancă vecină și o adoră în tăcere, suspinînd visător. Poate că Estella, fire distinsă și șoltică, feminină, s-ar fi înduioșat, dacă tînărul (acum în clasa a patra) ar fi avut vreo inițiativă. Dar el e cavaler taciturn, neîncrezător în prezent și înspăimîntat de viitor. Alții i-o iau înainte. Niște telegrafiști sclivisiți, proaspăt sosiți în Roman, galanți, cu redingote, jobenuri și mustăcioare, fac cunoștință cu ea, punîndu-l în friguri. Un grec o însoțește la plimbare, alături de sora ei. Deci o hotărîre eroică se impune, nu mai e de răbdat „fericirea lui de a putea fi cu ea". Atunci Ibrăileanu cere unui prieten cam apucat, cititor de romane senzaționale, Eugen Vaian, un tînăr poet cam isteric, nu lipsit de talent, să tragă o palmă impostorului. Întîmplarea are într-adevăr loc, scapă ca prin minune vigilenței d-lui Ristea comisarul și e comentată de ziare : „Noi cu aere de conspiratori ne socoteam lucru mare, tipuri dintr-un roman de senzație".

Tot sub impresia dragostei îi trece prin minte să devină scriitor : „Simțeam că-mi lipsește ceva strălucit, ca să o fac să moară de iubire pentru mine. Adesea mă gîndeam : să pot eu scrie la gazeta locală ! Să vadă ea că scriu tipărit. (Era o gazetă îngrozitor de proastă !) Dar era un vis numai, nici vorbă să mă gîndesc serios. Nici o posibilitate. Așa ceva, cum m-aș gîndi : Dacă aș fi general să cuceresc Rusia."

La școală învață tot foarte bine, îndreptîndu-se și la muzică. Fanfara militară din grădina publică îi puse în mișcare plăcerea audiției : „Toate așteptările mele, toate serile de grădină publică — toate cele erau țesute de muzică. Cîntecele erau expresia sentimentelor mele și erau dureroase. Ea, gesturile ei, mersul ei, melodiile muzicei, luna, stelele, — toate se combinau în ceva, care nu poate fi priceput decît la 16 ani — cînd ești precoce și... romantic. Romantic — este cuvîntul în care se cuprind toate — 16 ani, libertate, amor, muzică, natură. Temperament sensibil și imaginativ — la un loc alcătuiau cel mai romantic romantism."

[1] Izabela Sadoveanu, *op. cit.*

Dar romantismul este și aventură. Cu alți doi tovarăși, din care unul pare a fi Eugen Vaian, și după modelul tribunalului secret venețian al lui Tiepolo, care veghea la siguranța statului pedepsind pe inamicii republicii, alcătuiește un „consiliu de trei" spre a urmări viața privată a cetățenilor. Tinerii, însuflețiți de un „curaj nebunesc", organizează un adevărat spionaj în familii, pîndesc la geamuri, pătrund prin antrete, patrulează pe străzi, însă nu divulgă tainele descoperite, nici nu condamnă infamiile : „Ne mulțumeam să ne punem în primejdie. Asta era plăcerea noastră. Poate nici aflarea lucrurilor nu ne interesa. Primejdia — asta era totul." Nimic nu-l poate opri pe tînăr de la expediițiile lui inchizitoriale, ori de la urmăririle erotice nocturne. Însuși tatăl renunță la aplicarea sistemului ușii încuiate pentru întîrziat : „Fără nopți libere aș fi fost ca mort".

Apoi, o dată cu schimbarea vocii, o serie de transformări sufletești urmează. Moșul Teodor Marcovici îi argumentează cu succes ateismul : „Dacă Dumnezeu e tată și bun, pentru ce atîția oameni de treabă și cu frica lui Dumnezeu sînt nenorociți ?" De unde crizele mistice : „Am ajuns să mă închin cu gîndul că dacă poate *totuși* există Dumnezeu, să-l înșel. Adică nu să-l înșel. Să plasez numai ru-

găciunea — poate tot este ceva, dacă mă rog şi dacă e Dumnezeu."

„Prin temperament" şi nu prin lecturi, fără să aibă idee de partide sau de doctrine, devine revoluţionar, iar mai tîrziu e boulangist, patriot „francez", republican gata să-şi dea cu fericire viaţa la moment, dacă împuşcarea lui ar fi avut ca efect cîştigarea Alsaciei şi Lorenei către Franţa — cum dorise generalul Boulanger. Pentru iniţiere, leagă prietenii cu evrei, temporare. Îl preocupau luptele politice, pe care însă nu le înţelegea dintr-odată. Era cu „Opoziţia unită", care deschisese focul împotriva guvernării lui Ion Brătianu. „Dar în curînd am aflat că Opoziţia unită era conservatoare! Atunci m-am sfîrşit. Eu conservator?! Şi n-am mai fost cu Opoziţia unită. Şi-am rămas revoluţionar înflăcărat, dar fără să ştiu unde să-mi pun revoluţionarismul. [1]"

De fapt, încă din 1884 începuse la Roman o puternică propagandă socialistă, tînărul mîndru ca un Făt Frumos, Vasile G. Morţun, aventurier reputat şi personalitate fascinantă, care cîştigase simpatia tuturor „tinerilor şi fetelor din romantica urbe" [2]. Nu se poate deci ca acesta să nu fi atras atenţia lui Ibrăileanu.

Şcoala o frecventa mereu cu zel şi, inteligent, prindea destul de uşor. „Aveam memoria foarte bună, excepţional de bună şi, ajutat şi de înţelegere, n-aveam nevoie să citesc mult. De obicei îmi era de ajuns o dată sau de două ori." [3]

Termină gimnaziul în iunie, mediile obţinute în acest an şcolar (1886—1887) fiind: religia—8,50,

[1] *Adevărul literar şi artistic*, din 12 decembrie 1937.
[2] C. Vraja, *V. G. Morţun*, în *Însemnări literare*, din 27 august 1919, p. 15—16.
[3] *Adevărul literar şi artistic*, nr. 887.

româna—8,17, latina—8,50, matematica—8,75, ştiinţele naturale—8,67, istoria—8,46, geografia—8,84, franceza—9,39, elina—8,17, desenul—9,34, muzica—6,78. Media generală: 8,91. Premiul întîi [1].

Distincţiile oferite nu măguleau însă pe gimnazist care se simţea „om matur". Ceremoniile de sfîrşit de an, la primărie, cu episcopul ce împărţea lauri, cu muzici, cu tot oraşul acolo, îl intimidau: „Mi-a fost ruşine să mă duc la premii... Mi-era ruşine să fiu elev — mai ales că mă gîndeam că poate să fie şi Estella. Cum? Să mă vadă ca *şcolar*, cu cunună pe cap, cu cărţi de premii subsoară? Pe mine, cavalerul romantic, visător şi nocturn?"

Din nefericire, toamna, amorul sfîrşea, o dată cu plecarea la Bîrlad [2]. Ultimele zile la Roman fură întristate de boala agravată a tatălui care abia mai umbla. „Simţeam o milă şi o tristeţe — şi întîia oră am simţit *lumea*." E nevoit să dea iarăşi lecţii şi cu banii cumpără, o dată, fericit, două sticle de coniac pentru alinarea suferinţelor bolnavului. Dar n-are cu ce continua şcoala şi, pentru a pleca la Bîrlad, îndură ofensa unei liste de subscripţii întreprinsă de cetăţenii care-l preţuiau: „Cavalerul medieval era umilit... Atunci am început viaţa." Teodor Ibrăileanu nu ţinea prea mult la învăţătură şi, fiind lipsit de mijloace, pusese chestiunea căilor ferate: „Dacă nu mergeam la Bîrlad, intram la căile ferate" [3].

[1] Al. Epure, *op. cit.*
[2] *Adevărul literar şi artistic*, nr. 888.
[3] *Ibidem*, nr. 889.

LICEAN LA BÎRLAD

Asupra motivelor plecării la Bîrlad în vederea continuării studiilor, știrile nu concordă. După unii ar fi venit aci ca „să nu se corupă “ [1], orașul avînd moravuri patriarhale. După alții, pentru că ar fi auzit că în Bîrlad „sînt profesori buni“ [2]. Adevărata pricină trebuie să fie însă alta. Bîrladul era un oraș mai modest decît Iașii și, pentru un elev cu mijloacele lui Ibrăileanu, mai nimerit. Fu însoțit pe drum de moșul Teodor, care-l așeză în gazdă, împreună cu cîțiva colegi izdraeliți din Roman, la un negustor evreu. Îndată după asta, Teodor se întoarse acasă și internă pe cumnatul său bolnav în spital.

Garabet îndură de la început necazuri mîncînd în silă bucate ovreiești, dulci, „imposibile pentru mine“ [3], dar neavînd încotro, redijă la 31 august cererea de înscriere la liceul „Codreanu“ : „Absolvind cursul de 4 clase gimnaziale la gimnaziul din Roman și dorind a urma cursul superior în acest oraș, vă rog cu cel mai profund respect a mă în-

[1] N. Savin, *Vremi de altădată*, în *Viața românească*, 1936, nr. 4—5, p. 99—103.
[2] Al. Epure, *op. cit.*
[3] *Adevărul literar și artistic*, nr. 889.

scrie în clasa 5-a a liceului ce dirigeați“ [1]. Rămase impresionat de „măreția“ școlii și simți o strîngere de inimă între noile ziduri : „Cînd mă gîndeam la străzile *mele*, la felinarele mele de pe ulițele prietene din Roman, la figurile oamenilor din orașul meu — mi se părea că acuma sînt într-o țară cu oameni de altă rasă și cu o limbă necunoscută. Viața normală și veselă din jurul meu, de pe ulițele Bîrladului, mi se părea o *imposibilitate*, ceva foarte curios, așa eram de departe și de străin.“

Numai după trei săptămîni, i se telegrafie din Roman că tatăl e „foarte rău“. Presimțiri negre îl întovărășiră în tren și căuta să se consoleze „justificînd“ eventuala nenorocire ce-l aștepta. „Mă gîndeam : cîți oameni mari (!) n-au fost pe lume, și toți au murit... Toți oamenii mor, oricît și oricine ar fi ei.“ Teodor Ibrăileanu murise de fapt la 21 septembrie, și rudele, între care mătușa, îl întîmpinară la gară în doliu. „Pot spune ce mi s-a întîmplat în organism : Mi s-au răzvrătit, mi s-au cutremurat toate organele interne : plămînii, inima, stomacul. Parcă le-ar fi amestecat cineva cu o mînă băgată în mine.“ Și mai plină de jale fu vederea mortului pe catafalc : „Galben și cu o expresie de durere și tristețe fără margini, stătea... întins între lumînări și îmbrăcat în haine bune, cum nu mai purtase el de multă vreme. Răceala morții și eleganța neobicinuită a hainei aveau ceva îngrozitor de funebru. Am aflat că în ultimele momente întreba necontenit de mine : «De ce nu-i aici băietul ?», cuvîntul acesta «băietul», spus în asemenea împrejurări, cîtă durere, cîtă suferință ! El numai

[1] G. Ursu, *G. Ibrăileanu și Bîrladul*, Fălticeni, 1939.

pe mine mă avea pe lume şi în cuvîntul acesta se vedea toată legătura între el şi mine."

Întors, după înmormîntare, la Bîrlad, se mută la cucoana Zoiţa Popescu, pe strada Orientul [1], în mahalaua Sfîntul Ilie [2], într-o odaie cu N. Savin, elev în clasa a şasea, dintr-o familie cu oarecare stare. Alături locuia un coleg al lui Savin, Moscu Dumitru, iar a treia casă, la un dascăl, găzduia Raicu Ionescu. Pe acesta, Garabet îl cunoscuse din primele zile ale lui septembrie şi se împrietenise repede cu el. Prima impresie fusese de antipatie : Raicu, în mijlocul unui grup, „făcea spirit" pe socoteala băieţilor mai mari, stînd cu mîinile în buzunare, vorbind cu ei „de la egal la egal" şi tratîndu-i „obraznic". Părea foarte tînăr acest şcolar, cam de 12—13 ani, cel mult de clasa a III-a. În realitate avea cincisprezece şi era în clasa a VI-a [3]. Oficial, Raicu îi fu prezentat lui Ibrăileanu după 23 septembrie, la Savin. Cu figura lui osoasă, timidă, Garabet nu plăcu nici el de prima dată conşcolarilor săi : „Întîia oară cînd am făcut cunoştinţă cu dînsul, mi-a displăcut — scrie Savin. Vocea sa tărăgănată şi cavernoasă, faţa slabă şi pomeţii obrajilor proeminenţi, părul vîlvoi, nu-l făcea... simpatic. Mai avea şi un fel de rezervă în vorbire pe care am luat-o drept mîndrie. Dar nici eu nu i-am plăcut, lucru pe care l-am cunoscut după cum discuta, plimbîndu-se nervos prin cameră, cu mîinile în buzunare. Aceeaşi impresie a făcut-o şi colegilor mei Ionescu Raicu şi Moscu Dinu, care... veniseră la mine să-l vadă." [4] Curînd, Ibrăileanu,

[1] *Adevărul literar şi artistic*, nr. 889.
[2] G. Ibrăileanu, *Caragiale*, loc. cit.
[3] *Adevărul literar şi artistic*, nr. 890, din 26 octombrie 1937.
[4] N. Savin, *op. cit.*

Savin, Raicu, Moscu şi un prieten al acestuia, Traian Cardaş, formară totuşi „o tovărăşie bazată pe prietenie, pe afinitate de idei, pe comunitate de idealuri" [1], societate care luă numele străzii de reşedinţă, „Orientul". „Ideile înaintate" legară îndată pe cei cinci membri fondatori, nestingheriţi de comisarul urbei, d. Dancu. Cei mai activi erau Raicu Ionescu şi Ibrăileanu, acesta fiind încă şi fanatic. El şi cu Raicu erau mai intelectuali, mai idealişti şi mai dezinteresaţi, Savin fiind „cel mai învăţat". Inteligent şi spiritual, Raicu „semăna a fată", „avea cuvinte minunate pentru a caracteriza şi o veselie ce nu se desminte niciodată" [2]. Învăţase evreieşte [3] şi ştia să recite ceasuri întregi din Eminescu. De multe ori, Ibrăileanu îl răsplătea pentru darurile lui cu cîte o „trataţie" : „O mare plăcere a noastră, fizică, era să mîncăm fiecare cîte cinci prăjituri proaste, ori o cutie cu sardele... pe uliţă. Alteori eram fericiţi cu un colac de 5 bani unul." [4] Mai toţi cultivau pe Eminescu, din care Ibrăileanu ştia nenumărate versuri „aşa de pe derost, că ştiam unde anume, în ce versuri se găseşte cutare cuvînt". Caragiale era şi el mult gustat, *Noaptea furtunoasă* constituind un spectacol de neuitat [5].

Cu aceste distracţii, tinerii trăiau într-o înspăimîntătoare sărăcie. Raicu n-a avut niciodată foc iarna, iar la cucoana Zoiţa urechile elevilor îngheţau. Mizeria era însă pentru micii proletari un titlu de nobleţă în numele căruia puteau să sfideze burghezia. „Nu ne păsa nici cînd ne erau botinele

[1] *Adevărul literar şi artistic*, nr. 889.
[2] N. Savin, *op. cit.*
[3] C. Vraja, *Cîteva cuvinte*, în *Lumea nouă ştiinţifică şi literară*, I, 3 (220), din 26 iunie 1895, p. 2.
[4] *Adevărul literar şi artistic*, nr. 890.
[5] G. Ibrăileanu, *Caragiale*, loc. cit.

rupte şi umblam cu omăt în ele". Mai inventiv, Raicu punea unde erau tălpile sparte bucăţi de şindrilă pe care le numea „prezervative" [1].

Activitatea „Orientului" începu prin conferinţe. Întrunirile aveau loc în fiecare sîmbătă, după-amiază [2]. Cele rele erau criticate, cele bune premiate. Unul făcea conferinţa, altul critica, prin rotaţie, aşa ca fiecare să fie pe rînd şi conferenţiar şi critic. Conferenţiarul avea însă dreptul să-şi apere teza. O primă lucrare înfăţişă chiar Ibrăileanu. „Mi-aduc aminte că... am scris o conferinţă despre influenţa romanelor, arătînd ce rău pot face romanele rele. În genere eram cam duşman al romanelor." [3] În discuţii el întrebuinţa un spirit sarcastic, violent şi brutal, ieşind mai totdeauna învingător. Dar nici cu el însuşi nu era tolerant, apreciindu-se cu asprime : „Odată am scris o poezie în proză — era vorba de nişte săraci, cari au îngheţat într-o iarnă, pe un drum. Savin mi-a făcut critica şi, la sfîrşit, ca să mă laude, spunea : «Un cuvînt mai mult sau mai puţin şi totul ar fi fost stricat». Deci mă lăuda, dar solemnitatea frazei lui m-a făcut să-l iau în rîs, şi scump a plătit el această laudă." [4]

Tinerii erau „socialişti", citeau *Contemporanul*, pe care Savin îl împrumuta de la un învăţător, şi alte reviste. Pregătit încă de la Roman de V. G. Morţun, care-i dădea cărţi [5], Ibrăileanu deveni la Bîrlad în foarte scurt timp „socialist, ateist, fără milă, naturalist în artă, fonetist în ortografie" [6].

[1] *Adevărul literar şi artistic*, nr. 890.
[2] N. Savin, *op. cit.*
[3] *Adevărul literar şi artistic*, nr. 890.
[4] *Ibidem.*
[5] N. Savin, *op. cit.*
[6] *Adevărul literar şi artistic*, nr. 888.

De altminteri aşa erau toţi, afară de Moscu Dinu, singurul tovarăş mai puţin asiduu, poate şi pentru că era îndrăgostit de o şcolăriţă vecină cu nume poetic, Afrodita Haritachi. Cînd însă Moscu, derogînd de la principiile artei cu tendinţă, face o poezie în care vorbea de „un trandafir la un geam", cercul îl înfierează cu energie : „L-am combătut teribil că e «romantic» (trandafirul). Romantic însemna trădător, căci socialiştii şi revista lor *Contemporanul* erau realişti." Dimpotrivă, cînd Raicu scrie „o poezie în versuri" în care se tînguie un ţăran :

> Sărac lihnit de foame,
> Muncind întreaga zi...

i se acordă „premiul II". Meritele lui Raicu Ionescu fuseseră constatate de altfel şi mai înainte cînd vorbise despre Eliade Rădulescu. Atunci s-ar fi văzut deodată că „avea stil" [1].

Prin ianuarie, un prieten din Roman dădu de veste lui Ibrăileanu că moşul său a murit [2]. Spre a nu-l sustrage de la învăţătură, rudele nu l-au mai înştiinţat despre noua nenorocire din familie. Ea îi pricinui multe suferinţi, căci rămînea tot mai singur pe lume. Se strădui să obţină note bune şi la finele anului şcolar 1887—1888 luă premiul al doilea. Pe semestrul întîi avea : româna : 8, 9, 8 ; latina : 9, 10, 7 ; elina : 10, 10, 6 ; franceza : 8, 9, 7 ; germana : 9, 9, 7 ; italiana : 9, 8, 9 ; istoria : 8, 8, 8 ; fizica : 8, 9, 8 ; desenul : 8 ; muzica : 6, 6 ; gimnastica 8, 6,50. Media anuală : 8,07 [3]. Nu e exclus ca vacanţa din vara lui 1888 s-o fi petrecut la una din staţiile unde Isaia Trancu era şef, poate la Iveşti,

[1] *Adevărul literar şi artistic*, nr. 890.
[2] *Ibidem*, nr. 889.
[3] G. Ursu, *op. cit.*

în Tecuci [1], căci, după moartea lui Teodor Marcovici îl întreţinu mătuşa Tasia.

Toamna, e din nou la Bîrlad. La cucoana Zoiţa mai venise un elev, fost gimnazist la Roman, care, după trei ani de militărie, intra în clasa a cincea. Îl chema Ştefănescu Gheorghe şi umblă la început îmbrăcat soldăţeşte, vreo două luni, căpătînd porecla de „jandarmul". Socialist şi el, era un tip nesuferit şi provocator de certuri. Procedeul lui era să-şi cumpere cutii de tutun şi să umple odaia de un miros ce făcea pe adversari să înghită în sec. Atunci duşmanii, iritaţi, se răzbunau. „Savin, eu şi cu Raicu începeam să vorbim cu aluzii la acel Ştefănescu — şi aluziile erau aşa de al dracului, încît, în realitate, îl ironizam ceasuri întregi, iar el tăcea — căci n-avea ce face!" Cu toate acestea, jandarmul intră în grupul „Orientul", care apoi mai recrută şi pe Zimerman Isidor, cel ce avea să moară la 20 de ani. Adolescenţii, cu tipica infatuare a vîrstei, se socoteau „oameni mari". Erau lăsaţi de capul lor, nu purtau uniforme, nici număr de ordine şi puneau veşnic omenirea la cale sau visau la viitorul ei, entuziasmîndu-se de idealuri. Discuţiile aveau loc oriunde, acasă, la crîşmă, pe străzi, în aer liber. Micile chefuri nu erau ocolite. Preferau hanul la drumul mare al lui Iordache Leu, cu vin „dulce toată iarna, 40 bani litrul". Odată grupul serbează la Iordache alegerea ca deputat la colegiul II de Roman a lui V. G. Morţun (15 octombrie 1888). „Savin — narează Ibrăileanu — era îmbrăcat caraghios, împrumutase nişte ciobote oribile, căci îşi dăduse botinele la dres (era iarna). Pe cînd toastam teribil pentru socialism, băiatul de dugheană vine şi-i spune lui Savin că tatăl său e

[1] *Idem, Tecuciul literar*, Bîrlad, 1943, p. 152—153.

alăturea în altă odaie." [1] Se poate închipui mutra lui Savin cînd a trebuit să dea ochii cu el. Noroc că tatăl, om vesel, plăti „banchetul socialist". Altădată, după Crăciun, întorşi din vacanţă, fac un ospăţ avînd păsări gata curăţite aduse de acasă şi fripte la o chitărie. Petrec la Iordache Leu toată ziua, iar seara cumpără stafide şi alte bunătăţi din oraş, merg la gazdă şi, aceasta lipsind, toarnă un „foc enorm" stînd de taclale pînă după miezul nopţii. De altfel, dacă trebuie să credem pe Savin, tatăl său mai plătea şi alte consumaţii, ba chiar îi deschisese un credit la un han din satul Griviţa, trei kilometri şi jumătate departe de oraş, unde orientiştii se ospătau cu fripturi în „odaie aparte", fumînd tutun calitatea a doua, „vechi de cînd lumea", şi bînd vin de „80 bani litrul", spre entuziasmul lui Ibrăileanu, care fluiera bucăţi întregi din operele lui Verdi (*Il Trovatore, Traviata, Aida*), Mascagni (*Cavalleria rusticana*) şi valsul lui Brînduşanu [2].

Fără să fie variate, aceste petreceri erau toate intelectuale şi aprindeau interesul pentru marile probleme în aşa grad, că Ibrăileanu declară a nu mai fi dus niciodată o aşa „viaţă de idei". Banii cîştigaţi din lecţii se cheltuiau şi pe cărţi, deşi acestea se găseau mai greu în Bîrlad. O sumă risipită astfel pe *Natürliche Schöpfungsgeschichte*, Berlin, 1868 (tr. fr. *Histoire naturelle de la création*), dezechilibra în întregime bugetul : „Odată cumpărîndu-mi o carte de 25 franci a lui Haeckel, despre originea omului, a trebuit să mă mut la altă gazdă şi să mănînc la un casap, un fel la dejun şi

[1] *Adevărul literar şi artistic*, nr. 890.
[2] N. Savin, *op. cit.*

unul seara, cînd mă uitam cu jind la vitrinele băcăniilor şi cofetăriilor" [1].

La „Orientul" s-au citit şi comentat : *Les mensonges conventionels de notre civilisation*, Paris, 1888, a lui Max Nordau, lucrările filozofului Ludwig Büchner : *Force et matière*, Paris, 1884 ; *Lumière et vie*, Paris, 1883 (traduse de A. Regnard) şi *L'homme selon la science*, Paris, 1883, tr. de Ch. Letourneau, apoi : *L'Individu contre l'état*, a lui Herbert Spencer, *La Sociologie d'après l'etnographie* a lui Letourneau, criticele lui Georg Brandes şi operele lui Vasile Conta (*Originea speciilor*, 1877 ; *Încercări de metafizică*, 1879 etc., *La Théorie de l'ondulation universelle*, 1895, e prefaţată de L. Büchner). Dintre scriitorii români, cei mai preţuiţi erau Eminescu, Caragiale, Delavrancea şi Vlahuţă. Alecsandri şi Bolintineanu nu plăceau [2]. În mare cinste era ţinut Vlahuţă, al cărui volum de versuri apăruse în 1887. Cu cîţiva ani mai înainte, bardul rosese şi el băncile liceului Codreanu, motiv în plus de a fi adorat. Faptul că locuise în acel vechi oraş al Moldovei din „ţara de jos" avea o mare însemnătate. Doi colegi care stăteau la gazda de odinioară a lui Vlahuţă erau priviţi cu invidie. Colţurile odăiţei, uşile, ferestrele, masa pe care scrisese, cleampa porţii pe care pusese mîna, însuşi micul funcţionar ce avusese cinstea de a-l fi adăpostit pe acel care văzuse „ochii Margaretei din acea seară !..." deveniseră obiecte de cult. „Vlahuţă era poetul actual al acelei generaţii... În vremea aceea, cînd ni se *forma* sufletul, cînd avea să se hotărască pentru totdeauna ceea ce era să fim pe lumea aceasta, cît de mult a pus Vlahuţă

[1] *Adevărul literar şi artistic*, nr. 890.

[2] T. A. Bădărău. *Depănînd vechi amintiri*, în *Viaţa ronească*, 1936, nr. 4—5, p. 4—6 ; Savin, *op. cit.*

în sufletul nostru !... Şi toţi suspinam, cu melancolie după nişte închipuite amoruri defuncte, şi toţi spuneam iubitei noastre imaginare, — poate iubitei care avea să vină şi să ne părăsească :

Acum cînd nu ne mai iubim,
Vino cu mine-n ţintirim...

Şi cum ne plîngeam toţi visurile risipite, care nu se risipiseră, — dar care aveau să se risipească odată ! — cînd citeam şi reciteam :

A mele visuri risipite
Ce-mi umplu inima de jale,
Le văd în frunzele pălite
Şi-n pustiirea de pe vale !

Şi toate acestea s-au ţesut atît de adînc cu sufletul nostru, încît nu se mai pot desface." [1] Căci oricît de ciudat ni s-ar părea astăzi, paginile lui Vlahuţă răspundeau nevoii de idealizare a tinerilor de pe atunci, dînd un înţeles lucrurilor. El vorbea tinereşte inimilor şi le exprima dorurile.

Nu tot acelaşi lucru s-ar putea spune despre profesorii din clasă. Trei dintre ei erau adepţi ai naţionalismului lui Barnuţiu, şi Maiorescu spusese despre dînşii că au transformat şcolile în focare de pasiuni politice. Ion Popescu (1830—1901), născut la Coaş, în districtul Cetatea-de-Piatră, fusese la 1848 revoluţionar „Landsturmführer" (conducător de gloate). În Bîrlad venise la 1851 ca profesor de limba latină şi între 1870—1876 scosese — cu un program iluminist şi naţionalist — ziarul local *Sămănătorul*, care poate fi socotit precursorul revistei lui Vlahuţă din 1901. De la Ştefan Neagoe (1838—1897), profesor de limba română, originar

[1] G. Ibrăileanu, *„Din trecutul nostru" de A. Vlahuţă*, în *Viaţa românească*, 1908, nr. 11, p. 254—261.

din Micăsasa transilvană, învățat la Blaj și Sibiu, editor al unui Codex, filolog etimologist moderat, Ibrăileanu păstra un exemplar cu dedicație din *Gramatica limbii române*, ajunsă în 1878 la ediția a VI-a. Între 1881—1892 Ștefan Neagoe a condus hebdomadarul *Paloda*, luptînd pentru liberalism și preocupîndu-se de țărani, școală și muncitori. Proprietarul tipograf G. Cațafani dădu foii și un aspect literar, atrăgînd diferiți tineri, între care și pe C. Hamangiu, juristul de mai tîrziu. Prin 1888 acesta colabora cu poezii populare sub pseudonimul Maria de la Banca. După N. Savin, Hamangiu ar fi fost și el orientist. Despre Stroe Beloescu (1883—1912), profesor de matematici, născut la Cîmpina, din părinți de peste munți, sînt cîteva rînduri în *Adela*. El este „dascălul de răcan" care „explica trei luni în șir la tablă, fără să se întoarcă spre noi o singură dată, adunînd, scăzînd, înmulțind și împărțind *ațe* plus *bețe* (ac+bc), în timp ce noi jucam cărți, citeam romane proaste și redactam scrisori în proză și versuri către duducile de prin vecini". Pe elevi, Beloescu îi îndemna la carte așa : „Numai de la muncă-i totul în această lume... Noi frații, cîți am plecat de acasă, și numai Dumnezeu știe cu cîte necazuri și greutăți am luptat, ne-am iubit și am muncit stăruitor pînă ce am ajuns la liman. Să munciți și voi și să vă iubiți, măi băieţaşi. [1]" Pe stradă omul umbla grăbit, cu căciula la o parte, cu cravata strîmbă și, cînd era noroi, cu pantalonii sumeși. Ctitori biserici și școli în satul Grivița, înființă o casă Națională, devenită apoi bibliotecă publică, și fu ucis de tîlhari, care nu găsiră la el nici un ban.

[1] Gh. Vrabie, *Bîrladul cultural*, București, 1938, p. 77 și urm.

Un tip original pare a fi fost dascălul de elină, Matheescu. Băut întotdeauna, acesta „striga imperturbabil și nedesmințit o singură dată la catalog «Bolohan», în loc de Balaban, «Dihanie» în loc de Divani, «Rus oof ! vițiu», în loc de Rusovici, și așa de la A la Z, afară de unul cu breton pomadat pe frunte, pe care-l numea Marița de la Morile de Vînt (cartierul galant al tîrgului)". Matheescu este faimosul Damaschin din epigramele lui A. C. Cuza, deprins să conjuge verbul a *bea-bere* în felul său. *Contemporanul*, revistă pe care el o refuza, mai credea că fusese călugăr la muntele Athos, ceea ce desigur e o exagerare. La *Paloda*, Matheescu se deda la șovinism într-un limbaj latinizant. Despre *Contemporanul* zicea că vrea „să impună vorbelor române pronunția din Tîrgul Cucului sau de pe țărmurile Bahluiului și ale Căcainei", la care A. C. Cuza îi răspundea din Bruxelles că-i „plin de spirt".

Profesorul de chimie, Ghimbășanu, se caracteriza prin aceea că după fiecare trei cuvinte exploda cîte un „uașcă" (vasăzică). Laboratorul nu-l punea la dispoziția elevilor, și Ibrăileanu nu văzu instrumentele lucitoare de acolo decît o singură dată, cînd s-a întredeschis o ușă [1]. Dintre ceilalți profesori sînt de amintit : Panait Chenchiu, director între 1876—1889, colaborator la *Sămănătorul* și predicator sacerdotal în clasă (în 1864 făcuse propagandă pentru lovitura de stat), doctorul Constantin Codrescu, profesor de igienă, fost medic primar la spitalul Sf. Spiridon din Iași, elev al lui Bréhier ; V. Simonov, de filozofie, D. Mironescu, de latină, Grigore Negură, de geografie, I. Galin, de științe naturale, Petru Drouhet, de franceză,

[1] G. Ibrăileanu, *Adela*, București, 1933.

4*

Ghinescu, de muzică [1]. La italiană trebuie să fi avut pe Federico Pagano, socrul lui Vlahuță.

Adevărații mentori spirituali ai lui Ibrăileanu erau însă Ion Nădejde și mai ales C. Dobrogreanu-Gherea, a cărui înrîurire la această vîrstă o recunoaște singur : „Temperament de propagandist, avînd... necontenit înaintea ochilor imaginea mulțimii, înzestrat cu o bogată verbozitate și cu facilitatea de a se antrena de propriile-i expuneri, Gherea a reușit să dilueze pentru folosința marelui public esența concentrată a unui Taine, făcîndu-ni-l astfel accesibil încă de pe cînd eram pe băncile școalei"[2]. De pe acum, Ibrăileanu are structura unui proletar intelectual care se instruiește singur, citind pe apucate, fără sistem. Este explicabil că la liceu, unde nu se administrează decît o cultură generală, el învață foarte bine, fără prea mari sforțări. „Școala era a cincea roată la căruță. O și disprețuiam ca o instituție burgheză unde se predau obiectele de acelea în așa fel, ca să întoarcă mintea tinerimii de la adevăratele probleme ale vieții și societății". Nu-i de mirare că fuge de la cursuri fără „nici o mustrare de conștiință", întîmplîndu-i-se să lipsească chiar două săptămîni. „Primăvara, cînd se topea omătul, mergeam pe cîmp și simțeam profunda melancolie a pîrîiașelor și a nourilor albi, subțiri de pe cerul înalt. Dar mai ales nopțile de martie cînd încă era omăt, dar venea o suflare de primăvară..." „Grădina publică, mare ca o pădure, misterioasă, în care am auzit, într-o seară cu lună, după o zi cu ploaie, un flaut dintre niște copaci", rămînea

[1] G. Ursu, *op. cit.*
[2] G. Ibrăileanu, *C. Dobrogeanu-Gherea*, în *Viața românească*, 1920, nr. 3, p. 437—445.

un loc de reverie. Aci pregătea examenele, cînd se apropia iunie, de la 4 dimineața [1].

La 10 mai 1889, grupul „Orientul" avînd să se desfacă la isprăvirea cursurilor prin plecarea din Bîrlad a colegilor cu o clasă mai sus (Savin, Raicu Ionescu, Moscu, Zimerman, Hamangiu), membrii se fotografiază împreună. Înfățișarea lui Ibrăileanu, care peste treisprezece zile împlinea 18 ani, este gentilă : frunte largă, aer de seriozitate placidă, privire de vizionar. Catalogul pentru examenul elevilor din liceul Codreanu la finea anului școlar 1888—1889 arată pentru el următoarea situație : româna : 8, 9, 8 ; latina : 8, 9, 9 ; matematica : 6, 8, 7 ; elina : 8, 9, 9 ; franceza : 6, 4, 6 ; germana : 7, 6, 8 ; italiana : 8, 9, 8 ; istoria : 8, 8, 7 ; filozofia : 9, 9, 9 ; fizica : 9, 9, 8 ; naturale : 9, 8, 8 ; desen : 8, 8 ; muzica : 7, 7 ; gimnastica : 6, 7 ; media generală : 8,03. Premiul al treilea [2]. Deci interesul pentru premii este în scădere.

Vacanța din vara anului 1889, petrecută la Roman, unde era și Tasia Trancu, e cea mai bogată în întîmplări. Nelipsit din grădina publică a orașului, Ibrăileanu se amorezează acum „mai serios decît oricînd" [3]. Scînteia iubirii se aprinde într-o noapte de iulie „caldă, poetică, infinită", cînd fanfara militară ataca tocmai romanța italiană a lui Robaudi (cunoscută din *O lacună* de Caragiale), *Alla Stella confidente*. O fată „subțire, înaltă, cu coada pe spate, cu părul galben și cu ochii negri", în mînă cu „un trandafir roș pe care-l ținea la gură parcă l-ar fi mușcat", fermecă pe licean de la prima întîlnire. Apoi imaginația, noaptea înstelată, muzica, încîntătoarea surpriză, mersul sigur

[1] *Adevărul literar și artistic*, nr. 890.
[2] G. Ursu, *op. cit.*
[3] *Adevărul literar și artistic*, nr. 890

dar delicat al fetei, gestul de a muşca din petalele roşii, simbol al nervozităţii, impresionabilităţii şi cruzimii ei, invitaţie, turbure şi pasionată la sărut, măriră dorul lui de se dărui acestui amor. Abia a trecut ea de cîteva ori la deal şi la vale şi el începe să sufere.

Încă de la 1 iulie însă, împreună cu Panait Muşoiu, funcţionar pe atunci la Primăria din Roman, în vîrstă de 25 de ani, şi cu Eugen Vaian, cunoştinţă mai veche, face să apară o revistă „socialistă, ateistă, materialistă, realistă — în sfîrşit, revoluţionară în toate direcţiile" — *Şcoala nouă*. Banii îi puse Muşoiu, propagandist socialist, iar direcţia o avea Vaian, care la 16 ani, obsedat de Eminescu, fugise din Bacău cu o trupă de teatru spre a se face actor (în gimnaziu fiind, scosese un ziar litografiat de împărţit gratis). Ibrăileanu era şi el secretar de redacţie, ceea ce-i uşură libertatea de a colabora. Chiar din primele însemnări el îşi destăinui focul inimii pentru cei doi ochi negri [1], dedicînd îndată o poemă în proză *Otiliei*. Se gîndea oare la primul fior pueril, de la 4 ani, cînd se întreba dacă „dragostea noastră arzătoare n-a fost aevea ?". Tonul melancolic, eminescian, din *Trecut-au anii* ar îndreptăţi o astfel de presupunere. Fata cu ochi negri şi păr blond era însă frumoasa fiică a medicului Alter Şapira şi nu avea decît 16 ani. Ea venise din Botoşani în vacanţă la o vară din Roman, măritată cu un doctor Rabener [2].

Izabela Sadoveanu, sora „Estellei", codană în cursul inferior de liceu, susţine că Ibrăileanu era

[1] I., *Amintiri*, în *Şcoala nouă*, I, 1 din 1 iulie 1889, p. 3—4.
[2] N. Gr. Steţcu, *Un articol necunoscut al lui G. Ibrăileanu* în *Ateneu* din ianuarie 1970, p. 6.

„un băiat frumos, avînd faima că-i foarte citit şi cult, dar îngrozitor de timid" [1]. Dintr-o predispoziţie a sa, tînărul se socotea, dimpotrivă, urît, şi ştiindu-se pe de altă parte stîngaci şi sărac, nu sconta nici o „trecere la femei". „Exagerînd, căci aşa e iubirea, exagerînd *măreţia* fetei aceleia, socotind-o, ca în orice amor, o fiinţă mai presus de lume, — într-un cuvînt, imaginînd-o pe ea regină şi pe mine ultimul dintre oameni, durerea mea de la început a luat proporţii mari... Ceva ascuţit îmi intrase în inimă şi o nerăbdare mare, un sentiment că nu încap în mine, că aş vrea să fug din mine însumi... În grădină, voiam să-i arăt că îmi place, că sufăr pentru ea ; dar totodată îmi era ruşine de dînsa ! Întotdeauna am avut naivitatea să cred că unei femei îi displace s-o iubeşti cînd ea nu te iubeşte." În orice caz, nu în acest mod s-ar fi putut apropia de ea. De aceea, cînd muzica dă semnalul de plecare printr-un marş şi grădina se „isprăveşte", cu inima în dinţi, îndrăgostitul se ia pe urmele fetei. Urmărire eminesciană, căci în faţa „geamului ce strălucea" din rîndul de sus al unei case mari, de pe uliţa principală, e nevoit să se oprească. Şi de acum încolo începe să se desfăşoare tema din „vechea poveste" a lui Heine şi sonetul lui Arvers. „M-am transformat într-un gardian de noapte şi de zi al casei ei". Toată lumea înţelege, fireşte, gîndurile paznicului, o fată de peste drum devine chiar o piedică mare în „afacerile amoroase", îndrăgostindu-se ea însăşi de chinuitul trecător ; numai Otilia nu bănuieşte nimic. Dar într-o zi, ea prinde de veste şi, în prada îndoielilor, el în-

[1] Izabela Sadoveanu, *art. cit.*

cepe despicarea firului în patru : „Mă iubește ? Nu mă iubește ? Eu nu credeam, bineînțeles, că regina aceasta mă poate iubi, dar totuși «da' dacă ?»". Lucrul trebuie judecat prin „analiză și răsanaliză" psihologică. „Casa ei era la un colț, cu două fațade pe două drumuri. Odată am observat că, după ce m-a văzut la un geam de pe strada A, cînd eu am cotit pe strada B, ea a apărut la un geam de pe strada aceasta. «Așadar a venit la acest geam să mă vadă încăodată și să mă urmărească cu privirea», mi-am închipuit eu. Și cînd lucrul acesta s-a mai repetat, m-am convins că se mută de la geam la geam pentru mine. «Dar este acesta un semn de iubire, ori de curiozitate ?» Am observat însă că se înroșește cînd apar eu pe stradă. «Roșeața și mutarea de la geam la geam — semn de răspuns la iubirea mea !»... Dar dacă se înroșește de jenă ? Uneori zîmbea. «Zîmbește cu bunătate, ori ironic ?» Și bineînțeles îmi răspundeam după dispoziția momentului." La grădina publică îl privește odată drept în ochi. Îl iubește, sau e numai măgulită de dragostea lui ? Avînd mare putere de idealizare, cade în fetișism. Banca pe care a stat ea, nisipul pe care a trecut, un magazin de unde a cumpărat ceva devin obiecte de cult. Un zîmbet îl face „să-și piardă conștiința", un buchet de roze aruncat pe geam îl face să „plutească prin aer", să se creadă în prada unor „halucinații". Numai îndoiala continuă de posibilitatea fericirii îl determină să-i scrie. „În fond nu știam ce să-i cer", simțea doar o nevoie de confesiune. Mai întîi, neputîndu-i împărtăși ei nimic, se spovedește prietenilor din Roman și celor din Bîrlad. Ca urmare însă, aceștia din urmă meditează darea lui în judecata partidului pentru dezerțiune de la

lupta socialistă. După îndelungi chibzuieli asupra felului în care trebuie concepută scrisoarea, asupra limbii în care trebuie redactată, asupra eventualelor ei consecințe, asupra modului de expediere, în care „ridicolul", „ofensa", ruptura sînt prevăzute, epistola pleacă printr-un practicant farmacist spre Otilia Șapira, pentru a-i fi strecurată pe undeva, „în antret", cu măsuri de precauție față de familie. „Îi spuneam tot ce trebuie ca să știe de la cine e scrisoarea"..., „cît o iubesc, și pe urmă o rugăminte sfioasă să-mi răspundă". Pentru a face mai multă impresie, dar și cu o teamă de compromitere iremediabilă, o așternuse în franțuzește. Și mai înfrigurată este așteptarea, jos, sub balcoane. „Într-un neastîmpăr mare, ca bolnav, exasperat, speriat de ceea ce am făcut, avînd impresia că, în acel moment, cu acea scrisoare trimisă, timpul e tăiat în două : timpul de pînă atunci, care a fost cu totul altfel, și timpul care începea de atunci, altfel de timp. În scurt : istoria omenirii se împărțea în două epoce distincte : cea dinainte și cea de după acel moment." În adăstare, simțurile își măresc acuitatea pînă la paroxism. „Nu departe de așa-numitul bulevard, o orchestră cînta un cîntec lăutăresc, enervant, cicălitor, cu totul disproporționat cu sentimentele mele..." Apoi curierul îl încredințează că a predat scrisoarea, și la aceste cuvinte emițătorul devine „laș" : „Mă temeam grozav să aflu rezultatul. Aș fi dorit să nu-l aflu." [1] Prevedere, probabil neîntemeiată, însă zadarnică.

În septembrie, după plecarea Otiliei, Ibrăileanu își lua un adio de la floarea lui albastră :

---

[1] *Adevărul literar și artistic*, nr. 892, din 2 ianuarie 1938.

Şi te-ai dus, copilă mîndră, ca şi pasul primăverii,
Şi-oi dormi de-acuma-n negrul întuneric al uitării !
Vine toamna : lume moartă, vis de frunze-ngălbenite,
Singur vîntul trist vrăjeşte nopţile posomorîte...
În zadar mă-ncerc să-nlătur chipu-ţi blînd din a mea minte ;
Sara-n care ne iubirăm veşnic o să-mi stea-nainte.

O privire aruncată în *Şcoala nouă* ne arată cîtă fervoare a dat această dragoste lui Ibrăileanu. E preocupat de filozofia materialistă, pozitivistă, şi traduce din Büchner *(Kraft und Stoff)*, însemnînd pe marginea ei cugetări relative la spirit, materie, religie, morală, ştiinţă, prietenie şi amor. „De multe ori m-am întrecut de a-mi dovedi că numai ea te iubeşte : imaginaţia te vede, te dezmiardă, te simţeşte ; inima te cere, voieşte să se topească în focul inimii tale." Redactează corespondenţa, stînd de vorbă cu cititorii despre socialism (pe o domnişoară F. N. o încredinţează — conform cu Büchner — că toate religiile vor pieri), sau punînd la cale colaborări. Din Bîrlad, C. Hamangiu şi Raicu Ionescu sînt somaţi să trimită versuri şi articole. Literatura originală însă lipsea, şi atunci Ibrăileanu dă traduceri din Zola *(Scoicile d-lui Chabre,* în care — coincidenţă ? — numele eroinei este Estela) şi din Max Nordau, la modă atunci.

Prin septembrie, se reîntorcea la Bîrlad. Stătu la aceeaşi gazdă, numai cu Ştefănescu Gheorghe. Era cu el ca şi singur, căci Ştefănescu nu scria, în vreme ce Ibrăileanu avea o revistă la Roman, ba mai publica şi la revista socialistă *România viitoare* din Brăila.

La 13 decembrie 1889 scria din Bîrlad lui Panait Muşoiu, redactor acum la *România viitoare* : „Mi-am găsit beleaua cu Vaian. Nu înţeleg pentru ce şi cum. Poate din pricina articolului publicat în *România viitoare.* Nu înţeleg nimica. Un lucru am să te întreb acuma. Tu colaborezi la *Şcoala nouă* ? Vaian colaborează la *România viitoare ?* Ori v-aţi separat ? Eu cum stau ? Dacă se întîmplă să fac ceva unde public ? *Şcoala* încetează desigur la nr. 12 ? Iată lucruri care nu le pot pricepe. Să nu cumva să fiu acuzat de dezertoriu ; şi poate voi fi, căci trebuie să public ori într-un loc, ori într-altul..." [1] „În clasa aceasta, a VII-a, eram chiar «mare» de tot", se laudă el. Se ducea cînd voia la şcoală şi parcă nu mai era elev, deşi învăţa tot bine. O singură grijă : apropierea bacalaureatului. „Era aşa de greu, auzeam, noi provincialii, atîtea legende, încît ne speria sfîrşitul liceului. Unii începuseră a se prepara — sau cel puţin a socoti cîte cărţi va trebui să ştim pe de rost. Le socoteam cu... metrul, adică puse una peste alta cărţile, se făcea o coloană înaltă de un metru şi ceva... Asta da mult de gîndit." [2] Cu toate acestea, păstra înainte de toate legăturile cu revista, în ciuda regulamentului şcolar care interzicea categoric elevilor atît participarea la asociaţii de orice fel, cît şi publicarea articolelor politice sau literare [3]. Pentru siguranţă, va scrie cu pseudonimul Cezar Vraja, Raicu adoptînd numele de Paul Fortună. *Şcoala nouă* o scotea acum numai Vaian. Dezamăgit sentimentaliceşte, Ibrăileanu se răzbuna pe „burtă verde" şi se lamenta în versuri de plecarea Otiliei, profesînd, de necaz, misoginismul. „Cea mai mare parte dintre femeile de azi mi-au făcut impresiunea ma-

[1] N. Gr. Steţcu, *G. Ibrăileanu la „România viitoare"*, în *Ateneu*, nr. 3, martie 1966, p. 6—7.
[2] *Adevărul literar şi artistic,* nr. 890.
[3] G. Ursu, *op. cit.*

nechinelor — calupuri croitoreşti." Apoi, cu iconoclasm, afirma că religia creştină încurajează crimele cînd făgăduieşte iertarea în schimbul pocăinţei. Ideea lui era că „orice mişcare conştientă ca şi reflexă e pricinuită de egoism" şi cu Eminescu se refugia în Schopenhauer. Natural, „descoperea America". Interesant oricum e că făcea poezii şi că citea traducînd pe lord Byron şi pe Ossian.

La 10 iulie 1890 scria din Iveşti lui Panait Muşoiu, devenit între timp redactor la ziarul *Munca* din Bucureşti, cerînd informaţii despre I. Nădejde şi C. Mille : „Te rog scrie-mi ce fel de oameni sînt aceştia ?" Informa la rîndul său pe Muşoiu că stătuse între 25 iunie şi 7 iulie la Roman şi că nu putea lua în serios pe Vaian, „copil plin de prejudiţii". Ar fi vrut să trimită ceva la *Munca*, dar n-avea siguranţa că va fi acceptat, deşi nu ţinea neapărat : „O vanitate pe care o au toţi tinerii : de a-şi vedea rîndurile şi numele publicat, îmi lipseşte cu desăvîrşire". Avea idei, dar nu ştia dacă e original. Era melancolic, cu o mare memorie afectivă a trecutului : „În mine este un fond melancolic atît de puternic, încît îmi otrăveşte liniştea. Orice oră, orice întîmplare din trecut, de altfel chiar mizerabile, au atîta farmec pentru mine, încît amintirea lor mă face nenorocit. Plec dintr-un loc, unde mă omoară urîtul şi dezgustul, şi îndată îmi pare rău după el, îndată îmi vin în cap atîtea tablouri, atîtea fapte din locul părăsit ! Dar mă silesc ca prin dreapta judecată şi răceala cugetării să alung orice sentimentalism din mine. Ce n-aş da să fiu rece şi nepăsător ca un bolovan..." [1]

[1] N. Liu, *Începuturile literare ale lui G. Ibrăileanu şi mişcarea socialistă*, în *Viaţa românească*, 1961, nr. 6, p. 84—89.

Socialismul de la *Şcoala nouă* n-a rămas fără roade. Iniţiatorii revistei se despărţiră însă curînd. Din Paris, unde se dusese la congresul liber-cugetătorilor, Panait Muşoiu mergea la Bruxelles. Se împrieteni aici cu Elisée Reclus, vestitul geograf, trimiţînd revistei studiul *Roadele pămîntului*, o traducere din franţuzeşte în care Reclus e citat. Tot la Bruxelles, Muşoiu mai cunoscu şi pe De Brouckèrre, conducătorul de mai tîrziu al Internaţionalei socialiste. Mergea pe jos pînă la Anvers, dormind prin aziluri de noapte în Elveţia, Germania, Italia, Budapesta, în scopul de a se pătrunde de suferinţa dezmoşteniţilor soartei. Stabilit la Bucureşti, el deveni apoi discipolul anarhistului Max Stirner, murind octogenar în 1944.

Cît despre Eugen I. Vaian, nici el nu păstră legături cu Ibrăileanu. Devenit jurnalist la Bucureşti, se căsători în 1892 cu Laura Vampa, avu copii, iar în 1899, după o şedere în Elveţia, se aruncă la Paris sub roţile unei locomotive [1].

Printre colaboratorii *Şcolii noi* au mai fost : Izabela Andrei, H. Streitman (Ion Chilieanu [2]), Ion Catina, Şt. Scurtu, Mihai Ciucă, Corneliu Botez, G. B. Daniel şi două fete cu nume scumpe lui Ibrăileanu, *Eliza* D. Mustea şi *Eleonora* Nour. Afară de Vaian şi de Raicu Ionescu, el e cel mai activ. Vocaţia de scriitor era trezită şi urmată cu ardoare. În timpul orelor de clasă nu mai era atent la profesori, preferînd să citească în spatele colegului

[1] Socrate Georgescu, *Prefaţa* la volumul lui Eugen Vaian, *Proză şi Versuri*, Bucureşti, tip. Vocea Învăţătorilor, 1899.
[2] Al. Piru, *O eroare care s-a multiplicat*, în *Gazeta literară*, din 15 oct. 1956.

Balaban pe Caragiale[1]. Absolvi liceul în iunie 1890, la 18 ani, cu media generală 7,36, premiat al treilea. Toamna își lua și bacalaureatul la Universitatea din Iași (diploma nr. 3.013, din 28 noiembrie 1890).

[1] G. Ibrăileanu, *art. cit.*

STUDENT NORMALIAN LA IAȘI

Îndată după examenul de bacalaureat, Ibrăileanu se înscrise la Facultatea de Litere și Filozofie din Iași pentru a urma secția istorico-filozofică. Cursurile se făceau pe atunci la Universitatea veche, unde astăzi e Facultatea de Medicină. Începeau la 1 octombrie și durau pînă la 30 iunie inclusiv. Pentru secția istorico-filozofică programul prevedea patru materii speciale. *Estetica* o preda Ion Găvănescu (1859—1945), autor al unor manuale de *Psihologie* (1890) și *Etică* (1893), cu o îndelungă întrebuințare în școli, iar *logica, morala* și *istoria filozofiei* îi erau încredințate lui Constantin Leonardescu (1837—1907), fost elev la École des Hautes Études, licențiat cu o teză despre *Metodul în științele fizico-naturale exacte, morale și politice* (București, 1868) și introducător la noi al psihologiei experimentale cu un *Curs de filozofie pentru uzul liceelor*, Iași, 1878. În 1892 mai făcu și niște *Principii de psihologie*, încercare de a da o formă sistematică rezultatelor noilor cercetări și experiențe psihologice.

Celelalte materii erau comune secției istorico-literare. *Istoria românilor* o făcea Alexandru Xenopol (1847—1920), pe care Ibrăileanu l-a prețuit

de la început. „Omul acesta a fost o lumină — scrie discipolul la moartea lui. A fost un spirit liber în înțelesul clasic al cuvîntului, un gînditor multilateral, un om de un comerț plăcut în gradul cel mai înalt. Extrem de inteligent, spiritual și glumeț, cu riposta ascuțită, dar blajină, subtil și degajat, de o încîntătoare simplicitate, de un caracter egal, veșnic ferice... inofensiv ca un copil. El nu știa ce este rancuna, nici ura. El nu ierta, căci n-avea ce ierta. El uita cu desăvîrșire. Uita jignirile, atacurile, micile și marile infamii."[1] *Literatura română modernă* o preda Andrei Vizanti, dușman al lui Eminescu și autor al cîtorva broșuri discursuri despre Veniamin Costachi și C. Negri. În 1899, după ce delapidase 31.000 de lei din casa Teatrului Național, dispăru în chip misterios în America. Detractor al lui Eminescu era și Aron Densusianu (1837—1900), desemnat să facă *interpretări din autorii latini*, poet mediocru, începător de epopei, erudit, dar cu totul lipsit de gust. Avea în schimb faima unei severități și răutăți devenite legendare[2]. La *psihologie, pedagogie și didactică* era tot Găvănescu, la *istoria critică universală, medie și modernă* suplinea Xenopol.

Ibrăileanu nu fu bine edificat dintru început ce cursuri să urmeze, și primul an umblă pe la toate facultățile. Frecventă — se zice — regulat în 1890—1891, științele fizico-chimice, deși nu-l găsim înscris, precum și secția istorico-literară[3]. Anul următor (1891—1892) dădu examen de admitere în

[1] P. Nicanor et Co., *Cei morți*, în *Viața românească*, 1920, nr. 1, p. 162—165.
[2] E. Lovinescu, *Memorii, 1900—1916*, București, p. 256—274.
[3] Lucian Predescu, *D-l prof. G. Ibrăileanu*, în *Moldova literară*, 1929, nr. 5—6, p. 27—28.

Școala Normală Superioară, care se făcea în același timp cu facultatea, și intră ca bursier cu media generală 7,40 (luase 7 la filozofie, 8 la istorie și 5 la literatura română). O dată cu el intră și N. Savin, Raicu Ionescu aflîndu-se acolo din 1890. Instituția funcționa în casele Ciurea din strada Golia, clădire cu două caturi, balcoane și grădiniță, peste drum pe Orfanotrofie, și oferea elevilor toată „întreținerea, vestimentul, încălzirea, luminarea, cărțile și materialul (didactic) necesar". Ibrăileanu, la adăpost de griji de acum încolo, urmă secția istorico-filozofică. În primul an se făcea în Școala Normală Superioară aprofundarea materiei de liceu. Al doilea era pentru cultură generală și al treilea pentru specializare. Programul consta din conferințe făcute exclusiv de profesori de la Universitate. În afară de cei de mai sus, conferenția Petru Rîșcanu (1846—1913), profesor de istorie antică, fost de asemenea elev la École des Hautes Études. Publicase *Istoria grecilor*, *Istoria romanilor*, *Istoria orientului*, 1890, manuale, și în 1892 un studiu despre *Partea Moldovei în cultura românească*. Ca om, Rîșcanu ar fi fost însă „livid, posac și plin de sine, scorțos și taciturn, vid și important"[1].

Diverse conferințe mai ținu și I. Caraiani (1841—1912), decanul Facultății de Litere și profesor de limba elină, macedonean jovial, junimist, care interesa și încînta chiar cînd traducea din *Odyseea* versurile despre „Atena cea cu ochii de cucuveică" și „vorbele zburătoare" ale lui Ulysse[2]. El insuflă lui Ibrăileanu gustul pentru clasicism și-l determină să citească mai tîrziu *Eneida* în traducerea

[1] E. Lovinescu, *op. cit.*
[2] I. M. Marinescu, *Ibrăileanu și clasicismul*, în *Viața românească*, 1936, nr. 4—5, p. 56—60.

lui Voss și *Iliada* în versiunea Dacier. Tot în 1892 ocupa catedra de filologie română, nou creată, anume pentru el, ca suplinitor, Alexandru Philippide (1859—1933), elev al lui Herman Suchier, Eduard Sievres și Hermann Paul. Deveni un eminent profesor la Facultate, și Ibrăileanu îi fu mai tîrziu colaborator.

Cu excepția lui Xenopol și Philippide, magiștrii lui Ibrăileanu n-au fost prin urmare străluciți. De aceea nici nu l-au entuziasmat. Mai curînd manifesta interes pentru probleme sociale și, firește, pentru socialism. Îndemnat de Raicu Ionescu, începe să publice la *Munca* din București încă din 1890. Se deda la *Atacul stăpînirii,* apoi critica *Funcționarismul.* Ruga pe Mușoiu să-i răspundă în str. Moțoc nr. 8 [1]. Citea din Darwin, J. L. de Lanessan, Rodbertus Jagetzow, Spencer, Adam Smith, Ricardo, Marx, Engels *(Socialismul de la utopie la știință),* Schopenhauer, Tolstoi, Laveley, Virchov, din evoluționiști, pozitiviști, socialiști. Cărți lua din biblioteca Școlii, a Universității și mai ales de la Ion Nădejde, „anarhistul" din strada Sărărie, director pînă în mai 1891 la *Contemporanul,* apoi, de la 1 decembrie 1891, la revista *Critica socială,* împreună cu V. G. Morțun. Casa cu geamlîc, veche și joasă, tupilată în fundul unei curți, a lui Nădejde, era considerată atunci „cuibul nihiliștilor" [2]. Normalienii, care se considerau „cetățeni ai universului" [3], se simțeau, desigur, bine în interiorul ei, fiind primiți oricînd de colosul întunecat, arămiu la față și bărbos, profesor (destituit)

[1] N. Liu, *art. cit.*

[2] G. Sem., *De vorbă cu dl. Jean Bart,* în *Adevărul literar și artistic,* nr. 287, din 6 iunie 1926, p. 1—2.

[3] D. D. Pătrașcanu, *În fața națiunii,* București, 1925, p. 55.

Ion Nădejde, sau de soția lui Pica (Sofia), gospodină intelectuală, harnică, mamă a șase copii. Propaganda lor avusese atîta ecou, încît țăranii veneau zilnic aci să se „înscrie pentru pămînt". Mai superstițioși, mahalagiii socoteau că smolitul savant are legături cu diavolul. Unii șopteau chiar că prin știința lui magică ar fi reușit să facă un măr, căruia numai gustul nu putuse să i-l dea, ba chiar un om în carne și oase, numai fără suflet. Se poate imagina deci ce popularitate avea „alhimistul" și printre studenți. „Joe care aruncă fulgere și trăsnete din dealul Sărăriei", îl porecleau adversarii politici, și, într-adevăr, Jupiter, în vîrstă de 36 de ani (în 1890), era un răzvrătit.

La 17 iulie 1891 Ibrăileanu înștiința din Ivești pe Panait Mușoiu că fusese la Roman și regăsise acolo pe Otilia Șapira, cu care se purtase „cum trebuie, adecă nepăsător". Se dusese și la Galați și stătuse la învățătorul N. Damian, care voia să publice un Calendar socialist. Făcuse acolo cunoștință și cu avocatul socialist Zamfir Filotti, colaborator mai înainte la ziarul *România viitoare.* La Galați socialismul avea perspective, dar la Tecuci... „parșiv tîrg!"

Colegii de serie la Facultate ai lui Ibrăileanu (Sofia Muzicescu, Ștefan Graur, Ioan Manolescu, Elisa Diamandi, Vasile Bălănescu, Gh. Cocea, Lucreția Feștilă, Ioan Văculeanu, Mihai Săvescu, Ștefan Filioreanu, Hristodor Pantazi, Cezar Menciu, Constantin Romanescu, N. Comino, Cristea Misir, Isidor Argintescu, State Dragomir, Gh. Munteanu, V. Triandaf, T. Tomida, I. Chirilă, Maria Nicolau, Cristescu, Lucreția Panaitescu, Alexandru Gîdei) au fost înghițiți toți de uitare. Singur Ovid Densusianu, fiul profesorului, s-a distins printre ei.

La 1 mai 1892 Ibrăileanu ţinu o conferinţă la cercul de studii al partidului social-democrat, nou înfiinţat la Iaşi, cu sediul în strada Pomir[1], tratînd despre *Darwinismul social*. Tînărul argumenta foarte strîns că burghezia îşi trăieşte ultimele zvîrcoliri şi că societatea socialistă se apropie în chip fatal. În sprijinul acestor idei, el amintea pe Darwin, Marx, Engels şi Kautsky, căci citise asiduu şi auzise de Molinari, de Maurice Blok, Bakunin, Proudhon, Max Stirner, Plehanov ş.a. Se vede că se ocupa foarte puţin de cursuri, din care nu-l interesau decît acelea ale lui Xenopol (puse la contribuţie în articolele din *Munca* despre *Chestia românismului în Transilvania*) şi A. Philippide, cu care, înainte de a veni la catedră, polemizase în *Adevărul*. Conferinţa lui Vraja fu apreciată şi se publică în *Critica socială*, unde mai scriau : I. Vasiliu (C. Dobrogeanu-Gherea, cronicar intern), Raicu Ionescu (sub pseudonimul Rion ; un articol al lui, reprodus în *L'Ère nouvelle*, atrăsese atenţia lui Fr. Engels) şi Georges Diamandy, bîrlădean, născut la 1867, acela căruia cu intenţii de persiflare i s-a zis „cavalerul blond al socialismului roşu". Cu siguranţă că Ibrăileanu ar mai fi scris la această revistă dacă în aprilie 1893 autorităţile n-ar fi suspendat-o. Nu neglija nici examenele. La 12 iunie 1892 se prezenta la istoria românilor, perioada 1711 — 1859, peste patru zile la literatura română (epoca 1821—1860), peste alte cinci zile la istoria modernă, iar la 25 iunie la psihologie. Trecu în toamna aceluiaşi an examenele de istorie medie şi istoria filozofiei greceşti. La 19 decembrie 1892 cerea însă să fie examinat la toate materiile audiate în sesiunea extraordinară din ianuarie 1893, motivînd că

[1] C. Săteanu, *Carnaval literar*, Iaşi, 1930.

nu le trecuse înainte „din cauză de boală, pentru care la nevoie voi prezenta un act medical", iar la 8 ianuarie 1893 se înscria la examenele de „istoria literaturii române de la început pînă la 1780", „morală" şi „istoria geografiei"[1]. Un om cu ocupaţiile lui respecta greu îndatoririle vieţii de student, mai ales că între timp cunoscuse şi pe Constantin Stere. Acesta, urmărit de ohrana ţaristă spre a-şi termina osînda în Siberia, unde fusese deportat „pentru acţiuni criminale", trecuse Prutul, clandestin, în noiembrie 1892 şi venise în Iaşi. El fusese deţinut la Serghinsk şi, eliberat din greşeală de ţareviciul Nicolae, purta o aureolă de martir. Începea la 28 de ani cursurile Facultăţii de Drept şi izbea prin barba lui castanie ce-i acoperea pieptul. În curînd Ibrăileanu avea să i-o copie. Dar era şi el destul de original. Mai întîi nu putea fi văzut niciodată decît în compania lui Raicu Ionescu, alături de care trecea drept un ireductibil idealist, entuziast şi revoltat. Cel puţin aşa îi vedea Stere, care luase de bună seamă numaidecît contactul cu cercul „nihiliştilor". Într-una din zile, dioscurii vin la el acasă şi, mişcaţi de suferinţa ce o întrupa în ochii lor, i se prosternă cu priviri „de adoraţie". Iniţiativa manifestării aparţinuse amîndurora, căci din cauza legăturii sufleteşti, Ibrăileanu şi Raicu Ionescu constituiau aproape „o singură fiinţă". Lui Stere, Ibrăileanu îi lăsă însă chiar de la început impresia unui spirit „ancombrant". Însuşi Raicu — povesteşte el — dădea uneori semne de enervare faţă de dispoziţia de a sîcîi a prietenului său :

[1] Arhivele Statului, Iaşi, *Facultatea de Litere şi Filozofie*, 1865—1914, Dosare de intrare şi ieşire pe anii 1889—1892, nr. 885—919 ; Cereri de înscriere la examene pe 1892—1893.

„— Măi ! — exploda Rion atunci : trei zile nu vreau să aud un cuvînt de la tine ; să taci din gură !...

— Dar pot să stau lîngă tine ? — întreba colegul smerit.

— Poţi ! Dar dacă deschizi măcar gura, plec la [Bălăbăneşti] (satul lui natal din judeţul [Tutova]) şi n-ai să mă mai vezi o lună întreagă !..."

Nici în astfel de împrejurări amicii totuşi nu se despărţeau, continuînd să se plimbe unul după altul, chiar fără să-şi adreseze un cuvînt [1]. Îi unea în special socialismul, acea „confrăţie morală" care a fost pe atunci gruparea de la Iaşi. Mai mult un curent cultural, decît o „partidă politică", socialismul însemna la această dată „familiarizarea cu toate domeniile noi, îndrăzneţe, izvorîte din concepţia pozitivistă a secolului". El era o sinteză din evoluţionismul lui Spencer, transformismul lui Darwin, materialismul lui Moleschott, determinismul lui Taine, materialismul istoric al lui Marx, realismul literar francez şi rusesc, fenomenalismul lingvistic al lui Lambrior şi romantismul protestatar al lui Eminescu. Acasă, prin grădini publice, pînă la miezul nopţii şi cîteodată pînă în zori, tinerii discutau în voia asociaţiilor de idei despre filozofi, economişti, poeţi, critici literari şi agitatori politici, construind edificii ideale, fără neapărată legătură cu contingenţele. Pentru un tînăr socialist era un punct de onoare să cunoască cît mai multe doctrine, şi lecturile erau febrile. În special *First Principles* ale lui Herbert Spencer, *Das Kapital* al lui Marx (în traducerile lui Jules Roy, E. Cazelles şi Cl. Royer), *Histoire de la littérature anglaise* a lui

[1] C. Stere, *În preajma revoluţiei, VII : În ajun*, Bucureşti, 1935.

Taine trebuiau citite. Cine nu le cunoştea „era un om pierdut" [1].

În iunie 1893, Ibrăileanu absolvise Facultatea, în ceea ce priveşte frecvenţa, şi în octombrie 1893 îşi trecea examenele de istoria românilor (de la origini pînă la 1457), istoria filozofiei medii, literatura română (partea a II-a), estetică şi pedagogie (dădu în sesiunea extraordinară din decembrie-ianuarie examen la morală, istoria filozofiei moderne şi istoria contemporană). Mai avea însă de făcut un an la Şcoala Normală Superioară, unde continua să fie elev şi socialist (din septembrie 1893 aceasta se va muta în casele Negruzzi din strada Arcului nr. 9). Abia din îndemnul lui Stere consimţi a trece la fapte. După ce într-o serie de foiletoane sociale, Stere biciui în *Adevărul* (septembrie-decembrie 1893) pătura noastră cultă — nu fără a sublinia meritele conferinţei *Darwinismul social* — preconiză o mişcare de luminare a maselor muncitoare de tipul aceleia organizate de Arnold Toynbee la Londra în cadrul coloniilor universitare *(University Settlement)*, care au dus la măreaţa *University Extensions Movement*. Tot acolo, Stere mai dădea şi pilda narodnicilor ruşi, luptători pentru emanciparea ţăranilor proletari. Aşa luă fiinţă societatea „Datoria", la Iaşi, cu scopul de a crea şcoli de adulţi, ziare, reviste populare şi atenee. Director fu numit studentul Liteanu, nepot al lui Kogălniceanu. *Evenimentul literar*, apărut la 20 decembrie 1893, nu e străin de acest plan. El se imprima în tipografia ziarului *Evenimentul*, era proprietatea lui Jacques Levin şi avea redacţia în stabilimentul grafic Miron Costin, casa C. Th. Codrescu, din

[1] C. Vraja, *Jean Bart*, în *Însemnări literare*, nr. 12, din 4 mai 1919, p. 11—12.

strada Golia 54. Din al doilea număr, Ibrăileanu este un colaborator permanent. În scurt timp, de altfel, revista aduna o pleiadă de tineri merituoşi : N. Tofan (Spiridon Popescu), M. Dafin (M. Carp), Gh. Ghibănescu, E. Herovanu, C. Florea (C. A. Teodoru), Ioan N. Roman, Const. Z. Buzdugan, Virgiliu Cişman, O. Carp, E. Taină, Paul Ciuntu, D. Nanu, Gh. N. Lazu, Ioan Păun-Pincio, Raicu Ionescu-Rion, Emil D. Fagure (Honigman), A. Steuerman-Rodion, Giordano (tipograful Goldner), M. Văleanu (L. Ghelerter), L. Gîrbea (Gh. Gh. Nădejde). Radu Lascăr (Glücksman, dr. Rotopanu, dr. Y) şi Traian Demetrescu, N. Beldiceanu, Const. Mille, Ion şi Sofia Nădejde, C. Şărcăleanu (C. Stere), Ion Gherea, V. G. Morţun colaborau în chip obişnuit. La 18 februarie, Sofia Nădejde devine directoare, deşi numele ei apare în frontispiciu numai de la 2 mai 1894. Ibrăileanu (Cezar Vraja) juca un rol destul de important în redacţie, fiind şi reporter. Dornic de a se cultiva, la şcoala Normală putea fi văzut adesea citind, culcat pe spate în dormitor. În repetitor, unde se învăţau cursurile, nu intra niciodată, căutînd singurătatea [1]. În noul sediu normalienii fură îngrămădiţi în zece camere la catul al treilea, etajul doi fiind destinat directorului, iar parterul pentru economat. Un regulament sever interzise socialismul, şi regimul se înăspri, lucru care stîrni protestul studenţilor (*Adevărul* din 11. IX. 1893). Mai modest, Ibrăileanu obţinu de la directorul Rîşcanu o mansardă, unde locui singur, scriind zile întregi, de dimineaţă pînă noaptea tîrziu, neîngăduindu-şi decît orele de masă [2]. Începuse să adune fişe pentru *Spiritul critic în cultura românească*, şi timpul îi era din ce în ce mai preţios.

[1] N. Savin, *art. cit.*
[2] T. A. Bădărău, *art. cit.*

Din Tîrgovişte, Raicu Ionescu-Rion îi scria la 12 octombrie 1893, ţinînd seama că are de dat examene şi deci : *de mortuis*... Îl chestiona cu privire la „săracul" Savin („Şi-aduce-aminte cum pe-atunci îl tot primblam prin văi şi lunci. Îl ridicam de subsuori — cări era mort beat — De atîtea ori, de atîtea ori ! !"), Pupăză (?), Stere, Spiridon Popescu, Petru Bogdan, Raian, Chiviceanu, Severin Iacobiceanu. Îl lua cu „mărite împărate", rugîndu-l să-i scrie, dar fiindcă probabil nu se executase, peste zece zile îl apostrofa din Dorohoi : „Ţaţo (Ce te-ai făcut palid, Garabet ?). Crucea mamei voastre, beţivanilor ! Deşi m-am rugat, deşi ştiţi că o scrisoare din Iaşi e pentru mine cu multiple întrebuinţări, nici unul din compania de beţivi Garabet şi Mojicul nu mi-aţi răspuns. Să vă fie cinstea şi prietenia voastră în nas..." Declara într-o altă scrisoare că-l citeşte şi admiră, dar că aşteaptă să-l lase în pace pe „Trajian" (Traian Demetrescu). Amîna să scrie despre morala lui Tolstoi („Cui, ce-i pasă de Tolstoi"), dar se pregătea să ia şi el în primire pe Vlahuţă : „Individul ăsta a ajuns de o stupiditate ecrasantă !" Se scuză apostrofîndu-l iar cu un „mă" că nu-l vizitase de Paşti în 1894 la Huşi (unde stătea acum mătuşa Tasia) : „Nu te închipui aşa de idiot, slavă d-lui ! Cine poate scrie la infinit tipologia de clasă, poate face atîta judecată !" Raicu Ionescu era un timid cu accese de violenţă, recăzînd repede în melancolie, pînă a se socoti „veritabilmente... mortus" [1].

Pe teren, deşi vorbise odată la Cercul studiilor sociale, apărea numai întîmplător. La întrunirile studenţeşti va fi luat cu toate acestea parte. În

[1] *Raicu Ionescu-Rion către G. Ibrăileanu*, în *Viaţa românească*, 1963, nr. 6—7, p. 23—26 (scrisori publicate de Grigore Botez şi Mihai Bordeianu).

ziua de 2 februarie 1894 (după *Evenimentul literar*), studenții făcînd parte din societatea „Datoria", se adună în aula Universității și discută mersul ei moral și material. Nu se făcuse deocamdată decît o școală de adulți în suburbia Tătărași, pusă sub direcția lui Tăslăuanu, într-un local cedat de primărie. Se pare că Ibrăileanu avea prin apropiere la această dată o cameră la un bărbier, foarte proletară, cu lut pe jos. Școala dispunea de 12 profesori (între care și doamna dr. Rainer, născută Trancu) și... un singur elev. Numărul lor avea să crească totuși, fiindcă o serie de conferințe (Spiridon Popescu : *Nevoia și cartea*, C. Chirica : *Legătura dintre cer și viață*, P. Bogdan : *Legătura dintre căldură și viață* — cu experiențe fizice, I. Simionescu : *Lupta pentru existență în seria animală*, Mihai Săvescu : *Evoluționism*, I. G. Botez, *Femeia din punct de vedere social*, Raicu Ionescu, *Eminescu și Leanu*, G. Ibrăileanu, *În morală*) avură loc. Conferințele urmau să apară în broșuri de popularizare, cei care se cultivau erau însă tot conferențiarii...

Pentru 24 februarie, *Evenimentul literar* anunța la Teatrul Național reprezentațiile lui *Hamlet*, cu marele tragedian francez Mounet-Sully, și *Ruy-Blas*. Este sigur că măcar la cea dintîi Ibrăileanu a fost. „Mounet-Sully — zice el — nu poate fi uitat, desigur fiecare atitudine a lui era o altă nobilă statuie. Dar el interpreta pe Hamlet altfel decît îl văd și simt eu." Îi plăcea mai mult Ernesto Rossi, pe care îl văzuse tot în această vreme în *Hamlet* și *Othello*. „Pentru mine Hamlet e Rossi în *Hamlet*."

O mare surpriză printre socialiști a produs vizita la 31 martie 1894 a lui Gherea, invitat de Cercul studiilor sociale din Iași. Idolul tinerimii

apăru pe o tribună simplă, improvizată dintr-o catedră, deasupra căreia planau maiestuoase chipurile lui Marx, Engels și Lassale. Mai toți colaboratorii *Evenimentului literar* : Rion, M. Carp, C. A. Teodoru, Spiridon Popescu, N. Quinezu, Steuerman, dr. Y, Emil D. Fagure ascultară cu entuziasm, după conferința lui Nădejde despre „obiecțiile ce se pot aduce materialismului istoric", subiectul la ordinea zilei : *Arta tendențioasă*. Ibrăileanu, ca reporter, făcu o dare de seamă în revistă, semnată „Auditor" [1]. Raicu Ionescu scria lui Ibrăileanu din Tîrgoviște : „Hahamului felicitări pentru enormul său succes".

Cu toate că ideologicește Vraja se îndrepta tot mai mult spre poporanism, prin influența lui Stere, el nu rupse încă legăturile cu socialismul. De altfel, mediul în care se învîrtea continua să graviteze în jurul lui I. Nădejde. Acesta lupta din răsputeri pentru îmbunătățirea soartei muncitorilor pe plan social, culturalicește încredințîndu-i societății „Datoria", care făcea și ea ce putea. La 15 mai se dădea pentru muncitori un spectacol de operetă (*Vînzătorul de păsări*), în sala circului Sidoli, cu concursul unei trupe din Craiova. Printre ei, Ibrăileanu se amesteca totuși foarte rar. Discuta însă cu țăranii, mai ales cu Moș Petrovici și Moș „Unire", aghiotanții electorali ai lui Nădejde, întîlniți la marginea orașului [2].

La *Evenimentul literar*, mutat de la 25 mai în strada Universității 18, depunea o muncă asiduă, colectînd articole într-un mod care avea să-i aducă porecla de „vîrcolac" și „crampon". „Intră Vraja cu ordin de la d-na directoare — își începe Stere un

[1] C. Săteanu, *op. cit.*
[2] C. Săteanu, *Alte amintiri despre G. Ibrăileanu*, în *Adevărul*, 50, nr. 16015, din 3 aprilie 1936, p. 6.

articol — şi-mi comunică că *trebuie numaidecît* să dau un articol de fond... Şi eu nu-s dispus să-mi dau un aer potrivit cu greutatea acestei sarcini." Dar pînă la urmă, trebuia să şi-l dea. Ce scriau aceşti tineri cu atîta zel ? Apărau principiile artei cu tendinţă, deplîngeau soarta ţăranului, combăteau decadentismul, şovinismul, prostul gust. Un război foarte lung a fost purtat împotriva transfugului Vlahuţă, partizan acum al unei poezii „de Bolintineni şi Mureşeni", opusă idealurilor umanitariste. Din Bucureşti, Anton Bacalbaşa opina că „trebuie turnate mereu la polemici cu *Viaţa*". „Au să fie siliţi să răspundă, şi pot fi uşor distruşi pe tărîmul ăsta, — fiindcă sînt proşti. Mai ales să mutăm discuţia de pe tărîmul literar pe cel socialist : acolo nu pricep nici pe dracu şi au să spună gogomănii." [1] Din contră, Eminescu fu apărat, cu bună dreptate, de defăimările lui Aron Densusianu (sub pseudonimul Verax, care a fost şi al lui Ibrăileanu). Însuşi socialistul Traian Demetrescu a suferit o „psihologie de clasă" pentru prea vagul lui sentimentalism burghez.

În iunie 1894, trecînd un unic examen de interpretare din autori latini, C. Vraja ieşise şi din Şcoala Normală Superioară [2] şi pe vară şezu împreună cu Raicu Ionescu, vreo două săptămîni, în Roman, la prietenul N. Quinezu (fost ofiţer, mai tîrziu medic, scriitor, prefect), petrecînd zile frumoase. „N-am să uit niciodată nopţile de la Quinez, cînd discutam, rîdeam pînă la 5 dimineaţa"... [3] La 11 iulie 1894, *Evenimentul literar* se strămută însă în Bucureşti

[1] *Anton Bacalbaşa către «Evenimentul literar»*, în *Viaţa românească*, 1963, nr. 6—7, p. 22—23.
[2] *Anuarul Universităţii din Iaşi pe anul şcolar 1895—1896*, Iaşi, 1897.
[3] C. Vraja, *Cîteva cuvinte, art. cit.*

şi reapăru în 18 iulie la Tipografia Nouă din Pasajul Băncii Naţionale nr. 19, ieşenii trimiţînd articole de la Iaşi. Campaniile literare şi politice ale acestora se deosebeau de acelea ale jurnaliştilor din Capitală şi vedem de pildă că în ziua de 19 septembrie 1894 un grup de studenţi ieşeni întruniţi în aula Universităţii din Iaşi (G. Ibrăileanu, P. Bogdan, C. A. Teodoru, M. Carp, Elena Carp, Sp. Popescu, C. Chirica, Ana Caramlău, D. D. Patraşcanu, N. Quinezu, C. Stere, Ştefan Negruzzi etc.) adresează colegilor lor din Bucureşti o moţiune de protest împotriva „scenelor degradatoare desfăşurate miercurea trecută" (21 sept.) cu prilejul manifestaţiilor naţionaliste huliganice „în întunerecul stradelor bucureştene" :

„Forţa morală şi vitalitatea unui popor — se scria în moţiunea apărută în ziarul *Adevărul* — nu se dovedeşte prin dezordine şi tulburări inutile. Dacă aveţi vreun drept să vă plîngeţi de vreo nedreptate, alegeţi altă cale şi noi vom fi alături : dar nu cu devastarea poliţiei sau a redacţiilor, nu prin spargerea geamurilor la casele oamenilor, nu cu focuri de revolvere, nu prin asemenea manifestări anarhiste — cu tot acompaniamentul de fraze sforăitoare — veţi căpăta dreptul la simpatiile noastre şi ale tuturor cetăţenilor.

„Ceea ce e rău şi nedrept în Turda şi Cluj e rău şi nedrept şi în Bucureşti. Noi urîm pe asupritorii neamului nostru din Ungaria şi de pretutindeni, dar ne simţim datori să fim superiori lor în moravurile şi patriotismul nostru."

Cînd la 24 octombrie *Evenimentul literar* încetează, contopindu-se cu suplimentul literar al ziarului *Lumea nouă*, redacţia se mută în casa Appel din strada Doamnei (etaj), unde fuseseră trans-

ferate mobilele clubului muncitorilor, fost cu sediul în sala Sotir (Piaţa Amzei 22).

În ianuarie 1895, soţii Nădejde, Nicolae Quinezu, Em. D. Fagure descindeau şi ei în Bucureşti, în interesul partidului, spre a lucra la *Lumea nouă*, a organiza bresle şi a pune la cale o mişcare ţărănească [1]. Ibrăileanu sosea mai tîrziu, la 9 aprilie, anunţat în gazetă să ia „în posesiune postul în redacţia ziarului".

O seamă de publicişti din vechea gardă îşi dădură mîna la noul organ al social-democraţiei române. Aci au mai colaborat: Ion Gherea, V. G. Morţun, Al. G. Radovici, Anton Bacalbaşa, Th. Ficşinescu, D. B. Pencioiu, Tradem, Simion, Hasan (H. Sanielevici) şi Solomon Sanielevici, B. Brănişteanu, C. Graur, Dr. Stîncă, Ştefan Petică, Eugen Vaian, M. Carp, fraţii D. A. şi C. A. Teodoru, Elena Farago, C. Parhon, Z. C. Arbore, Th. Cornel, M. Dobrin, I. Delescu, I. Hussar şi alţii.

O unitate deplină de vederi între toţi aceştia nu există însă, şi ciracii de la Iaşi ai lui Nădejde care se instalaseră într-o singură cameră, consumînd proletar brînză cu pîine, fură întîmpinaţi de la început cu „vin barbarii !" de către intelectualii socialişti din Bucureşti. „Ibrăileanu — zice H. Sanielevici — se simţea ca-n ţară duşmană; se-nfuria de la nimic şi ameninţa cu scaunul... Pe stradă se uita fioros în toate părţile şi atrăgea atenţia trecătorilor..."

Cu articole de frondă antiliberală şi cu pseudonimul Cezar Vraja, el colaboră regulat pînă la 17 februarie 1895, cînd, după toate probabilităţile, reveni la Iaşi în vederea pregătirii examenului de licenţă. În Bucureşti era oarecum cunoscut prin criticile lui de la *Evenimentul literar* (despre care

[1] H. Sanielevici, ***Poporanismul reacţionar***, ***op. cit.***

Caragiale spuse totuşi că sînt „ceai de la Ploieşti mai fiert încăodată" [1]) şi avu oarecare relaţii cu scriitorii. George Coşbuc îl duse odată la berăria „Durieux" şi-l trată cu felurite băuturi [2].

Arghezi, socialist şi el pe atunci, îl zări la clubul ziarului din casa Appel, purecînd cotoarele raftului cu cărţi, fiindcă era „cel mai feroce cititor al bibliotecii" [3]. Dar — zice tot Sanielevici — „domnia ostrogoţilor nu ţinu mult; se retraseră curînd pe meleagurile lor nordice."

La 23 aprilie 1895, profesorii C. Leonardescu, A. D. Xenopol, Andrei Vizanti, Aron Densusianu şi I. Caragiani, constituiţi în „comisiune examinatrice", procedează la examinarea orală a candidatului G. Ibrăileanu şi „după întrebările puse şi răspunsurile date" decid a-l admite cu trei bile albe şi două roşii, proclamîndu-l licenţiat în ştiinţele istorico-filozofice [4]. Licenţiatul nu avu însă răgazul să se bucure de succes, căci cu trei zile înainte murise la Tîrgovişte cel mai bun prieten al său, Raicu Ionescu, profesor suplinitor la gimnaziul din acel oraş, numit cu doi ani în urmă, după ce fusese nevoit a renunţa la convingerile sale politice în faţa ministrului Instrucţiunii Publice, Take Ionescu, care ameninţa că va umple mai degrabă catedrele cu boi, decît să numească socialişti.

„Avea o inteligenţă minunată — scrie Ibrăileanu în necrolog —, o simţire curată şi mai presus — şi

[1] Paul Bujor, *Amintiri de A. Vlahuţă şi I. L. Caragiale*, Bucureşti, 1938, p. 80.

[2] Lucian Predescu, *Lucruri noi despre G. Ibrăileanu, Al. Vlahuţă, G. Coşbuc şi Al. Philippide (filologul)*, în *Moldova literară*, 1929, nr. 10—12, p. 50.

[3] T. Arghezi, *G. Ibrăileanu*, în *Pygmalion*, nr. 1, din 15 februarie 1947, p. 3—4.

[4] Arhivele Statului Bucureşti, *Rectoratul Universităţii Iaşi*. Corespondenţă. Dosar nr. 211/1895.

ceea ce e mai necesar — o voinţă oţelită. Dar astăzi el doarme pentru totdeauna în cimitirul de la Tîrgovişte şi niciodată inima lui n-are să mai bată de dragoste şi admiraţie pentru virtutea acestei mici şi microscopice fiinţe fără arme, fără forţă, duşmănită veşnic de mama ei, marea natură, pentru virtutea omului în lupta sa superbă." Pe Take Ionescu, Vraja îl apostrofa : „...Acum Raicu a murit ! Eşti mulţumit ?" [1].

Uitată de mult, murea la Roman, tot în acest an, şi bunica Vartenia Marcovici, împovărată de bătrîneţe. Ultimele clipe nu-i fuseseră înseninate de prezenţa nepotului pribeag: „Eu nu mi-am făcut datoria faţă de dînsa, nu i-am arătat atenţia pe care trebuia să i-o arăt. A fost şi fatal lucrul acesta. Eram prea tînăr, prea preocupat de mii de lucruri serioase şi neserioase, lucruri ale unui tînăr de douăzeci de ani — şi ea era prea din altă lume. Ba, pe-atunci, plin de ideea «lumii nouă», pentru care luptam, în bunică-mea nu puteam vedea decît urmele bine caracterizate ale lumii vechi. În rezumat, eu aveam lumea mea şi, din cauza egoismului natural omului şi încă din cauză că nu ne putem gîndi clar, mai ales la 20—25 de ani, că moartea va răpi pentru totdeauna pe cei bătrîni — din aceste cauze am neglijat-o. N-am vorbit destul de ea, m-am arătat grăbit să mă duc după ocupaţiile mele — şi nu i-am explicat destul lucrurile pentru care avea cea mai mare curiozitate..." [2]

Datorită împrejurărilor, şi prin firea sa, Ibrăileanu era un solitar. Dar un solitar, cum însuşi se numea, „sociabil". Adept — convins o vreme — al socialismului, legase cîteva amiciţii. El avea o plăcere nu numai de a discuta, ci şi de a convinge.

[1] C. Vraja, *art. cit.*
[2] *Adevărul literar şi artistic*, nr. 889.

Intimii ne spun că şi-a schimbat foarte puţin ideile prin contactul cu „ipohondrul" Stere. La Şcoala Normală Superioară fusese iubit de toţi. Savin ne încredinţează că-i plăceau petrecerile, că avea ureche muzicală şi că-l exaspera faptul de a nu putea cînta, iubind muzica „la nebunie". „De multe ori mi-a spus, cînd auzea o bucată dintr-o operă care-i plăcea : Aş vrea să mă arunc în părete şi să rămîn în relief acolo, în eternitate, dar să-mi sune veşnic la ureche acest cîntec." Cînd s-a deschis berăria „Zimbru", mergea acolo să asculte muzica militară comandînd bucăţi din operele lui Verdi *(Traviata, Aida)*, Rossini *(Bărbierul din Sevilla)* şi Bizet *(Carmen)*, în schimbul cîtorva halbe de bere. „N-ar fi îndrăznit unul de la masa lui să şoptească, în cursul execuţiei care-l transporta într-o lume pe care noi abia o bănuiam"... declară religios un coleg de la secţia ştiinţifică, părtaş la audiţii [1]. Alteori făcea împreună cu Ovid Densusianu şi Mihail Săvescu, care aveau totdeauna bani, excursii nocturne.

În momentele de bună dispoziţie, Ibrăileanu recita însoţitorilor versuri din Eminescu şi *Ballade à la lune* de Musset :

C'était dans la nuit brune,
Sur le clocher jauni,
La lune,
Comme un point sur un i... [2]

vorbind cu entuziasm de lecturile lui din romanele franţuzeşti şi ruseşti *(Balzac, Phisiologie du mariage*, Maupassant, Turgheniev, Tolstoi).

[1] T. A. Bădărău, *art. cit.*
[2] Era în noaptea brună,
Pe turla-ngălbenită,
O lună
Ca un punct pe i...

Cam tot de pe acum datează dragostea pentru Elena Carp, soră a lui Mihai Carp, socialist, colaborator la *Evenimentul literar* și *Lumea nouă*. Prezentîndu-se împreună la bacalaureat, profesorul de greacă C. Erbiceanu, care venea la școală călare, îi întrebase distrat : „Care-i Elena, care Mihai ?“ [1], făcîndu-i celebri. Născută la 25 mai 1873, în comuna Cîrniceni, satul Perienii din județul Iași, Elena era fiica preotului Gheorghe Carp, evocat, pare-se, de D. D. Patrașcanu în *Timotei mucenicul,* și a presviterei Maria. „Subțire, fragilă, cu frumoși ochi umezi de blîndă și dulce căprioară, vorbind cu glas scăzut“ [2], studiase științele naturale la Universitatea din Iași, unde Ibrăileanu a cunoscut-o. Nu ne trebuie documente precise ca să afirmăm că un sentiment puternic de iubire aprindea inima proaspătului licențiat. Confidenți erau, desigur, fratele Mihai și N. Lupu, pe atunci student în anul II la Facultatea de Medicină. Acesta, considerîndu-se pe sine Des Grieux, îl denumise pe Ibrăileanu Tiberge și-l însoțea adesea pe malul lacului la crîșma de la Valea Adîncă, unde se ducea să viseze.

În vara anului 1895 Ibrăileanu pleacă împreună cu Elena și Mihai Carp într-o excursie la Ceahlău [3]. Pornesc din Piatra cu un docar, poposesc la mănăstirea Bistrița și la Bicaz, rămîn cîteva zile la schitul Durău, apoi urcă pe Ceahlău și revin la Piatra cu plutele pe Bistrița. Se desparte aici de Elena, spre a se duce la Buhuși, dar în toamnă îl regăsim la Iași ca „student pentru doctorat“. Participă în această calitate la congresul studen-

[1] Gr. L. Trancu-Iași, *Amintiri ieșene,* București, 1933.
[2] Izabela Sadoveanu, *art. cit.*
[3] *Amintirile Elenei G. Ibrăileanu,* ms. Apud Savin Bratu, *Ibrăileanu, omul,* București, 1959.

țesc din Cîmpulung-Muscel, unde era delegată și Elena Carp. Sosiră la București în ziua de 8 septembrie pe la prînz, iar seara la Cîmpulung. Congresul începu cu un bal și, după discuții în care socialiștii susținură cîteva revendicări în domeniul „luminării“ maselor, se închise în ziua de 11 iunie. Ibrăileanu și Elena Carp folosiră prilejul pentru o excursie cu trăsura la Rucăr și, călări, la peștera Dîmbovicioara. Trec la întoarcere prin Ploiești și iau masa la rstaurantul gării, pentru a saluta pe Gherea.

Elena era o fire delicată, dar practică și reținută. Discret și el, Ibrăileanu îi comunica sentimentele indirect. Odată, la berăria Zimbru, observînd-o cu părinții, ceru orchestrei să-i cînte o doină, invitat la vie de Mihai Carp își face un fetiș dintr-o pălărie a ei, lăsată acolo, și numai după îndelungate meditații îi adresează o declarație, prin intermediul scrisului, nu oral, propunîndu-i căsătoria. Elena preferă însă deocamdată promisiunea, o logodnă secretă, pînă ce își va trece licența, iar solicitantul va avea catedră (o numire a acestuia la Școala normală „Vasile Lupu“ fusese revocată, fiind denunțat ca socialist). Logodnicul începu să-i împărtășească în scris cugetări sub titluri ca : *Definiția amorului, Fericirea, Lupta pentru fericire, Misoghinismul.* De gazetărie se lăsase, și *Lumea nouă literară și ilustrată* din 2 octombrie 1895 îl ruga la poșta redacției să dea măcar un semn de viață, anunțîndu-l că lada cu cărți lăsate acolo i-a expediat-o.

Fiind recomandat de Traian Demetrescu librarilor Samitca din Craiova, tradusese încă de mai de mult *Bel Ami* de Guy de Maupassant, care apăru în 1896 în „Biblioteca romanelor celebre“.

Dintre celelalte arte, Ibrăileanu cultiva mai ales muzica. Începuse să-şi formeze un gust muzical care respingea simfonicul wagnerian, opereta şi cîntecele populare, afară de *Ciocîrlia. Serenada* lui Gounod, *Pluie d'or* şi *Eldorado,* cîntate de lăutari, îl distrau. Gusta însă cu patimă operele clasice şi cînd se dădeau la teatru, făcea toate sacrificiile ca să se ducă. Auzise pe tenorul italian Tamagno. O trupă lirică reprezentă în stagiunea 1895—1896 *Mignon, Mireille* de Gounod, *Le grand Mogol, M-elle Téléphone, Lakmée, Traviata, Les 28 jours de Clairette,* în timp ce altă trupă italiană de opere juca *Norma, Hernani, Cavalleria Rusticana* [1]. Sînt indicii că Ibrăileanu asistase la cîteva. „În special despre opera *Mireille* — zice Savin — am să povestesc următorul fapt. În odaia unde stăteam cu dînsul, în strada Sărăriei, eu cumpărasem un deşteptător, care la ora indicată cînta ceva. Într-o seară, el veni de la teatru unde se reprezentase opera *Mireille.* M-a deşteptat şi a început să-mi fredoneze bucăţi din *Mireille,* lucru care nu mă prea încînta. Din întîmplare, la acea oră deşteptătorul a început să cînte. Uimirea lui nu a fost mică : bucata cîntată era din *Mireille.* S-a bucurat ca de o comoară şi deseori, cînd nu putea dormi noaptea, îl întorcea să cînte de repetate ori. Acest lucru aducea sfezi." Învăţase de la un alt ceas *La Paimpolaise,* cîntecul pescarilor din Islanda de Théodore Botrel, citat în *Adela.*

Primăvara, cînd „se înnebunea după cîntecul privighetorilor", pornea spre grădina Rivalet de la Socola [2], loc de desfătare al ieşenilor, cu lacuri

[1] N. A. Bogdan, *Oraşul Iaşi,* ed. a II-a, Iaşi, 1913—1915.
[2] T. A. Bădărău, *op. cit.*

artificiale, şosele, boschete, pavilioane, cişmele, scări monumentale, pe stînga drumului ce duce la Repedea, la cîteva sute de metri de tîrguşorul Trei Fîntîni. Grădina se afla pe locul unde fusese odată palatul domnesc al lui Mihai Vodă Sturza şi era căutată de localnici mai ales la 1 Mai. Ibrăileanu se plimba prin ea „pînă dimineaţa" [1]. Altă dată hoinărea spre via Pester, la un kilometru depărtare de fosta grădină a aleielor lui Ghica Vodă, unde se dădeau baluri cu focuri de artificii în localul „La aer curat", zis şi „La Olimp" [2].

Cu Elena merse odată, fără ştirea părinţilor, cu docarul unui prieten, pînă la locul zis Valea Adîncă. Dădeau amîndoi lecţii particulare, şi preotul Gh. Carp admise în cele din urmă legătura fiicei sale, acceptînd pe Ibrăileanu în familie. Tinerii erau văzuţi tot mai des împreună, se plimbau iarna cu sania spre Copou, ba chiar preotul, revizor eparhial, luă cu el pe viitorul ginere într-o inspecţie la mănăstirea Rîşca, alături de Elena.

În vara anului 1896 familia Carp, compusă din 11 persoane, luă iarăşi pe Ibrăileanu la Rîşca şi la Varatec, de unde merseră la Schitu Almaş şi la Fălticeni.

Nu găsim mai multe amănunte pentru noul şi turburătorul amor — de astă dată decisiv — al lui Ibrăileanu. „Numai o dată în viaţă — notează el în 1911 —, stăpînit de o nemăsurată pasiune, am putut s-o exprim în scris, — atunci cînd toată fiinţa mea se tîra în genunchi, sărutînd urma paşilor unei femei adorate. E de mult de atunci." [3]

[1] N. Savin, *art. cit.*
[2] T. A. Bădărău, *art. cit.*
[3] *Adevărul literar şi artistic,* nr. 890.

PROFESOR SECUNDAR

La 1 septembrie 1896, deci la 25 de ani, Ibrăileanu căpătă numirea de suplinitor la Gimnaziul de băieți din Bacău [1] (azi Liceul G. V. Bacovia), nu știm însă dacă s-a prezentat. Despărțirea de Iașul anilor de studenție nu-i era ușoară, cu toate că Bacăul nu era cu totul necunoscut tînărului profesor de limba română : fusese aci în copilărie. În vacanță apoi putea să revină în Iași, unde era o ambianță literară. Fiind acum profesor, abia scăpat de grijile serviciului militar (încorporat în aprilie, la Roman, fusese reformat), Ibrăileanu se arăta mai prudent în ceea ce privește opiniile politice, căci socialismul era socotit ca un curent subversiv ce putea aduce destituirea. Așa se explică de ce, după publicarea traducerii romanului *Bel Ami,* activitatea lui literară încetează pentru cîțiva ani. Stimulat de primul volum, medita totuși la altul, și la 3 iulie 1897, aflîndu-se în Iași, trimite fraților Șaraga o scrisoare prin care le propune editarea unei culegeri de *Note și impresii,* cuprin-

[1] *Anuarul Universității pe anul academic 1935—1936,* Iași, 1937, G. Ibrăileanu, *Date biografice și bibliografice,* p. 56.

zînd aproximativ 200 de pagini cu articole din *Evenimentul literar, Lumea nouă* și inedite. În schimb, pretindea pentru ediția perpetuă (proprietate definitivă) suma de 100 (una sută) de franci. „Manuscrisele vi le voi preda pînă la 15 septembrie. Corectura definitivă o voi face însumi. În caz afirmativ, vă rog să-mi confirmați primirea acesteia." [1] Încă înainte de a pleca la Mănăstirea Varatec, unde-și petrecu vacanța de vară, frații Șaraga îl înștiințau că primesc învoiala, așa că la 28 iulie autorul își cerea cu anticipație drepturile. „Vă rog trimiteți-mi cei 100 de lei pe adresa : Maica Elisaveta Gavrilescu, pentru G. Ibrăileanu, Mănăstirea Varatec. Vă rog trimiteți imediat conform angajamentului, căci am nevoie." Cu poșta din 2 august, editorii îi expediau 100 de franci, dar „Colecțiunea Șaraga" încetîndu-și în 1897 apariția, volumul de *Note și impresii* n-a mai văzut lumina tiparului.

Regăsea la Varatec familia Carp instalată în casa de la locul numit Prisaca, cu livadă, iaz și un șopron folosit drept salon și sufragerie. Cu logodnica sa făcu dese ascensiuni pe muncelul Filiorul din spatele Prisacăi, excursii pînă la Sihla și Rîșca. La Neamț însă Mihai Carp căzu bolnav de febră tifoidă, și grupul trebui să se întoarcă la Varatec. Sosi peste cîteva zile și Spiridon Popescu, și grupul porni iar la drum spre Ceahlău, în patru trăsuri. La Durău se îmbolnăvi altcineva de febră tifoidă, necesitînd o oprire la Piatra, de unde cei valizi se îndreptară spre mănăstirea Horaița. La urcarea pe Horăicel, Elena Carp avu

[1] S. Podoleanu, *Un proiect de volum al lui G. Ibrăileanu,* în *Adevărul literar și artistic,* nr. 860, din 17 mai 1936.

primele simptome de tifos, ceea ce scurtă vilegiatura acestui an [1].

Poate că tot acum Ibrăileanu împreună cu D. D. Patraşcanu, C. A. Teodoru şi M. Carp plecară din Iaşi spre Măcăreşti, sat pe malul Prutului, spre a vizita pe Iancu Botez. Fratele acestuia, Costică, editorul de mai tîrziu al lui Eminescu, n-ar fi avut curajul să dea ochii cu musafirii, cu toate că oaspeţii stăţură o zi întreagă în casa părinţilor lui, atît de timid era ca elev în cursul superior [2].

Isaia şi Tasia Trancu venind în acest an în Iaşi, Ibrăileanu se mută la ei în strada Florilor. Era veşnic în preajma Elenei Carp, nedeslipit de casa ei, unde se pierdea în jocuri de lotto şi maus. Nu se mai duse în toamnă la Bacău, iar vara pleca invariabil la mănăstiri.

Cu Iancu şi Constantin Botez, C. A. Teodoru, C. Stere, N. Lupu, surorile Caramlău şi familia Carp, Ibrăileanu organiză în vara anului 1898 o lungă excursie de la Varatec pînă la Dorna. Încălţaţi cu botfori, cu pelerine de cauciuc pe umeri, prevăzuţi cu pleduri, excursioniştii împărţiţi în patru trăsuri apucă drumul spre Tg. Neamţ. La prînz sînt la Agapia şi se urcă pe Muncel, seara la mănăstirea Neamţ. Dimineaţa o iau din nou la drum pe malul pîrîului Moişei şi seara ajung la Rîşca. Din nou dimineaţa pornesc, de data asta în harabale, spre Fălticeni, unde poposesc noaptea. Merg apoi în trăsuri pînă la mănăstirea Slatina, unde îi opreşte o ploaie măruntă. Schimbînd trăsurile la Fălticeni, trec vama pe la Cornul Luncii şi, după un popas nocturn la Gura Humo-

[1] *Amintirile Elenei Ibrăileanu*, apud Savin Bratu, *op. cit.*
[2] Mihai Carp, *Despre un vechi prieten*, în *Jurnalul de dimineaţă*, nr. 517, din 21 noiembrie 1946, p. 1—3.

rului, iau trenul spre Cîmpulung. Din Cîmpulung explorează împrejurimile, Schitul Rarăului, Pietrele Doamnei, apoi pornesc cu trăsurile spre Dorna, întîrziind la Pojorîta spre a urca Mestecănişul. De la Dorna, în fine, coboară înapoi cu plutele pe Bistriţa, poposind la Broşteni, Răpciuni şi Oşlobeni. La Varatec au surpriza de a fi vizitaţi de Vlahuţă şi Caragiale [1].

În toamna anului 1898 Ibrăileanu primi cîteva ore la pensionul particular de fete Varlaam şi însărcinarea de a lucra la dicţionarul Academiei sub conducerea lui A. Philippide, dar în primăvara lui 1899 Gimnaziul din Bacău somîndu-l, se prezentă la post, unde avu plăcerea să găsească pe D. D. Patraşcanu. Cu abonament pe C.F.R. venea la sfîrşitul fiecărei săptămîni în Iaşi, de dorul logodnicei, căreia îi scria : „Nici nu-mi închipuiam că am să te doresc aşa de tare în aşa de scurt timp". Petrecu, bineînţeles, vacanţa cu ea la Rîşca, mergînd călare pentru provizii la Fălticeni, sau făcînd plimbări cu căruţa la Duruitoare. La 1 august Ibrăileanu, Zulnia şi Elena Carp se deplasară, după însemnările acesteia, la Varatec, de unde Ibrăileanu, D. D. Patraşcanu şi Spiridon Popescu hoinăriră pe la Tg. Neamţ, Pipirig, masivul Hălăuca, Cîmpulung, Dorna, Iacobeni. „Azi 6 august — scria Ibrăileanu Elenei — plecăm din Dorna. Am trecut prin cheile Barnarului. Admirabil." La Cîmpulung era frig, la Durău bătea vîntul, la Bicaz li se desfăcu pluta pe care călătoreau. Aici îi întîmpină Elena, venită de la Varatec. Continuară drumul cu plutele pînă la poalele Tarcăului, făcură o ascensiune pe munte,

[1] *Amintirile Elenei Ibrăileanu*, apud Savin Bratu, *op. cit.*

expunîndu-se coborîrii cu vagonetele, apoi tot cu plutele merseră pînă la Piatra.

În septembrie 1898 Ibrăileanu se afla la Bacău şi cu colegii mai punea la cale o excursie, raportînd impresiile Elenei la Iaşi : „E foarte greu cînd nu te văd o săptămînă şi acum mi se pare că nu te-am văzut de cine ştie cînd. Pe drum mi se părea că, împreună cu munţii, te-ai afundat şi tu în trecut. Temperamentul meu e o nenorocire şi n-ai idee cît mă cheamă pe mine lucrurile aceste : valea Bistriţei îmi împrospăta atîtea amintiri şi simţeam parcă tu ai fi fost acum în America." Neavînd altceva mai bun de făcut la Bacău, învăţa limba engleză [1].

Motivele pentru care, încă de la 26 de ani, Ibrăileanu s-a lăsat de socialism, le-a destăinuit în trei scrisori deschise către C. Dobrogeanu-Gherea în 1909—1910 [2]. „Noi ziceam — declară el — că facem «socialism» pentru «proletariat». Dar făceam (eu mai puţin, că am venit la urmă) petiţii pentru ţărani şi, de obicei, votam cu... liberalii, pe care îi recunoaştem că sînt mai «buni». (La alegerea d-lui Nădejde au votat ei cu noi.)" Proletariat în Iaşi nu era. „Chiar azi, nu văd decît, seara, uneori, întorcîndu-se nişte biete evreice de la o fabrică de frînghii. Pe atunci nu era fabrica de frînghii..." Clubul socialist din Iaşi nu dădea rezultate şi cu încetul „s-a tot golit de mahalagiii din Ciurchi, pe care noi îi credeam «proletari», şi am rămas vreo cîţiva oameni, 15 *maximum*, care nu cedam şi, fără să mai avem nici un partid, că cu 15 nu e partid, eram intransigenţi şi... votam cu liberalii, că-s mai «buni»..." Situaţia a durat aşa cîţiva ani.

[1] *Amintirile Elenei Ibrăileanu, op. cit.*
[2] *Viitorul*, din 1 dec. 1909, 21 şi 23 ianuarie 1910.

Chiar şi bucureştenii începeau să vadă în socialism mai mult o „plantă exotică". Cei mai mulţi capitulau în faţa manevrelor liberale, cluburile săteşti lîncezeau, în activitatea organizatorică a breslelor era secetă. România nu era Franţa lui Guesde şi Lafargue, Kautsky demonstrase că în ţările înapoiate socialismul n-are sorţi de izbîndă. Unii socialişti români, boieri (aluzia e la C. Mille), se ascundeau la congrese „după perdele în loji". Cînd, prin injoncţiunea lui Stere, socialiştii trecură la liberali, în 1899, nu mai erau, după Ibrăileanu, decît 10 membri activi, dintre care numai 4 frecventau regulat clubul. Criticul mai avea idei socialiste, dar nu mai exista partid : „Eu am asistat la *moartea* socialismului rămînînd socialist".

Oricum ar fi, epitetul de „trădător" al cauzei socialiste nu este potrivit pentru Ibrăileanu. El, după cum recunoaşte şi Gherea, n-a fost, trecînd la liberali, animat de intenţii rele. „Noi — spune criticul — am avut cîteva idei scumpe, dintre care cred că *Casa rurală, reducerea serviciului militar la doi ani, şcolile de adulţi* n-au fost pe planul al doilea" (în partidul socialist). „Liberalii, şi poate am contribuit la asta şi noi trădătorii (în orice caz n-am fost în contra), liberalii le-au realizat..." Tot datorită „generoşilor", partidul liberal a înscris în programul său exproprierea şi votul universal.

Vara lui 1899 o petrecu Ibrăileanu tot în vilegiatură ca în toţi anii de acum încolo. Cu D. D. Patraşcanu şi alţi prieteni venea la mănăstirile nemţene şi la umbra brazilor făcea planuri de viitor spre sfîrşit de secol. La Iaşi, partidele istorice (liberal şi conservator) se uniseră într-o „ligă moldovenească". Partidele nouă (junimiştii, radicalii, resturile socialiştilor) se coalizaseră şi ele.

Pe rînd, oratorii se adunau la întruniri, mai ales cînd vorbea Gheorghe Panu, care „rupea“ și „sfîșia“ cu elocvența lui.

Fără aspirații politice, Ibrăileanu se complăcea în dragostea și profesiunea lui aproape iluzorie. În 1911 îi scria lui G. Topîrceanu la București : „Eu am trăit un lung șir de ani cu licența-n buzunar, fără să am ce mînca. Și amintirea acelei vremi de onoare (împreună cu amintirea unor vremi de romantism amoros) sînt singurele puncte într-adevăr strălucitoare din viața mea.“ [1]

Se ducea totuși și în vara lui 1900 la Varatec, în căutarea Elenei Carp, chemat la rîndul lui de Philippide pentru dicționar la Iași. Mănăstirea și gospodăriile maicilor arzînd, familia Carp fu găzduită de Stere, iar Ibrăileanu de Spiridon Popescu, locuințele acestora fiind ferite de foc. Sosi la fața locului și Caragiale cu familia, dar Ibrăileanu trebui să se întoarcă grabnic la Iași [2].

În septembrie 1900 era numit în fine profesor la Liceul Internat „C. Negruzzi“, școală de prestigiu, cu toate că nu era înființată decît de cinci ani. Profesorii mai vechi erau constituiți aci pe grupe, după opinii și curente. De o parte „Junimea“, reprezentată prin Ion Paul, de alta „democrația“, susținută de Ion Chirica (cel care fusese la „Datoria“), State Dragomir, fostul coleg al lui Ibrăileanu, profesor de filozofie, Boniface Hétrat și Axinte Frunză, profesor de limba latină, toți foști socialiști [3]. Urma apoi masa belferilor fără culoare, cu Gr. C. Buțureanu, Em. Constantinescu, O. Erbiceanu, Gh. Gheorghiu, Th. Ghiga, A. D. Ionescu, dr. A. Muller, Th. Nicolau, P. Popescu, Em. Severin, Th. Vasiliu, G. C. Vellea, Alex. Aurescu, A. B. Atanasiu, Th. Berescu, V. Costin, Alfons Cirillo, A. Mecismer, V. Racoviță, G. Scorpan, V. Soceana, A. Teodorini. La cursul inferior limba română era predată de Calistrat Hogaș, iar director era Gheorghe Lascăr, de matematici [1].

Primele impresii ale elevilor despre noul profesor de română nu sînt extraordinare. „Cu barba prost sau deloc pieptănată, cu părul înalt și încîlcit, cu haina — o jachetă neagră — lustruită, cu catalogul... inutil“ — dezamăgea. Dar omul „păros și timid“ știa să-și apropie printr-un surîs școlarii. Apoi atmosfera devenea familiară, „menajeria“ era potolită cu un gest blînd și ca prin farmec clasa se disciplina. Se făcea cunoștință, elevii eru întrebați dacă le place să citească alte cărți decît cele de școală, ce le-a plăcut din ce au citit și pentru ce... „Într-un sfert de ceas eram prieteni.“ [2] Alteori părea plictisit, se urca pe catedră, stătea cu capul răzimat într-un cot, privea înspre clasă absent, pe urmă se ridica și mergea printre rînduri [3].

— Hei, ce facem azi ? [4] — întreba pe cîte cineva, sau : Ce-ați învățat pînă acum de la începutul anului din Istoria literaturii ? (Glasul era liniștit și cam pe nas, fruntea încrețită.)

---

[1] Const. Ciopraga, *G. Ibrăileanu către G. Topîrceanu*, în *Viața românească*, 1954, nr. 11, p. 156—168.

[2] *Amintirile Elenei Ibrăileanu, op. cit.*

[3] I. I. Mironescu, *De pe vremea cînd Ibrăileanu era profesor la Iași*, în *Viața românească*, 1936, 4—5, p. 68—73.

[1] *Situațiunea elevilor din Liceul Internat Iași anul școlar 1900—1901*, Iași, 1901.

[2] Eugen Crăciun, *Înapoi în trecut*, în *Revista Fundațiilor*, 1945, nr. 1, p. 90—104.

[3] I. I. Mironescu, *art. cit.*

[4] Eugen Crăciun, *Din carnetul unui elev*, în *Viața românească*, 1936, nr. 4—5, p. 40—42.

— Naşterea literaturii scrise, în limba română — răspundea un elev, şi ne-a spus domnul profesor... că-n lecţia de astăzi ne va vorbi despre „poezia populară şi literatura populară nescrisă".

Ibrăileanu tăcea un moment cu ochii aţintiţi în fereastră ; pe urmă începea să se plimbe cu pas domol în faţa băncilor, de la uşă la fereastră şi înapoi. Cu el nu se spunea rugăciunea, nu se striga catalogul după tipic, şi lecţia debuta într-o linişte perfectă.

— Să ştii, măi, c-aista-i ca şi fratele Frunză... Om cu scaun la cap... nu se-ncurcă-n forme goale... observă în şoaptă elevul Eugen Mironescu din clasa a cincea. Profesorul, care de abia pusese întrebarea cum e mai corect de zis : poezie populară ori poezie poporană, se opri o clipă din mers mărindu-şi şi micşorîndu-şi luminile ochilor, şi iscoditor :

— Ce-i cu dumneata ? Ai vreo nemulţumire ! — îl întrebă. Ce frunză ?... Parcă te-am auzit spunînd ceva de frunză... cap ?... Ce este ?

— Da... Ştiţi ?... Îi spuneam colegului meu că de acum... cît o ţinea poezia populară... da, populară... tot cu „frunză verde" o să ne ba... batem capul !

Ibrăileanu zîmbi cu blîndeţe :

— Dar, dumneata, eşti elev ? — zise măsurîndu-l din lungime şi din grosime. Parcă n-ai fi de-o vîrstă cu colegii !...

— Nu-s... ba, da, sînt ! Dar mi se schimbă vocea şi-s crescut mai în plin... Aşa mi-i firea... Mai „ortoman" — cum se zice în poezia populară.

Profesorul izbucni într-un rîs mărunt, de abia stăpînit, în vreme ce clasa sălta în hohote.

— De unde eşti ? — îl ispiti el cu bunăvoinţă.

— Dintr-un sat din munţii Neamţului...

— Hm!... Hm!... De asta eşti — mai „năzdrăvan" şi mai „ortoman" — adăugă continuîndu-şi pasul de la uşă la fereastră şi de la fereastră la uşă. Mai întîi convinse pe elevi că-i mai bine să se zică „poezie populară" şi „literatură populară", iar nu „poezie poporană" şi „literatură poporană". De aci înainte, fără să mai ţină seama de cele cinci trepte formale pedagogice : istoric, corelaţie, patriotism etc. — îşi punea întrebările şi-şi dădea răspunsurile singur. Vorbea liber, ca într-un cerc de prieteni, şi auditorul avea impresia că asistă la nişte convorbiri, la nişte discuţii spontane între doi Ibrăileni, care cînd se potriveau în păreri, cînd se combăteau, dar amîndoi întrupaţi în aceeaşi fiinţă se chinuiau, se strădănuiau, se înflăcărau la vorbă, niciodată întrebuinţînd fraze oratorice, citaţii pedante sau cuvinte dinainte căutate [1]. Mai funcţiona şi la Liceul Militar, suplinind timp de un an (de la 1 septembrie 1901) şi catedra de filozofie de la Liceul Naţional [2]. Oricît de scurtă a fost trecerea lui pe la această din urmă şcoală — unde Calistrat Hogaş era profesor de istorie şi limba română —, ea n-a rămas totuşi fără nici un ecou. Produse şi aci surprindere la început prin figura lui puţin obişnuită (ochii negri „catran", barbă într-o „dezordine artistică", glas uşor înfundat). Dar, ca şi la Internat, se făcu iubit repede. În genere, păstrase acelaşi fel de a fi. „Se plimba de la geam la uşă şi stătea de vorbă cu noi — îşi aminteşte Alexandru Lascarof, atunci în vîrstă de 61 ani, viitorul Lascarov-Moldovanu. Iar noi, ieşiţi din bănci, făceam în jurul lui un brîu cald de trupuri, stînd cu mintea încordată ca să sorbim

[1] I. I. Mironescu, *art. cit.*

[2] *De la Academia Mihăileană la Liceul Naţional, 1835—1935*, p. 401.

toate frumuseţile pe care el ni le înfăţişa într-o noutate care ne cucerea. În felul acesta, cîte lucruri ne-au rămas de la el !... Îmi aduc aminte (se preda psihologia) cum într-o vorbire de acestea ne-a demonstrat psihologiceşte de ce avem părerea, cînd sîntem într-o gară şi pleacă un tren de lîngă noi, că pleacă trenul în care ne aflăm. Ce lucru mic şi ce scotea Ibrăileanu din el !..."
Dacă se găsea însă şi cîte un recalcitrant, atunci profesorul cu un surîs amar îi spunea :

— Iaca ai cinci pe tot anul la mine, — te rog lasă-ne fără dumneata...[1] Desigur, astfel de cazuri erau rare, atitudinea majorităţii elevilor fiind cu totul alta. Ar fi totuşi greşit să credem că aceştia îl preţuiau ca pe un scriitor. Cei cu preocupări literare puteau să descopere cîte un articol al lui în *Noua revistă română (Cu prilejul foiletoanelor lui Caragiale, Curentul Eminescu)*, dar activitatea publicistică îi era încă redusă. Oricum, faima despre lecţiile lui se răspîndea, şi tinerii studioşi regretau de a nu-l fi ascultat. Octav Botez, student, îl urmărea curios pe strada Carol pînă la Copou şi mai departe, spre Ronduri, unde sub o bizară înfăţişare de carvonaro mergea deseori. Purta o haină de catifea cafenie încheiată pînă la guler şi o pălărie cu boruri imense. Izbea prin figura lui exotică (nas puternic de acvilă, pomete proeminente, frunte enormă, păr şi barbă mare, ochi pătrunzători) şi în apariţia lui era ceva fascinant [2].

La 9 iunie 1901, după ce stătuse şase ani logodit, hotărî în sfîrşit să se însoare cu Elena Carp, profesoară şi ea acum, de 28 de ani, în timp ce el

[1] Al. Lascarov-Moldovanu, *Amintiri*, în *Însemnări ieşene*, 1939, nr. 11, p. 195—196.
[2] Octav Botez, *G. Ibrăileanu. Amintiri*, în *Adevărul literar şi artistic*, din 29 martie 1936, p. 1—2.

împlinise, ca holtei, 30. Ceru, prin urmare, ofiţerului stării civile să înainteze cuvenitele publicaţiuni la uşa casei Comunale şi a bisericii Sf. Nicolai de Sus [1]. Actul de căsătorie se încheie în ziua de 5 iulie 1901, orele 11 dimineaţa, în prezenţa economului Gh. Carp şi a soţiei sale, ca părinţi ai miresei, primarului Petru Cujbă şi martorilor : Constantin Stere, avocat, Constantin Teodoru, profesor, Mihai Carp, profesor, şi Neculai Lupu, doctor în medicină. Primii doi martori din partea soţului, ceilalţi din partea soţiei. În prealabil se făcuse un contract de căsătorie autentificat de Tribunalul Iaşi, secţia a treia, sub nr. 1.327/901, achitîndu-se taxa comunală pentru o zestre în valoare de 2.500 de lei. De observat că, la rîndul său, Ibrăileanu, împreună cu C. Stere, Neculai Lupu şi Constantin Botez fuseseră martori la căsătoria lui Iancu Botez cu Aneta Caramlău, din ziua de 25 ianuarie 1901, ceea ce denotă că amicii erau solidari şi în astfel de cazuri, Stere şi doctorul Lupu fiind aproape martori matrimoniali obligaţi. Întîia locuinţă a lui G. Ibrăileanu a fost în casele Muller, pe strada Carol nr. 42 [2]. Aci îşi aşezase el căminul, retras, cum se cuvine unei perechi nou unite prin căsătorie. Greutăţi familiale nu avu dintru început. Trebuia să-şi treacă însă capacitatea pentru a deveni profesor titular.

Ivindu-se o sesiune, la 25 septembrie 1901 ceru să fie înscris la Limba Română ca specialitate prin-

[1] Arhivele Statului Iaşi, *Dosarul cu căsătoria domnului G. Ibrăileanu cu domnişoara Elena Carp*, nr. 111, 1901, 5 iulie.
[2] Arhivele Statului Bucureşti, *Cereri pentru înscrieri la examenul de capacitate din Limba Română din 1 martie 1902*, Dosar nr. 136/901, vol. 9.

cipală, Filozofie, Economie politică și Drept, ca secundare.

Întîi se fixă examenul de Filozofie în ziua de 8 ianuarie 1902, ora 9 dimineața, cînd se făcu apelul candidaților. Comisia era compusă din C. Dumitrescu-Iași, președinte, I. Găvănescul și P. P. Negulescu, membri. La prima probă scrisă (12 ianuarie, într-o sală a Facultății de Litere din București) se prezentară 15 candidați, între care și D. D. Patrașcanu, C. Botez, N. Apostolescu, I. Botez, M. Teodorescu. Teza începu la 2 d.m. și avu ca subiect *Noțiunile, formarea, caractèrele și diviziunile lor.* Ibrăileanu scrise 10 pagini și obținu notele : 9 (C. Dumitrescu-Iași), 9 (Găvănescul) și 8 (Negulescu). A doua probă scrisă (13 ianuarie, ora 2 d.m.) a constat din o lucrare despre *Filozofia lui Locke* și a adus candidatului notele : 8, 9, 8. În fine, a treia teză (14 ianuarie, ora $14^1/_2$) lăsa la alegere una din următoarele zece teme : 1. Morala stoică, 2. Pozitivismul francez contemporan, 3. Morala kantiană, 4. Fundamentul inducțiunii, 5. Valoarea silogismului, 6. Clasificarea fenomenelor psihice, 7. Asociația stărilor de conștiință, 8. Despre instincte : natura, originea și variația lor, 9. Atenția și 10. Emoții, afecte, pasiuni. Ibrăileanu scrise despre Atenție și fu notat cu 9, 10, 9. Află rezultatele tezelor la 1 februarie, ora 9 dimineața.

Lectura lucrărilor scrise ne pune în față un element cu solidă pregătire filozofică. Bacon, Descartes, Lewes, Condillac, Mill, Bain, Spencer, Metril, D'Holbach, Helvetius, Montesquieu, Berkeley, Hume, Max Müller, Leibniz nu sînt pentru Ibrăileanu niște nume goale, iar W. James, Höffding, Ribot, precum și Wundt, Ferrier, Helmholtz îi erau familiari.

La oral intră în ziua de 7 februarie, cu M. Chicireanu și V. Dimitrescu, pe care-i întunecă cu răspunsurile, obținînd de la comisie nota 9,50. Urmă apoi proba orală din pedagogie (15 februarie, ora 9 a.m.), la care se prezentă împreună cu E. Dinescu, V. Dimitrescu și G. C. Ionescu, luînd cea mai mare notă din serie : 9. Pe urmă ținu două lecții de practică pedagogică (prima : despre *Asociația stărilor de conștiință,* la Liceul Sf. Sava, în ziua de 27 februarie, ora 9 a.m., a doua : despre *Definiție,* la 28 februarie, aceeași oră). Repurtă 10 la cea dintîi (cu mențiunea lui Găvănescul : „s-a distins prin calități didactice") și 9, la cea de a doua. Mediile generale dădură la sfîrșit : 8,77 scriptic, 9,50 oral din filozofie, 9 oral din pedagogie, 9,90 practică pedagogică. Media totală 9,19. Clasificat întîiul la specialitatea secundară „Filozofia" [1].

Este probabil că după douăzeci de zile de frămîntări, în posesia succesului, Ibrăileanu s-a întors la Iași, mai ales că în curînd avea să fie tată (unicul său copil, o fată, Maria, s-a născut în 1902). De altfel, avea și îndatorirea de a încheia la Liceul Internat situația trimestrului al doilea. Încolo, îi mai rămînea destul timp să se pună la punct cu principalul.

Examenul pentru Limba română se ținu peste o lună, între 1 martie — 4 aprilie, cu o comisie compusă din Ion Bianu și Dimitrie Onciul, sub președinția lui Titu Maiorescu. Se prezentară 36 de candidați, printre care : I. Al. Rădulescu (Po-

[1] Arhivele Statului București, *Rezultatul examenelor de capacitate pentru specialitatea Filozofie, anul 1902,* Dosar nr. 136, vol. 5.

goneanu), Mihai Carp, Charles Drouhet, Const. I. Becescu, N. I. Apostolescu și C. Botez. Încă de la teză, August Scriban, I. C. Nădejde, Const. Tanoviceanu, împreună cu alți 17, erau respinși. Prima probă scrisă avu loc în ziua de 2 martie, ora 2 pînă la 4 d.m., la Facultatea de Litere, sala nr. 18, cu subiectul din materia de liceu — propus de I. Bianu — *Conjugarea română comparată cu cea latină.* Peste două zile, și în același loc, candidații tratau, între orele 1.3/4—4.3/4 despre Vasile Alecsandri, iar la 6 martie li se puneau zece chestiuni la alegere, pentru a treia probă scrisă, și anume : 1. Analiza unei scrieri mai însemnate din literatura română. 2. Începuturile literaturii române. 3. Poezia epică în literatura română. 4. Poezia dramatică în literatura română. 5. Valoarea poeziei populare îndeosebi pentru literatura română. 6. Formele flexionare vechi românești dispărute din limba modernă. 7. Declinarea românească. 8. Modificările vocalelor în dezvoltarea limbii românești. 9. Formarea cuvintelor române prin sufixe. 10. Sintaxa pronumelui în românește. Ibrăileanu optă pentru *Valoarea poeziei populare îndeosebi pentru literatura română,* despre care scrise trei ore, de la 1,40 la 4,40. Rezultatul probelor se dădu la 15 martie și a fost pentru el următorul : 9 la cea dintîi, 10 la a doua și 8 la a treia. Media generală 9. Admis. Peste două zile intra la oral într-o serie cu M. Carp, C. Botez, F. Drugescu, D. Horvat și N. Ionescu, duminică 17 martie, între orele 9—12 dimineața. Titu Maiorescu constată interogîndu-l că are „cunoștințe întinse și sigure, expunere clară și vioaie, pronunțare mai bună decît ceilalți candidați de la Iași“ și-l notă cu 10. La întrebarea lui Ion Bianu : *Ce este moștenit și ce este format în conjugarea*

românească ? răspunse tot de 10. În sfîrșit, D. Onciul îi dădu 10 pentru răspunsul la subiectul *Satira în literatura română.*

A doua probă orală (din pedagogie) avu loc la 21 martie, între orele 9—11$^{1}/_{2}$, Ibrăileanu căzu în serie cu Charles Drouhet, F. Drugescu, D. Horvat și N. Ionescu. Chestionat de Maiorescu despre *Concentrarea sau armonizarea învățămîntului,* obținu iarăși 10. D. Onciul îl ascultă despre *Modul de predare a metricei și poeticei,* notîndu-l cu 10, iar Bianu îi ceru lămuriri despre *Cum se va dezvolta simțul critic al elevilor pentru aprecierea operelor poetice.* Era o întrebare pentru care nu putea să ia decît aceeași notă : 10. Și de data aceasta Maiorescu constata o „perfectă stăpînire a materiei“, precum și „cea mai clară expunere“.

După oral, urmară, conform regulamentului, lecțiile practice. Prima o ținu candidatul în ziua de 27 martie, de la 9,50 la 10,20, cu clasa a II-a, la Gimnaziul Cantemir-Vodă, instruind pe școlari despre *Verbele neregulate.* Aci Maiorescu observă din nou „expunere bună și vioaie“, cum și că „animează toată clasa“, notîndu-l cu 9,67. De asemenea D. Onciul remarca : „Planul foarte bun. Tratarea subiectului metodică. Tonul viu“ și că „știe să deștepte interesul elevilor cu toată ariditatea subiectului“. Firește, și I. Bianu recunoștea că „ține clasa atentă neîncetat“. La a doua lecție practică (ținută la clasa a VII-a Liceul Lazăr, în ziua de 2 aprilie, orele 9,50—10,20 despre drama *Ovidiu* de V. Alecsandri), Maiorescu îl găsi însă „ceva mai amorțit“, dîndu-i numai 9,33. Cu toate acestea, Onciul, consultînd planul, îl descoperi „foarte bun“. I se mai păru că „tratează subiectul ca pregătire pentru lectura dramei“, că „dă un rezumat foarte bun“ și „caracterizează bine motivele și persona-

jele", tonul fiind „foarte nimerit", expunerea „metodică". Notă și el însă lecția cu 9,33, spre deosebire de Bianu, care o notă cu 10, așa că media celor două lecții fu 9,50. Cînd la 4 aprilie apăru tabloul final cu reușiții, Ibrăileanu se văzu pe listă clasificat al doilea cu media generală 9,62. Primul ieșise Ion Al. Rădulescu (protejatul lui Maiorescu) cu 9,71, deși tezele lui sînt inferioare. M. Carp lua media 9,33, Charles Drouhet 9,17, N. I. Apostolescu 8,37 și C. Botez 9,29 [1]. Ca să repare nedreptatea făcută lui Ibrăileanu, Maiorescu dădu un banchet în onoarea celor distinși și cu acest prilej îi adresă laude superlative, întreținînd apoi și o corespondență cu el în legătură cu articolul său *Oratori, retori și limbuți* (1902). Cerea un termen vechi corespunzător cuvîntului orator-retor, pentru care Ibrăileanu îi indica pe N. Costin („acela domnul voroavei râmlenești, Țițero"), ceea ce Maiorescu nu accepta, înțelegînd cuvîntul voroavă ca „vorbă" sau ca „elocvență". Considera cu toate acestea pe Ibrăileanu „dicționarul academic în manuscript" și îl saluta în stilul epistolar de pe la 1850 cu un „al d-tale de bine voitoriu" [2].

Întors la Iași, Ibrăileanu fu numit prin adresa nr. 3786 din 5 aprilie 1902 a Ministerului Instrucțiunii membru onorific în Comitetul Teatrului Național, alături de Ion Găvănescul [1], în locul lui Ed. Caudella. Votă în această calitate propunerea de a se invita în Iași artista Agatha Bîrsescu și de a se include în repertoriul stagiunii 1902—1903 piese de Caragiale și Al. Davila. Respinse însă piesele Ririei Xenopol (*Între sfinți* etc.), revista satirică *Irozii* de Eugen Herovanu și Spiru Prasin-Mordax, și *Ion Vodă cel Cumplit* de Laurenția Grăbincea.

Prin decizia nr. 237 a Ministerului Oștii și prin ordinul de zi nr. 55, art. 1, era numit la 1 septembrie 1902 și profesor provizoriu de limba română la Liceul Militar din Iași [2]. Chemat tot acum într-o comisie de bacalaureat la București, profită de ocazie pentru a merge cu soția la Sinaia și Bușteni. Își cumpără și un gramofon și în vara lui 1903, cu bucătăreasă, doică, trăsură și vizitiu se instală la mănăstirea Neamț, la părintele Ioachim, într-o casă cu cerdac spre Pleșul [3]. În toamnă aveau să se mute în strada Română nr. 4. Din amintirile Elenei Ibrăileanu, transcrise și rezumate de Savin Bratu [4], aflăm itinerariul unei călătorii a criticului în străinătate în primăvara anului 1904. A plecat din Iași la 11/24 martie. Prin Kracovia, Viena, Linz, Salzburg, Innsbruck, Trento (unde dormi) ajunse la Riva în Tirol, unde îl aștepta soția. Se plimbară pe marginea lacului de Garda, vizitat cu doi ani înainte și de G. Coșbuc, apoi cu vaporul străbătu lacul spre Gardone-Ri-

---

[1] Arhivele Statului București. Rezultatul examenelor de capacitate pentru specialitatea Limba română, anul 1902. Dosar nr. 136, vol. 4.

[2] Gr. Botez și M. Bordeianu, *Maiorescu inedit* (scrisoare către G. Ibrăileanu din 23 noiembrie 1902), în *Cronica*, I, nr. 2, din 19 februarie 1966, p. 6 ; Al. Piru, *Din corespondența lui T. Maiorescu* (scrisoare către Ibrăileanu din 27 decembrie 1902), în *Jurnalul literar*, 1947, nr. 1, p. 31—32.

[1] Arhivele Statului, Iași, *Teatrul Național*, dos. nr. 349, 356, 367 ; Arhivele Statului, București, Ministerul Instrucțiunii, Dir. II, Dos. nr. 227.

[2] Arhivele Statului, Iași, *Liceul Militar*. Conferințe, 1903.

[3] Elena Ibrăileanu, *op. cit.*

[4] Savin Bratu, *Ibrăileanu omul*, București, 1959, p. 172—187.

viera, unde se instalară în Villa Aurora pentru cîteva zile. Nu avu curajul să meargă cu barca pe Isola di Garda spre a vedea Castello Borghese. De la Gardone Riviera prin Verona se îndreptară spre Veneţia, unde poposiră cinci zile. Vizitară Palatul dogilor, piaţa San Marco, biserica Santa Maria della Salute, Academia de Belle Arte, insula San Giorgio Maggiore, Arsenalul, Ghetto Vecchio, staţiunea Lido. Nu cunoaştem impresiile lui Ibrăileanu însuşi despre monumentele de artă. L-ar fi impresionat, notează soţia, frumuseţea măreaţă şi gravă a unei tutungerii. Din Veneţia prin Verona, Desenzano şi Brescia merseră la Milano, unde, ajunşi seara, traseră la Hotel Roma pe corso Vittorio Emanuele 7. Urcară cele 494 de trepte ale Domului, văzură numai pe dinafară Scala, palatul de ştiinţe, litere şi arte Brera, biserica Santa Maria delle Grazie. După trei zile luară trenul spre Lecco, orăşel şi lac la poalele muntelui Resegone, de unde cu vaporul străbătură lacul Como, spre a se opri la Bellagio. Trecură prin Lugano şi prin tunelul St. Gothard spre Lacul celor patru cantoane. După un scurt popas la Flüelen, traversarea lacului şi alt popas la Locarno, plecară prin Zürich spre Schaffhouse, unde rămaseră o noapte. Prin Rheinfelden părăsiră Elveţia, iar prin Lindau şi Kempten ajunseră la München, în Bavaria. Stătură aici cîteva zile şi vizitară, între altele, Pinacoteca Veche, apoi, renunţînd la Berlin, luară trenul pentru Viena. Folosiră în capitala Austriei fiacrul şi întîrziară cîteva zile spre a vizita Academia de Belle Arte, Belvedere, castelul imperial, catedrala Sf. Ştefan, Praterul. Către sfîrşitul lui mai, deci după aproape două luni şi jumătate, reveneau în Iaşi.

Examenul trecut în chip strălucit la Bucureşti trebuie să fi mărit mult prestigiul lui Ibrăileanu, atît printre colegi, cît şi printre elevi. Aceştia se bucurau mai ales pentru că profesorul nu se arăta deloc preocupat să dea note, ca ceilalţi. Cînd se sfîrşeau trimestrele, îşi încreţea fruntea, se scărpina nervos în barbă, lîngă urechea dreaptă, şi, plictisit, încheia mediile încurcîndu-se în calcule. Nu era deprins să însemne cît trage la cîntar ştiinţa fiecăruia. Interes vădit manifesta pentru lucrările scrise, pe care căuta cît cu putinţă să le însufleţească. Subiectele le lăsa la voia elevilor, dîndu-le răgaz pentru documentare săptămîni întregi. Pe urmă fixa cîteva ceasuri, în anumite zile, pentru citirea recoltei. Şcolarii erau puşi să discute, orice observaţie era posibilă şi clasa devenea un mic seminar de literatură, foarte frecventat. Se zice că înşişi elevii bolnavi părăseau paturile infirmeriei pentru a lua parte la dezbateri. Metoda nu era însă pe placul directorului Gh. Lascăr, care, gospodăros şi cu ifose pedagogice, se speria de numărul prea mare al cititorilor în biblioteca instituţiei. Numai în urma intervenţiei lui Ibrăileanu se acordă acces la consultarea volumelor socotite în întregime „imorale" de vajnicul educator, rupător de urechi. Pentru siguranţă, N. Savin, bibliotecar, primi totuşi însărcinarea de a supraveghea atent pe lectori [1].

În septembrie 1904, la 33 de ani, profesorul mai era „plin de tinereţe şi de vigoare". Meseria o deprinsese în cele mai mici amănunte şi cu catalogul la subsoară impunea printr-o ţinută aristocratică. Din ce în ce mai degajat, fără nici o morgă

[1] I. I. Mironescu, *art. cit.*

profesională, se considera în clasă printre „camarazi“, oricît de tineri, și vorbea cu ei în toată libertatea. Apelul nu-l făcea niciodată și nici de cei absenți nu-i păsa. Se așeza pe scaun cu genunchii lipiți de marginea catedrei și sta adesea fără să spună nimic, numai purtîndu-și ochii prietenoși de la un școlar la altul. Apoi își oprea privirea asupra unuia din ei și, plin de înțelegere, fără cea mai mică afectare, îl întreba :

— Ce mai faci ? Așa pornea în mod obișnuit lecția [1].

Vorbea cu sfială, tocmai pentru a trezi în ascultători dorul de a-l contrazice. Cînd cineva își permitea, de aceea, o apreciere îndrăzneață sau o judecată după criterii proprii, „îi rîdeau ochii de bucurie“. Scriitorii citiți și comentați de el erau o desfătare. În ce consta secretul lui de a captiva ? În niște comentarii foarte simple, familiare, la care elevii aveau iluzia că participă activ :

— Ascultați, băieți, ce frumos încep *Amintirile* lui Creangă : „Stau cîteodată și-mi aduc aminte ce vremuri și ce oameni mai erau în părțile noastre, pe cînd începusem și eu, drăguliță Doamne, a mă ridica băiețaș la casa părinților mei, în satul Humuleștii, din tîrg, drept peste apa Neamțului...“ Ce simplă și cît de directă intrare în subiect ! Nu e așa că sîntem deodată cu el, în sat la el, la Humulești ? Că sîntem cuceriți și că nu vom lăsa cartea din mînă pînă la cel din urmă rînd ? Cînd te uiți cum e scris, ți se pare că nu e nimic. Cine mai poate scrie așa ? Cu fiecare cuvînt simți cum coboară aer curat de la munte. A intrat aer din pădurile Neamțului la noi în clasă, băieți... Deschideți nările și răsuflați, adînc... Crăciun, nu-ți place Creangă !

— Da, da-a-a, d-le Ibrăileanu.

— Nu-i adevărat. Dacă ți-ar plăcea ai răsufla adînc, uite cum răsuflu eu... Dumneata nu simți aerul de munte și apa Neamțului ? [1] Observații desigur amicale, menite a stimula sensibilitatea incertă a adolescentului. Profesorul se amuza să organizeze mici procese între elevi, prefăcîndu-se apoi, cu inocență, mirat de ceea ce se petrecea în jurul său. Dar nu mergea la el cu afirmații și aprecieri vagi. Totul trebuia justificat, dovedit cu exemple.

La lectură particulară nu obliga pe nimeni, dar îi plăcea cînd cineva o trăda. Chiar în clasă, punea pe elevi să citească pentru a urmări pe figurile ascultătorilor emoția. Dacă cei doi-trei buni cititori oboseau și nu mai nimereau tonul just, continua el însuși cu vocea catifelată și puțin nazală, bogată în inflexiuni muzicale, la auzul căreia te simțeai „mîngîiat pînă și de durerile-ți fizice“.

Corigenți nu lăsa niciodată, iar notele le punea deseori în cancelarie. Aducea catalogul în clasă numai pentru „demnitatea profesională“. Nu respecta aproape nici o normă, nota compunerile bune cu $10^1/_2$, 11... 13 și nu rareori provoca indignarea colegilor, ca și a inspectorilor [2]. La 10 ianuarie 1905, Gh. Lascăr fu înlocuit la direcție prin Calistrat Hogaș, care conduse liceul un an [3]. Cu el Ibrăileanu trebuie să se fi simțit mai în larg.

Incontestabil că pentru un scriitor de vocația lui, faptul de a nu fi tipărit pînă la treizeci și patru

---

[1] Iorgu Iordan, *Amintiri despre G. Ibrăileanu*, în *Viața românească*, 1937, nr. 4—5, p. 3—8.

[1] Eugen Crăciun, *Înapoi în trecut*, *art. cit.*
[2] Iorgu Iordan, *art. cit.*
[3] *Situațiunea elevilor din Liceul Internat anul școlar 1905—1906*, Iași, 1906.

de ani decît cîteva articole era o suferinţă. Fu bucuros cînd, în noiembrie 1905, H. Sanielevici îi propuse să colaboreze la o revistă a lui din Galaţi. Toată ziua, în vacanţă, stătea în camera de lucru redactîndu-şi *Spiritul critic în cultura românească.* Locuinţa din str. Română 4, joasă, boierească altădată, de „o falce de loc", răspundea cu ferestrele într-o grădină încîlcită, care prin sălbăticia ei virgină amintea vizitatorilor de „pampasurile sud-americane". Biroul sculptat, vechi „de la potop", era veşnic „înspăimîntător" de încărcat cu cărţi, ziare şi broşuri, într-o dezordine asemănătoare aceleia din grădină. De-a lungul unui perete imens, rafturi albe de brad pline cu volume. În colţuri, două sobe de zid aruncau străluciri tainice arzînd necontenit, încît vopseaua de pe podea, groasă de un deget, se scorojise. În alt colţ era un pat, unde Ibrăileanu, cu părul şi barba vîlvoi, cu privirea fioroasă în lumina crepusculară a încăperii, citea lungit pe spate. Pentru cine sosea pe neaşteptate, apariţia lui era cam sinistră, iar vocea avea un timbru cavernos. În totul „înfăţişare de sfînt zugrăvit într-o biserică de sat, de pescar devenit apostol". Prins de lecturi, omul nu mai găsea vreme pentru altceva. Pentru a se proteja de molozul care începuse să cadă din tavan, îşi amenajase deasupra patului un baldachin. Nu găsea încă energie să repare plafonul[1]. Izolat de lume şi de zgomotul ei, Ibrăileanu se regăsea, în acest soi de interior, pe sine. Primea foarte rar şi părea din cauza felului de viaţă pe care îl ducea sălbatic. Unui student care veni să-i ceară logica lui Stuart Mill i se înfăţişă timid[2], efect al singula-

[1] H. Sanielevici, *Poporanismul..., op. cit.*
[2] Octav Botez, *art. cit.*

rizării. Pe stradă nu mai apărea acum des. Nu se ducea decît la librăria Barasch din Piaţa Unirii, unde veneau noutăţile franceze[1].

Scurta apariţie a revistei *Curentul nou,* ca şi divergenţele de opinii dintre Sanielevici şi Ibrăileanu arată că această publicaţie a avut numai un caracter diversionist. Ibrăileanu nu se împăcă deloc cu modul în care Sanielevici ataca pe M. Sadoveanu şi-i dădu chiar acolo o ripostă spre mîngîierea lui Sadoveanu, care la 23 decembrie 1905 îşi arăta din Bucureşti recunoştinţa că, „în sfîrşit! a venit *cineva* cu înţelegere luminată..."[2] Scopul lui Sanielevici era de a înlătura aşa-zisa dictatură literară a lui Nicolae Iorga, director pe atunci al *Sămănătorului.* Cu subtilitatea lui maliţioasă, Sanielevici se grăbi însă să descopere şi îndărătul concepţiilor lui Ibrăileanu prejudecăţi de mic burghez.

— D-ta porneşti de la abstracţii, îi răspundea acesta vehement. Nu vezi, sau nu vrei să vezi decît orăşenii, burghezul şi proletarul. Revendicările sociale şi politice ale ţărănimii te lasă rece, ca şi trecutul, ca şi sufletul ei... Dar lucrurile acestea se simt, se trăiesc. De cîte ori ai citit *Mioriţa* ? [3]

Se înţelege că în asemenea împrejurări, prietenia nu putea să dureze mult. Ibrăileanu vibra pentru clasele oropsite, dar nu mai suferea demagogia practicată de ideologii ocazionali. În 1906, pe cînd se afla în gara Iaşi, un sătean fu ocărît pe nedrept de un funcţionar apoplectic. El se

[1] M. Carp, *Amintiri şi gînduri despre M. Sadoveanu,* în *Însemnări ieşene,* 1939, nr. 5, p. 239—241.
[2] *Scrisorile lui Mihail Sadoveanu către G. Ibrăileanu,* I, publicate de Grigore Botez şi Mihai Bordeianu, în *Viaţa românească,* 1964, nr. 1, p. 86—112.
[3] Octav Botez, *art. cit.*

amestecă în ceartă, îi luă cu căldură apărarea, apoi, privindu-l adînc în ochi, ca pentru a-i pătrunde drept în suflet, cu glasul părintesc, îndurerat, păru a rosti :

— Toate se sparg în capul tău : tu ești marele vinovat ! [1].

[1] H. Sanielevici, *Un luptător pentru țărănime*, în *Adevărul literar și artistic*, din 22 martie 1936, p. 3.

IBRĂILEANU ȘI „VIAȚA ROMÂNEASCĂ"

Ideea de a scoate o revistă care, într-o formă adaptată prezentului, să continue tradiția culturală a „Junimii", se datorește în chip exclusiv lui Ibrăileanu. Revoluția rusă din 1905 arătase, pentru cine avea ochi de văzut, perspectiva pe care o avea societatea noastră din acel timp. Prăpastia dintre clasa muncitoare și cea exploatatoare devenise, după un veac de frămîntări, tot mai adîncă. Țăranul idealizat pentru pletele, chimirul, bordeiul și trișca lui, țăranul bibelou al sămănătoriștilor, avea nevoie de grabnice reforme. *Viața românească* voia întîi de toate ridicarea lui prin totala și imediata occidentalizare a țării, transformarea plăieșului lui Ștefan cel Mare într-un cetățean care să locuiască în casă de cărămidă și într-un sat luminat electric. În locul plugului de pe vremea lui Decebal, se cereau mașini perfecționate și fabrici în preajma satului în legătură cu agricultura. În sfîrșit, trebuia să se acorde țăranului drept de vot și pămînt, astfel încît starea lui de șerbie să înceteze. Într-o vreme cînd banii contribuabililor erau cheltuiți pentru o industrie națională protejată, *Viața românească* a susținut că pentru a ieși din mizerie, incultură și balcanism, soluția era

industrializarea agriculturii, etatizarea industriei petrolului și a altor produse naturale, precum și crearea unor industrii necesare culturii agrare. Programul, pornit de la realități, voia să fie criticist, posibilist.

În privința culturii, se susținea că atîta era necesară cîtă putea fi asimilată. Bineînțeles că pentru aceasta nivelul marilor mase trebuia ridicat prin școală. Mai rămînea literatura. A căuta să transplantezi forme literare imposibile la noi (misticism, moralism ibsenian, baudelaireanism) nu putea duce la un rezultat, și de aceea revista a optat ideologic pentru o literatură de realități naționale. Nu se nega scriitorului talentul cînd nu era preocupat de specific ba chiar era condamnat cînd scria *à thèse*. Natural că orice ură de rasă, spirit de partid și fanatism de corp erau principial înlăturate, deși adversarii n-au întîrziat să mobilizeze. Aceasta a fost doctrina revistei, ca expresie a momentului istoric. Însuși C. Stere, directorul, a recunoscut că inițiativa ei a aparținut în întregime lui Ibrăileanu. Încă din ianuarie 1906 acesta aduna material de la scriitori, anunțînd remunerarea colaboratorilor „ca în străinătate". La 2 februarie 1906 îi expunea lui I. Al. Brătescu-Voinești hotărîrea sa de a se consacra revistei în ciuda oricăror dificultăți : „...Situația mea. Pentru 400 franci pe lună, muncesc toată ziua și sînt un neurastenic, sufăr de insomnie etc. Ca să lucrez la revista aceasta, cei 14 prieteni (sînt 14, dar nu fac, nu-i vorbă, cît unul adevărat) îmi plătesc suplinitor pe 20 de zile — vremea cît voi monta mașinăria asta..." [1] Sadoveanu, invitat și el să colaboreze, adera cu entuziasm la ideea revistei de a plăti literatura, declarînd că are ambiția de a fi „primul profesionist literat la noi". Opina însă ca noua revistă „să meargă în înțelegere cu *Sămănătorul*, atacînd dușmanii comuni...", și lua apărarea lui Iorga : „Eu cunosc de aproape pe Iorga și știu că toate violentele lui ieșiri n-au fost provocate decît de răutățile și infamiile altora" [1].

Profesor universitar titular din 1903 și politician influent, Stere era numai o garanție materială, adevăratul întemeietor fiind G. Ibrăileanu. De multe ori, Ibrăileanu, necăjit de primitivitatea orașului moldovean cu pavaje abrupte și uliți pidosnice, îl vizita în stradela Sărăriei și, cuprins de griji edilitare, după ce-și punea bastonul de cireș în colțul consacrat, frecîndu-și degetele, îl apostrofa :

— De cînd tot îți spun să te alegi primar ? Iată, că eram cît pe ce să-mi rup picioarele !

Sau dacă sergentul întîrzia să reprime un scandal nocturn pe strada Română :

— De ce nu vrei să te faci prefect de poliție ? — îl implora, palid și nervos, după o noapte de insomnie. El era convins că Stere ar fi putut interveni în toate treburile de resortul administrației publice și de stat. Pe rînd, somațiunea de a prelua, în interesul obștesc, portofoliul Instrucțiunii Publice, al Domeniilor, al Comunicațiilor, al Internelor, pînă la Președinția de Consiliu, i-a fost adresată. Nu existau cuvinte de invocat în semn de protest : „Mă apuca de guler și mă învinuia de egoism, de lașitate, de dezerțiune" [2].

---

[1] Augustin Z. N. Pop, *Din corespondența lui G. Ibrăileanu*, în *Tînărul scriitor*, 1956, nr. 11, p. 90—92.

---

[1] *Scrisorile lui Mihail Sadoveanu către G. Ibrăileanu, loc. cit.*

[2] C. Stere, *Cum am devenit director al „Vieții românești"*, în *Viața românească*, 1933, nr. 1—2, p. 11—15.

Hotărîrea de a face să apară *Viața românească* a fost luată de Ibrăileanu, în urma refuzului lui Sanielevici de a preda ieșenilor *Curentul nou* [1] și a unor repetate refuzuri ale lui Gherea [2] de a primi direcția, ultimul survenit după următoarea scrisoare a lui Ibrăileanu, din 14 februarie 1906, cu caracter ultimativ :

„Stimate prietene,

Nu te-am văzut demult și nu mai știu ce faci, nici ce mai gîndești — nu-i vorbă, nu mai știu ce gîndește nimeni și n-aș putea spune sigur nici ce gîndesc eu asupra lucrurilor vieții, în criza asta, prin care trecem.

De atîta sînt sigur că, intelectualicește, am murit cu toții, căci nu mai însemnăm nimica în țara aceasta, unde atîția alții, nechemați, sînt aleși. Și, cît despre mine, nu mă gîndesc la în adevăr obscurul meu nume, ci la ceea ce reprezentam altădată și la ceea ce am mai putea, poate, fi încăodată.

Cîțiva de aici însă ne-am gîndit să mai facem o ultimă încercare de a trăi și am hotărît să scoatem o revistă, mai propriu : revista pe care d-ta o dorești de atîta vreme, dar pe care, cum mi s-a spus că te-ai exprimat, ai tot amînat-o din lipsa unui... Jac Negruți. Dacă voiești, ne însărcinăm noi, mai mulți, să jucăm rolul lui Jac Negruți, și ceea ce a făcut el, unul, poate vom fi în stare să facem mai mulți. Dacă d-ta o scoți în București în martie ori aprilie, n-am avea nimic de zis, ne supunem, dar d-ta s-o scoți sub direcția d-tale.... Dacă nu, atunci o scoatem noi și te rugăm sau să

[1] H. Sanielevici, *Poporanismul reacționar*, București, 1921.

[2] Cf. *C. Dobrogeanu către G. Ibrăileanu*, în *Viața românească*, 1963, nr. 6—7, p. 22.

te pui în fruntea ei, sau, cel puțin, să colaborezi, și de la primul număr, pentru ca să știe toată lumea, prin faptul colaborării d-tale, *ce vrea să fie această revistă.*

Deși, cum am spus mai sus, nu știu bine ce gîndește nimene și probabil fiecare dintre noi, socialiștii, gîndește deosebit de ceilalți (judecînd după noi din Iași), dar sînt sigur că e ceva comun între toți, substratul adînc, modul de a gîndi, în sfîrșit, socialismul nostru teoretic. Dacă ne deosebim în privința a ceea ce credem că trebuie de făcut în lucrurile politicii curente, deosebirea cred că vine de acolo că unii credem că slujim idealul într-un chip, alții în altul — dar idealul cred că e același la toți. Așa că avem destule lucruri comune, care să ne apropie în de noi și să ne separe de rest.

Cred că îți va vorbi și Stere, dar pot spune chiar acum că politică de partid nu se va face în revistă, că vom fi liberi și față de liberali, pe care, dacă vom avea motiv, îi vom critica, și că partea *afirmativă* a politicii, dacă se va face vreo politică, va fi arătarea falimentului politicii actuale și nevoia ca clasele dezmoștenite să fie făcute stăpîne pe țară.

Se poate să te hotărăști să scoți revista d-ta, atunci bine, numai s-o scoți imediat, căci, dacă declari că... mai pe urmă, nu credem și o scoatem noi. Se poate să nu o scoți, dar să nu vrai să fii cu noi, atunci vom regreta adînc. Se mai poate să te hotărăști să aștepți ce avem să facem, cum are să fie revista și apoi să colaborezi. De asta mă tem, căci *cu* d-ta sau *fără* d-ta la început, cînd se lansează, e mare deosebire. D-ta ești un factor foarte important pentru reușită și, dacă te substragi, atunci reușita va fi mai mică... și însuți

d-ta nu vei fi satisfăcut şi... nu vei colabora... Te rog răspunde-mi ce crezi — şi trimite-ne un articol!

Salutări prieteneşti
G. Ibrăileanu, profesor, Iaşi." [1]

Motivul refuzului lui Gherea este mai puţin problematicul „socialism" al lui Stere şi Ibrăileanu, amîndoi membri ai partidului liberal, cît propriul său oportunism. Cel din urmă văzîndu-se refuzat, cu toate precauţiunile luate, reîncepu agitaţia pe lîngă Constantin Stere.

Într-o seară năvăli în casa lui impetuos şi la întrebarea : — Nu cumva îmi ceri să mă fac mitropolit ?... sau şef de clinică la Spiridonie ? a acestuia — Nu ! Să scoţi o revistă ! — îi răspunse. Nu mai merge aşa ! X.Y.Z. în *Foaie de varză,* în *Rătăciri literare,* în *Zi-i pe nume...* otrăvesc tineretul, falsifică gustul literar, buimăcesc opinia publică. N-ai dreptul... Ai datoria... Ar fi o crimă... [2]

Fără multă greutate s-a căzut de acord asupra titlului (*Viaţa românească),* sugerat, zice-se, în forma definitivă de Al Vlahuţă [3] şi asupra fizionomiei (copertă albă cu litere roşii) după *Rivista d'Italia.* Apariţia primului număr a fost totuşi pregătită îndelung, cu infinite precauţii, în nesfîrşite conciliabule, luîndu-se toate măsurile ca să fie ceva nou şi neobişnuit. „Mă gîndesc — scria din Bucureşti Mihail Sadoveanu lui Ibrăileanu — dacă s-ar putea odată ş-odată să dea mîna toţi oamenii de bine, să sfarme cetatea ticăloşiei în ţara asta despre care d-ta vorbeşti cu atîta mîh-

[1] Al. Piru, *Ibrăileanu către Gherea*, în *Viaţa românească,* 1956, nr. 11.
[2] C. Stere, *art. cit.*
[3] M. Carp, *Viaţa românească şi Ibrăileanu,* în *Jurnalul de dimineaţă,* nr. 551, din 28 septembrie 1946, p. 1—3.

nire la sfîrşitul ultimei scrisori : «Vai de ţara asta, domnule Sadoveanu !» Dacă s-ar putea să trezim, să chemăm la adevăr şi la bine generaţia ce vine, — ca să nu fie după aceea prea tîrziu ! E atîta putere, atîta inteligenţă, comori nepreţuite, în poporul acesta pe care prea puţini l-au înţeles şi pe care atîţia l-au exploatat ! De s-ar putea ! jumătate de viaţă aş da bucuros ca să pot să-mi văd cu ochii acest vis în jumătatea aceastălaltă ce mi-ar rămînea." [1]

Prima reuniune redacţională avu loc într-o cîrciumă din tradiţia Iaşului, unde, după ce grupul luă masa, Sadoveanu, adus special din Bucureşti, citi nuvela *Pustiul.* Nu fu entuziasm, deoarece autorul — intimidat de prezenţa fostului său profesor de liceu, Costică Botez — citi cu glas stins, fără relief. Ca să însufleţească adunarea, Ibrăileanu, prezident, puse chestiunea simţului autocritic la scriitori [2]. Dar bucata se acceptă şi se însumă în primul număr, alături de contribuţiile lui N. Gane, Vlahuţă, Paul Bujor (al doilea director), A. Philippide, Artur Stavri, C. Stere, C. Botez, dr. P. Bogdan, M. Carp şi Botez. Numărul apăru în ziua de 6 martie [3], purtînd data de 1 februarie, în tiraj de 2.000 de exemplare, crescut apoi la 3.200, şi stîrni admiraţia tuturor. „Chipul cum e făcut şi cuprinsul o fac să fie cea dintîi revistă europeană la noi" — scria Sadoveanu la 13 martie lui Ibrăileanu din Bucureşti [4].

[1] *Scrisorile lui Mihail Sadoveanu către G. Ibrăileanu, loc. cit.*
[2] M. Carp, *Amintiri şi gînduri despre Mihail Sadoveanu,* în *Însemnări ieşene,* 1939, nr. 5, p. 239—241.
[3] N. Crevedia, *Interviu cu G. Ibrăileanu,* în *Universul literar,* nr. 25, din 25 iunie 1930, p. 399—400.
[4] *Scrisorile... loc cit.*

Două zile mai tîrziu, „aeronauții" dispuși de *prendre des vessies pour des lanternes* erau convocați de Ibrăileanu la o agapă, acasă la Stere, pentru sărbătorirea izbîndei. Cei trei Botez, Gh. din Moldova, D. D. Patrașcanu, Paul Bujor, Spiridon Popescu, I. Mironescu, P. Bogdan, Mihai Carp, Mihai Pastia, dr. Quinezu fură de față în acea zi memorabilă, cînd bătrînul Nicu Gane, cu surîsul lui blînd și fin, închină oaspeților un pahar toastînd :

„Să ne adunăm aci, domnilor, cu toții, cînd se va serba jubileul de patruzeci de ani și al *Vieții românești*. (Era tocmai pe vremea jubileului *Convorbirilor literare*.)"

Cît devotament a pus apoi Ibrăileanu în atribuția lui de secretar de redacție se știe. Îndărătnic, persistent, tenace, el a devenit de la început sufletul revistei. Citirea corespondenței și a manuscriselor, împărțirea volumelor pentru referate, alegerea tipului de literă, lupta cu tipografii, combaterea adversarilor îi revenea. Aproape în fiecare zi putea fi găsit într-o cameră de lîngă tipografia „Dacia" a lui Iliescu, Grossu et Comp., chiar în timpul nopții. „Întrucît el din născare suferă de insomnie cronică, înțelegeți ce însemna asta." [1]

Se întîmpla uneori ca manuscrisele solicitate să nu sosească la timp. Atunci făcea cîte trei-patru scrisori, dădea telegrame, trimitea curieri :

— Măi — îi spunea lui Ion Botez, care, ca deputat, făcea des drumul la București —, să nu vii fără nuvela lui Galaction... să nu-l slăbești pe Brătescu-Voinești... ține-te de Patrașcanu... să treci pe la Oficiul de hîrtie, că nu mai avem hîrtie decît

[1] C. Stere, *art. cit.*

pentru trei numere... vezi la Casa Școalelor ce-i cu abonamentele... du-te la Direcția C.F.R. pentru permisul de tren... spune lui Cerbeanu să vie cu încasările, că au rămas o mulțime de colaboratori neplătiți...

Notele de călătorie ale lui Calistrat Hogaș, pline, în redacția scriitorului, de considerații filozofice și divagații mitologice erudite, suferiră pe masa lui Ibrăileanu serioase amputări :

— Măi, al dracului armeanul !... Are dreptate ! Are dreptate, măi ! Așa trebuia să le scriu, cum le-a tipărit el. Are, măi, dreptate ! — convenea în cele din urmă autorul.

Ca să fie stimulat, Sadoveanu fu atras împreună cu Kernbach, C. Botez și Mihai Carp într-o excursie prin munți. O birjă transportă pe turiști de la Fălticeni spre mănăstirea Rîșca, de unde coborîră în jos spre valea Moișei. Rezultatul acestei plimbări ar fi fost romanul istoric *Vremuri de bejenie*[1]. Sadoveanu va pomeni de „vinul vechi cum nu deseori se găsește" al arhimandritului Chiticaru de la Rîșca și va chema mereu pe Ibrăileanu în expediții prin munți : „Am început a nădăjdui că vei merge. Știi, pe valea Bistriței ! De-acu s-a sfîrșit. Dacă am scris cuvîntul acesta, te-am neliniștit. Pe valea Bistriței, domnule Ibrăileanu, la schitul Tarcăului, domnule Ibrăileanu, la Horaița, domnule Ibrăileanu !" [2]

De cîte ori citea cîte o bucată nouă a vreunui colaborator sau primea ceva pentru revistă, Ibrăileanu răspundea printr-o scrisoare. Așa de pildă lui Sadoveanu :

„Am citit cu deliciu *Codrul*. Așa am văzut și eu

[1] M. Carp, *Ibrăileanu în slujba „Vieții românești"*, în *Viața românească*, 1936, nr. 4—5, p. 22—32.
[2] *Scrisorile..., loc. cit.*

natura în trecuta mea tinereţă. Dar n-aş fi putut exprima nimic, pe cînd la d-ta ! !" [1]

„Te felicitez pentru *Un cal şi un om*... N-ai scris nimic mai bun niciodată." [2]

În august 1906 îi scria lui I. Al. Brătescu-Voineşti de la Mănăstirea Neamţ :

„O dată cu schiţa d-tale *(Conu Alecu)*, am primit şi o frumoasă poezie de la Goga. Am citit împreună cu Stere, care e aici, sara, amîndouă bucăţile, aşa că am făcut în mănăstirea asta din fundul munţilor o frumoasă... seară literară. A fost o *zi de aur* pentru redacţia revistei : n-am primit niciodată, în aceeaşi zi, două bucăţi atît de preţioase..." [3]

În scrisorile lui, Ibrăileanu nu era deloc convenţional, nu se ferea chiar să treacă la confesiuni. Într-o altă epistolă, din 20 august 1906, îi scria aceluiaşi Brătescu-Voineşti :

„În mănăstire, cînd nu e Stere, nu vorbesc cu nimene.

Mi-am făcut chiar un fel de renume de mizantrop şi extravagant, şi n-au dreptate, sînt un om foarte sociabil, dar într-un cerc foarte restrîns. Cu cine nu pot avea vreo legătură sufletească n-am ce vorbi niciodată şi mă simt încurcat şi jenat şi am aerul unui idiot...

Sufăr teribil de insomnie şi, ceea ce e mai stupid, neurastenia mea se manifestează mai ales printr-o îngreuiare penibilă a respiraţiei cînd sînt prea obosit. Numai cine a simţit acest lucru mă

[1] Fragment de carte poştală citat de Profira Sadoveanu în *Cuvînt înainte* la Mihail Sadoveanu, *Opere, V*, Bucureşti, 1948, p. XV.
[2] *Profira Sadoveanu, loc. cit.*, p. X.
[3] Eugen Simion, *Corespondenţa lui G. Ibrăileanu* (cu I. Al. Brătescu-Voineşti), în *Gazeta literară*, nr. 10, din 10 martie 1966, p. 4.

poate înţelege, poate înţelege sentimentul de teroare ce-l are un om căruia-i încetează această funcţiune. E o frică vagă, dar teribilă, şi o aşteptare a morţii iminente. Sînt un om care rezist la orice, afară de această stare...

L'homme ivre d'une ombre qui passe
Porte toujours le châtiment
D'avoir voulu changer de place,[1]

zice Baudelaire — şi adesea am suferit această pedeapsă de a fi voit să mă folosesc şi eu de plăcerile vieţii..." [2]

Împreună cu Stere, Ibrăileanu făcea proiecte de a aduce pe I. Al. Brătescu-Voineşti la Iaşi şi-l invita să meargă în excursii în care, după părerea lui Stere, criticul s-ar fi entuziasmat de frumuseţile naturii ca Don Quijote şi s-ar fi văicărit de greutăţile drumului ca Sancho Panza [3].

În lumea dreptăţii de I. Al. Brătescu-Voineşti, căreia îi sugera un epilog, l-a torturat : „Am citit-o noaptea, singur în odaia mea şi de multe ori mi-a sărit inima din loc". Înfăţişa autorului şi reacţiile altora : „Mi-a spus d-na Stere că Stere a întrerupt, din neputinţa de a suporta grozăvia, de mai multe ori citirea bucăţii. Eu l-am găsit scriindu-ţi, într-o stare de surescitare grozavă. Nevastă-mea, cînd a citit, a plîns ca un copil." [4] Efectul îl vedea produs prin tratarea problemei inadaptabilităţii la mediu, în care se regăsea : „Acel

[1] Omul beat de o umbră trecătoare
Îşi duce oriunde pedeapsa
Voinţei lui de schimbare.
[2] Eugen Simion, *art. cit.*
[3] *Din corespondenţa primilor conducători ai „Vieţii româneşti"*, în *Viaţa românească*, 1966, nr. 3, p. 97—103.
[4] *Din corespondenţa primilor conducători ai „Vieţii româneşti"*, în *Viaţa românească*, 1966, nr. 3, p. 97—103.

care-ţi scrie aceste rînduri s-a dus la liceul din Bîrlad cu bani strînşi prin subscripţie, mai tîrziu a suferit *literalmente de foame,* a fost multă vreme ca şi vagabond. Acum e dator şi bolnav. Inadaptabilitatea, în împrejurările vieţii noastre, dacă e dureroasă pentru om, îi dă, în schimb, o aureolă de distincţie. Cel mai mare român, Eminescu, a fost şi cel mai inadaptabil. Clasificaţia din punct de vedere al talentului coincide, îmi pare, cu clasificaţia din punct de vedere al inadaptabilităţii. Psihologia unui om distins e în absolută discordanţă cu împrejurările de viaţă din ţara noastră :

„Virtutea ? e o nerozie ; Geniul ? o nefericire." [1].

Socotea schiţa *Nicuşor* „o bucată din cele mai frumoase" : „Mai ales partea întîia, cu lumina ei, mi-a făcut o impresie de fericire, crede-mă ! Silueta lui Nicuşor, în partea întîia, e un fel de Murillo dacă se poate traduce literatura prin pictură." [2] În privinţa acestei schiţe se întîlnea în părere cu Octavian Goga, care, prin Ibrăileanu, mulţumea lui Brătescu-Voineşti pentru o caldă apreciere a poeziei *Un om* [3].

Lui I. I. Mironescu, flăcăul de la Tazlău, care învăţa „ciolanele" (medicina), Ibrăileanu îi recomanda pe Maupassant, expediindu-i la cerere unele compuneri înapoi spre a le netezi [1].

[1] *G. Ibrăileanu către I. Al. Brătescu-Voineşti,* B.A.R.S.R., msse : $S2 \frac{(1-53)}{II}$ (copiate şi prezentate nouă de Eugen Simion).

[2] Augustin Z. N. Pop, *Din corespondenţa lui G. Ibrăileanu,* în *Tînărul scriitor,* 1956, nr. 11, p. 92.

[3] *Scrisorile lui Octavian Goga către G. Ibrăileanu,* publicate de Grigore Botez şi M. Bordeianu, în *Iaşul literar,* 1963, nr. 8, p. 66—69.

Lui Horia Petra-Petrescu îi înapoia o nuvelă pentru „concentrare", apoi, în numele unui „om de gust", îi aplica nişte „amputaţii". Îl credea apt pentru „genul humoristico-fantezist", dar îi cerea mai curînd cronici din viaţa culturală-literară germană. Îi mai comunica la 14 august 1906 de la Mănăstirea Neamţ că s-ar duce şi el la Bucureşti pentru serbările de acolo, dar „sînt un om cu sănătatea foarte şubredă şi am oroare de drumuri, oteluri, zdruncinare, oameni mulţi etc. [2].

Ibrăileanu era spiritul rector al revistei şi orice rînd trimis pentru *Viaţa românească* trebuia să treacă pe sub ochii lui. Primea cîteodată, duminica, chiar pe elevii de la Internat întîmpinîndu-i prietenos :

— Crăciun, ai mai comis ceva !

Şi la răspunsul negativ al musafirului :

— Nu ? Stai jos şi citeşte.

Asculta, zîmbea. Cînd încercarea nu era cu totul searbădă, urmau cîteva cuvinte de sprijin :

— Bine, Crăciun... Bine... Meşteşugul scrisului este lucrul dracului... Trebuie să scrii mereu... să rupi mereu... E mai uşor s-arunci în foc ! Focul, Crăciun, focul trebuie să fie cititorul nostru cel de fiecare ceas... [3]

În aprilie 1907, neînţelegeri între Stere şi Paul Bujor, a cărui atitudine politică nu era bine de-

[1] I. Lăzărescu, *Corespondenţa lui I. I. Mironescu către* (sic) *G. Ibrăileanu,* în *Iaşul literar,* 1963, nr. 12, p. 64—71.

[2] Aurel Vasiliu, *Cîteva scrisori de la G. Ibrăileanu* (din iunie-august 1906), în *Iaşul literar,* 1957, nr. 8, p. 120—124. Vezi şi Mihai Drăgan, *Horia Petra-Petrescu către G. Ibrăileanu,* în *Ateneu,* martie 1966, nr. 3, p. 8.

[3] Eugen Crăciun, *Înapoi în trecut, loc. cit.*

finită [1], duseră la înlocuirea celui de-al doilea prin dr. I. Cantacuzino, profesor universitar. Nici acesta și nici Stere nu veneau însă regulat la cenaclu (dr I. Cantacuzino era director fictiv). Amic incomod, dificil, autoritar, despotic, Stere provoca certuri ori de cîte ori participa. Nu dădea articole la timp și se lăsa greu mișcat, ceea ce exaspera pe secretarul de redacție. Atunci începeau propunerile.

„—Domnule Stere !... Ce facem cu *Viața românească ?...* Nu poate ieși fără un articol al dumitale... Ai putea da impresii de călătorie... Curentele intelectuale și literare din Paris... ar fi minunat... unele fragmente din scrisorile dumitale... Ai putea combina ceva în trei zile din acele scrisori... Trebuie să dai ceva !... O cronică internă asupra problemelor zilei... situația externă... Se întîrzie numărul !... Avem obligațiuni față de cititori..." [2] Din păcate, aceste apucături de „crampon" ale lui Ibrăileanu nu plăceau lui Stere, și în romanul său memorialistic el le-a caricaturizat. I se părea că e privit cu invidie acasă sub nucul bătrîn cînd era găsit cu vreun tratat voluminos necesar studiilor lui marxiste [3]. Dacă i se extirpau din manuscris formele dialectale, se făcea a nu observa corecturile. Însă cînd i se cerea opinia, intervenea cu mult tapaj. În fond Ibrăileanu își făcuse convingerile sale și de aceea suporta cu greu obiecțiile. A spune totuși că adesea „bodogănea, se plîngea și-și susținea cu pasiune punctul de vedere", cînd punctul de vedere era fals, este o insinuare răutăcioasă. Ibrăileanu n-a fost niciodată un simplu satelit al lui Stere, și rolul lui în redacția *Vieții românești* e covîrșitor. Respectul față de „patron" era mai mult de ordin sentimental, căci acest om a prețuit ca nimeni altul pe solitarul de la Bucov. Dar cînd „directorul" voia să-i demonstreze frumusețea versurilor lui Cerna, îl ironiza pur și simplu. Ba chiar îl ridiculiză o dată în așa fel, încît Stere aruncă bastonul pe podele, ieși furios trîntind ușa și nu mai dădu multă vreme pe la redacție [1].

[1] P. Bujor, *O scrisoare*, în *Opinia*, IV, din 9 mai 1907, p. 1, și *Adevărul*, nr. 63, din 11 mai 1907, p. 2.

[2] C. Stere, *În preajma revoluției*, VII, *În ajun*, București, 1935.

[3] *Idem*, *În preajma revoluției*, VIII, *Uraganul*, București, 1936.

E greu de înțeles cum își mai îndeplinea Ibrăileanu datoria de profesor cu atîtea treburi la revistă.

Oricît de entuziaști s-ar arăta mereu foștii elevi față de lecțiile lui, este cert că ele începeau să-l plictisească, chiar dacă inepțiile debitate cu candoare îl mai înveseleau. Pierdea prea mult timp cu orele de clasă și meseria ingrată de dascăl secundar. O dată, la clasa a cincea, ceru un exemplu de substantiv feminin, declinarea I. Un elev, luat prin surprindere, răspunse, nu se știe prin ce asociație de idei : „fitil". Clasa hohotea, profesorul abia își putea stăpîni iritația. Altădată ceru un exemplu de substantiv neutru.

— Vlădică ! — tresări un elev ingenios.

— Poate pentru că vlădica n-are voie să se însoare, de asta-i neutru ? — descifră Ibrăileanu răspunsul. Desigur că nu era ușor de predat limba română, și elevii ne spun că profesorul, „cu o gravitate impresionantă", făgădui într-o zi că va interveni la Ministerul Instrucțiunii Publice să scu-

[1] M. Sevastos, *În memoria lui Constantin Stere*, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 813, din 5 iulie 1936, p. 1—2.

tească pe elevii clasei a cincea de la Liceul Internat de studiul gramaticii istorice româneşti [1]. De fapt, ar fi vrut probabil să fie scutit el în primul rînd.

Foarte stăpînit în clasă, era nervos în casă, pretindea că are picioarele de plumb şi nu-şi mai simte genunchii. Soţia, alarmată, îl îndemna să consulte un medic neurolog, pe profesorul Gh. Marinescu, dar criticul se deplasă pînă la Bucureşti fără să aibă curajul de a i se înfăţişa. Cînd venea vacanţa, uita de toate şi fugea la mănăstiri. Vara lui 1907 o petrecu la Agapia [2]. Dintr-un act de asociaţiune datat 5 octombrie 1907, aflăm că *Viaţa românească* era subvenţionată iniţial de şase proprietari, şi anume : C. Botez, M. Carp, G. Ibrăileanu, Gh. Kernbach, dr. N. Quinezu şi C. Stere [3].

Pînă la 1 iunie 1908, redacţia a fost chiar în casa lui Ibrăileanu, străjuită de doi copaci bătrîni, din strada Română, nr. 4. O odaie din dos fu păstrată pentru familie şi oblonită. Restul se punea la dispoziţia musafirilor, obişnuiţi mai mult seara. O dată cu lăsarea nopţii, curtea largă, luminată de o lampă mare, cu arc voltaic, fixată în stradă, drept în faţa porţii, se popula. O punte din două scînduri lipite, luminată ca un pîrîu, ducea pînă la uşă. ,,Adunarea amicilor avea loc în odaia mare din stînga intrării. Era o masă mare, rotundă, în mijlocul odăii, şi deasupra ei o lampă cu gaz, cu un abajur alb ca albuşul de ou răscopt. Cînd s-aprindea lumina, era semn că şedinţa este deschisă. Niciodată nu se trăgeau perdelele. Casa era doar

[1] Iorgu Iordan, *Amintiri despre G. Ibrăileanu*, în *Viaţa românească*, 1937, nr. 4—5, p. 3—8.
[2] Savin Bratu, *op. cit.*
[3] Const. Ciopraga, *Etapele „Vieţii româneşti"*, în *Viaţa românească*, 1966, nr. 3, p. 20—37.

la o sută de metri retrasă din stradă. Pe fereastră, dinăuntru, se vedea afară clar pînă în trotuar ca pe-un cîmp gol. În tăcerea nopţilor de vară, se auzea întîi sărind cleampa de la portiţă, apoi se auzea scîrţîitul ei lung, şi iar cleampa căzînd pe cîrlig. După aceea se auzeau paşii «amicului» pe puntea de scînduri. Dinăuntru se vedea ca o umbră de cărbune proiectată pe lumina felinarului din stradă. Puntea era lungă. Paşii răsunau regulat, din ce în ce mai aproape. Nimeni nu venea păşind pe iarbă. I s-ar fi părut că vine pe furiş şi neanunţat. Cei din casă, veniţi mai înainte, priveau pe fereastră marşul solitar al noului sosit. Îl cunoşteam de departe, după siluetă, după mers, după pălărie ; şi, în odaie se auzea : Sadoveanu, Bogdan, Carp... Aşa era un fel de catalog care se striga rar, la apariţia fiecăruia. Cel care intra se integra în grupul dinăuntru şi în discuţia lui, şi iar se auzea din nou cleampa sărind, apoi portiţa scîrţîind, cleampa căzînd şi paşii pe puntea de scînduri. Altul... Discuţiile erau aşa de comunicative, încît noul sosit intra în ele ca şi cum ar fi fost continuate de acolo unde fuseseră lăsate cu o seară înainte. Uneori, cînd prin ele se amestecau controverse sau chestiuni sociale, atmosfera era înfierbîntată de parcă ar fi fost vorba de un complot şi tovarăşii nu se înţeleg... Atunci «domnul Ibrăileanu» sărea de pe scaun şi se plimba agitat şi nervos, scuturînd îndărăt poalele jachetei pe care o purta întotdeauna. Dacă cineva ar fi putut să stenografieze ascuns tot ce se vorbea acolo ! Istorie literară, autori, Eminescu, literatura franceză, Anatole France, C. Hogaş, mănăstirile Neamţului, C. Stere, *Viaţa românească,* poporanism... mişcarea socialistă de odinioară... Orice s-ar fi întîmplat, nimeni nu ar fi putut lipsi într-o

seară. Ziua nu avea rost și farmec decît prin așteptarea acelor ceasuri de discuții și istorisiri... Uneori scaunele erau scoase afară și rămîneam toată noaptea de vorbă pe întuneric. Spre dimineață, cînd ne ridicam, iarba era plină de rouă.[1]"

Convorbitor încîntător, Ibrăileanu știa să insufle sentimente, să provoace idei. Cînd lua cuvîntul, ochii i se zbăteau în orbite „de parc-ar fi fost închiși acolo cu de-a sila". „Erau în ei mobilități de fluturi de mătase."

La 1 iunie 1908, redacția revistei se mută în strada Golia nr. 52. Cenaclul însă continuă și în strada Română, mai departe.

Însărcinat de minister, Ibrăileanu ținu „pe o căldură colosală, într-o sală de baie", niște cursuri pentru bucovineni[2]. Veniră însă mai mulți ieșeni. „Am avut vreo 60 de ascultători. Am vorbit 20 de ceasuri, în 11 zile, despre poeții de la 1840 încoace." Comunica aceste lucruri lui Brătescu-Voinești la 26 iulie 1908, de la Mănăstirea Neamț, unde fugise repede împreună cu alți ieșeni (Hogaș, Patrașcanu, Jean Bart, Izabela Sadoveanu). Continua cenaclul revistei în cerdacul larg al părintelui Ioachim, torturat de „teribile nevralgii" și insomnii. Se potrivea în aprecieri cu Brătescu-Voinești relativ la Delavrancea și-și exprima părerea de rău că nu e un colaborator mai apropiat :

---

[1] Demostene Botez, *Parcă nimic n-ar mai fi fost — Din amintirile unei vieți*, în *Adevărul literar și artistic*, din 22 martie 1936, p. 3.

[2] Gr. Botez și M. Bordeianu, *Scrisorile lui Spiru Haret și ale lui N. Quinez către Ibrăileanu*, în *Iașul literar*, 1964, nr. 9, p. 77—81.

„Ce păcat că nu trăiești în același oraș cu *Viața românească*. Ce rol mare ai avea ! Ce ajutor ne-ai da ! Și pe de altă parte, cum te-am sili noi să scrii ! Ori ai produce un volum pe an, ori m-ai asasina, așa m-aș ține de d-ta."

Altădată găsea totuși că nici el n-are dorința de a se afirma, cu atît mai puțin aceea de a triumfa și a se impune, manifestînd aceeași detașare de lucrurile omenești :

„Eu, care mînjesc atîta hîrtie, sufăr... de boala asta, care e în legătură, desigur, cu lipsa de voință. N-am scris nimic zece ani. A trebuit să fiu împins, să devin soldat al unei cauze, pentru ca să scriu. În zece ani, dacă scriam, îmi făceam și eu un... nume (! !) în publicistică și poate scriam mai bine, căci eram mai puțin obosit, căci acum sînt foarte obosit. Dar ambiția n-am avut-o niciodată, nici n-am înțeles-o ! E o boală asta, știu sigur, dar așa sînt. Chiar acuma aș putea poate scrie mai bine, dacă m-aș gîndi cu putere la impresia ce am s-o produc asupra publicului. Nepăsător, cinic aproape, cum sînt, scriu repede ce am de scris și niciodată nu-mi dau tortura de a stiliza, de a da forma cea mai bună de care aș fi în stare. *Chinul* de a scrie, *cînd nu ești artist,* e condiționat și de grija de impresia pe care ai s-o faci. Eu ies în public fără cravată, pentru că nu mă gîndesc la ce va spune publicul. E o stare curioasă, pe care mi-e greu să ți-o deslușesc. Am văzut un facsimil al lui Taine. Se vedea un chin de a face fraza frumoasă, corecturi, ștersături, care nu priveau ideea, căci forma — acest lucru se datora, și iubirii (artistice)

de frumos, dar şi ambiţiei — desigur nobile — de a face o cît mai mare impresie." [1]

Întîlnise în august pe E. Lovinescu la Mănăstirea Neamţului şi fusese chestionat cu privire la veleităţile universitare. Criticul mai tînăr îşi închipuia că prezentarea lui la concurs ar constitui o ameninţare pentru Ibrăileanu [2]. Era o mică impertinenţă, care nu fu luată în consideraţie. De atunci însă Ibrăileanu evită pe autorul lui *Homer travestit.*

Ziua, îmbrăcat într-un costum ciudat, la care ţăranii se uitau cu teamă, ca şi la Hogaş, pornea prin păduri sau făcea ascensiuni. „A suit de vreo cinci, şase ori Ceahlăul, Hălăuca, Rarăul, Horăiel, Ciungi, Pleşul." Abia întors din vilegiatură toamna, îl cuprindea nostalgia munţilor :

— Ah, ce trebuie să fie acum pe valea Moişei ! — exclama el, îndreptîndu-se spre redacţie cu Mihai Carp. Şi era atît de dornic de a o revedea, încît nu putea rezista ispitei unei cît de scurte escapade, spre a se întoarce cu impresii de neuitat.

„Cu ce vorbe aş putea reda — zice M. Carp — încîntarea dureroasă a lui Ibrăileanu... cînd spre a mări parcă singurătatea şi pitorescul, un frumos cerb pe care-l surprinsesem de aproape cu botul în apa limpede a pîrîului, zbucni vijelios pe-o văgăună dintre brazi, în grohotul pietrişului răscolit de scăpărarea copitelor ?

Atît de puternic s-a întipărit în sufletul lui viziunea acelei zile, încît după mulţi ani încă,

[1] Eugen Simion, *Corespondenţa lui G. Ibrăileanu, loc. cit.*
[2] E. Lovinescu, *Memorii, 1900—1916,* Bucureşti, 1930 *(G. Ibrăileanu şi colaboraţia la „Viaţa românească"),* p. 256—274.

parcă i se muia glasul cînd îmi spunea, în vreun amurg de toamnă :

— Măi Carp, măi, Valea Moişei, măi !" [1]

Mai toţi colaboratorii *Vieţii româneşti* se duceau des la pescuit şi vînat. Atunci redacţia rămînea goală şi Ibrăileanu era furios.

„— Ei, aţi fost ieri la vînat ? — îi întreba el a doua zi.

— Fost !

— La ce ?

— La lupi.

— Da ? Şi-aţi împuşcat vreunul ?

— Nu.

— Da de văzut, aţi văzut ?

— Nici...

— Atunci, de ce spuneţi c-aţi fost la lupi şi nu la lei sau la tigri, că-i tot una !" [2]

[1] M. Carp, *art. cit.*
[2] M. Sevastos, *Aventurile din strada Grădinilor,* roman, Bucureşti, 1934, p. 185 ; Laurenţiu Preuţescu, *Stîlpi ai „Vieţii româneşti",* în *Viaţa românească,* 1966, nr. 3, p. 180—186.

PROFESOR UNIVERSITAR

Împrejurările în care Ibrăileanu a ajuns profesor universitar au fost destul de vitrege. Încă de pe cînd era profesor de liceu, el era considerat ca universitar *in spe*, ba chiar pe foarte curînd [1]. Desigur, speranța o va fi nutrit el însuși, mai ales că, lucrînd noaptea la revistă, se scula din ce în ce mai greu dimineața pentru a merge la școală [2]. Prietenii de la *Viața românească* sondau și ei terenul, căci o catedră universitară nu se ocupă așa de ușor. Îl sprijineau în special Constantin Stere și Alexandru Philippide.

La 1 septembrie 1908, după mai multe aranjamente și discuții, fu propus ca suplinitor la catedra de Istoria literaturii române moderne de la Facultatea de Litere și Filozofie din Iași. Peste două luni, Ministerul Instrucțiunii, cu nr. 76341, din 5 noiembrie 1908, îi încredința pe ziua de 1 noiembrie suplinirea catedrei de istoria literaturii române moderne și estetica literară creată prin buget [3]. La 25 noiembrie Alexandru Philippide

[1] G. Călinescu, *De vorbă cu dl. Ion Petrovici*, III, în *Însemnări ieșene*, 1940, nr. 7, p. 87—92.
[2] N. Savin, *art. cit.*
[3] Arhivele Statului Iași, *Academia de Litere, Corespondența pe 1908—1909.*

face și în consiliu recomandarea, însă candidatul nu întrunește voturile. Era la mijloc o înrîurire ocultă, și a doua zi foștii elevi ai lui Ibrăileanu : Gh. Botezatu, M. Georgean, O. Tănăsescu, M. Răzmeriță, I. Drăgan, D. Tiron, P. Șerban, C. Milinescu, I. Teodorescu, E. Teodoru, A. Pioneanu, Gh. Teodoru, M. Petrov, S. Nichifor, E. Triandafil, I. Mironescu, N. Iancu, N. Trufinescu, Gh. Mareș, Gh. Dornescu, I. și N. Caligari, C. Stelea, N. Profiri, Gh. Zotta, I. Andriescu, Gh. Radovici, A. Neculau, S. Codreanu, N. Argintoianu, M. Soroceanu, N. Lupu, V. Lascăr, I. Strat, O. Racoviță, V. Năsturaș, P. Teodorescu, Gh. Năsturaș, I. Focșineanu, M. Ciudin, C. Bedreag, V. Savel, N. Roșculeț, I. Moțoiu, A. Vasiliu etc. fac să apară în foile locale *Opinia* și *Liberalul* o scrisoare de protest față de împotrivirea lui N. Iorga, care declarase că noul profesor ar fi o nulitate [1]. Întrunit din nou la 6 decembrie 1908, consiliul profesoral ia în discuție problema recomandarii unui suplinitor în conformitate cu art. 57 din regulament. Ion Găvănescu arăta că Ibrăileanu nu e doctor și că nu îndeplinește condițiile. Putea fi — după el — recomandat N. Iorga, dar acesta, fiind profesor în București, propunea pe I. Paul, doctor „versat în materiile filozofice și literare". La părerea lui se raliau Teohari Antonescu, care constata că Ibrăileanu „nu e pregătit a călăuzi pe studenți în numele unei literaturi sănătoase", P. P. Negulescu și Anton Naum. Aceștia erau de părere că trebuie să se respecte legea și regulamentul, recomandînd așadar pe I. Paul. Dimpotrivă, P. Rîșcanu susținu că I. Paul îndeplinește numai condițiile de formă, avînd doctoratul, în vreme ce Ibrăileanu pe cele

[1] *Studenții și dl. Iorga*, în *Opinia*, nr. 593, din 26 noiembrie 1908, și *Liberalul*, din 26 noiembrie 1908.

de fond, prin lucrări. De partea lui erau Alexandru Philippide și I. Caragiani, însă majoritatea rămînea pentru I. Paul. Prin o suplică la Minister se cerea respectarea legii. Spre a veni în sprijinul lui Ibrăileanu, Philippide specifica totuși acolo că el „ar refuza categoric suplinirea" și că cel numit e singurul „competent în ce privește istoria literaturii române moderne și estetica literară" [1].

Sesizați de hotărîrea consiliului, un grup de studenți și anume : Ioan Manoliu, Iaon Drăgan, Radu Manoliu, V. N. Petrovanu, E. V. Lupan, Fr. Maican, I. Băjeanu, D. Apostoliu, Cleopatra Lupu, Eliza Lupu, Natalia Mitescu, Natalia Comăniță, Maria Munteanu, Lucreția Rădulescu, Eliza Vrînceanu, Lydia Smîdu, Maria Ștefănescu, Eugenia Musteață, Lucreția Prevor, Mihai Rădulescu, Cecilia Trantomir, L. Todicescu, Ana Andreescu, A. Hudescu, L. Culianu, Toto Eraclide, A. Demetrescu sugerau de asemenea recomandarea fostului lor profesor de liceu, I. Paul [2].

Alt grup vesteji în *Neamul românesc* „purtarea necuviincioasă, perfidă și plină de servilitate" față de N. Iorga a apărătorilor lui Ibrăileanu de la *Opinia* [3]. Evident, totul nu era decît un pretext pentru agitații, și Ibrăileanu se văzu deodată subiect de scandal pentru societate, proiectil de aruncat în adversari. El însă continuă să rămînă izolat în cercul colaboratorilor lui, păstrînd față de semeni o obișnuită distanță.

---

[1] Arhivele Statului, Iași, Facultatea de litere, Proces-verbal nr. 52, Dosar nr. 810/1908.

[2] Arhivele Statului, Iași, Facultatea de litere, Dosar nr. 810—908.

[3] Studenții universitari ieșeni, *Studenții și dl. Ibrăileanu*, în *Neamul românesc*, nr. 149, din 14 decembrie 1908, p. 2369—2371.

— Îmi pare bine de cunoștință !, îi spusese într-o zi lui Ion Petrovici, nou numit și el în învățămîntul superior.

— Cunoștință pe care nădăjduiesc s-o adîncim.

— Asta o să fie cam greu, fiindcă eu trăiesc foarte retras [1].

Mediul și cunoștința mai adîncă a oamenilor impun puțină mizantropie. Fugitiv, inaccesibil, imaterializat este imaginea pe care încep s-o aibă despre el tot mai mulți.

În noiembrie 1908 (avea 38 de ani) își tipări, în sfîrșit, volumul la care lucrase cincisprezece ani : *Spiritul critic în cultura românească*, salutat în decembrie din Elveția — St. Nicolas (Haut-Valais) de dr. N. Quinezu în stil biblic : „Acum slobozește, Doamne, pe robul tău, stăpîne, că ochii mei au văzut în sfîrșit apariția volumului tău" [2]. Fu poate singura lui mîngîiere în drumul spinos pe care apucase. Prestigiul însă îi crescuse îndeajuns prin mijlocirea revistei, ale cărei chei le ținea, și cu toată opoziția oficialităților devenea din ce în ce mai reputat. Exercita o atracție greu de învins, și debutanții, ca și scriitorii consacrați, sfîrșiră prin a-i bate la ușă. Caragiale îi trimise de la Berlin nuvela *Kir Ianulea*, pentru care fu răsplătit, după învoială, cu 1.000 de lei, sumă fabuloasă atunci [3]. La 17/30 noiembrie 1909 acesta scria din Berlin :

„...Sînt dator să vă mulțumesc pentru colecția prețioasei voastre reviste. Este o excelentă publicațiune, pe care îmi place s-o aplaud călduros, deși mi se pare că exagerați oleacă importanța ten-

---

[1] G. Călinescu, *art. cit.*

[2] *Iașul literar*, 1964, nr. 9, p. 81.

[3] M. Carp, *Ibrăileanu în slujba „Vieții românești"*, *art. cit.*

dinței morale și sociale în artă. De atîta amar de ani vă războiți — două școale : artă pentru artă, artă cu tendință —, rupeți atîtea lănci, pierdeți atîta vreme, risipiți atîta bravură și n-aveți, nici unii nici alții, un moment să vă gîndiți și la *ceva* care trebuiește egal ambelor școale — la talent. De cîte ori citesc dezbaterile voastre savante, care, mărturisesc, sînt de multe ori prea adînci pentru priceperea mea, mă întorc, obosit și mîhnit, la ce-am gîndit băbește totdeauna : artistul poate avea sau nu tendință, însă artă fără talent, peste putință."[1] Casa lui rămînea totuși închisă căutătorilor de glorii grăbite, accesul fiind acordat cu savante precauțiuni. Îl vizită într-o zi Constanța Marino-Moscu, colegă de școală a soției, născută la 17 aprilie 1875, pianistă și scriitoare cu interesante scrutări ale sufletului feminin, care pretindea că în romanul *Mariana Vidrașcu* (1906) Sadoveanu pusese la contribuție un jurnal intim al ei[2]. „Îmi pare că-l văd și acum intrînd în salonaș — își amintește ea evenimentul — și, cu ochii măriți, în vădită timiditate și stînjenire chiar, îmi întinse mîna — în felul său — trecu în camera vecină și mă pofti apoi în birou. Mă simțeam spînzurată sub un pod, deasupra unei ape repezi și adînci. Ibrăileanu se foi o clipă, mutînd și remutînd aceleași cărți din vîrful unei piramizi, se așeză, timid, pe jumătate de scaun și, sprijinindu-și coatele în brățare, făcu din mîini o troiță, pe care și-o lipi de piept. Părea că-mi transmisesem gîndul ; căci nu fui puțin surprinsă auzindu-l spus cu glasul lui lăuntric și puțin tremurat : Cred că ai primit, mata, scrisoarea în care-ți

[1] Ion Luca Caragiale, *Scrisori și acte*, ediție îngrijită de Șerban Cioculescu, București, 1965, p. 153—157.
[2] *Scrisorile lui Mihail Sadoveanu, loc cit.*, p. 102.

spuneam că nuvela *Natalița* mi-a plăcut și, tot așa, ceea ce am citit mai înainte, dintr-un caiet. Te sfătuiesc, Madame Moscu, să-l traduci tot și să mi-l trimiți...

Nu-mi pot aminti glasul cu care i-am răspuns ; dar îmi amintesc bine că Ibrăileanu a tăcut o clipă, s-a uitat înainte și-a apăsat, mai mult, troița pe piept și pe față i-a lunecat o înduioșare, repede estompată de interesul cu care păream a privi, în altă parte, la cele două tablouri : Imaginea teoriei lui Darwin și portretul lui Anatole France.

La masă, Ibrăileanu, nu-mi adresă, direct, nici un cuvînt și în seara aceea vorbi atît de mult și frumos de o excursie la Durău (era de față și Hogaș), încît obosit, poate, de expunerea pe care părea a o retrăi, îl văzui plecîndu-și ochii și rezemîndu-și capul în mînă, mai spuse, surd, cîteva cuvinte, apoi tăcu. În poza ce-și luase și care-i era naturală, de altfel, sub impresia istoriei și în muțenia ce-i urmă, Ibrăileanu mi se înfățișă, iar, ca o ființă de vis ce parcă se tot depărtase și se contopea cu norii fumului de tutun."[1]

Intervenții repetate ale prietenilor de la revistă făcură ca problema ocupării unei catedre universitare să fie reluată. Cu nr. 86.834, din 23 ianuarie 1909, Ministerul face cunoscut că a încredințat din nou suplinirea catedrei de istoria literaturii române moderne și estetică literară pe data de 1 februarie lui G. Ibrăileanu, profesor la Liceul Internat.

Profesorul își lua însă tocmai acum concediu pînă la 15 martie. Se hotărîse, în fine, să se îngrijească mai serios și se internă într-adevăr în

[1] C. Marino-Moscu, *Vechi amintiri*, în *Viața românească*, 1936, nr. 4—5, p. 61—65.

sanatoriul Sf. Elisabeta de la Şosea al doctorului Gh. Marinescu. Respecta prescripţiile cu stricteţe, nu mai fuma şi mînca de cinci ori pe zi, recomandînd şi celor de acasă prudenţă: „Dragă Lenţa — scria soţiei — păzeşte fata pînă la absurd, exagerînd chiar, ca să fiu eu liniştit". Şi fetei: „Ciopacul tatei cel frumos, îmi pare bine că eşti cuminte şi te rog să mănînci regulat şi mult, cum face şi tata. Tata te sărută pe păr, pe ochi, pe obraz şi pe mîini." Era sub îngrijirea fiicei doctorului Fr. Rainer, care-l denumi „Relicva", şi fu vizitat de Vlahuţă, Brătescu-Voineşti, Stere, Sadoveanu, D. D. Patraşcanu, Spiridon Popescu [1].

La revistă găsi la întoarcere pe Sanielevici, pe care-l concedie, reluînd el însuşi munca de secretar de redacţie cu acelaşi zel. Fugi însă la Mănăstirea Neamţ vara şi rămase acolo pînă la sfîrşitul lui septembrie, cînd plecă la Bucureşti, ba chiar, pentru a evita o epidemie de febră tifoidă din Iaşi, cîteva zile la Constanţa.

Sfîrşitul anului aduse deodată evenimente neprevăzute.

În seara zilei de 8 decembrie 1909, un muncitor ceferist, Gheorghe Jelea, membru al clubului „România muncitoare" trase asupra lui Ion Brătianu, prim-ministru, pe cînd acesta se întorcea acasă de la Senat, trei focuri de revolver. Presa fiind tocmai în plină agitaţie antisocialistă, atentatul provocă un mare scandal împotriva sindicatelor, acuzate de anarhie, şi *Adevărul*, prin pana lui C. Mille, dădu vina — reluînd o idee a lui Gherea — pe „trădătorii" de la 1899, care, intrînd în partidul liberal, lăsase partidul socialist fără conducere (cu alte cuvinte, se insinua că răspunderea atentatului cade în sarcina socialiştilor

[1] Savin Bratu, *op. cit.*

liberali). Acest lucru determină pe Ibrăileanu să ceară — printr-o scrisoare deschisă către Gherea — lămurirea situaţiei aşa-numiţilor „renegaţi". „Oricît de puţin am însemnat în acea mişcare — zicea el, vorbind de vechiul socialism —, am fost şi eu printre soldaţii d-tale"... „Sîntem noi răspunzători că d-nii Frimu şi Cocea... fac anarhism *(«dacă» fac ?).*" Poate fi considerată mişcarea socialistă de astăzi acefală, cîtă vreme are în cap pe C. Dobrogeanu-Gherea ? Fostul soldat al lui Gherea, devenit liberal, *„şi liberal sincer"*, reclama un răspuns grabnic [1].

Scrisoarea produse destulă vîlvă în ţară, dacă află de ea şi Caragiale de la Berlin. La 3 ianuarie 1910 acesta scrie lui Paul Zarifopol: „Păstraţi gazetele. Se spune în *Ordinea* că *Viitorul* a publicat o scrisoare deschisă a lui Garabet Ibrăileanu cătră Costică... E cazul să zicem: cine strică! cine i-a dat nas ? — vorba răposatului conu Alecu", iar la 5 ianuarie, către acelaşi: „Stimate d-le Doktor, am primit *Viitorul,* cu articolul lui Artibur. Încăodată: cine strică ? cine le-a dat nas ? Eu, ori d. Costică ? Hei ! de cînd îi tot tocam pe cap că are să se frigă cu băieţii «buni». Dar pe semne aşa e scrisul apostolilor şi prorocilor după Christos." [2]

Gherea răspunse lui Ibrăileanu în *Adevărul,* la numai şase zile de la citirea scrisorii în *Viitorul* din 19 decembrie. Fostul leader al social-democraţiei române declara că personal e un om de carte, că n-a „militat" niciodată şi că n-a rostit

[1] G. Ibrăileanu, *Scrisoare deschisă către C. Dobrogeanu-Gherea,* în *Viitorul,* nr. 753, din 19 (1) decembrie 1909, p. 1.

[2] I. L. Caragiale, *Opere,* VII, *Corespondenţa,* ediţie îngrijită de Şerban Cioculescu, Bucureşti, 1942.

nici trei cuvinte într-o întrunire publică ca om politic. Mişcarea muncitorească actuală o vedea „legală şi paşnică“, iar pe socialiştii trecuţi la liberali îi credea, măcar în parte, însufleţiţi „de bine, nu de rău“, totuşi susţinea că partidul liberal a fost tolerant cu socialiştii numai cît timp aceştia afirmau că se cantonează la oraşe, trecînd la prigoniri cînd şi-au extins propaganda la sate. Cît priveşte întrebarea dacă trecînd la liberali socialiştii au făcut sau nu bine, un răspuns nu va putea da decît istoria. Deci Gherea se eschiva delicat de a figura ca arbitru în această chestiune, aşa cum îl ruga Ibrăileanu, şi făcea totodată elogiul ziarului *Adevărul* (de sub direcţia lui C. Mille), singurul — după el — care avusese o atitudine justă în evenimentele de la 1907, astfel motivîndu-şi şi colaborarea sa aci [1].

Reacţiunea lui Caragiale, comunicată lui Paul Zarifopol la 8 ianuarie 1910, nu pare îndreptăţită de fapte : „D. Costică l-a stîlcit pe Garabet. Îţi trimit numărul *Adevărului*. Bravo, d. Costică ! cred că l-a săturat pi arman. Aşa execuţie magistrală mai rar ! Încă odată : bravo Costică ! Bieţii generoşi ! dacă le-o mai fi rămas un pic de ruşine !“

Dimpotrivă, Ibrăileanu nu avea sentimentul că fusese pus la punct şi într-o altă scrisoare deschisă către Gherea *(Viitorul* din 11 ianuarie 1910) vesteji pe socialiştii trecuţi la conservatori, de speţa Mille şi în unele privinţe chiar de speţa Gherea, care bătea în ape takiste, conservatoare, prefăcîndu-se a nu-i putea defini nici ca socialişti-democraţi, nici ca revizionişti, nici ca socialişti-revoluţionari, guesdişti, allemanişti, sindicalişti, narodnici, fabiani sau scizionişti. „Acela care va fi Balzacul nostru — scria el — nu va putea să nu încorporeze, în autohtona noastră *Comedie umană* şi specia asta de triumfători, de oameni ai banului, curioasă şi, în felul ei, unică specie — aceşti Crevel, aceşti Nucingen, aceşti Gobseck, care, acumulînd «plus valoarea», creează viitorul capitalism român, în numele ideilor pentru care a stat un Blanqui 40 de ani în închisoare şi pentru care a murit Sofia Perovscaia în ştreang !...“ Iar într-o a treia scrisoare deschisă (*Viitorul,* din 13 ianuarie 1910), deşi Gherea nu răspunsese nici la a doua, continua să pună fostului său şef întrebări turburătoare, fără a ascunde răul pe care-l făcuseră liberalii la 1907, dar subliniind şi meritele unora dintre ei în acea împrejurare (rolul prefecţilor şi subprefecţilor poporanişti pacificatori, al lui Stere, P. Bogdan şi I. Guţu la Iaşi, al lui I. Radovici la Vaslui, al dr-ului N. Lupu la Huşi) : „Ai fi lăsat să vină ţăranii în oraşe şi să distrugă bruma de civilizaţie cît o avem ? Ai fi lăsat să se întindă răscoala în toate satele ţării ? Ai fi stat cu mîinile încrucişate, aşteptînd să vină armatele streine, ca să reprime răscoala şi să pună cruce neatîrnării noastre ?“

Gherea tăcînd şi de data aceasta (promisese un răspuns teoretic în volumul ce pregătea, *Neoiobăgia),* ultimul cuvînt fu al lui Ibrăileanu. Atitudinea lui Caragiale în această împrejurare rămîne cu atît mai curioasă, cu cît Ibrăileanu avea pentru el şi stimă, şi admiraţie, exprimată şi în scris şi oral. „L-am văzut acum doi ani — scrie de pildă în ianuarie 1912. Era strălucitor de vervă şi mai tînăr decît oricînd. A vorbit şase ceasuri

[1] C. Dobrogeanu-Gherea, *Răspuns la scrisoarea deschisă a d-lui G. Ibrăileanu,* în *Adevărul,* nr. 7294, din 25 decembrie 1909, p. 1.

în şir, în picioare şi jucînd scenele pe care le istorisea. Atunci am auzit din gura lui cele mai splendide «pagini» de critică literară din cîte cunosc. Şi tot atunci a povestit cîteva scene şi a redat cîteva tipuri caracteristice, care ar face, singure, gloria unui scriitor. Omul acesta crea viaţă jucîndu-se. Se poate un mai mare semn de tinereţă ?... În realitate, un Caragiale nu îmbătrîneşte niciodată, căci un spirit pur ca el nu cunoaşte nici timp, nici spaţiu." [1] În termenii lui familiari, Caragiale îi spusese despre eroii săi din comedii şi schiţe, „cu o privire aspră, după ce susţinuse că-i zugrăveşte obiectiv, fără nici o pasiune" : „Îi urăsc, mă !" „L-am văzut — mai scrie Ibrăileanu în 1922 — la Varatic, stînd ceasuri întregi de vorbă cu o călugăriţă bătrînă, despre cel mai bun chip de a construi o chilie de bîrne şi despre stupărit. L-am văzut altădată entuziasmat de un birjar deştept şi făcînd splendid teoria uşurinţii de a trăi, cînd ai de-a face cu oameni simpli inteligenţi" [2], şi, în fine, în 1926 îşi aduce aminte a-l fi văzut pe el, care nu rîdea niciodată, „citind emoţionat anecdota acelui mare actor comic bolnav de melancolie, căruia un medic, neştiind pe cine are în faţă, îi recomanda ca remediu să asiste la «reprezentaţiile marelui actor comic» — chiar pacientul" [3]. Abia la sărbătorirea sa, Caragiale se simţi plătit „boiereşte" de un articol al lui Ibrăileanu şi-şi arătă mulţumirea printr-o scrisoare din Berlin (martie 1912).

---

[1] G. Ibrăileanu, *Caragiale, art. cit.*
[2] G. Ibrăileanu, *O noapte furtunoasă*, în *Viaţa românească*, 1922, nr. 2, p. 263—275.
[3] G. Ibrăileanu, *Numele proprii în opera comică a lui Caragiale*, în *Viaţa românească*, 1926, nr. 12, p. 363—372.

Scăpat de lecţiile de la liceu (în 1910—1911 îl suplinea G. Dornescu), tocmai pe cînd se credea mai sigur în noul post de la Universitate, după trei ani de suplinire, conservatorii venind la putere îl înlocuiră cu E. Lovinescu. Este cert că oricît s-ar da acesta din urmă victima combinaţiilor de culise ale lui I. Găvănescu [1], nu poate fi cu totul străin de lucrătură. Că Lovinescu era îndreptăţit să intre şi el la Universitate e altceva. Ca de obicei, Ibrăileanu se retrase fără proteste în mijlocul *Vieţii româneşti*, lăsînd să fie suplinit mai departe la liceu, şi, ca să respire şi aici, aduse în 1911 de la Bucureşti pe G. Topîrceanu. Cu Topîrceanu era în corespondenţă din vara anului 1910 [2]. La 4 iunie îi cerea să trimită, dacă are ceva pentru revistă, „*imediat*". „Bineînţeles că nu te silesc s-o «confecţionezi», dacă nu eşti în momente de inspiraţie." La 9 iunie insista cu aceeaşi rezervă : „...încăodată, nu face sforţări. Dacă-ţi «vine» în chip natural." O lună mai tîrziu, Topîrceanu expediind o baladă, Ibrăileanu, entuziasmat, răspunde printr-o carte poştală cu un singur cuvînt : „Bravo !" (6 iulie 1910). Altă poezie, *Şoapte*, eminesciană, nu întîmpină aceeaşi primire. De la Mănăstirea Neamţului, unde se afla în vacanţă, Ibrăileanu scrie lui Topîrceanu la Nămăieşti-Muscel : „În privinţa poeziei *Şoapte*, iată ce am hotărît : N-o public. Dacă ar fi trimis-o altul, aş publica-o..." (14 iulie 1910). Poetul era consiliat mereu să se grăbească cu încetineală : „A venit vremea ! Ai ? Dacă da, trimite. — Dacă nu, aştept"

---

[1] E. Lovinescu, *op. cit.*
[2] Const. Ciopraga, *G. Ibrăileanu către G. Topîrceanu*, în *Viaţa românească*, 1954, nr. 11, p. 156—168 ; Grigore Botez şi Mihai Bordeianu, *Scrisorile lui G. Topîrceanu către G. Ibrăileanu*, în *Iaşul literar*, 1963, nr. 7, p. 71—80.

(6 noiembrie 1910). Criticul punea la dispoziția poetului toată solicitudinea sa : *„Te rog* mult nu mai distruge nimic și... consultă-mă și pe mine. Jenă nu poate fi“ (15 noiembrie 1910). Îi scuza micile trădări (colaborarea la alte reviste) cu formula ironic poporanistă : „doar nu ești iobagul nostru“, declara că va citi „cu plăcere“ tot ce vine de la el și va publica „idem“. „Dacă voi spune *veto* va fi din cauza «înălțimii» și a «prestigiului». Cu d-ta sînt foarte dificil. Cu alții, care n-au ce da *mai bun*, sînt culant de tot. Nu-i așa că (dacă crezi cît de puțin în gustul meu și al altora de aici) asta e în favoarea d-tale ?“ (29 noiembrie 1910). Schița *Musca* de G. Topîrceanu provoacă unele obiecții filologice :

„D-ta scrii :

«Și așa pieri, strivită ca o reptilă — așa trecu în Neant, acolo unde nefiind aer, nu mai poate fi vorba de zbor».

Nu-mi place *reptila* și nici «nefiind aer, nu poate fi vorba de zbor».

Schimbă cum crezi d-ta“ (decembrie 1910).

Poetul însă nu schimbă, și Ibrăileanu cedează :

„Ai dreptate... nu m-am gîndit bine. *Bucata* d-tale e frumoasă în sine, fără nici o intenție de parodie“ (16 decembrie 1910).

Și în aceeași zi :

„...*Musca* — hotărăște d-ta *cînd* și *cum*. E așa de frumoasă, încît ar fi bine să nu aștepte prea mult în saltar. Dar ești suveran în privința asta.“

Peste două săptămîni, Ibrăileanu scotea iarăși *Musca* din sertar : „Dacă voiești să pun *Musca* în nr. viitor (12), trimite notița de care vorbeai, precum și instrucțiuni în privința schimbărilor ce ai voi să faci — în titlu sau aiurea“ (28 decembrie 1910).

În alte cazuri, criticul cerea răspuns telegrafic : „La noi se zice : Și n-am cu cine petrece (fără «*mi*»). Cum se zice în Muntenia ? Dacă și în Muntenia e fără «*mi*», să-l scoatem. «Mi» nu e ardelenism ?

...Telegrafiază : «prima : — sau : secundo», cum hotărăști. Și : «cu mi» sau «fără mi».

Telegrafiază *urgent*.

Trimite notiță la *Musca*“ (1910).

„...Răspunde-mi imediat în privința lui *Manon (și Des Grieux)* (mi-ai dedicat mie sonetul ? Văd inițialele mele) și trimite-mi echivalentul lui «în sinea lui»“ (1911).

O altă schiță a poetului era reținută pentru lectura în cenaclu cu promisiunea că va fi publicată dacă va obține *„măcar“*... nota 8, dacă nu 9 (3 martie 1911), schița *Hoții* era, în schimb, publicabilă, „dar fiindcă e mai slabă decît *Musca*... o voi publica mai tîrziu, după alte 2—3 bucăți de proză“ (13 martie 1911).

Deci *Musca* era din nou invocată :

„Nu vreau, la-nceput, să publici nimic mai slab decît *Musca*, bucata cu care ai început proza“.

Probabil prin aprilie sau mai 1910 va fi mers Ibrăileanu la București. Cu ocazia acestei călătorii în capitală (una din rarele lui călătorii), căută și pe Tudor Arghezi. Îl găsi — își amintește acesta — „în biroul unde bîjbîiam pe niște hîrtii în serviciul unei tipărituri de afaceri scrisă în două limbi, din care una franceză. Aveam numai două scaune și pe cel paralitic pusesem dosare. A trebuit să mă lupt ca să primească scaunul valid și am stat de vorbă, stupefiat de vizita care-mi făcea o nespusă plăcere, el pe al meu și eu pe o ladă. Nu mai știu ce mi-a spus. Era îmbrăcat frumos, într-un costum alb, probabil de mohair mănăstiresc, in și mătase,

avea o pălărie de fină panama și niște mîini cu care gesticula dulce lîngă piept, de la încheietura cărora lipsea numai dantela, ca să pară ale unui monsenior.“ [1]

Abia întors la Iași, Ibrăileanu relua corespondența cu Topîrceanu. Îl sfătuia amical să nu se lase pradă tristeții și să păstreze independența politică : „Nu scrie *acum* la nici o revistă sau ziar *conservator*. În vremea asta de vînzare, ai putea fi suspectat — lucru care nu se uită niciodată. Mai degrabă să te dea afară din slujbă, dacă ți-ar pune asemenea condiții (moraliștii ăștia sînt în stare !). Întotdeauna vei găsi la noi un debușeu pentru munca d-tale, pe care am răsplăti-o mai mult...“ (1911)

Pentru poezii îl felicita mereu călduros, lăsîndu-i toată libertatea admiterii sau respingerii observațiilor : „Deși am dat bucata la zaț, dacă crezi cu tot dinadinsul că o poți face și mai bună, scrie-mi imediat — să ți-o înapoiez“ (16 iunie 1911).

La poezia *În tren* observă că apelativul neamțule, dat mecanicului, e o notă discordantă, poetul întîrziind însă corectarea, criticul îl anunță : „Eu public poezia. Cînd ar fi să ne oprim pentru o primă impresie, am rămîne veșnic în urmă. D-ta treci la altceva. Nu te mai gîndi la asta. Poezia e admirabilă, și la urma urmei «neamțul» dă și el ceva tonului general, numai cît e — cu o notă mai jos. Dar perfecția nu trebuie s-o urmărim cu îndărătnicie, căci cădem în păcat.“

În august 1911 Ibrăileanu ruga pe Topîrceanu să-i comunice care ar fi minimul cu care s-ar mulțumi ca ajutor al său în redacția revistei (criticul era ca de obicei în vilegiatură și anunța că va

[1] Tudor Arghezi, *Medalion : G. Ibrăileanu*, în *Pygmalion*, nr. 1, din 15 februarie 1947, p. 3—4.

fi în Iași la 22 august), iar la 11 septembrie îi dădea amănunte :

„Iată cum stă lucrul (îți scriu scurt, căci mă grăbesc și e zgomot aici) !

Vei fi subsecretar de redacție la V. R (cetire de manuscrise, corectarea limbii unui... sau altui scriitor care nu știe bine limba ; corespondența redacțională etc.).

Munca e puțină. E liberă, o faci acasă, cînd vrei. La redacție vii regulat seara, 6—7. Leafa 100 franci lunar. Colaborarea ți se plătește deosebit, ca și pînă acum. Deci 100 lei + x lei colaborarea.

Vino cînd vrei.“ [1]

Topîrceanu a primit oferta, și astfel s-a strămutat la Iași, unde în scurt a devenit prietenul cel mai apropiat al criticului. Arghezi, trecînd și el prin Iași, îl văzu pe Ibrăileanu dus de brațul lui Topîrceanu, „bolnav sau obosit de lucru nocturn“ [2], cum era la această dată și cam totdeauna.

Deosebit de interesantă pentru cultura și modul de a gîndi al lui Ibrăileanu este o epistolă din februarie 1912, comentariu la *Scrisoarea* lui I. Al. Brătescu-Voinești din *Viața românească*, 1912, nr. 2, în care filozofia kantină este confruntată de bunul-simț al lui Zarzara.

„Iubite d-le Brătescu :

Scrisoarea d-tale este foarte frumoasă. Mie îmi place mult genul acesta — și cred că și cititorilor. Și e o noutate în publicistica noastră. Acum, dacă e vorba de idei, nu mă prea împac cu d-ta. Mai întîi, ridiculizezi (și așa de bine și de viu !) un întreg sistem filozofic, sistemul filozofic al celor

[1] Const. Ciopraga, *art. cit.*
[2] Tudor Arghezi, *art. cit.*

mai cu autoritate dintre gînditorii de azi. D-ta combaţi *serios* acest sistem şi totuşi pui în gura reprezentantului lui, al lui Zarzara, lucruri pe care un filozof serios nu le-ar spune. Zarzara te învinuieşte că nu pricepi «terminologia filozofică». El ar trebui să-ţi spună că n-ai suferit acea *criză* necesară ca să te pui într-o anumită stare de imaginaţie intelectuală, pentru a vedea că filozofia kantistă şi neokantistă nu e o nebunie. Eu cred că un *artist* ca *d-ta,* din cap pînă-n picioare artist, nici nu poţi trece prin criză, căci d-ta judeci aşa de admirabil cu imagini ! (Desigur, vei rîde : în loc de «terminologie», vei pune «criza» de care vorbesc eu !) Gîndeşte-te un lucru : Un pumn zdravăn, dat în ochi, produce lumina (vezi stele verzi). Asta nu dovedeşte oare că senzaţiile sînt un produs specific al unui simţ (nervul special, organul şi celula cerebrală) ? Oricum, prin orice agent exterior vei face să vibreze un nerv senzorial, vei căpăta acelaşi fel de senzaţii, specifice. Prin urmare, exemplul d-tale cu telefonul nu e valabil. James spune că dacă nervul optic s-ar duce la ureche şi nervul acustic la ochi, am vedea tunetul şi am auzi fulgerul. Ce e în natură nu putem şti. Nu ştim faimosul *numen.* Ştim fenomenele, *traducerea* numelui. Rămîne că există ceva, o cauză a senzaţiilor noastre, *materia.* Dar şi acel *ceva* — un lucru rezistent să zicem, greu, ceea ce ciocneşte simţurile noastre —, oare avem noi dreptul să zicem că există ? Că există ceva ? Să vedem : senzaţiile noastre de văz, auz, miros etc. sînt produse de *ceva* material. Dar «ceva material», extern nouă, ni e dat tot de o senzaţie : *senzaţia musculară.* Şi oare avem noi dreptul să zicem că, pe cînd *celorlalte* senzaţii nu le corespunde în afară ceva identic cu senzaţia, *numai* senzaţiei musculare i-ar

corespunde ceva identic ? Odată ştiam să discut bine aceste lucruri, acum le-am uitat. Nu-ţi pot argumenta bine. Dar urmează de aici vreun scepticism ? Deloc. Cunoaşterea lucrului în *sine ?* Dar cine o reclamă, cine o cere ? Tocmai : fiindcă acel lucru în sine (care poate nici nu există) nu-l putem şti, de aceea : afară cu *metafizica.* Dar *fenomenele* le putem cunoaşte, putem fi de acord asupra lor (toţi cîţi cugetăm normal) şi ele sînt materialul ştiinţei. Ce-mi pasă mie dacă nu văd numenul, ci *fenomenul* ? Tratez cu fenomenul cum utilizez biletele de bancă (cînd le am !), fără să văd aurul din beciurile băncii, care-s *numenul*... Şi, chiar dacă n-ar exista numen, dacă *totul* ar fi o creaţie a mea — încă, ce-mi pasă ! În lumea practică (ştiinţă, morală etc.), totul se petrece ca şi cum ar fi în realitate, *fără de noi,* aşa cum sînt... Dar aici trebuie «criza», căci, în realitate, lumea e chiar aşa cum e. Căci adevărul, fiind un concept al minţii noastre, un produs al facultăţii noastre de a cugeta — singurul adevăr omenesc, *lumesc,* e al nostru ! Ce-mi pasă de ce va fi fiind, sau *nu va fi fiind* dincolo de mine...

Dar mă-ncurc, n-am vreme să mă gîndesc bine, e zgomot în redacţie. Te rog citeşte primele pagini din volumul meu *Scriitori şi curente* (articolul despre Caragiale [1]). Am atins şi eu această chestie, în treacăt, din altă necesitate. Dar ce are a face asta ? Bucata d-tale e admirabilă. Amestecul de idei şi de viaţă, stilul, vioiciunea... La urma urmei, sînt două moduri de a gîndi, vivificate, concretizate... Un singur defect : combaţi *serios* (cu toate

[1] E vorba de articolul *Cu prilejul foiletoanelor lui Caragiale* publicat întîi în *Noua revistă română,* din 15 aprilie 1901, şi reprodus în volumul *Scriitori şi curente,* din 1909.

ideile bunului-simț) un tip caraghios. Dar merge și asta. Tipul e un pretext și așa merge. Tipul e ridiculizarea unei teorii, care te exasperează — și de asta merge. Dar sînt 9 ceasuri, și mă așteaptă acasă.

Cu dragoste
G. Ibrăileanu.

P. S. Îmi vine să-mi reiau cărțile de filozofie. Dar unele sînt în englezește [1] și am făcut stupiditatea să nu citesc de vreo zece ani în limba asta — și am uitat-o.

P. P. S. În fond, totul se reduce la o logică, la un sistem al senzațiilor și ideilor noastre. În acest sistem e știința și morala noastră. Nici un loc pentru scepticism. Crearea palatului senzațiilor și ideilor noastre e știința... Ce-mi pasă dacă acestui palat, acestui sistem grandios îi corespunde, sau nu, *ceva* care nu mă interesează nici dintr-un punct de vedere. Dar simt că devin ridicul. D-ta ai citit desigur pagini strălucite, și nu te-am convins. Ești *artist* — și n-ai suferit criza..." [2]

---

[1] Probabil *Principles of Psyhology*, 1890, de W. James, mai sus citat, autorul teoriei că emoțiile au cauze fiziologice, frica, bucuria nefiind decît perceperea de către conștiință a unor stări organice, declanșate de stimuli externi, de unde rezultă că trebuie să spunem: sîntem triști pentru că plîngem și nu plîngem fiindcă sîntem triști; sîntem îngroziți fiindcă tremurăm, și nu tremurăm pentru că ne este frică. Tot James este autorul unei teorii a adevărului explicat cu criteriul eficienței: ceea ce e adevărat constă în ceea ce e avantajos pentru conduita noastră.

[2] *Din corespondența primilor conducători ai «Vieții românești»*, în *Viața românească*, 1966, nr. 3, p. 102—103; vezi și Viorica Botez, *Ioan Al. Brătescu-Voinești către G. Ibrăileanu*, în *Iașul literar*, 1966, nr. 3, p. 58—64 (în special scrisoarea din 23 ianuarie 1912).

Desigur un fost normalian ca Ibrăileanu era capabil de veritabile crize cerebrale.

„În vara lui 1912, fiind singur în timpul vacanței — scrie în legătură cu Ibrăileanu și N. Savin —, m-a cerut la (Th. Nicolau) să dorm cu dînsul. Motivul mi l-a spus în secret. Îi era frică să stea singur. Am stat cu dînsul. Îmi punea pe masă vin și tutun, apoi închidea ușa de la odaia lui și-l auzeam multă vreme plimbîndu-se, pînă ce somnul mă cuprindea. A doua zi ieșeam fără să-l deștept. L-am făcut atent și i-am spus că ceea ce face e o nebunie. M-a privit lung și apoi mi-a zis rîzînd: Mi se pare că tu ești nebun sau ai luat prea multe aperitive!" [1]

Duminică, 3 iunie 1912, își trecuse doctoratul cu o teză despre *Opera literară a d-lui Vlahuță*, scrisă în două luni și tipărită în opt zile, arsă apoi în depozit și republicată numai în *Viața românească*. Comisia, compusă din P. Rîșcanu, A. Philippide, A. D. Xenopol, Ilie Bărbulescu și Charles Drouhet, îi acordase mențiunea *magna cum laude*. Importanța dată lui Vlahuță miră pe intelectualul de azi, pentru Ibrăileanu, format sufletește între 1880—1900, el avea însă un răsunet special, fiind poetul

Que je l'ai toujours reconnu
A tous les instants de ma vie... [2]

cum declara undeva [3], după Musset.

Asupra venirii la catedră a lui Ibrăileanu, E. Lovinescu și după el G. Pascu au căutat să acrediteze zvonul că chemarea se făcuse în urma unui tîrg

---

[1] N. Savin, *art. cit.*

[2] Pe care l-am recunoscut întotdeauna,
În toate clipele vieții...

[3] G. Ibrăileanu, *„Din trecutul nostru"*, de *A. Vlahuță*, *loc. cit.*

politic local „junimisto-liberal". La Facultatea de Litere în acel timp erau tari junimiştii, la Drept conservatorii. Constantin Stere, liberal (şi rector al Universităţii), voia să impună la Litere pe Ibrăileanu, în timp ce Virgil Arion, junimist, urmărea o catedră de sociologie. Pentru ca liberalii să voteze pe Virgil Arion, fratele ministrului Instrucţiunii C. C. Arion, conservatorii ar fi aceptat să voteze la rîndul lor pe G. Ibrăileanu [1].

Adevărul din documentele păstrate este următorul. Catedra de istoria literaturii române moderne fusese suplinită în anul universitar 1911—1912 de E. Lovinescu, la această dată în termeni buni cu Ibrăileanu („Trebuie să fim ceva mai joviali în viaţă", îi scrisese o dată [2]), care făcuse un curs despre G. Asachi. Declarată vacantă la 1 iunie 1912, E. Lovinescu se înscrie la concurs. Consiliul Facultăţii, convocat pe data de 5 iunie, propune însă pentru a fi numit pe G. Ibrăileanu, fără concurs. Cererea semnată de P. Rîşcanu, A. D. Xenopol şi A. Philippide invoca următoarele argumente :

1) G. Ibrăileanu a lucrat opt ani la dicţionarul limbii române.

2) S-a distins la examenul de capacitate şi a funcţionat ca profesor secundar 13 ani.

3) A suplinit trei ani catedra de istoria literaturi române moderne şi estetica literară „cu cea mai mare competenţă".

[1] E. Lovinescu, *op. cit.*; G. Pascu, *Tranzacţiile cu catedrele*, în *Revista critică*, nr. 4, din decembrie 1936, p. 222.

[2] *E. Lovinescu către G. Ibrăileanu*, scrisori publicate de Grigore Botez şi M. Bordeianu, în *Iaşul literar*, 1963, nr. 9, p. 78—83.

4) Redactează de 7 ani *Viaţa românească*, „una din cele mai importante reviste care au apărut vreodată în ţara noastră".

5) A publicat — în afară de teza de doctorat — *Spiritul critic în cultura românească* şi *Scriitori şi curente*, opere „din cele mai remarcabile, atît din punct de vedere al originalităţii, cît şi din acel al fineţii şi profundităţii ideilor".

6) Are numeroase alte articole care vor forma materialul „multor alte volume".

7) Cursul profesat la Universitate între 1908 — 1911 (asupra literaturii româneşti dintre 1800—1880) şi volumele publicate tratează întregul obiect al catedrei. „Dl Ibrăileanu este atît de apt pentru a ocupa această catedră, încît sîntem convinşi că dacă d-sa ar fi împiedicat a ocupa această catedră, aceasta ar constitui o pagubă foarte mare pentru universitatea noastră."

Piedica o constituia articolul 80 din lege, care cerea candidatului la concurs un stagiu de trei ani împliniţi de la trecerea doctoratului (iar de la doctoratul lui Ibrăileanu pînă la data concursului ce trebuia să se fixeze nu era nici o lună). Dar articolul 81 lăsa latitudinea recomandării pe temeiul „personalităţii ştiinţifice a candidatului".

Întrunit la 7 iunie în şedinţă unită cu consiliul Facultăţii de Litere, senatul universitar votează cu 11 voturi pentru şi unul contra (din doisprezece membri prezenţi) propunerea celor trei. Din procesul-verbal se vede că discuţia s-a referit doar la legitimitatea articolului 81, pentru care au optat toţi, cu excepţia lui I. Găvănescul.

După citirea de către rectorul G. Bogdan a propunerii consiliului Facultăţii de Litere, a luat cuvîntul decanul Facultăţii de medicină, dr. N. Leon, exprimîndu-şi părerea că dacă s-ar aplica articolul

80 (concursul !), s-ar face lui G. Ibrăileanu o nedreptate, iar Facultatea de Litere ar pierde prin îndepărtarea lui. Ilie Bărbulescu arătă că Ibrăileanu nu e o somitate „în sensul doctorilor Babeş şi Asachi", dar e „o personalitate puternic reliefată în mişcarea noastră culturală". Numele lui e recunoscut „ca a orcărui altuia din generaţia nouă, alături de al d-lui profesor de la Bucureşti Mihail Dragomirescu" ; operele publicate în *Viaţa românească* au trecut „prin critica estetică a condeiului său" (sic), după un „crez" care este al întregii reviste ; „răposatul" G. Panu i-a făcut aprecieri elogioase în *Săptămîna.*

Aceste merite nu convinseră pe I. Găvănescul, care socoti că un concurs ar fi mai drept, dînd prilejul competitorilor să se înfrunte. Cum însă Ibrăileanu nu avea stagiul de la doctorat, iar P. V. Haneş, candidat şi el, nu avea doctoratul, Găvănescul sugera amînarea concursului cu trei ani. Din păcate, legea nu admitea o vacanţă atît de lungă la catedră, pe de altă parte, nu era uşor de trecut peste propunerea cu greutate a lui Xenopol şi Philippide.

„Am încredere în recomandarea specialiştilor şi sînt convins şi eu că dl G. Ibrăileanu e un element de mare valoare, care va face, desigur, cinste Universităţii noastre" — declara, din partea Facultăţii de Ştiinţe, P. Bujor.

Cuvîntul decisiv a fost acela al lui A. D. Xenopol. „Dl G. Ibrăileanu nu are nevoie de diploma de doctor pentru a deveni profesor, deoarece această diplomă dă poate strălucire ştiinţei d-sale, dar nu o documentează şi nici nu o întemeiază ; d-sa este calificat pentru profesoratul la Universitate prin toată cariera d-sale de pînă acum ; d-sa este un om pe deplin matur, pe deplin petrecut în toată

viaţa lui în studiile de literatură, de limba română — şi care şi-a făcut probele prin suplinirea sa, cea atît de strălucită, a catedrei de Istoria literaturii române şi Estetica literară... precum şi prin numeroasele sale articole publicate, în deosebite reviste şi mai ales în marea revistă *Viaţa românească,* precum şi prin cele trei volume ieşite pînă acum din pana d-sale... mai ales prin eminenta sa lucrare *Spiritul critic...*, scriere pe care nu ne sfiim a o pune în rîndul celor mai eminente producţii ale gîndului românesc..."

Xenopol nici nu amintea de Lovinescu, cît despre M. B. Cantacuzin (din partea Facultăţii de Drept) şi rectorul Bogdan aceştia i se raliau fără rezerve, ceilalţi (A. Mănescu, decanul Facultăţii de Ştiinţe ; D. Alexandrescu, decanul Facultăţii de Drept ; dr M. Manicatide, delegatul Facultăţii de Medicină ; P. Rîşcanu şi Al. Philippide) votînd cu toţii pe G. Ibrăileanu.

Lovinescu bănuia poate că hotărîrea era definitivă, totuşi, încunoştiinţat de rezoluţia senatului, formulă, nu fără ironie, un protest către ministru în patru puncte, însoţit de un memoriu de titluri şi lucrări, cerînd „favoarea" concursului, sub cuvînt că meritele sale sînt mai mari, iar doctoratul lui Ibrăileanu ilegal (ultima afirmaţie este orice s-ar spune injustă, căci ca suplinitor Lovinescu nu putea să facă parte, cum ar fi vrut, din comisia de examinare a lui Ibrăileanu).

1. „Aspirantul" — susţinea maliţios E. Lovinescu — nu şi-a consultat profesorul (pe el !) cu privire la subiectul tezei de doctorat, „nici n-am fost raportorul tezei, cum cere regulamentul, nici măcar membru în comisia de examinare".

2. Valoarea colaborării lui Ibrăileanu la dicționarul limbii române, cît și aceea a cursurilor lui universitare nu se poate cunoaște, întrucît nici dicționarul, nici cursurile nu s-au publicat.

3. De fapt, activitatea contracandidatului său se reduce la două „volumașe", nu la trei, deoarece „teza nu se numără". El, E. Lovinescu, doctor de la Paris („de unde sînt numai patru doctori cu diploma de stat") și docent al catedrei similare de la Universitatea din București, prezintă ca lucrări de specialitate „14 volume", adică „de 7 ori mai mult decît candidatul ce voiește să ajungă prin art. 81".

4. Consiliul evită concursul înadins, pentru că între doctoratul lui G. Ibrăileanu și data publicării concursului e numai o zi (termenul de înscriere expira la 17 iunie), or nu e cuvînt că „dacă legea nu te oprește să fii ceva mai mic, să ai dreptul de a aspira să fii deodată ceva mai mare".

E. Lovinescu era și el licențiat *magna cum laude* al Facultății de Litere din București, reușise primul la examenul de capacitate din 1904 și profesase de asemenea în învățămîntul secundar (la liceul Matei Basarab, ca profesor de limba latină). Lucrările sale publicate pînă în 1912 (dacă eliminăm, cu criteriul chiar al candidatului, teza de doctorat și articolele din reviste) sînt numai în număr de șase, și anume : *O chestie de sintaxă latină*, 1904, broșură ; *Pronunțarea latinei în epoca clasică*, 1904, broșură ; *Pași pe nisip*, I—II, 1906 ; *Critice*, I—II, 1909—1910 ; *Critica și istoria literară*, lecție de deschidere la Universitatea din București, 1910 ; *Grigore Alecsandrescu, viața și opera sa*, 1910.

Ministerul n-a dat curs protestului lui E. Lovinescu și la 27 iunie 1912, prin Înalt Decret nr.

3 277, comunicat Universității din Iași, cu nr. 45.245, numește pe G. Ibrăileanu profesor titular pe data de 1 octombrie, în baza articolului 81 [1].

După comunicarea rezultatului, Ibrăileanu pleacă la Mănăstirea Nemț, cam pe la 6 iulie, de unde, după două săptămîni, se confesa lui I. Al. Brătescu-Voinești :

„Sînt foarte obosit (m-am retras pentru trei luni de la *V. R.*), și apoi am și un mare defect : genul epistolar e cel mai greu pentru mine, din toate genurile la care m-am dedat pînă acuma. Ca și Renan (cu care nu semăn decît numai în această privință), sînt foarte stîngaci în relațiile personale, din care fac parte și scrisorile. Între oamenii sau cu oamenii pe care nu-i cunosc de mulți ani și cu care n-am avut un «comerciu» lung, mă simt imbecil, vorbesc lucruri de pe lumea cealaltă ; conștient că spun prostii și mă fac de rîs, scrisorile, după ce le scriu, îmi fac impresia unor lucruri dizgrațioase și le dau la cutie cu un penibil sentiment că am comis un lucru ireparabil. Noroc că nu sînt un personaj ale cărui scrisori să devină odată publice. Nu-i vorba, că ele n-ar avea ce compromite, căci nu sînt cu mult mai prejos de lucrurile pe care le public — un fel de scrisori deschise, unde, pe lîngă lipsa talentului, a răgazului de a gîndi și compune, se mai amestecă aceeași jenă față cu publicul de care mă desparte o prăpastie, sentimentul datorit probabil amorului propriu, timidității, autoanalizei..."

La 31 iulie dădea relații în legătură cu examenul trecut. Se afla „într-o stare de prostrație". Era doborît de „muncă" și „emoții", dar repurtase o victorie fie și *„à la Pyrrhus"* : „Am jucat totul

[1] Al. Piru, *Între G. Ibrăileanu și E. Lovinescu*, în *Jurnalul literar*, 1948, nr. 3, p. 53—55.

pe o carte... Dar, în sfîrşit, am reuşit. Au fost o mie de lucruri care s-au întîmplat să se combine aşa ca să reuşesc. Unul dacă lipsea, cădea toată clădirea. E prima oară cînd îmi reuşeşte ceva în viaţă." Acum avea de luptat cu maladia sa : „Ca să pot dormi puţin, îmi trebuie condiţii extraterestre, ori măcar extrasociale ; o linişte, o tăcere, care nu se pot găsi în societăţile omeneşti : să înceteze viaţa în jurul meu pe o rază de un kilometru ! Nu numai zgomotele, dar ideea că poate să se producă un zgomot mă ţine treaz ceasuri întregi !"[1] Ii ieşise vorba, iscată în baza unei glume a Lucreţiei Patraşcanu, că o dată cumpărase spre exterminare, ca să nu-l tulbure noaptea, toţi cocoşii şi cîinii maicilor de la Varatec[2].

Peste aproape un an (26 iunie 1913), raporta din nou lui Brătescu-Voineşti că a fost bolnav. I se părea că în *Fariseul* nuvelistul a atins „o chestie mare", de talia marilor scriitori (exagera, evident) : „Eu, care citesc veşnic scriitori mari — pentru că, neavînd vreme şi citind încet, trebuie să citesc ce e mai bun — mă simt aşa de mic, de infim de mic. Marii scriitori mă umilesc, mă descurajează şi mă fac să iau hotărîrea să nu mai scriu nimic. Cînd a scris Renan, *pentru ce* să mai scriu şi eu ?" Deplora pe scriitorii mărunţi care se cred incomensurabili, transformîndu-se din buruiene în palmieri. Deoarece Anghel atacase pe Izabela Sadoveanu în chip cam brutal, Ibrăileanu se indignează : „Ai văzut ce rînjituri de gorilă ? Iată unul care în dosul ecriturii artiste ascunde un suflet de rîndaş." Se răfuia apoi cu Academia, care nu premiază pe cine

[1] *G. Ibrăileanu către I. Al. Brătescu-Voineşti* (scrisori publicate de Augustin Z. N. Pop în *Tînărul scriitor*, 1956, nr. 11, p. 92—94).

[2] Laurenţiu Preuţescu, *art cit*.

trebuie, cum n-a premiat pe Eminescu şi Caragiale, şi consola pe amicul său aşa : „Dacă vrei vreun premiu mare, scrie o Filipesciadă, ori vreo epopee a regelui Carol, ori tradu *Odiseia*, pe care n-o citeşte nimeni, dar o admiră toţi, căci admiraţia asta le face onoare : sînt versaţi în cultura clasică şi aşa mai departe..."[1]

Paralel cu funcţia de profesor universitar, activitatea lui Ibrăileanu la revistă se micşorează. Desigur că-i lua timp redactarea cursului, îndeletnicire care la început îl va fi pasionat. Cînd îşi făcea apariţia în clădirea veche a Universităţii, pe la 5—6 după-amiază (avea de două ori pe săptămînă curs şi o dată seminar), într-o sală nu prea mare, cu mese lungi şi scaune înalte, lumea masată pe lîngă pereţi, în picioare, pe prichiciul geamurilor, începea să se agite şi să murmure nerăbdătoare : vine, vine ! pînă ce, cu pălăria lui imensă, ajungea în capul unei mese închipuind catedra. Atunci se aşeza jos, tuşea, se uita puţin stingherit în jur şi începea :

— Azi vorbim despre Enăchiţă Văcărescu[2].

Prelegerile se deschideau prin aceleaşi vorbe banale : „Urmăm mai departe cu Conachi", „Să studiem mai de aproape curentul poporan", „Continuăm cu comparaţia activităţii folcloristice a lui Alescandri şi a lui Alecu Russo" etc.[3]. Primele vorbe curgeau rar, tărăgănat, puţin nazal, pe un ton prietenos, orice retorism fiind ocolit. Expunerea era dialogică, părea că profesorul se întreţine cu un interlocutor imaginar. Apoi deodată se încălzea.

[1] Scrisoare inedită, *fond. cit*.

[2] Valer Donea (Profira Sadoveanu), *G. Ibrăileanu*, în *Adevărul literar şi artistic*, din 22 martie 1936, p. 5.

[3] Romulus Demetrescu, *În amintirea profesorului Ibrăileanu*, în *Adevărul*, nr. 16005, din 25 martie 1936, p. 5—6.

Discuţia devenea aprinsă, adîncă, plină de nerv şi scăpărătoare de spirit. Numai rareori lîncezea, cînd era obosit. Cu prelegeri scrise nu venea însă niciodată [1]. Liber în raporturile cu studenţii şi binevoitor, asculta tot felul de lucrări în seminar, bune şi mediocre. Iubea tinereţea, şi manifestările ei oricît de îndrăzneţe îl interesau. Era înţelegător şi tolerant, însă nu pînă la a ierta confuzia între Alecsandri şi Caragiale [2]. Unui student care-i edită cursul îi dărui cele patru volume din *Histoire contemporaine* a lui Anatole France [3]. Din pricini necunoscute, profesorul se singulariza, cu toate acestea, tot mai mult, îl stăpîneau vedenii ciudate şi ducea o viaţă misterioasă, în prada celor mai absurde persecuţii. Era, cum îi scrie lui I. Al. Brătescu-Voineşti, „etern cvasi bolnav“ de „stupidă neurastenie“.

Cîteodată se înspăimînta de singurătate şi fugea de acasă ca de un loc necurat, mîncînd prin restaurante de mîna a doua. „În anul 1913, vara — zice N. Savin —, luam masa la berăria din piaţa Unirea, zisă şi Otel Buch. Într-o sară, m-am întîlnit cu dînsul. Mi s-a plîns că, pe lîngă alte păcate, nu mai poate mînca. I-am răspuns că lucrul e destul de serios şi că trebuie să se caute. Mi-a răspuns brusc : Ce poate să facă medicina omenească în contra predestinaţiei ? M-am uitat lung la dînsul şi n-am zis nimic. A cerut să mănînce. A mîncat trei ochiuri, un fel de mîncare, un şniţel garni şi macaroane cu parmezan. După ce a terminat masa, i-am zis rîzînd : Şi asta se cheamă

[1] Iorgu Iordan, *A. Philippide şi G. Ibrăileanu*, în *Însemnări ieşene*, nr. 11, din 1940, p. 146—150.
[2] Valer Donea, *art. cit.*
[3] Iorgu Iordan, *art. cit.*

la tine a nu avea poftă de mîncare ? Mi-a răspuns violent : Tot răzeş ai rămas !“ [1]

Ideea de predestinaţie exista în mintea lui Ibrăileanu, fiind înrudită cu aceea de damnare şi ipohondrie, efecte ale unui sînge îmbătrînit. Dormea mai mult ziua, şi cel mai mic zgomot îl trezea, astfel că uşile trebuiau închise în timpul somnului lui cu multă artă. Pentru a ieşi din casă, familia trebuia să utilizeze ferestrele. „Cînd se culca seara — spune şi Stere —, nu putea dormi pînă ce nu se asigura că ghetele, lipite una de alta, sînt aşezate în unghi de patruzeci şi cinci de grade cu marginea patului, la capătul de jos al acestuia... Se plîngea mereu că nu poate dormi din pricina zgomotului sau a luminii. Şi chiar jocul şoarecilor i se părea ca un tropot de cai, şi cea mai uşoară subţiere de umbră din jurul uşiţei de la sobă îl supăra ca un luminiş insuportabil.“ [2] Avea oroare de cîini şi pisici. Cînd mergea la Hogaş, acesta închidea animalele ca nu cumva să se apropie de el [3].

Suferea de microbofobie, maladie stranie, susceptibilă de ironii. Criticul însă şi-o ţinea în serios şi făcea pe seama ei consideraţii foarte grave. „Cînd ne întîlneam, destul de rar — mărturiseşte Constanţa Marino-Moscu —, mi se plîngea într-una şi-mi destăinuia greşeala ce-o făceau doctorii dînd toată suferinţa sa în seama surmenajului şi în slăbirea sistemului nervos. O dată i-am spus : Mata, domnule Ibrăileanu, eşti tipul dezrădăcinatului, eşti un inadaptabil. Vechimea neamului matale şi me-

[1] N. Savin, *art. cit.*
[2] C. Stere, *În preajma revoluţiei*, VII, *În ajun*, Bucureşti, 1935.
[3] Sidonia C. Hogaş, *Tataia. Amintiri din viaţa lui Calistrat Hogaş de fiica sa*, Piatra-Neamţ, 1940, p. 72, 78, passim.

ditaţia, contemplaţia, poezia şi ceilalţi componenţi ai firii matale sînt într-una zgîriaţi de tot ce poate, fără să-ţi dai seamă, nervii simt. Mata, domnule Ibrăileanu, eşti ca un bolid ce-ar porni, lucios, de sus, din eter, şi apoi, în aceleaşi elemente, ar lua altă formă şi altă coloare, pe pămînt.

— Da, da, adică mă sfărm. Ideea matale este originală şi conţine, poate, un adevăr.

Controlul adevărului, presupus de mine, l-am avut odată cînd, sosind prea devreme, găsii pe Ibrăileanu la masă, în faţa unei farfurii, din care mînca cu gura, cu ochii şi cu toată fiinţa lui...

— Ce mănînci, domnule Ibrăileanu, cu pofta pe care nu ţi-o ştiu ?

— Bucate naţionale, madame Moscu. Mănînc colţunaşi cu carne.

— Colţunaşii aceştia trebui să fie nobilii strănepoţi ai sarmalelor.

— Colţunaşii mei cu carne, cu lapte acru şi cu usturoi sînt armeneşti.

Simt amestecul ; dar, cum bănui că-mi prinsese o aproape imperceptibilă mină, cer să gust şi-i spun :

— Matale îţi place Ceahlăul «pînă la senzaţii», pentru că străbunii matale trebuie să fi fost de pe lîngă Caucaz, şi colţunaşii, aşa combinaţi... îş autohtoni.

— Şi fistichii, aşa cum e neamul armenesc.“ [1]

Oraşul de provincie, cu viaţa lui monotonă şi searbădă, cu insalubritatea, decrepitudinea şi lipsa lui de vitalitate, predispune la neurastenie. De aceea Ibrăileanu, citadin consumat, fuge vara în munţi, la mănăstiri. „Eu sînt bolnav“, vorba lui Ion din *Năpasta,* scrie el de acolo lui Brătescu-

[1] C. Marino-Moscu, *art. cit.*

Voineşti. Nu sînt nebun, ca el, nebun, dar sînt epuizat nervoziceşte. Fără asta, e ! «Ce om aş fi fost», cum zice Dragomir din aceeaşi *Năpastă.* (Nu ştiu ce m-a apucat să vorbesc în citaţii ! Şi de ce din *Năpasta ?* Ştiu eu ?) Te-a impresionat Iaşul ! Noi ne-am deprins, ai dreptate. Pe noi ne miră curăţenia — ca o excepţie. Noţiunea noastră de «oraş» e colorată de imaginea Iaşului. Te întrebi care-i explicaţia murdăriei. Mi se pare simplă. Orient. Evrei. Fostă capitală. Orientul e murdar şi tembel, e lipsa de conştiinţă a autorităţilor şi imbecilitatea cetăţenilor. Evreii, după o mie de ani de ghetto murdar, şi fiind şi săraci... Iar ca fostă capitală, Iaşul e un oraş mort — mare şi sărac, prea mare pentru bugetul lui, alimentat de contribuţiile sărace. Viaţa s-a retras din el, ca un organism din care s-a scurs sîngele — şi, anemic în totul, e lipsit cu totul de sînge la periferii, se răceşte. I-ar trebui un buget de 5 ori mai mare... şi consiliu comunal, şi primari aduşi din Germania. Şi încă ceva ; cetăţeni luminaţi, nu urmaşi de raiale turceşti.

Şi ce frumos totuşi e Iaşul ! Şi nu teatrul şi celelalte, ci casele boiereşti, zidurile vechi, unele străzi tăcute, împrejurimile, amintirile ! Aici sînt zidurile din *Satira I* a lui Eminescu :

> Între ziduri, printre arbori ce se scutură de floare,

să le vezi primăvara, pe lună ! Un fel de Bruges la Morte. Miercuri poate plec la Iaşi. Cînd vii ? Dacă vrei să vii la m-re, te-aş aştepta. În acest caz, telegrafiază-mi. Dacă nu, la Iaşi. Tare doresc un manuscris de la d-ta. D-ta, pot spune aproape sigur, eşti primul nostru scriitor.“ [1]

[1] *G. Ibrăileanu către I. Al. Brătescu-Voineşti,* în *Convorbiri literare,* 1941, nr. 8—10, p. 1176—1177.

Dar dacă Iaşul, oraş de romantice ruine, îl mai poate adăposti, capitala îl ameţeşte pur şi simplu. „În auzul lui Ibrăileanu — zice un polemist — nu pronunţaţi cuvîntul Bucureşti : se îngălbeneşte la faţă, cuvîntul fiind pentru el sinonim cu *ghehenă* : automobilele zboară, tramvaiele sună, oamenii forfotesc fără rost, stricînd liniştea omului..." [1] Dimpotrivă, iubitor de patriarhalitate, el se complace în tihna specific moldovenească. Însăşi redacţia revistei avusese aspectul părăginirii întregului oraş. „Cînd am sosit la Iaşi din volbura capitalei — scrie G. Topîrceanu —, am găsit *Viaţa românească* instalată lîngă o tipografie, în fundul unei ogrăzi pline de gunoaie, de magazii dărăpănate şi guzgani. Uşa pe care scria «Redacţia» da într-o încăpere îngustă, lungă şi întunecată, ocupată în toată lungimea ei de o masă şi mai lungă decît ea. O masă monumentală, cît o estradă, pe care administraţia... conului Mihai Pastia îşi etala, în capătul dinspre uşă, două registre de abonaţi, cu socoteli pururea încurcate. La capătul din fund al mesei, în semiîntuneric, sub un bec electric cu abajur de sticlă verde, care ardea ziua şi noaptea, apărea în depărtări fantastice figura palidă a unui om neobişnuit — numai ochi şi barbă, numai umbre şi lumini —, ca viziunea stranie a unui rege asirian, rătăcit într-o speluncă de conspiratori. Alături, la dreapta şi la stînga, alte obrazuri păroase, alţi domni cu barbă... Cu saltarele pline de manuscrise şi corespondenţă nerezolvată de săptămîni, într-o harababură neînchipuită de hîrtii redacţionale, amestecate cu cele administrative şi editoriale, pe dulapuri, pe masă,

[1] H. Sanielevici, *Poporanismul...*, *op. cit.*

pe scaune, cu «coşul» de lîngă el încărcat pînă la gură de scrisori rupte şi de manuscrise nepublicabile, cu odaia plină în fiecare seară de prieteni şi colaboratori zgomotoşi — d-l Ibrăileanu, disperînd să mai puie vreodată ordine în acest haos, făcea mai mult taifas, teorii şi glume, decît treabă de redacţie. Eforturile noastre se grămădeau toate la sfîrşitul lunii, cînd era prea tîrziu. Atunci toate bărbile se zbîrleau de spaimă... Şi revista apărea regulat în numere duble şi cu cel puţin o lună şi trei săptămîni întîrziere...

Prietenii îşi făceau de obicei apariţia în redacţie cam pe la 6 seara. Venea domnul Iancu Botez, cu aspectul lui de englez civilizat şi cu vreun articol despre Shakespeare în limba noastră cuţovlahă ; venea cuconul Calistrat Hogaş, cu figura lui jovială de faun, să ne mai citească un capitol homeric despre borşul de chitici şi călătoriile lui prin munţii Moldovei ; venea doctorul Mironescu, autorul lui *Tulie Radu Teacă*, cel mai mucalit povestitor dintre oamenii pe care i-am cunoscut ; venea dl. Octav Botez, despre care eu unul îmi închipui că trebuie să fi avut barbă şi-n clasele primare şi care introducea în discuţiile noastre, dacă-l întrebai ceva, mimica expresivă a unui permanent dubiu filozofic ; veneau profesorii Mihai Carp, Constantin Botez şi Mihai Jacotă, fiecare cu cîte o mişcare intelectuală din Europa la subsuoară — şi filologii noştri, în frunte cu domnul Giorge Pascu, cu sacul plin de sufixe şi cimilituri şi atît de mîndri că parcă ei le-ar fi inventat ; venea din cînd în cînd şi un fel de lipovan uriaş (Mihai Sadoveanu), sub a cărui frunte cu proeminenţe ciudate licăreau doi ochi albaştri şi blînzi — să ne citească cu glas potolit încă o povestire de dragoste furtunoasă din trecutul

Moldovei... şi cine mai venea ? Se întîmpla să dea pe acolo chiar şi directorul revistei, d-l Constantin Stere, a cărui voce tunătoare se înălţa formidabil şi inofensiv, pentru a protesta împotriva vreunei greşeli de tipar, făcînd să apară în ferestruica dinspre tipografie mutra consternată a neuitatului Constantin Cubelca, şeful de atelier." [1]

Erorile de tipar îl enervau într-o măsură mai mare şi pe Ibrăileanu. Se zice că într-o noapte a înarmat pe toţi colaboratorii revistei cu bricege speciale şi i-a pus să roadă pînă-n ziuă o literă care (cu un punct după dînsa) reda un cuvînt de ruşine dintr-o veche cronică rimată.

La 1 mai 1912, redacţia se mutase în strada Cuza-vodă, căci odăiţa, lungă ca un vagon, cu un perete de scînduri", de la tipografia Iliescu, unde se ţineau adesea şedinţele, fusese mistuită de un incendiu. Cercul „Vieţii româneşti", original şi ales, se deschidea foarte greu înaintea celor noi sosiţi. „Cunosc scriitori — afirmă Gala Galaction — cari au bătut îndelung şi zădarnic cu degetul, cu pumnul, ba şi cu toroipanul la porţile neîndurate ale *Vieţii româneşti*. Grupul scriitorilor de la revista aceasta — deşi de multe ori contestată, luată la vale, şarjată cu furie — inspira o teamă tainică şi o dulce gelozie confraţilor ostenitori prin alte reviste şi ziare." [2] Galaction însuşi cerea la 25 februarie 1911 să i se înapoieze nuvela *Mi-e dragă Nonora !*, care nu plăcuse redacţiei *Vieţii româneşti*, nici lui Ibrăileanu, şi va fi publicată în *Viaţa socială*. La 31 octombrie 1911 redacţia, făcînd pro-

[1] G. Topîrceanu, *Cum am devenit moldovan ?* (conferinţă din 19 ianuarie 1933), în *Viaţa românească*, 1956, nr. 9, p. 149—162.
[2] Gala Galaction, *Iaşii, precum erau*, în *Renaşterea*, I, nr. 52, din 18 august 1918, p. 1.

babil schimbări în *Pădurarul Ion Bentu*, autorul îşi apăra dreptul la imperfecţie în numele... personalităţii artistice. I se acceptau în continuare *La vulturi* şi *În drumul spre păcat*, după oarecare insistenţe [1]. Ultima fusese predată de autor personal lui M. Sevastos, în august 1912, Ibrăileanu fiind la Mănăstirea Neamţ. Ca defensor ecleziastic, Galaction făcea dese drumuri prin Moldova, oprindu-se de fiecare dată la Iaşi. Apărea şi dispărea foarte repede, ceea ce făcu pe Ibrăileanu să-i compună această epigramă :

Pişculescu Gala
Vine din Walhalla,
Iar Galaction
Pleacă-n Vavilon. [2]

„Acest cap atît de bine ordonat şi inteligent — zice Galaction —, acest suflet delicat şi blînd, acest critic clarvăzător a trecut prin anii debutului meu literar ca un farmec de lună plină şi ca o scrisoare de admiraţie din partea cuiva care ţi-e drag." [3]

Îi va scrie întîi „scumpe domnule Ibrăileanu", apoi „Iubite nene", „Iubite şi dorite domnule", „Iubite tată", „Scumpe şi ilustre nene".

O recepţie solemnă i se făcu şi Otiliei Cazimir, colaboratoare la revistă din 1912. (Ibrăileanu îi dăduse numele de Otilia, iar Sadoveanu pe cel de Cazimir.)

„Îmi aduc aminte felul cum mi-a întins mîna, ca şi cum ne mai văzusem şi ieri, şi alaltăieri—

[1] I. Lăzărescu, *Gala Galaction către G. Ibrăileanu*, în *Viaţa românească*, 1963, nr. 12, p. 147—155.
[2] M. Sevastos, *Amintiri de la Viaţa românească*, Bucureşti, 1956.
[3] C. Săteanu, *Carnaval literar*, Iaşi, 1930.

și zîmbetul amuzat cu care a măsurat dintr-o privire pe cea mai mică, mai proastă, mai timidă și mai speriată dintre colaboratoarele de atunci ale revistei.

— Otilia — Cunegunda — Brunchilda... dar n-ai de loc aerul că vii dintr-o legendă nordică !"

Și la rîsul tineresc al acesteia :

— Ai citit *Doit el avor* ? Nu ? Am să ți-o dau. E o carte bucșită de viață. Viața simplă, banală. Îmi place. M-am săturat de literatură... Dar, nu, matale nu poate să-ți placă o carte ca asta — încă. Nu ți-o mai dau degeaba. Ai să te simți obligată s-o citești și ai să te simți obligată să-mi spui că ți-a plăcut... Să fii ipocrită. Ești tînără, nu-ți trebuie viața din cărți. Viață — ai. Îți trebuie literatură..." [1]

Cînd primăvara era în toi, grupul mergea crepuscular spre Copou, acea fermecătoare grădină „mult mai bogată în subjugătoare amintiri decît în stufișuri și răzoare cu flori", în care dăinuiește „pătrunzătoarea și suava melancolie eminesciană". Într-o seară depărtată de mai — povestește Galaction — „nu știu cine a propus să ridicăm ședința și s-o prefacem într-o plimbare la grădina Copou. Cu Ibrăileanu în frunte, am pornit... Dacă nu uit pe vreunul dintre tovarăși, erau cu noi : Mihail Carp, Mihail Codreanu, Topîrceanu și Sevastos... Era și Demostene Botez ?... Poate că nici el nu mai ține minte... Ibrăileanu era tot atît de interesant și ca profesor, pe catedră (ori în redacție), și ca maestru peripatetic. Am străbătut, întrebînd, discutînd, trecînd din subiect în subiect, aleele și umbrele lungi ale grădinii și am ieșit, de sub coroana copacilor, pe sprînceana dealului, acolo unde se

[1] Otilia Cazimir, *Cu domnul Ibrăileanu peste Dealul Cioarei*, în *Viața românească*, 1936, nr. 4—5, p. 36—39.

arată, în lumina crudă a soarelui sau în desfacerea bujorilor amurgului, larga vale a Iașului... Pe dealul Galata, iar mai în fund, pe dealul Cetățuia, cele două biserici domnești se arătau atunci — ieratice și dalbe — ca niște sfinte chivote de argint. Din linia lungă și atît de capricioasă care urmărea în amurg profilul vechii capitale, proeminau, cu stele în crucile turlelor, numeroase sfinte locașuri. Mitropolia singură părea un monolit, care frîngea cutezător acalmia perspectivei și aduna umbra într-o lature. Orașul se topea în frumusețea serei și în numeroasele grădini cu liliac în floare.

Era pentru mine un ceas nespus de scump să privesc, alături de gîndurile și de reveria lui Ibrăileanu, măreața revărsare a văilor și a dealurilor Iașilor, la acest hotar indecis dintre comorile mărgeanului în scădere și amfiteatrul ametistei vesperale..." [1]

În vara lui 1913, împreună cu soția, D. D. Patrașcanu, G. Topîrceanu, întors din Bulgaria, Veronica, Valentina, Mihai și Alexandru Carp etc. era la Mănăstirea Neamțului și de acolo scria lui C. Hogaș, „profesor pensionar și umorist", la Iași că „natura în larga și neprihănita ei singurătate" reclamă pe „nestrămutatul ei amant" [2]. Desigur îi stimula gustul pentru vilegiatură în scopuri literare. Ibrăileanu și Patrașcanu se plimbau zilnic în trăsură cu un vizitiu femeie, Patrașcanu povestind și rîzînd, iar Ibrăileanu numai rîzînd [3].

O înșirare a articolelor publicate de Ibrăileanu însuși de cînd era profesor universitar titular ar putea să dezamăgească prin puținătatea lor. Majo-

[1] Gala Galaction, *Într-o seară de mai*, în *Viața românească*, 1936, nr. 4—5, p. 143—145.
[2] Sidonia C. Hogaș, *op. cit.*
[3] Laurențiu Preuțescu, *art. cit.*

ritatea sînt polemici cu adversarii poporanismului. Pentru această doctrină mai mult politică şi socială decît literară (existenţa unui „curent" literar poporanist era dezminţită), Ibrăileanu risipea pagini întregi. Cînd răspunsurile la întîmpinări erau mai urgente, el convoca pe Mihai Sevastos — corectorul revistei — printr-un bilet : „Amice, am de dictat un articol. Vino după miezul nopţii", şi la douăsprezece noaptea cel chemat sosea la redacţie, se aşeza într-un fotoliu şi începea să scrie. Nu se oprea decît cînd cînta privighetoarea, tîrziu. Atunci Ibrăileanu spunea : „Nu trebuie să ofensăm natura", şi asculta. Pe urmă se plimba prin cameră, fumînd ţigară după ţigară şi dicta pînă în zori. Îi plăcea să lucreze cu docilul Sevastos, căruia uneori îi spunea, cu o expresie a lui Hogaş din *Ion Rusu* :

— Mă, storoj, îmi place să-ţi dictez ţie... parcă-s singur ! [1]

Sevastos se obişnuise cu toate ciudăţeniile lui. O dată povestise la revistă o întîmplare de necrezut :

— Ştiţi ce mi s-a întîmplat azi-noapte ? Căţeluşul nostru din grădină s-a urcat în pod şi de acolo, prin răsuflătoare, s-a suit pe acoperiş şi a început să umble de colo pînă colo, pocnind pe tablă la fiecare pas. Mi se părea că se plimbă pe casă un elefant.

Secretarul era mîngîiat şi cu apelativul Tournebroche, *mon fils*. Cînd acesta îl întreba de ce se baricadează noaptea împotriva hoţilor, dacă nu e bogat, Jerôme Coignard îi răspundea :

— Există o deosebire între noi : eu, într-adevăr, n-am reputaţie de om bogat, pe cînd tu ai reputaţie de om sărac.

---

[1] M. Sevastos, *Scrisoare deschisă către d. G. Ibrăileanu*, în *Cuvîntul liber*, din 24 ianuarie 1925, p. 12—13.

Alteori îi cerea veşti din mahala :

— Pornografule, ce mai e nou pe la voi ? [1]

Umoarea lui Ibrăileanu nu era mereu aceeaşi. Uneori, Sevastos şi mai ales G. Topîrceanu îşi permiteau să semnaleze criticului anume neglijenţe de stil în manuscrisele lui.

— Să mă lăsaţi în pace cu fleacurile voastre ! — izbucnea atunci Ibrăileanu. N-am să-mi stric ideea de dragul zorzoanelor. Voi, stiliştii, fiindcă n-aveţi nimic în cap, vă ocupaţi numai de formă. Eu... cuget, urmăresc ideea — care-i totul... [2]

Enervat, băga totuşi în buzunar corecturile şi a doua zi le aducea cu modificări. Foile nu mai erau de astă dată fîşii de hîrtie tipărite, ci manuscrise, care din loc în loc aveau şi cîteva rînduri tipărite. În special efuziunile sentimentale lipseau cu desăvîrşite... [3] Gusta însă efuziunile scriitoarelor, şi Hortensia Papadat-Bengescu, care-i încredinţase un caiet de compuneri şi-l vizitase în ianuarie 1914 pentru consilii, îl consideră nu numai prob, dar şi „sensibil oricărui caz cît de particular, oricărui memoriu misterios şi bizar de suflet feminin" [4].

Războiul balcanic trecuse pe nesimţite, în curînd însă focul avea să se aprindă din nou. Ibrăileanu, bolnav, se afla în îngrijirea doctorului Francisc J. Rainer, care lua parte şi la unele şedinţe literare acasă la critic. Astfel, la 2 decembrie 1914, doctorul notează în jurnalul său : „În astă seară la Ibrăi-

---

[1] Mihail Sevastos, *Amintiri de la „Viaţa românească"*, *op. cit.*

[2] M. Sevastos, *Viaţa românească*, în *Torţa*, din 14 ianuarie 1945, p. 2.

[3] M. Sevastos, *Criticul G. Ibrăileanu*, în *Lumea, bazar săptămînal*, I, 12, din 25 ianuarie 1925, p. 1—2.

[4] Al. Teodorescu, *Hortensia Papadat-Bengescu şi Viaţa românească". Pe marginea corespondenţei cu G. Ibrăileanu*, în *Viaţa românească*, 1965, nr. 3, p. 88—101.

leanu. Topîrceanu împotriva poeziilor cu «sentimente intelectuale»... Ibrăileanu mi-a povestit cum pe vremuri a telegrafiat lui Stere — la Varatec — verdictul Casației în afacerea Dreyfus." Admirator al democrației franceze, Ibrăileanu fu mișcat de agresiunea Germaniei în 1914 și cu această ocazie el declară că „națiunile pot avea conflicte între ele, care să le opuie unele în contra altora, dar ele nu trebuie să fie insultate" [1].

Francisc Rainer veni din nou la 12 decembrie într-o vineri și, nefiind primit, reveni duminică 14 decembrie seara, stînd pînă după 1 noaptea. Vineri 19 decembrie, înainte de a pleca în vacanță de la Universitate, îl vizită iarăși. Era „bine, relativ", deși nu-i urma sfaturile medicale decît „în parte".

La 24 ianuarie 1915, sîmbătă, la 5 după masă, nu l-a găsit „bine", însă joi, 12 februarie, nu-i părea „mai rău". În aprilie, Ibrăileanu nu era în Iași, dar dădea știri bune despre sănătate. Mersese, la sfatul doctorului Rainer, la un medic neurolog din Breslau, suportînd cu mare greutate o călătorie foarte scurtă. Întors pentru sărbătorile Paștilor, la 4 mai se afla „stăpînit de aceeași fobie", adică de microbofobie [2]. Începînd un tratament de fortificare cu soția lui M. Sevastos, refuză să facă ultima injecție (a 30-a), bucuros că a scăpat teafăr cu celelalte : „Nu știu ce-i mai util pentru sănătatea mea : injecția sau bucuria de a fi scăpat de pericolul unei infecții" [3].

[1] Gr. L. Trancu-Iași, *G. Ibrăileanu*, în *Adevărul*, nr. 15997, din 15 martie 1936, p. 1—2.

[2] Francisc J. Rainer, *Jurnalul de la Iași*, în *Revista fundațiilor*, XII, serie nouă, nr. 3 (nov.), și 4 (dec.) 1946.

[3] Mihai Sevastos, *Amintiri..., op. cit.*

Criticul avea și alte nemulțumiri. Colaboratorii *Vieții românești*, în majoritatea lor filogermani, cauzară mari neajunsuri revistei, care se făcea tot mai antipatică publicului, prin instigarea la alianță cu Germania. Ca să salveze situația, Ibrăileanu prelua la 1 aprilie 1915 direcția în locul lui Constantin Stere și dr. I. Cantacuzino (fără a-și pune numele pe copertă). Revista totuși agoniza. H. Sanielevici, rugat să colaboreze și să facă corecturi de noul director, reținut de boală în Iași, răspunde cu entuziasm la 8 iunie [1], încurajînd și pe Ibrăileanu să iasă din apatie :

„Iubite amice,

Voi face, firește ! Sînt fericit să aflu hotărîrea d-tale genială de a reveni la front. Asta-ți lipsea ! Scepticismul, trîndăvia te-a nenorocit ! Egoismul își găsește sancțiunea în el însuși ! Natura te pedepsește cînd vrei să trăiești pentru tine însuți, fugind de luptă, de zbucium și sforțare. (Vezi *Afinitățile elective* de Goethe.) Începuse a se zvoni, ți-o spun cu durere, că «faci o boală mintală», că «ai paralizie progresivă». Eram furios pe d-ta ! Decît să se dezonoreze cineva în felul acesta, stîrnind milă disprețuitoare, mai bine să cadă în adevăr victimă «microbilor» (? !) (boala încă nu e moarte și chiar moartea «în front», la datorie, la vocațiune, e preferabilă decăderii stupide, a vecinicii frici...) Învinge cusurul d-tale : lașitatea, și uită complet de propria d-tale persoană, și vei fi mulțumit și nici un microb nu va îndrăzni să te atace, căci ei atacă numai pe cei moleșiți, cari fug de luptă. Reia-ți cu curaj, cu mîndrie, cu încredere

[1] Al. Piru, *O scrisoare a lui H. Sanielevici către G. Ibrăileanu*, în *Națiunea*, din 10 martie 1947, p. 2.

în d-ta rolul d-tale și vocațiunea d-tale de critic și istoric literar. Ești cel mai priceput în această materie. Nu face prea multă diplomație și prea multe concesii publicului. Publicul trebuie luat cam de sus și cam bruscat. (Nu atît cît am făcut-o eu, dar mai mult decît ai îndrăznit d-ta.) Pune la locul lor, cu liniște și autoritate, pe uzurpatori! La o parte scepticismul și moleșala! *V. R.* să redevie ceea ce a fost în timpurile ei cele mai bune. Am credința că «boala» te-a regenerat moralmente și cred că și ceilalți ai *Vieții românești* au ajuns să înțeleagă ce înseamnă să nu fii nici cîine nici ogar, adică nici idealist în toată puterea cuvîntului și nici «adaptat», și că aceasta le-a curățit sufletul.

Deci, cu credință înainte!

Ura de trei ori!

Cu prietenie
H. Sanielevici."

Numerele pe iulie, august și septembrie se tipăriră la un loc, în București. În ziua de 14 octombrie, pe cînd în capitală avea loc un miting pentru ieșirea României din neutralitate, adversarii ideologiei de la *Viața românească* dădură foc redacției [1]. A doua zi, se putea citi în ziarul *Epoca* următoarea informație:

„O știre bună

Redacția revistei *Viața românească,* revistă în care domnul Stere propovăduiește hegemonia bulgaro- ungurească în Carpați, a fost distrusă de un incendiu."

---

[1] D. D. Patrașcanu, *Vinovații 1916—1918, reflecții și impresii din vremea neutralității și războiului,* București, 1918.

Zadarnic se improviza o redacție nouă în strada Păcurari nr 6, mutată după aceea în strada Lăpușneanu nr. 33. În august 1916 revista înceta cu nr. 6, o dată cu intrarea noastră în război. Ajunsese tocmai în al unsprezecelea an de apariție. Cu foarte scurte concedii (din iunie 1911 trei luni, din ianuarie 1912 două luni și din martie 1913 cîteva luni), Ibrăileanu o condusese efectiv în calitate de „secretar de redacție".

Nu cunoaștem motivele pentru care Ibrăileanu obținu în 1913 medalia Bene-Merenti clasa I. Nu știa nici Topîrceanu, care poetiza momentul în ale sale *Parodii originale*:

Citesc și recitesc misiva,
Nedumerit mă uit la plic
Și nu-mi explic:
Ai publicat ceva-n *Arhiva* ?...

Cum aș putea descoperi
Mașinăria.
Să știi că N. N. Zaharia
A iscălit ceva: G. I...

Dar trebuie să lămurim
Acest mister...
Nu ai cumva vreun omonim
Funcționar la minister?

Mă-ntreb și-acum, cînd stau alene
Cu brațele sub căpătîi:
De ce te-au decorat cu „Bene
Merenti" clasa I?

Da, știu că te-a-njurat la *Noua
Revistă* tipul clandestin...

Dar cel puţin
Să ţi-o fi dat de clasa II-a !

Ce ? Ai ucis pe cineva ?
O, dimpotrivă,
Nu ai alură ofensivă...
Ce-or fi avut cu d-ta ?

Că ziua-ţi oblonești odaia,
Nici nu te-auzi, nici nu te vezi, —
Şi-n toate nopţile veghezi
Ca cucuvaia...

Ci mulţumeşte-te încalte
C-un singur hap,
Căci omului îi vin şi alte
Nenorociri pe cap.

Ce-ai zice dacă, bunăoară,
Într-o privinţă,
Te vor distinge-a doua oară
Cu Bărbăţie şi credinţă ?

De fapt criticul va căpăta şi „Răsplata muncii pentru învăţămînt" şi ordinul „Coroana României" [1]. A girat între 1914 şi 1918 direcţia Teatrului Naţional din Iaşi, recomandat de Mihail Sadoveanu [2].

Cîtăva vreme după aceasta, el nu mai dădu nici un semn de viaţă, poporanismul fiind şi el înmormîntat într-o seară memorabilă la vestita cîrciumă

[1] *Anuarul Universităţii pe anul academic 1935—1936*, Iaşi, 1937, *Membrii corpului didactic. G. Ibrăileanu*, p. 56.

[2] *Scrisorile lui M. Sadoveanu către G. Ibrăileanu*, II, în *Viaţa românească*, 1964, nr. 2, p. 114. Vezi şi *Cortina*, din 24 aprilie 1915, p. 7.

din strada Lozonschi a lui Lupu Fleică, unde doctorul Ion Mironescu povesti cum a mîncat la laborator racul pentru disecţie... materialul didactic [1].

În curînd va scoate ziarul *Momentul*, exprimînd punctul de vedere al cercului *Vieţii româneşti*, care se pregătea să renască din cenuşă.

„Trebuie să vii aici — îi scria Ibrăileanu lui Topîrceanu la Bucureşti. Avem gazetă zilnică, care merge straşnic. Sîntem la nr. 6. Am început cu 10.000 tiraj şi am ajuns la 18.000. (În Iaşi numai se vînd 10.000 pe zi.) Se cheamă : *Momentul...*"

E interesantă această scrisoare, fiindcă dă cîteva amănunte asupra perioadei războiului. „Pe-aici a fost teribil — scrie Ibrăileanu —, pentru mine mai ales moralminte...

...Otilia Cazimir a fost adesea pe la mine în aceşti doi ani (1916—1918). Am fost şi eu pe-acolo de vreo 3 ori : e departe grozav, şi birjă nu mai pot avea eu, un pîrlit. Multe ai să afli aici, nici nu-ţi poţi imagina ce-a fost. Mi-a scris m-me Hortensia (Papadat-Bengescu) în ton minor şi pesimist. A murit în război Octav Tomida şi (cred că nu s-a mai auzit nimic de el) Vasile Dumitrescu. A murit şi Conu Calistrat" (Hogaş).

Prin iunie 1918 criticul făcea cunoscută lui Topîrceanu apropiata apariţie a hebdomadarului *Momentul*, care ar fi fost un supliment literar al ziarului şi unde ar fi colaborat Sadoveanu, Patraşcanu, Galaction. Pregătirile făcute pentru scoaterea revistei au rămas infructuoase, criticul soma totuşi pe Topîrceanu să trimită neapărat ceva (scrisoarea din 20 iulie 1918) : „Pune-te şi scrie pentru *Ceahlăul*, ori *Mioriţa*, ori *România literară*

[1] M. Sevastos, *Scrisoare deschisă...*, *loc. cit.*

— ori cum s-a mai numi revista săptămînală. E grozav de greu de găsit titlul! *Miorița*, de pildă, miroase a poporanism, a oaie, e prea poetic, e diminutiv etc. *Ceahlăul* — cam bun, dar cenzura bucureșteană ?, *România literară* — e lung, e prozaic și apoi evocă ziarul de murdară memorie *România* lui Prezan și a Curților marțiale. *Din Moldova*, cum plănuisem — cică nu e agreabil muntenilor. Scrie versuri, schițe, amintiri — orice." [1] Îndemna de asemenea să scrie pe Hortensia Papadat-Bengescu, care-i răspundea că de la primirea scrisorii simte „o reînnoire a vieții" chiar nelucrînd, dar luînd impresii și fantazînd „asupra celor vechi scoase din praful memoriei" [2].

În primăvara lui 1918, la 5 mai, cînd, iscălindu-se pacea separată la București, munții cu toate splendorile lor treceau la dușman, Ibrăileanu scrise, cu pana muiată în sînge, vibrantul articol *Pacea !* în ziarul *Momentul* :

„Azi am văzut în *Lumina* — începe el după un citat din Creangă — harta României mutilate. Este opera d-lui Brătianu în imagini. O dungă neagră acopere munții noștri de la Porțile de Fier pînă la Cornul Luncii, ca un chenar de doliu. Sub dunga asta neagră au dispărut «munții noștri» de care vorbește balada.

Am pierdut tot ce-a fost frumos în țara asta. Am pierdut Ceahlăul, cu stîncile lui ca niște castele ruinate, Ceahlăul, care se înalță deasupra schitului Durău ca niște altare puse unul peste altul pîn-la Dumnezeu, Ceahlăul, care te urmărește cu silueta lui îndepărtată prin toată Moldova, Ceahlăul, care se vede de la izvoarele Ceremușului

[1] Const. Ciopraga, *art. cit.*
[2] Al. Teodorescu, *art. cit.*

din Bucovina și de la Cetatea Albă din Basarabia, cum spune vechiul cronicar, Ceahlăul, care se vede de pe Pătru Vodă ca o diademă regală, Ceahlăul, care se vede de pe Hălăuca ca un șir de colonade de cristal, uneori, de aramă altă dată. Ceahlăul, care se vede ca o colosală jucărie bizară de pe Bistrița de Sus, Ceahlăul, care, văzut de pe Dealul Doamnei, ține parcă mai mult de cer decît de pămînt.

Am pierdut Hălăuca cea goală, nemăsurată și tragică, pe care bate etern un vînt de iarnă. Am pierdut Pietrosu, care-și înalță pînă la cer pieptul lui formidabil. Am pierdut Rarăul, cu Pietrele Doamnei și cu schitul lui misterios. Am pierdut valea Barnarului, unde soarele bate numai în miezul zilei. Am pierdut Cheile Bistriței, unde rîul se zbate între stînci mugind ca o fiară. Am pierdut Toancele, în care se grăbesc la vale codrii de pe delături. Am pierdut mănăstirea Slatina, unde dorm somnul de veci vodă Lăpușneanu și mitropolitul Veniamin Costache. Am pierdut Borca cea strălucitoare în soare, Broștenii vestiți, Holda și Holdița, satul lui Chirilă, Cojocii și Crucea. Am pierdut Păltinișul și Panacii. Am pierdut Dornele.

Munții care au fost ai noștri de la daci și pînă astăzi, munții unde s-a adăpostit neamul în vremurile de restriște, munții pe care i-a ținut vîrtutea cnejilor înainte de Bogdan Descălecătorul, munții pe care i-a apărat brațul lui Ștefan cel Mare și al lui Petru Rareș, munții care ne-nfrățeau cu cerul i-am pierdut prin nemernicia noastră."

Alte evenimente cauzară supărări lui Ibrăileanu. Mai întîi căzu la Academie cu unsprezece voturi, contra șase. Al doilea, lîngă el, pe strada Română, o familie Dimitriu întreținea un institut de sericicultură. Ani de-a rîndul Ibrăileanu prezisese că de

aci va izbucni un foc. Chinuit mereu de insomnii, avea viziuni stranii, de care prietenii mai pozitivi rîdeau. Stere i le-a îngroșat în roman cu un spirit îndoielnic. „Dacă, de pildă, trebuia să plece din (Iași) — povestește el —, se credea dator să prevadă toate posibilitățile și toate imposibilitățile care ar putea copleși casa lui în acest răstimp. Și dădea în consecință toate instrucțiile necesare nevesti-sii... o biată fată de popă, care lua drept literă de evanghelie tot ce spunea, crezînd criminală orice abatere de la cuvîntul său.

— (Lență !) — îi înșira el eventualele prăpăstii : Dacă se aprinde casa, s-o iai pe (Maricica) (copilul lor) și s-o duci la (Sterești) ; dacă focul se întinde pînă la casa lui (Stere), s-o duci pînă la popa Gheorghe, tată-tu : iar dacă se întinde incendiul și pînă acolo... Și așa prevedea ipoteza că din (Iași) n-ar rămînea decît cenușa." [1] Și mai ciudat este însă că, în parte cel puțin, prevederile se adeveriră. Într-o dimineață, un fum gros învălui casa de pe strada Română și ca prin farmec totul se prefăcu în scrum. Demostene Botez, Eugen Crăciun, Mihai Sevastos, sosiți la fața locului, văzură pe Ibrăileanu în mijlocul curții între cărțile lui, cîte putuseră fi salvate. Stătea, și contempla ca Neron opera de distrugere a focului.

— Frumos, Demostene, nu !? [2] Spune, Crăciun : sînt destul de comic în postura asta de sinistrat ? Dumneata ce-ai face în locul meu ? [3]

Și către Sevastos :

---

[1] C. Stere, *În ajun*, *op. cit.*
[2] Demostene Botez, *art. cit.*
[3] Eugen Crăciun, *art. cit.*

— Numai de atîta îmi pare rău : Am ajuns de mila oamenilor. Toți spun : Săracu' Ibrăileanu ! [1].

Mai pe urmă, o stradelă se deschise prin livada din fața casei și niște vile moderne se clădiră în acel loc. Orice urmă din viața de altădată fu ștearsă de acolo.

După pierderea locuinței, Ibrăileanu ceru infirmeria Liceului Internat și, redevenit holtei prin plecarea soției sale la țară, se mută în ea. Îl chemă și pe vechiul său tovarăș N. Savin, „personaj de supraveghere" al liceului, ca să-i țină de urît. Aduse și pe G. Topîrceanu și, ca „om de încredere" (căci Topîrceanu era indisponibil noaptea), pe Ion Crețu, student, ofițer demobilizat, cu care convorbea pînă la două sau trei după miezul nopții [2]. În anul următor însă închirie o casă în strada Coroi nr. 8, bătrînească, după preferința lui, cu aspect de remiză, cu podurile cutreierate de guzgani și cu o pajiște lungă în față, vechea casă a lui Vasile Pogor, unde altădată se ținuse și adunările Junimii. Un latinist o privi cu un fel de *„sacer horror"*, prietenii însă găsiră locul pe potriva lor.

În chip aproape invariabil, Ibrăileanu aducea în discuție ideea morții.

— Tu, Costică, întreba el pe Botez, nu te gîndești niciodată la moarte ?

— Nu, niciodată, răspundea spiritual acesta. Destul se gîndește ea la mine.

Cînd era ironizat pentru frica lui de microbi, Ibrăileanu explica :

— Voi sînteți niște proști. Nu vă temeți de microbi, fiindcă sînt mici... și vă temeți de tigri și

---

[1] M. Sevastos, *Criticul G. Ibrăileanu*, în *Lumea, bazar săptămînal*, nr. 12, din 25 ianuarie 1925, p. 1—2.
[2] Ion Crețu, *G. Ibrăileanu-Amintiri*, în *Națiunea*, nr. 112, din 5 august 1946, p. 2.

de lei, fiindcă-s mari. Dar luați o statistică. Cîți oameni mor de microbi într-un an pe toată suprafața pămîntului și cîți din pricina tigrilor și a leilor ?

Amuzante erau discuțiile cu medicii cenaclului (Cazacu, Ștefănescu-Galați, Mironescu).

O dată se abordase chestiunea recidivei în scarlatină.

— Nu-s logic ? Care e greșeala mea ? întrebase Ibrăileanu.

— E prea multă logică, îi răspunse dr. Cazacu.

Altădată, în curte, cineva trăsese spre el cutia cu țigări a lui Ibrăileanu.

— De ce-ai pus mîna pe cutie ? sări acesta ars.

— Nu-i nimic. Stă în soare și se dezinfectează.

— Dar dacă tocmai marginea atinsă cade în umbră ?

Amicul mișcă marginea atinsă către soare.

— Așa ședea cutia.

— Ba așa... i-o smulse Ibrăileanu.

— Ba așa... insistă celălalt.

Atunci interveni Ștefănescu-Galați strigînd lui Ibrăileanu să se mute pe celălalt scaun.

— Dar de ce ? — întrebă nedumerit criticul.

— Nu vezi în gard o gaură drept în spatele dumitale ? Stai în curent. Poți să răcești.

Ibrăileanu nu se supăra de astfel de glume (Maria Stere îl poreclise domnul „Dar dacă ?“), dimpotrivă, se justifica. „Într-adevăr, zicea el, sînt bolnav de nervi. Mă caut cu Parhon. Vine des la mine, îmi explică ce am și ce n-am. Eu însă îl întreb : Dar oare n-ar putea fi și asta ? Iar el, cum e om de știință, cinstit, îmi răspunde. S-ar putea. Ei bine, e destul ca el să-și exprime îndoiala, ca eu să ridic pe supoziția lui o construcție de eventuale cataclisme. Și adio, liniște, adio, somn ! De cîte

ori pleacă de la mine, mă lasă deprimat. În schimb, cînd vine Ștefănescu-Galați și-mi spune că n-am nimic, cînd îmi povestește cancanuri și îmi cîntă șansonete, mă simt așa de bine... iar la plecarea lui parcă-s altul... Sînt reconfortat, cu dragoste de viață și de lucru. Dar, în fond, Parhon e un savant, pe cînd bietul Ștefănescu-Galați... Mie mi-ar trebui un mare doctor neamț, bătrîn, cu barba albă, stufoasă, cu niște ochelari cît roata carului după urechi, să-mi poruncească ce am de făcut și să nu mă lase să zic nici cîrc. Halt ! Verstehen ?“ [1]

Altfel nu era cu totul abstinent și Mironescu, căruia soția îi amenajase acasă „un local cu băuturi spirtoase“, nu se sfia să-l poftească la el.

La 2 februarie 1919 cercul *Vieții românești*, care în tot timpul războiului a continuat să se adune în redacția din strada Lăpușneanu, scoate, în sfîrșit, o revistă nouă în spiritul tradițional al celei vechi, sub direcția lui G. Topîrceanu și Mihail Sadoveanu. Revista căpătă numele de *Însemnări literare* și apăru săptămînal pînă la 21 decembrie 1919. Ca de obicei, spiritul rector fu G. Ibrăileanu, care semnă acolo cu inițialele I.L., cu pseudonimul Cezar Vraja și cu numele lui adevărat. În scurta ei apariție, revista a adunat o serie de nume noi, printre care acela al lui Ionel Teodoreanu, Lucia Mantu, Al. A. Philippide etc. Cînd erau de citit lucruri noi, cenacliștii veneau la redacție sau acasă la vreun scriitor. Teodoreanu își citi ale sale *Jucării pentru Lily* la Demostene Botez, în prezența lui Topîrceanu și Ibrăileanu, după cum narează el însuși în a sa *Întoarcere în timp* (cap. *Lampa marii insomnii*). Ibrăileanu, „cu pelerina pe umeri, fuma

[1] Mihai Sevastos, *Amintiri de la „Viața românească“* (Cap. *Doctoru Mironescu și alți doctori*).

atît de îmbelşugat şi de înşuviţat, încît parcă fumega într-un orizont vulcanic, amăgitor apropiat cu ochianul. Totul în el era îmbinare de noapte neagră şi lumină de lună, de palori întunecate şi umbre ivorii, din care răsăreau ochii lui homerici de buhnă a Minervei, în veşnică insomnie." Peste puţin, sosi şi celălalt director, pe care Ibrăileanu îl întrebă :

— Ce mai faci, Sadoveanu ?

— Bine, răspunse „lipovanul".

— Sadoveanu, ne-ai adus ceva ? — mai iscodi Ibrăileanu. Şi după lectura unui manuscris, pe drum :

— Ne acopere pe toţi — oftă el [1].

Tineri dornici de a-l cunoaşte îl vizitau pe Ibrăileanu şi acasă. Tudor Vianu, aflat în refugiu la Iaşi, intră o dată la el. „Pînă să pătrunzi în odaia în care era aşezată bogata lui bibliotecă, treceai printr-o altă încăpere, unde se îngrămădeau obiectele cele mai eteroclite, mai mult un depozit, decît un spaţiu făcut pentru a fi locuit... Aici, în interiorul plin de fumul nenumăratelor ţigări ale gazdei şi oaspeţilor lui, puteam privi pe Ibrăileanu de aproape şi mă puteam pătrunde de caracterul individual al figurii şi manifestării lui. Omul, cu ţinuta-i uşor depresivă, cu privirile mobile, cu vorbirea precipitată, apărea ca un amestec, destul de rar, de inteligenţă lucidă şi de sensibilitate vie, aproape romantică. Ivirea unui străin... îi dădea un fel de emotivitate, din care vorbea plăcerea de a descoperi un om nou, de a-l cîntări şi înţelege, cu calda şi vibranta lui acceptare, atunci cînd atenta examinare dădea rezultate pozitive. Multe

[1] Ionel Teodoreanu, *Popasuri printre oameni*, în *Însemnări ieşene*, din 1 mai 1939, p. 299—307.

lucruri am vorbit cu Ibrăileanu în acea primă întîlnire, prelungită ceasuri întregi, pînă dincolo de miezul nopţii. Părea mult preocupat de sănătatea lui. «Iată, îmi spunea, sînt un om suferind de mai bine de două decenii. Zilele mele sînt ale unui bolnav. Numai cînd se lasă seara, regăsesc ceva din încrederea şi hotărîrea de lucru a omului sănătos. Trăiesc deci mai mult noaptea»... Convorbirea noastră s-a oprit mai multă vreme... asupra lui Eminescu... Cînd încercam să mă asociez impresiilor sale, criticul mă privea cu simpatie, dar nu fără oarecare neîncredere : Poate înţelege cu adevărat pe Eminescu cine nu-i moldovean ? Totul i se părea în versurile marelui poet legat de pămîntul şi atmosfera Moldovei. Peisajele lui Eminescu, îmi spunea Ibrăileanu, nu sînt generale, ci moldoveneşti, şi începea să-mi recite :

Pe aceeaşi ulicioară
Bate luna în fereşti...

Aspectul acesta, adăuga el, nu e de oriunde, ci numai din Moldova, şi nu-l poate înţelege în justa lui intenţie decît cineva care a trăit şi a fost îndrăgostit la douăzeci de ani într-unul din tîrgurile noastre...

Îmi aduc aminte cîte lucruri mi-a spus Ibrăileanu atunci despre anii săi de formaţie şi despre repercusiunea lor asupra atitudinilor sale de critic literar. Ibrăileanu fusese elevul Şcoalei Normale Superioare din Iaşi, o instituţie care a dispărut poate prea devreme. Tînărul simţea vocaţie pentru studiul ştiinţelor naturale şi ar fi putut deveni un bun biolog sau medic. Dar în secţia ştiinţifică a Şcolii Normale Superioare nu mai erau locuri libere în momentul în care Ibrăileanu îşi începea studiile înalte. A intrat deci în secţia literară. «Ce

am eu de-a face cu literatura ? mă întreba Ibrăileanu cu o modestie din care nu lipsea urma unei cochetării vizibile. Opera literară este pentru mine un obiect de observație. Privesc acest obiect cu atenție, îl întorc pe toate fețele, îl leg de cauzele lui, așa cum aș face cu o speță animală sau cu un fenomen fiziologic... Dvs., criticii din București, sînteți mai artiști... Cînd scrieți, se vede bine că doriți să plăceți. Intenția de a face stil nu vă este străină. Iată-l pe Lovinescu. Vanitatea literară este evidentă la el. În ce mă privește, eu compun un articol de critică așa cum aș scrie o carte poștală. Scriu ce am constatat și nu mă mai preocup de rest. Sînt un om de știință. Nu mă simt deloc literat. Nu aparțin tagmei voastre.»" [1]

Cu astfel de cuvinte încerca să contrarieze încrederea în sine a tinerilor pe care de fapt îi prețuia. Punîndu-i în fața propriilor incertitudini, el îi stimula la un examen interior adesea rodnic.

Îndemnat de profesorul Francisc Rainer, director în 1919 al Institutului Anatomic din Iași, Ibrăileanu organiză în acest an și în cel următor lecții de limba română la acel institut. De două ori pe săptămînă, între 8 și 10 seara, venea în fața unui amfiteatru plin, secondat de Mihail Sadoveanu, I. Mironescu și G. Topîrceanu, care făceau lecturi din operele lor sau din Ion Creangă. În fiecare seară se dezvolta și cîte un capitol de istoria literaturii române. Principiile generale ale acestui curs popular se găsesc în volumul *După război, cultură și literatură*, apărut întîi în *Însemnări literare*. La această epocă, Ibrăileanu era preocupat de problemele de cultură în genere, urmărea cu interes ches-

[1] Tudor Vianu, *În amintirea lui G. Ibrăileanu*, în *Viața românească*, 1944, decembrie, p. 37—42.

tiunile de ereditate și cerea doctorului Rainer să scrie în așa fel despre ele, încît să înțeleagă și un șef de gară [1].

După război, cînd idealurile naționale și marile reforme (împroprietărirea țăranilor, votul universal), pentru care luptaseră și poporaniștii, fuseseră îndeplinite, primul gînd al lui Ibrăileanu fu să scoată din nou *Viața românească* (în decembrie 1919 se constituise Asociația literară și științifică Viața românească). Un prospect gratuit, scris de el, se răspîndi în public, și la 1 martie 1920 întîiul număr al revistei se punea în vînzare. În mare parte succesul imediat al revistei se datora fără îndoială conducătorului ei, din ce în ce mai prețuit. Mai publicase în 1920 și un volum de *Note și impresii*, dedicat memoriei lui Raicu Ionescu, cu articole din *Noua revistă română*, *Viața românească* și *Însemnări literare*. Din vara lui 1920 reluă obiceiul de a se refugia la mănăstiri. Plecă de data aceasta la Agapia într-un chip original, într-o camionetă căptușită pe dinăuntru cu pînză, ca să nu pătrundă vîntul. Era acolo și în iulie-august 1921 [2]. Bărbat în preajma vîrstei de 50 de ani, înalt și slab, era privit de toți cu o vie curiozitate cînd înfășurat în larga-i pelerină și cu imensa-i pălărie urca spre Universitate. I se conferi decanatul Facultății de Litere și Filozofie și fu ales în Senatul Universitar. La ședințele consiliului și ale senatului venea cu propuneri peste care nu se putea trece ușor.

[1] Gr. T. Popa, *Ibrăileanu...*, în *Însemnări ieșene*, 1936, nr. 8, p. 361—362.

[2] Grigore Botez și Mihai Bordeianu, *Corespondența lui Mihai Ralea către G. Ibrăileanu*, în *Viața românească*, 1965, nr. 2, p. 114—141.

Avea multă solicitudine pentru universitarii *in spe*.

Pe Mihai Ralea, care-i trimisese tocmai teza de doctorat în Drept de la Paris, îl sfătuia să nu polemizeze cu publiciști ca Em. Ciomac. Nu-i nevoie de „artilerie perfecționată contra muștelor... Cu firea mea de polemist — de cîte ori am înghițit și eu... Aveam impresia că-l pot zdrobi pe Sanielevici, dar am răbdat. Acum văd că am făcut bine..." [1] Întreținea corespondență cu Paul Zarifopol pe care voia să-l aducă profesor la Universitate și Tudor Vianu, care-i recomanda în 1921 *După melci* de Ion Barbu și-i trimitea în 1922, pentru *Viața românească*, *Note asupra cubismului* [2].

La 30 iunie 1922, Al. Philippide, I. Bărbulescu, Traian Bratu și G. Pascu, din partea consiliului Facultății de Litere, dr. G. Demetriade, I. Borcea, și P. Bogdan din partea consiliului Universității discută recomandarea lui Ilie Minea. G. Ibrăileanu îl sprijină [3]. Aceiași, împreună cu Ion Găvănescu și Ion Petrovici, se întrunesc la 31 noiembrie între 17,20' — 20 spre a conveni asupra recomandării lui Petru Andrei la catedra de istoria filozofiei vechi, etică și sociologie. „Ciocnirea n-a fost ușoară" — își amintește Ion Petrovici. I. Găvănescu cerea să se facă concurs, împotriva opiniei majorității. „Cerînd permisiunea de a-și scoate haina... ca un lucrător pe șantier", Ibrăileanu merse la triumf [4]. „La urma urmei, pentru ce atîta discuție ? — încheia

---

[1] *G. Ibrăileanu către Mihai Ralea*, *ibid.*, p. 125.

[2] *Tudor Vianu către G. Ibrăileanu*, în *Iașul literar*, 1965, nr. 11, p. 84—85 (scrisori publicate de Gr. Botez și M. Bordeianu).

[3] *Proces verbal* nr. 24, în *Monitorul Oficial*, din 19 noiembrie 1922, p. 8466—8467.

[4] G. Călinescu, *art. cit.*

el. D-l Andrei e elevul acestei facultăți, are opere de mare valoare, face cursuri strălucite de cîțiva ani, a cerut cu insistență să fie supus la concurs, nu are concurenți, la ce atîta discuție ? De ce i se pun atîtea vămi ? Gîndiți-vă că a trăit doi ani cu psihologia enervantă a concurentului, căruia nu-i mai vine ziua concursului. Să-i dăm cu un moment mai înainte posibilitatea de a-și desfășura eminentele sale calități de om de știință și de profesor." [1]

Incontestabil că profesorul, ca și criticul, a promovat valori prin *Viața românească*, revistă în care au colaborat după război aproape toate forțele literaturii și culturii române. La ora 4, orice s-ar fi întîmplat (cînd avea loc cenaclul), Ibrăileanu își lua bastonul și pornea spre redacție. Pînă în noiembrie 1921 aceasta a rămas în localul tipografiei Dacia, pe strada Lăpușneanu 33, instalată într-o sală mare, cu vedere spre grădina primăriei, cu masă, fotolii de jur-împrejur, un cuier și un dulap pentru manuscrise și altul pentru articolele acceptate. În capul mesei stătea M. Sevastos, acum secretar de redacție, iar de o parte și de alta Ibrăileanu, acum director, și Topîrceanu, prim-redactor. În vara anului 1921 localul arse și redacția se mută în strada Alecsandri nr. 12, într-o cameră a Tipografiei Naționale I. S. Ionescu, și de la 1 iulie 1923 în strada Alecsandri nr. 3, într-o casă nouă, cu mai multe caturi. La catul întîi era redacția și încăperile administrației, spre care ajungeai pe o scară de ciment cu balustradă, jos duduiau mașinile tipografiei, iar sus, în pod, se afla depozitul de tipărituri.

---

[1] *Proces verbal* nr. 4, în *Monitorul Oficial*, din 2 decembrie 1922, p. 9023—9028.

Mîndru de noul sediu, Ibrăileanu își întîmpina cîteodată musafirii la intrare :

— Ei, ce spui, domnule Teodoreanu ? hardughie cu portar — moș Neculai, corcitură de țap bărbos, cu papagal limbut —, tipografie proprie și sală redacțională mare cît un trapez mănăstiresc.

— Dă, domnule Profesor... mai drag îmi era la „noi" la *Însemnări*. Aici am impresia că voi deveni piccolo pe un transatlantic[1]. Interiorul redacției era mereu același, căci la fiecare incendiu se salva întîi masa lungă, scaunele, pupitrul pe care Carp lucra la registrul de abonați, o canapea și un bust al lui Haret. După Demostene Botez, „în capul mesii, cu pălăria mare dată pe ceafă (pe care o tot trăgea cu un tic nervos), cu colile din numărul respectiv al revistei în față (pe care le controla și le tăia cu dragoste părintească în fiecare seară)", stătea Ibrăileanu, după Ionel Teodoreanu, în capul mesei ședea Mihai Sevastos, „tovarășul său de jug", la stînga lui Ibrăileanu, iar la dreapta acestuia Topîrceanu. Ibrăileanu — afirmă Teodoreanu — venea totdeauna cu cearcăne de insomnie, zburlit și părea că evită lumina. „Stătea adîncit în el ca într-o hrubă, departe de toți și toate, abia deschizînd gura cu buze arse de tutun, tăciunii. Numai după multe țigări și discuții ale altora se înviora, se aprindea, gesticula, sărea de pe scaun, argumenta, se plimba tumultuos, dăruindu-se cu o vehemență meridională. Cum deseori își păstra pe umeri pelerina, cînd gesticula, părea un spadasin medieval." Apoi, „deodată se prăbușea în fotoliu, extenuat, preocupat de sănătate, de microbi, de curente... de durerile ascuțite din picior, de bătrînețe, troienit de pesimism

[1] Ionel Teodoreanu, *Masa umbrelor*, București, 1946.

iremediabil, dezgustat de imbecilitatea oamenilor care cred în literatură și alte asemenea deșertăciuni — uitîndu-le însă pe toate și contrazicîndu-se superb ca un adolescent la auzul oricărei vorbe inteligente sau oricărui vers frumos"[1]. Cel puțin douăzeci de prieteni soseau pînă la 9 seara. Atunci întrunirea se sfîrșea, dar pînă acasă la Ibrăileanu, pe străzi, amicii continuau convorbirile. „Plecam de acolo în grup. Discuția se prelungea pe stradă. Mai mult ne opream în cerc, decît mergeam. În fața porții, grupul se oprea iarăși temeinic. Era și acolo un fragment de redacție. Parcă nimeni n-avea curajul să se despartă și să plece. Iar atunci cînd plecam, nu era decît pentru un ceas, fiindcă totul reîncepea de la capăt la ora 10 sau 11, acasă la Ibrăileanu. Și de data aceasta fără o limită imperativă în timp. Tîrziu, cînd ieșeam, Iașul era adormit, și aveam organic senzația că noi făceam parte din constelațiile care sclipeau tăcut deasupra."[2]

Mare vîlvă în cercul *Vieții românești* făcură în primii ani de după război schițele Luciei Mantu. Numele era necunoscut, și Ibrăileanu îl credea pseudonim al lui Sadoveanu. Ca să afle adevărul, el declara că onorariile pentru bucățile Luciei Mantu le va pune sub o piatră anumită de la Copou, de unde pseudonimul, mascat, să le ridice[3]. În urma succesului Luciei Mantu (Camelia Nădejde), însuși Sadoveanu fu sfătuit să publice cu pseudonimul Silviu Deleanu *Oameni din lună*. Romanul

[1] Ionel Teodoreanu, *Masa umbrelor*, ed. cit.

[2] Demostene Botez, *Secretarul de redacție* în *Viața românească*, 1936, nr. 4—5, p. 7—10.

[3] Demostene Botez, *De vorbă cu d-l Mihail Sadoveanu*, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 286, din 24 ianuarie 1926, p. 1.

apăru într-adevăr sub acest nume în februarie-martie 1923, şi autorul nu fu identificat. Ibrăileanu cîştigă atunci un rămăşag.

Bucureştenii, atraşi şi ei de faima cenaclului de la Iaşi, vin să-l viziteze. Din descrierea pe care i-o consacră Aderca, în aprilie 1923, deducem însă că, obişnuiţi cu adunările de la *Sburătorul* lui Lovinescu, ei nu le gustau.

„Sus e sala redacţiei — începe sus-numitul —, masă lungă, un curier, o canapea şi în perete un tablou fotografic reprezentînd primul comitet... al *Vieţii româneşti*. Deosebeşti trupul îndesat şi capul cu barbă imperioasă — pe atunci — care era C. Stere, şi alături de el trupul deşirat, în haine închise, braţele îmbrăţişate între genunchi ale unui om cu faţa plină de păr negru, în care luminează, melancolici, ochii unui poet : G. Ibrăileanu. Colaboratorii se adună pe încetul, şi te pomeneşti deodată între toţi : G. Topîrceanu, acelaşi vioi şi îndrăzneţ G. Topîrceanu, care, apoi, în tot timpul discuţiilor, se ascunde în umbra înaltului poet Demostene Botez. Zăreşti deodată pe Teodoreanu (Al. O.), complotînd de unul singur, în faţa liniştitului Sadoveanu, o revoluţie împotriva Teatrului Naţional din Bucureşti, care nu joacă absolut toate piesele româneşti... Rosetti, alb ca un crin de ninsoarea anilor, e mai puţin departe de inima ta ca un pisc de munte : tot timpul a surprins pe care cum intra, cu adevărul istoric că Mircea a avut şi un alt Radu în familie, nu numai pe acel Radu pe care toţi îl ştim că a fost Radu, şi d-l Rosetti se caină dulce că era să facă această ne-mai-po-me-ni-tă confuzie care era să... Primul care a aflat de distincţia făcută de d-l Rosetti între cei doi Radu a fost şeful de atelier. Celorlalţi le-a destăinuit, cu surprize dramatice, din ce în ce mai amenajate în vederea scopului final, pe rînd. Singurul care are ceva de spus în această controversă e d. Sadoveanu ! El cunoaşte, deşi e membru al Academiei, istoria românilor. D-l Stere mărturiseşte că n-ar putea fi niciodată adversarul politic al d-lui Trancu-Iaşi : fostul ministru e poate singurul om care simte într-adevăr toată imensitatea fericirii de a fi ministru. Oameni fericiţi se văd foarte rar, oameni foarte fericiţi şi mai rar, un om cu totul şi cu totul fericit : niciodată. D-l Trancu-Iaşi fiind un om cu totul şi cu totul fericit, el trebuie ocrotit şi păstrat ca un exemplar fără pereche al speţei umane ! D-l Ibrăileanu aduce, în sfîrşit, în discuţie o idee de artă... Ce trebuie să facă *Viaţa românească* pentru a cinsti memoria Sarei Bernard ?... Şi propune reproducerea în franţuzeşte, pentru că nici n-ar putea fi tradus cumsecade, nici nu s-ar putea scrie mai frumos, a faimosului articol de antologie al lui Jules Lemaître. Toate obiecţiunile sînt zadarnice : d-l Ibrăileanu ţine la această idee... şi d-l Ibrăileanu mărturisi că dacă ar fi exilat pe o insulă pustie ar citi numai pe Jules Lemaître... D. Ibrăileanu poartă barba şi frizura inculte — deşi e atît de sensibil la eleganţe. (Venise la redacţie cu un foarte interesant album de mode feminine — tot veacul 19 — în care identifica înfăţişarea probabilă a eroinelor romantismului : iubitele lui Musset, Hugo, Eminescu.) Poartă cîteva flanele sub şi peste vestă, iar peste haină o blană generoasă de urs : apoi tot timpul stă descheiat spre a se răcori şi a zvînta năduşeala pe care nu ştiu ce maladie nervoasă i-o provoacă... Nu fumează : enervează însă tot timpul o ţigară, pe care a aprins-o întîi la carton, spre a o dezinfecta...

— N-aş vrea să fumez cu microbi, explică dl. Ibrăileanu.

— Foarte bine, foarte bine, afirm.

— De unde ? riposteează inteligent. O manie şi asta... Am şi manii." [1]

Puţini au înţeles ce sens putea să aibă pentru Ibrăileanu teama lui de microbi. Ea era reală, deşi multora li se părea o pură fantezie a criticului. Nu mai deschidea uşa decît cu cotul, cu toate că cleampa însăşi era învelită în petice îmbibate cu acid fenic. După ce dădea mîna cu cineva, politicos, scotea o sticluţă cu sublimat ori alcool de peste patruzeci de grade şi se spăla.

— Lasă-l, domnule, ăsta trăieşte noaptea ca huhurezii şi se teme de microbi — insinua vulgul. În loc să răspundă : „Daţi-mi pace, imbecililor !" — Ibrăileanu se dezinfecta. Desigur, deprinderile devin o a doua natură, şi cîteodată se va fi mirat el însuşi de grija cu care-şi flamba cartonul ţigărilor sau strugurii la masă ; nopţi întregi putea să răsfoiască totuşi, fără mănuşi, volume de Tolstoi, Dostoievski şi Proust. Filozofii, artiştii sînt solitari, şi însingurarea lor irită pe omul obişnuit, care îndată vede în ea semnul alienării. Ibrăileanu era unul din acele spirite care se trag la desiş şi nu se deşteaptă la viaţă decît în noapte, printre cărţi, trăind într-o atmosferă lunară ca Dionis. Făcînd din noapte zi şi din zi noapte, el se îndepărtează pe încetul de lumină şi ca buhna deschide ochii abia după miezul nopţii, în tenebre. Chiar locuinţa lui din strada Coroi începe să semene cu o peşteră ori cu un schit, în vreme ce existenţa sihastrului devine mitică. Vizitatorii, mereu atraşi de mister, ni-l prezintă într-un cadru aproape fantastic. „La unu noaptea — scrie Ionel Teodoreanu în romanul său *La Medeleni* [1] — mă opream în faţa ferestrelor luminate, care răsturnau o punte galbenă de-a curmezişul străzii, oglindindu-se şi în zidul din faţă, ca două vechi icoane... Închipuieşte-ţi poarta : o poartă din acele de lemn, strînsă în alveolele pămîntului îngrămădit în jurul ei. Are un lacăt şi zăvor şi nu se deschide decît o dată pe an, toamna, cînd intră lemnele şi căruţa cu legume. Portiţa e îndărătnică şi buclucaşă. E caracterizată prin aceea că nu vrea să se deschidă. Trebuie s-o hurduci, s-o salţi, s-o împingi cu umărul, şi abia după îndîrjită luptă izbuteşti s-o dai în lături, într-un scîrţîit mîrîitor. În ogradă, iarba deasă şi grasă, ca în ograda unei mănăstiri. Pămîntul e ondulat, plin de gheburi şi ocolituri, aşa că pasul trebuie să fie atent şi capul înclinat... Am aşteptat în faţa unei uşi de lemn cu geamlîc, dînd pe un coridor întunecat. În sfîrşit, în fund, s-a crăpat o uşă, vestind lumina dinăuntru, şi a apărut, cu părul vîlvoi şi barba zburlită, c-o pelerină pe umeri şi o lumînare în mînă, un fel de stareţ împresurat de mari palpitări de umbre şi lumini. Era ceva subpămîntean în această apariţie, ca o întîmpinare din vechi veacuri, în fund de catacombe... Învîrti cheia în broască, aşeză lumînarea pe un dulăpaş de lîngă uşă şi dispăru grabnic, proiectîndu-şi fîlfîirea enormei umbre..." Omul se temea de curent... Apoi musafirul trecu prin coridor. „Miros umed de pivniţă leguminoasă, îmbinat cu căldură de pod închis. Scîndurile se cutremurau sub paşii noştri, ca o barcă veche. Pe lîngă ziduri, teancuri de reviste şi cărţi. Ne simţeam spionaţi de ochi de şoareci. Lîngă uşa odăii, un butoiaş, pe părete, un portret

---

[1] F. Aderca, *O vizită la Ibrăileanu*, în *Spre ziuă*, nr. 6, din 15 aprilie 1923, p. 2—7.

[1] Vol. III, *Între vînturi*, p. 202 şi urm.

îngălbenit al lui Eminescu. Un Eminescu îngrășat la față, puhav, cu mustața groasă, cu ochi rătăciți. Am intrat în penumbra unei odăi îmbibată de fum tabagic. În treacăt am zărit patul, un bec electric suspendat ca un paianjen, deasupra căpătîiului, o masă plină de cărți, o cană galbenă cu reliefuri, acoperită cu un șervet. Și din această odaie am pășit brusc în viscolul incandescent al odăii cu ferestrele luminate..."

Biblioteca fumegîndă, omul în pelerină din mijlocul ei evocă piața San Marco, cu călugări franciscani printre porumbei. „Cărțile nu mai erau hîrtii neînsuflețite. Vibra în ele o agerime, o palpitare de zbor. Și le vedeai pretutindeni. Din podele pînă la tavan, de-a lungul pereților, numai rafturi lungi, îndoite sub greutatea cărților. Între ele, nici o aliniere rigidă, nici o constrîngere ordonată ; o dezordine voioasă, exuberantă. Toate erau strîmbe, zbîrlite, îndoite, unele parcă voiau să aplaude, altele să cadă, altele să sară. Din unele se țuguia cîte o fițuică lungă, încît se înclina ca fumul. Din altele răsăreau broșuri colorate. Altele aveau capac un caiet coșcovit. Dar nu numai rafturile tixite, ci mai ales odaia era inundată de revărsarea cărților. Teancuri de tomuri in folio, legate în piele, mărgineau ca un zid chinezesc rafturile de jos. Sub cele două ferestre, cetate lîngă cetate, se înălța *Viața românească* legată în carton. Pe scaune, iarăși cărți. O dormeusă era acoperită cu reviste și broșuri. Pe podele, ca o procesiune de cămile, gheburi de volume, prelungite pînă departe de șiruri desprinse. Toate erau răsfoite, desfăcute, strîmbate, însemnate, cu marginile des adnotate, cu textul subliniat cu roș și albastru. Trăiau. În jurul acestui om plutea un zbor de cărți îmblînzite. Aveai impresia că nu le caută, că vin singure, că un semn de al lui ar

fi chemat zborul galben al volumelor lui France, sau fîlfîirea roșie a volumelor lui Dickens ; că o simplă poruncă a ochilor lui ar fi prefăcut încăperea într-o foșnitoare roire de colori, ca văzduhul exotic al pădurilor tropicale. Și părul și barba lui păreau răscolite de zboruri, de vînturile lor. Își uitase pelerina pe umeri. Aburii fumului de tutun se îndoiau deși în jurul lui. Ne privea. Abia atunci i-am văzut vioiciunea ochilor. Era parcă ceva vrăjitoresc în această arătare scăldată în lumina tare ca o reverberație de munți calcaroși. Omul acesta, zidit în bibliotecă, brumat de fum de tutun de-a lungul nopților, avea ceva dominator, de o năprazнică vitalitate. Nu era nici ostenit, nici îndoit, nici bătrîn, deși sur. Satan, răsărind pe vîrf de stîncă, arătînd cu un deget omului care-l visează, lumea prăvălită în văi, această vibrație trebuie s-o aibă, această înălțare a frunții, acest port al capului. Prezența lui ințețește, distribuie o trepidație în gînduri, o dezordine care-ți face sufletul asemănător cu odaia în care ești. Te simți răsfoit, mînuit, adnotat. Ești o nouă carte îmblînzită în această pădure de cărți. Și simți deodată, stînd în picioare, neîndrăznind să alungi cărțile de pe scaune, că sufletul e la el acasă..."

La 52 de ani, Ibrăileanu începea să simtă soliile bătrîneții. Dar sufletul îi era mereu tînăr, răzvrătit și nu ceda sub povara anilor. Cînd i se spunea „domnule profesor" avea o tresărire ca și cum ar fi fost jignit :

— „Domnule (Teodoreanu), domnule (Teodoreanu) ! Ce catastrofă e respectul ! Dumneata îmi spui domnule profesor cu un ton atît de reverențios, încît mă insulți ! Și ai dreptate. Tinerețea trebuie să insulte bătrînețea prin respect. Domnule... cel mai greu păcat al omului este bătrînețea. Înțe-

legi dumneata ce-i primăvara ?... Să-ți spun eu ce-i primăvara. Acum treizeci de ani — simți dumneata ce monstruozitate e în gura unui om să poată spună : acum treizeci de ani — eram un imbecil fudul de ce aveam în cap, nu de cum era capul pe dinafară. Eram genial... Tinerețea e genială. În loc să mă admir în oglindă, mă uitam în cărți. Ședeam în Tatarași, într-o casă cu lut pe jos. Dacă vărsam apa, se făcea glod. Zvîrleam țigările oriunde. Era o dezordine înfiorătoare. Recitam versuri cu voce tare. Șuieram partiturile operelor romantice, de la un capăt la altul. Somnul mă ofensa. Nu-l puteam accepta... Și cînd venea primăvara, întîia noapte de primăvară, ieșeam pe pragul casei, o casă de mahala... o casă de bărbier, dumneata nu cunoști așa ceva ! Și ce crezi că făceam ? Crezi că eram umilit că afară-i primăvară, și ghetele mi-s rupte, și pantalonii peticiți ? Nu, domnule... ! Eram fericit. Îmi spuneam. «Mă, băiete, a venit primăvara. Aștepți o fată. Te iubește. O iubești. O aștepți». Nu așteptam pe nimeni. Dar dragostea era pe pragul casei mele. Toate fetele lumii puteau să vie. Asta-i primăvara. Să fii calic, să nu te știe nimeni, să stai pe pragul unei case de mahala și să fii împăratul dragostei..."

Un permis de circulație îl face fericit, căci îi dă posibilitatea să se iluzioneze ca acel om îmbătat de ireala *„ombre qui passe"* a lui Baudelaire.

— Azi am avut o mare bucurie... — zice. „Am căpătat un permanent pe căile ferate. Uite-l, e de piele galbenă, cu fotografia mea. Sînt fericit. N-am să călătoresc niciodată. N-am să-l utilizez. Dar acest carnet mă face stăpîn pe o țară întreagă. Îl am aici în buzunar, și pot pleca oriunde. Deschid carnetul, și știu că pot pleca în Bucovina sau în

Ardeal. Asta-i fericirea. Să deții simbolul unui grup de virtualități."

Nici o aparență exterioară de decrepitudine la el : „Nu se instala pe scaun decît în treacăt... Fiecare năvală de gînduri, indignare sau entuziasm îl ridica în picioare. Era îmbrăcat cu un surtuc de stofă gălbuie, cu pătrățele negre, a cărui formă oscila între tunică și pijama de odaie. Manșete cilindrice de modă veche ; guler moale, răsfrînt ; cravată neagră, cu nodul făcut de-a gata, cam strîmbă. Uneori ochiul drept avea încrețirea ochiului de bijutier expert, cînd îl concentrează prin monoclul tubular al lupei asupra unui diamant. Acest gest, care-i asimetriza fața, strîmbîndu-i sprînceana ochiului drept, exprima efortul de a formula un gînd obscur. În clipele de popas pe scaun, ședea picior peste picior, arătînd ghete bătrînești, cu margini de elastic și urechile ieșite afară. Te-ai fi așteptat la eforturi artritice sau reumatice. De unde ! Unghiurile genunchilor erau prompte, dînd un neastîmpăr juvenil picioarelor, contradictor cu încălțămintea." [1]

Cîștigat la recluziune, ca și Proust, Ibrăileanu devenise un mare admirator al analistului francez. Își făcuse un index ca să poată afla mai repede pasajul dorit din *À la recherche du temps perdu* [2], și nota pe orice hîrtie, uneori chiar pe cutii de țigări, observații mărunte, subliniate apoi cu roșu, privitoare la arta scriitorului :

— Sînt un om vicios — explica. „Uite ce am ajuns : o mînă și un creion. Restul nu mai există. Scriu, scriu, scriu. Sînt o notă pe marginea căr-

---

[1] Ionel Teodoreanu, *Profesorul Ibrăileanu*, în *Viața românească*, 1936, nr. 4—5, p. 119—131.

[2] Al. Rosetti, *G. Ibrăileanu*, în *Universul literar*, din 30 august 1941.

ţilor. Am vrut să mă vindec. Am închis în birou toate colile de hîrtie, toate caietele, tot ce era susceptibil de a fi mîzgălit... Care crezi c-a fost rezultatul ? Uite-l : scriu pe cutiile de ţigări. Uitasem să închid şi creioanele ! Ce diabolică invenţie... instrumentele de scris ! Dumnezeu l-a făcut pe Adam, din coasta lui Adam a rupt-o pe Eva. Păcatul vieţii e un dar dumnezeiesc. Diavolul a desprins o aşchie din corniţa lui şi a întins-o omului. Era instrumentul scrisului. Cînd ţi-ai petrecut viaţa scriind, ridici capul la bătrîneţe, dîndu-ţi seama prea tîrziu că păcatele lui Dumnezeu sînt ale vieţii, dar păcatul scrisului e împotriva vieţii." Apoi, privind spre ferestre prin ceaţa de fum, cu nostalgia naturii :

— Spune dumneata... în noaptea asta de primăvară n-ar fi mai cuminte, decît să grifonez cartoanele cutiilor de ţigări, să fiu sus pe Ceahlău ? Te-ai suit pe Ceahlău ? Se poate ?... Atunci nu ştii nimic ! (Sări de pe scaun, avînd desigur Ceahlăul în faţa ochilor.) Noaptea pe Ceahlău cu amicii !

„Altceva nu există ! Ai douăzeci de ani, o pelerină pe umeri, şi eşti pe Ceahlău ! Nu trebuie să uiţi tutunul ! Dacă n-ai ţigări, te arunci de pe Ceahlău la vale, ca să ajungi mai presto la un pachet de mahorcă... Hei,... dar ca să ajungi pe Ceahlău, nu poţi umbla cu fleacuri : cu automobile, cu motociclete, cu aeroplane. Erezie ! Te duci cu clasa a treia pînă la Paşcani, mănînci bine la o crîşmă : o fleică, o bucată de pastramă : bei un pahar de vin. După aceea angajezi un landau... Din landau vezi lumea altfel. Landaul nu e un vehicul, e un criteriu. Peisajele intră şi ies cu respiraţia dumitale, ca fumul ţigării încorporat în plămîni. Dumitale nu se poate să nu-ţi placă să stai pe ca-

napea, cu picioarele pe perete. Stai comod şi exuberant în acelaşi timp. Uite-aşa stai în landau ! Trupul în fund, picioarele pe scăunaşul din faţă, cerul la cap, cerul la picioare. Caii au zurgălăi. Spinarea vizitiului e plină de soare. Şi deodată se deschide valea Moldovei... Îl cunoşti pe Sadoveanu ?... Toată valea Moldovei, toată lunca Siretului sînt Sadoveanu. Acolo te descoperi în faţa artei lui Sadoveanu. Asta înseamnă literatură : să-ţi aparţie natura. Sadoveanu e cel mai pur arcuş al prozei româneşti. Moldova, toată Moldova, e vioara pe care cîntă Sadoveanu... Luna pe care o vezi răsărind la Agapia deasupra brazilor negri, cu lumina ei fecioară, e a lui Eminescu. Nimeni nu i-o poate lua. El o dăruieşte plină, de cîte ori răsare, lumii româneşti. Sadoveanu a dăruit României valea Moldovei şi lunca Siretului... E teribil omul acesta... Are ochii mici de elefant şi vede tot, nimic nu-i scapă. Am călătorit o dată cu el şi cu alţi amici pe Bistriţa cu plutele. Eram scandalizat ! Eu mă agitam ca un negustor de haine vechi care se tînguieşte, pe cînd Sadoveanu juca şah, pe Bistriţa. Nu se uita la nimic. Nu vedea nimic. Fierbeam ! Să-l auzi pe Sadoveanu la toance, în loc să urle, că spune placid : «şah la rege !» Ei bine,... peste o săptămînă îmi trimitea o nuvelă pentru revistă. Văzuse tot... Nimic nu-i scăpase. Înghiţise Bistriţa, cu toance cu tot, pe cînd juca şah. Pînă şi un cuc, pe care-l auzisem cîntînd în timpul drumului, cînta în nuvela lui, «mirat», aşa cum cîntase în natură... Iar am ajuns la literatură ! Vezi... asta-i bătrîneţea : porneşti cu landaul de la Paşcani, şi-n loc să ajungi la Ceahlău, ajungi la Eminescu şi la Sadoveanu ! Pe lumea cealaltă — să zicem — cei

care au trăit se vor duce în rai ; cei cari au scris, în infern. Infernul... n-are miros de pucioasă și piatră arsă : are miros de cerneală și creion. E o foaie de hîrtie plană, cît planeta Venus, pe care scriitorii au devenit instrumente de scris. Asta-i tortura ! În vecii vecilor vor scrie fără odihnă... Dar oricum, parcă tot e mai plăcut decît să asculți în paradis predicile sau anecdotele cutărui om politic, să fii manuscrisul Gheenii, ordonanța penei lui Voltaire..." [1]

Drept vorbind, nocturnitatea lui Ibrăileanu, care putea să-și petreacă toată noaptea singur, scriind, sau stînd de vorbă cu un musafir, era o anomalie. Dar el se complăcea într-însa și o înfățișa intimilor ca pe o stare normală. La un cititor pasionat al lui Proust am putea bănui și o ușoară poză, puțin snobism. În fond, intelectualul are nevoie de liniște, și viața de cenobit e o urmare a așezării la masa de scris. Cine nu se închide în casă, în turn, acela nu se poate concentra ; iar insomnia e boala oamenilor cu gîndirea mereu activă.

De mai demult, Ibrăileanu își amenajase un interior, decorîndu-și camera de lucru în chip simbolic : „În mijloc, imaginea reconstituită a unui antropoid, la dreapta, chipul angelic al Juliettei Récamier și la stînga figura cu ochii clari ai lui Anatole France. De o parte și de alta a brutei ancestrale, suprema debrutalizare plastică și suprema debrutalizare intelectuală." [2] Mod de a arăta vizitatorilor sensul preocupărilor lui. Propriu-zis criticul era un sociabil, cum altădată se numise, dublat de un moralist. Cugetările din volumul

---

[1] Ionel Teodoreanu, *op. cit.*

[2] G. Ibrăileanu, *Anatole France (Cîteva reflecții)*, în *Viața românească*, 1924, nr. 10, p. 141—153.

Privind viața sînt cam din acest timp. Și el scrie acolo : „Nu te certa cu viața. Nu fi o ființă abstractă ! Frecventează societatea, petrece, glumește, joacă cărți, bea, ia-ți o amică, ori, dacă nu se mai poate, fă ceea ce se zice că făcea Sainte-Beuve prin coridoare cu personalul de serviciu de sex. Nu te certa cu viața, nu face pe cimpanzeul abstract !"

IBRĂILEANU ȘI FEMEIA

Fost-a Adela din romanul cu același nume al lui Ibrăileanu un personaj real ? Pusă în acești termeni, problema e delicată și aparent iritantă. Este oare posibil a găsi tuturor întîmplărilor din roman un substrat real ? Există oare în geneza operei un punct de incitație, un nucleu formator ?

Cine este așadar inspiratoarea valoroasei ficțiuni ? Prin 1922—1923, 1923—1924, Ibrăileanu avea ca asistentă pe o licențiată în Latină, dar care urmase de asemenea Româna și Filozofia, Olga Tocilescu. Cum va fi reușit aceasta să ajungă ajutoarea profesorului la catedră e greu de spus. Fapt este că încă din liceu (la „Oltea Doamna", în Iași) se remarcase ca o elevă eminentă. Măritată după terminarea Facultății cu un ofițer, Bunescu, nu avusese noroc în cămin și după un an-doi de căsnicie divorțase. În 1923 avea 27 de ani.

Curios este că studenții și studentele din acea vreme n-au avut nici un fel de suspiciuni față de profesorul lor, în vîrstă, de altfel, de 52 de ani. Colegii, în schimb, își aduc aminte vag de cîteva scene. „Era într-o seară de primăvară timpurie, în sala unei vaste berării elegante, de care dispunea centrul Iașului, acum 15—20 de ani — memorează, de pildă, Ion Petrovici în 1940. Eu mă aflam de mai mult timp acolo, în societatea unor amici, cînd — minune ! — apăru Ibrăileanu, în compania asistentei sale de Universitate... S-au așezat în boxă, unde li s-a servit masa... Spre miezul nopții, sala începuse să se răcorească, iar Ibrăileanu va fi simțit nevoia să-și pună o haină pe umeri. S-a săltat de la locul său, însă nu pentru a-și lua propriul său palton, ci jacheta asistentei, cu care și-a învelit spinarea, reașezîndu-se liniștit. Am fost înduioșat de acea exhibiție nepăsătoare a unui gînditor cu inima de adolescent și care în momentele acelea se va fi crezut mai mare decît dacă ar fi îmbrăcat o purpură împărătească..." [1]

Dar dacă un astfel de eveniment, banal desigur, mai putea fi trecut cu vederea, altele, tot atît de inofensive, stîrniră în curînd proteste. Timp de mai bine de zece ani, Giorge Pascu, faimosul debitor de cancanuri, n-a putut să uite că „D. Ibrăileanu se juca de-a amorul în fața familiei (soție și fată mare), în fața studenților (amoreza era chiar asistenta lui la seminar) și în fața întregului oraș, cu supeuri la restaurant și plimbări cu moscal la Copou" [2].

Profesorul se plimba însă și cu alții în trăsură, de pildă cu Ștefana Velisar (doamna Lily) și Ionel Teodoreanu, cu care mergea acum în chip obișnuit vara la Agapia. Într-o astfel de împrejurare, sentimentalul Ibrăileanu ar fi oprit echipajul spre a asculta un cîntec vechi intonat pe o stradă de un minavet. Surprins cu o asemenea emoție, el ar fi explicat zîmbind, după ce și-ar fi umezit ochii :

---

[1] G. Călinescu, *art. cit.*

[2] G. Pascu, *Canibalismul fracmasonilor de la Facultatea de Litere din Iași* și *Francmasoni antiiorgaliști*, în *Revista critică*, 1934, nr. 2—3, p. 152—159 și 166.

— N-am ascultat muzica, domnule Teodoreanu. Am revăzut orașul copilăriei și tinereții mele, Romanul. Ce-a mai rămas ? [1]

Încă din toamna lui 1924, Olga Tocilescu nu mai era asistentă. Dîndu-și probabil seama că într-un oraș ca Iașii epoca aventurilor romantice trecuse, își lua în primire un post de profesoară la Tîrgul-Mureș, unde se mărita pentru a doua oară cu un magistrat Mavrodineanu. Înaltă, zveltă, cu un profil de medalie, această femeie inteligentă și cultă n-a fost lipsită de succese printre bărbați. Era urmărită însă de fatalitate, căci al doilea soț muri, nu peste mult, la Brașov. Legătura spirituală cu Ibrăileanu fu mai trainică.

E cazul dar să ne oprim puțin asupra acestui „amor". Mai întîi, Ibrăileanu trecea prin faza cînd bărbatul începe să se prefacă pe nesimțite din actor în spectator liniștit, gustînd dragostea nu numai în înfăptuire, ci, și mai cu seamă, în imaginație. La această etapă, pasiunile mari vin adesea sub forma unui simplu capriciu, la început, pentru a deveni apoi furtunoase. Consecință a unei îndelungate refulări, nevoie de ieșire din cotidian ? Cu astfel de explicații am aluneca într-un domeniu de mult interzis. Iubirea este pentru Ibrăileanu antidotul morții, sentimentul care singur poate îndepărta din conștiința trează imaginile terifiante ale actului final. Căci în vreme ce corpul se șubrezește și ca orice materie se supune lent legilor neîndulpecate ale firii, sufletul are nevoie de un reazim pentru a mai ține nestinsă voința de a trăi.

Dincolo de micile peripeții, apare clară concepția lui despre iubire și felul de a privi femeia. Ce este amorul, dacă nu instinctul de perpetuare a speței, acel îndemn de viață ieșind din adîncuri și prin care alungăm pentru o clipă teroarea că într-o zi vom sta cu mîinile pe piept ? „Dacă amorul ar fi provocat de frumusețea femeii, de inteligența ei, cum profesează filozofii idealiști, mai mult sau mai puțin castrați din natură ; ori de «comuniunea dintre suflete», cum susurează androginii și ginandrii (Traducere liberă : «Scumpă amică, sufletele noastre comuniază. Așadar, dezbracă-te !») — salvarea ar fi posibilă —, scrie cu deznădejde îndrăgostitul care voia să se smulgă de sub imperiul vrăjii. Dar amorul nu este entuziasm estetic și moral. Sublimitățile astea cloerotice n-ar putea explica tirania și demența lui. El este cu totul altceva. Este faptul fundamental al existenței, voința de a trăi, sau, mai bine, de a nu muri (ceea ce, deși pare același lucru, e cu totul altceva). În strigătul de iubire, bărbatul cere femeii ajutor împotriva morții. De aceea «amorul e tare ca moartea». De aceea nemilosul lui egosim în doi. De aceea senzația fără nici o analogie a realizării lui. De aceea posibilitatea imaginilor voluptoase de a ține piept în conștiință imaginii înfiorătoare a morții. De aceea absolvirea minciunii, coruperii servitorilor, efracției, crimei, cînd au de scop posesiunea femeii iubite — conștiința umană recunoscînd astfel că drepturile vieții primează pe ale moralei și societății. De aceea provocarea unuia prin altul a sentimentului pentru femeie și a sentimentului pentru natură : eternitatea splendidă a universului exasperînd în om conștiința obscură a vremelniciei lui... Voința de a nu muri, exprimată în fiecare zîmbet, în fiecare inflexiune a vocii, în fiecare gest al celor

[1] Ionel Teodoreanu, *Masa umbrelor*, *op. cit.* ; Grigore Botez și Mihai Bordeianu, *Scrisori din Arhiva Ibrăileanu*, în *Iașul literar*, 1963, nr. 10, p. 65—68.

doi, ştiinţa a identificat-o în elementul etern, — plasma originară — *viaţa în sine*, pe care natura a reuşit s-o creeze cu sforţări de miliarde de ani, şi acuma vrea s-o păstreze cu orice preţ. Individul — viscerele, creierul, nervii, muşchii ; «viaţa vegetativă şi de relaţiune» — e un simplu mijloc pentru un scop, e servitorul elementului etern, e destinat să-l păstreze şi să-l transmită din generaţie în generaţie, pînă la stingerea soarelui."

Toate iubirile lui Ibrăileanu (Estella, Otilia, Elena) şi cu deosebire ultima au fost platonice. Dar acest om veşnic tînăr avea oroare de „platonism". „Foamea selectivă de femeie, numită impropriu şi aproape în derîdere iubire — nota el cu ironie —, este întoarcerea la animalitate, este, gîndind bine, o impulsie sinistră" şi „în momentul suprem al iubirii, femeia are în braţele ei un pitecantrop". „Admiraţia, unicizarea, idealizarea — mitul creat de inteligenţă şi imaginaţie pe instinctul brut — acopăr realitatea cu un maldăr de flori, şi atîta tot."

Atunci cum de se lăsa tocmai el prins în mrejele mistuitoarelor amăgiri ? Cum a fost cu putinţă pentru un spirit deprins să gîndească atît de rece (după nemiloasele principii ale lui Darwin şi Schopenhauer) să se lase încăodată şi încă la o vîrstă destul de înaintată antrenat de „iubire". (Iubirea, oricît de nevinovată a lui Ibrăileanu, a dezlănţuit totuşi o dramă în familie. Soţia, alarmată, a încercat să plece la Hotin, la o soră, apoi, întîmplîndu-i-se un accident, s-a întors. Abia mai tîrziu şi-a dat seama că relaţiile dintre profesor şi Olga Tocilescu erau sincere, dar neprimejdioase.)

Fericirea — spunea mereu Ibrăileanu — stă în puterea de a te iluziona, de a te înşela pe tine însuţi, pentru că în generalitatea ei viaţa e un

şir de suferinţi. Şi cum el avea — de la patru ani ! — vocaţia dragostei, n-a căutat niciodată să se sustragă ispitelor erotice. Cu atît mai mult n-a fugit de iubire în momentul cînd crainicii terifici ai morţii se apropiau. Avantajul lui era acum de a rămîne în sfera curatei contemplaţii, nealterate de carnalitate. În flacăra unei pasiuni imateriale, Ibrăileanu îşi regenera sufletul ameninţat de invazia descurajatoare a bătrîneţei.

Va fi găsit oare el în Olga Tocilescu întruparea unui anume ideal feminin ? Cert este că nu frumuseţea ei l-a atras, căci, după propriile lui vorbe, „de cele mai multe ori n-o iubeşti pentru că are calităţi, ci are calităţi pentru că o iubeşti". Iubirea lui fiind „un apetit de sclavie", e sigur că îl ademenise temperamentul ei, acel „nu ştiu cum şi nu ştiu ce". „Feminitatea — filozofează în alt loc, de altminteri —, *agitat molem*. Fiinţa neutră, problematică, inofensivă, fata mică de zece ani, în unghiuri drepte ori ascuţite, cu două beţe în loc de picioare, dizgraţioasă la figură, devine adesea la cincisprezece izvor de seducţii roind din formele rotunzite, din reliefurile ce se anunţă, din enigmaticul «da şi nu» inconştient încă al figurii, din încreţiturile rochiei, din atitudini pasive şi cu atît mai imperative — seducţii care lipsesc adesea femeilor frumoase, «reci», cum spunem noi, lipsite de «vino-ncoace», cum spune poporul, expresii care indică deficitul acelui principiu vital nou care a operat la pubertate mai puternic în fata mică, dizgraţioasă, decît în cea frumoasă, supraîncărcîndu-l de electricitate feminină. Amorurile inspirate de aceste femei — de obicei tiranice pînă la degradarea bărbatului, fiindcă nu sînt provocate şi de impresii estetice, ci numai de cauze biologice — sînt privite ca

nişte nebunii, iar poporul le crede datorite farmecelor şi vrăjilor."

Adevărat e prin urmare că nu femeia distantă şi superioară, întruparea unei frumuseţi glaciale — obiect mai mult de adoraţie mistică —, este idealul lui, ci „nimfa cu păr castaniu de optsprezece ani la faţă şi douăzeci şi cinci la trup", femeia „picantă" şi puţin impertinentă, care „ştie să-şi ascundă totdeauna jocul" şi a cărei forţă de atracţie e „misterul". Ibrăileanu e un senzual conştient că „poţi fi mai frumos decît în tinereţe chiar cînd ai şaptezeci de ani", cu condiţia să nu fii ridicul. În fond, acesta e un fel de a spune că îndrăgostitul cînd iubeşte într-adevăr nu mai are vîrstă...

Cu toate acestea, poziţia lui socială ne împiedică a presupune că s-a putut gîndi, trecut de 50 de ani, să se separe de soţie pentru a lua în căsătorie pe Olga Tocilescu, cum credeau cercurile atotştiutoare din Iaşi. Faptul că nu se sfia să apară pe-alocuri în intimitatea asistentei e un indiciu de onestitatea lui. Cît de lipsite de temei ar fi bănuielile de infidelitate conjugală!

Mai greu de înţeles este cum a putut să convieţuiască Elena Ibrăileanu mai departe cu un soţ a cărui inimă se înstrăinase. De o rară distincţie spirituală, ea şi-a dat osteneală să priceapă schimbarea întîmplată pe neaşteptate în sufletul lui. Putea fi vorba de o ruptură definitivă? Dar el era un om trecut, incapabil să mai pună bazele unui nou cămin, bolnav chiar şi pe deasupra cu o sumă de curiozităţi. Avea nevoie mai degrabă de o infirmieră, decît de o femeie pur şi simplu. În astfel de condiţii nu ar fi avut pentru ce să-l părăsească. Şi apoi, ce era Olga pentru Ibrăileanu decît o nălucire, iluzie că mai este o dată tînăr?

A-i distruge această amăgire a lui însemna poate a-i scurta zilele...

După plecarea Olgăi la Tîrgul Mureş, profesorul reintră în singurătatea lui. Recitea acele nemuritoare pagini de dragoste din marii creatori şi Ana Karenin, Manon, Bimmala lui Tagore, Irena, Gemma, Asia şi Liza lui Turgheniev, Odetta şi Albertina lui Proust, Tess of the d'Urberville a lui Hardy, Madala Grey a Clemencei Dane, eroinele lui Galsworthy, Mèlisanda lui Maeterlinck, Saşa Comăneaşteanu erau necontenit subiectele lui de vorbire. Cînd aducea vorba despre ele, gesturile-i deveneau „de catifea, ca ale fluturilor de noapte, cuvintele, de un lirism evlavios, culegeau conturul celei evocate, ca o vale dintre munţi cu brazi lumina lunii". Tema cea mai vulgarizantă pentru bărbaţi: femeile, se convertise la el în prilej de observaţii morale, filozofice [1].

Într-un roman de Gleb Uspenki citi că eroina — drept răspuns la o propunere îndoielnică a soţului — „se înroşi". Pentru acest „se înroşi" lăudă cîteva zile cartea. Într-un roman de Turgheniev o fată îşi lipeşte obrazul îmbujorat de marmura mesei.

— Gestul acesta... făcea Ibrăileanu culcîndu-şi capul pe mînă [2].

Lui Ionel Teodoreanu i-ar fi vorbit în poarta casei un ceas despre rochia de bal a Anei Karenin din romanul lui Tolstoi, descriind-o în cele mai mici amănunte.

„Mult după miezul nopţii", Teodoreanu venea să-i citească pagini din romanul *La Medeleni*, pe care criticul le asculta urmărind numai viaţa (îl

[1] Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, *op. cit.*
[2] M. Sevastos, *Criticul G. Ibrăileanu*, *loc. cit.*

interesa îndeosebi Olguța) și protestînd la prisosul verbal al romancierului :

— Nu se poate, domnule Teodoreanu. Nu admit una ca asta pentru Olguța noastră.

Anumite pasaje prea metaforice i se păreau criticului superflue, ca și cum personajul ar fi fost îmbrăcat cu o rochie rău croită sau din cale-afară de lungă. Începea cearta :

— Domnule Teodoreanu, hai să ne judece Tolstoi.

Și după confruntarea cu *Ana Karenin* :

— Ei, ce mai zici, domnule Ionel.

— Fac apel la Lili.

— V-aștept pe amîndoi.

Cearta urma în altă noapte în trei :

— Doamnă Lili, nu-i ține partea. Ai să-l nenorocești, doamnă Lili !

Doamna Teodoreanu :

— Nu ești sensibil la frumusețe.

Ibrăileanu :

— *Eu* nu-s sensibil la frumusețe ? Doamnă Lili, de ce nu ești domn, să te provoc la duel ! [1]

Recunoștea însă într-o scrisoare incapacitatea lui de a vedea altfel lumea decît aforistic, concedînd lui Ionel Teodoreanu simțul poetic :

„Caisele sînt aproape coapte. Copacii sînt foarte frumoși. Merită cel puțin 33 de metafore. Eu sînt incapabil să fac vreuna. Cel mult aș putea să le dedic cîteva... maxime.“ [2]

Prins în conjunctura unei întîmplări, omul cel mai cast, întruchiparea eticii casnice, nu putea să

[1] Ionel Teodoreanu, *Masa umbrelor, op. cit.*
[2] G. Călinescu, *Cronicile optimistului*, București, 1964, p. 137.

nu ajungă erou de roman. Încă din 1925, *Adela*, care, cu titlul inițial, *Olga*, urma să apară postum, era gata, și prietenii avură atunci ocazia de a asculta incomparabila poveste de dragoste... „Acum vreo treisprezece ani — notează Sevastos în 1937 —, Ibrăileanu m-a invitat să-mi citească romanul. M-am dus la el pe la șase dimineața. Ședea într-o casă în mijlocul grădinilor. Fluierau grangurii și miroseau florile de pe copacii ninși.... Am ascultat romanul cu emoție. Cînd autorul a rostit ultimul cuvînt, ochii mei erau în lacrimi. Iar glasul mi se înăbușise. Am plecat repede — fără să-i spun un cuvînt, cu această dovadă mută de adîncă admirație.“ [1]

Doctorului Mironescu însă romanul i se păru prea gingaș. Voia ca Emil Codrescu „s-o fi pișcat“ măcar o dată pe Adela, ca la el la Tazlău. Pe doctorul N. Lupu îl scandaliza numele eroinei :

— Cum ? Adela ? Ai înnebunit ? — îi spunea el lui Ibrăileanu. Adela ținea o locantă pentru studenți. E ceva comun, banal, ordinar... Trebuie neapărat să-i schimbi numele...

— Să mă mai gîndesc... zicea și Ibrăileanu, cuprins de îndoieli.

O pledoarie împotriva numelui Adela a făcut, citind romanul în manuscris, și G. Călinescu :

„Am avut bucuria să citesc romanul dvs. *Adela*. Aștept cu nerăbdare apariția lui, căci, ierte-mi-se îndrăzneala prezumțioasă a decretării, este unicul nostru roman de analiză pură a dragostei și o carte de mare ascuțime în analiza idealismului și pudoarei virile. Titlul *Adela* însă nu merge. De ce ?

[1] M. Sevastos, *Comemorarea lui G. Ibrăileanu*, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 856, din 2 mai 1937, p. 26.

Pentru că numele este trăsura de unire între valoarea absolută și valoarea relativă a unei cărți. Din punct de vedere absolut, numele e indiferent, dar pentru cititorul român *Adela* nu exprimă, sau mai bine-zis nu sugerează pe eroină.

Toți cei care au auzit de acest nume — comun în Moldova — au fost rău impresionați. Sevasta, Ecaterina, Eugenia sînt nume reale, e drept, dar nu sugerează. Fanny era însă o mîngîiere, un cognomen pentru o fantasmă ! Un nume de acesta abstract și mîngîietor este de trebuință !"[1]

Ibrăileanu a fost nevoit de a schimba numele inițial al personajului său (care era al Olgăi Tocilescu), deoarece îl întrebuințase și Ionel Teodoreanu. Oricum ar fi, acesta a luat parte de asemenea la o lectură a manuscrisului, ce ar fi făcut pe soția sa să exclame :

— Asta nu se poate ! E literatură ! fără ca Tolstoi să poată veni în ajutorul lui Ibrăileanu.

Tolstoi era — susține Ionel Teodoreanu — autoritatea supremă la care Ibrăileanu recurgea în asemenea chestiuni. Pentru traducerea unui articol de Gorki despre Tolstoi, criticul i-ar fi dat romancierului „din vechea sa pungă" suma destul de însemnată de cinci mii de lei[2].

Există, pe cît se pare, scrisori care ar putea lungi acest capitol. Nu sîntem încă în posesia lor, și afară de asta ne sună în urechi o cugetare a lui Ibrăileanu (apărută la 24 februarie 1919 !) cu acest conținut : „Nu-ți sînt scumpe încrețiturile de pe

[1] G. Călinescu : *O scrisoare inedită din arhiva Ibrăileanu*, publicată de Grigore Botez și M. Bordeianu, în *Viața românească*, 1965, nr. 6, p. 185—186.

[2] Ionel Teodoreanu, *op. cit.*

fruntea și de la ochii femeii tale ? Gîndește-te bine că încrețiturile astea s-au făcut în lunga voastră tovărășie de griji și de nevoi. Gîndește-te bine că ele sînt semnul că se apropie vremea cînd tu și tovarășa ta aveți să vă despărțiți pentru totdeauna. Gîndește-te că asta e fata rîzătoare pe care o așteptai cu pieptul înfrigurat în nopțile de vară."[1]

[1] G. Ibrăileanu, *Privind viața*, București, 1930.

„ACCIDENTUL" EMINESCU

Deși nu poate fi vorba de limite precise în timp, anumite izvoare ne lasă să înțelegem că Ibrăileanu intră de acum într-o perioadă cînd lupta dintre spirit și materie se intețește, omul fiind numai o conștiință lucidă care dezbate marele proces al existenței.

În iulie 1924 mai făcu parte dintr-o comisie compusă din Mihail Sadoveanu, Jean Bart și Iosif Nădejde, care decernă premiul de 50.000 de lei, instituit de ziarul *Dimineața*, la un concurs literar, romanului *Cucoana Olimpia* de Lucia Mantu. Dibuia mereu scriitori noi, activitate plină de deziluzii cîteodată.

— De douăzeci și cinci de ani îi caut pe scriitori de talent, cum caută femeile găinile de ouă — spusese într-un moment de enervare [1]. Se mișca însă foarte greu din Iași. Numai vara, pe timpul arșiței, continua să se ducă la munte spre mănăstiri. Toamna, silueta lui fantomatică, înfășurată în pelerina-i neagră, se distingea din nou printre oameni, strecurîndu-se vesperal spre Facultate, unde cursurile cu el păreau niște vecernii. Căpătase tot

[1] Max, *G. Ibrăileanu*, în *Lumea, bazar săptămînal*, nr. 2, din 9 noiembrie 1923, p. 17.

mai mult înfățișarea unei păsări de noapte, fîlfîind fricoasă din aripi și clipind înspăimîntată de apropierea lămpii. Pe drum nu vorbea cu nimeni și chiar prietenilor din tinerețe le dădea mîna înmănușată fugitiv, punînd o distanță enormă între el și semeni. Devenise admirator al lui Nietzsche, dar numai al apolinicului. Întîlnind pe Savin cel iubitor de chefuri din adolescență, îi spune : „Dacă veselia ta îți vine pentru că ai băut ceva, te fericesc că mai poți face acest lucru, dar dacă n-ai băut, atunci ești un prost, căci numai proștii sînt veseli" [1].

Cursurile aveau loc de două ori pe săptămînă, lunea și miercurea, de la 6—7, vineri între 17—$19^1/_2$ fiind seminar. Asistent era acum Constantin Stănescu [2]. Indicații despre materiile predate nu sînt, dar probabil că făcea vreuna din cele trei epoci (Conachi, Alecsandri, Eminescu). Articolele mai mari din 1925 (*Influențe străine și realități naționale, Evoluția literară și structură socială*) conțin idei generale din cursuri. La consiliile profesorale nu venea, și registrele ni-l dau absent de 5 ori [3].

Ca să pătrunzi în această vreme la Ibrăileanu acasă era aproape o imposibilitate. Oficial, profesorul nu primea niciodată. Rareori cîte un prieten se strecura pe din dos. Odată intrat în birou însă (masă încărcată de manuscrise, două scrumiere mari, pline cu mucuri de țigări, rafturi de cărți răvășite în jurul pereților), musafirul se găsea în fața aceluiași fermecător *causeur*. Profesorul înce-

[1] N. Savin, *op. cit.*

[2] Universitatea din Iași, *Anuarul anului școlar 1925—1926 ; „Viața românească"*, Iași, 1927, și *Anuarul pe anii 1926—1927 și 1927—1928*, Iași, 1929.

[3] G. Pascu, *Universitatea din Iași grav bolnavă*, V, *Administrația*, în *Revista critică*, nr. 4, din dec. 1935, p. 198.

pea să vorbească despre scriitorii preferați : Anatole France, Shakespeare, Racine, Balzac, Eminescu, Proust cu aceeași vervă scînteietoare.

„— Impresia pe care o au contemporanii că literatura e în secetă — răspundea în legătură cu pretinsa criză literară — se datorește și unui fenomen de perspectivă : Scriitorii «mari» niciodată nu sînt așa de mari pentru contemporani ca pentru posteritate... Scriitorii mari... sînt totdeauna în trecut. Și cum trecutul e foarte lung în raport cu prezentul, comparația este zdrobitoare și cantitativ, nu numai calitativ, căci fără să voim noi comparăm prezentul cu trecutul... În vremea lui Caragiale, Vlahuță, Delavrancea, Coșbuc, Duiliu Zamfirescu, Maiorescu, Gherea, exista, pentru contemporani, secetă literară. Acești scriitori nu erau pe-atunci «marii» scriitori de azi. Înaintea lor fusese Eliade, Cîrlova, Alexandrescu, Alecsandri, Kogălniceanu, Bălcescu, Negruzzi și toți cei cîntați de Eminescu în *Epigonii*, scriitori glorioși — cu atît mai mari, cu cît nu prea erau citiți, — și acum, în vremea lui Caragiale era «secetă» — și doar producția acestei epoci era, în sine, una din cele mai estetice din literatura română. Azi nici un scriitor nu are prestigiu de semizeu — nici chiar d-l Sadoveanu (d. Sadoveanu scrie mereu, îl vedem pe uliță etc., e un om). Eu socot că în acest moment cînd avem scriitori ca Sadoveanu, Patrașcanu, Cezar Petrescu, Jean Bart, Rebreanu, d-na Papadat-Bengescu, Ionel și Al. O. Teodoreanu, Agîrbiceanu, Lucia Mantu, Brăescu, d-ra Stahl, Gib Mihăescu, Aderca, Mironescu, Arghezi, Topîrceanu, Blaga, Codreanu, Minulescu, Philippide, Otilia Cazimir, Pillat, Maniu, Crainic, Demostene Botez și alții nu sîntem în secetă literară... Firește azi

n-avem un poet ca Eminescu. Dar Eminescu este un accident"...[1]

Despre o parte din acești scriitori (Sadoveanu, Jean Bart, I. I. Mironescu, Mihai Codreanu, Ionel Teodoreanu, Demostene Botez), Ibrăileanu se ocupă în volumul *Scriitori români și străini*, apărut prin decembrie 1926. „Accidentul" Eminescu urma să fie studiat în mod special.

Ibrăileanu a întreținut în orice caz cultul lui Eminescu pînă la studiile lui G. Călinescu, pe care le-a încurajat (primele capitole din *Viața lui Mihai Eminescu* au apărut în *Viața românească).* Că a prețuit, după cîte se spun, și scrisul lui Cezar Petrescu, în timp ce față de Rebreanu avea rezerve, rămîne unul din misterele gustului său. Prețuia pe Cezar Petrescu fiindcă era moldovean și la începutul activității sale elev al lui Sadoveanu ? E doar o bănuială. Era însă unul din intimii lui, din moment ce îi dădea însărcinarea să-i găsească gazde la mănăstiri, vara. La 11 iunie 1927, Cezar Petrescu îi raporta că nu putuse arvuni casa indicată, dar că găsise altceva mai convenabil. „Am răscolit eu toată mănăstirea. Am dat peste o casă care îndeplinește, cred, maximum de condiții, dacă nu va fi ascunzînd, poate, vreo meteahnă necunoscută de la prima vedere. E casa maicii Tecla Zăvoianu, unde d-ta ai mai stat 5 sau 6 ani. Patru camere, opt paturi, cerdac lung, bucătărie, izolare de casa maicii, totul boit și văruit de curînd. (Am intrat să văd casa pe punți de șindrilă, puse peste podeaua încă udă.) Prețul 10.000 lei, plus taxele, care rămîn în sarcina chiriașului și al căror quantum nu-l cunosc, depinzînd de un calcul misterios, pe care nu l-am

[1] Demostene Botez, *De vorbă cu G. Ibrăileanu*, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 269, din 31 ianuarie 1926, p. 1.

putut încă descoperi. Dă : farfurii şi oale, n-are tacîmuri, prostiri şi plapome. Are 8 perne, saltele etc. Cred că n-are (am neglijat să întreb) feţe de perne. Restul, cu masa şi celelalte, se vor aranja uşor, odată ajunşi aici. Casa poate fi ocupată încă de pe acum, peste 3—4 zile, pînă se usucă boiaua şi se aranjează lucrurile. Cucoşul nu mai există. Cel puţin aceasta e afirmaţia pe jurămînt a maicii." [1] Răspunsul la astfel de detalii, aparent curioase, era cerut de Ibrăileanu, vilegiaturist extrem de original. Însărcinîndu-se el însuşi să caute o locuinţă la Agapia pentru familia lui Ionel Teodoreanu, Ibrăileanu expunea minuţios toate temerile. Sora lui Cezar Petrescu a venit la mănăstire cu febră tifoidă de la Iaşi. N-a stat cu fratele ei, dar a mers cu el în maşină. „V-am spus şi acest lucru. E vorba cum vă comportaţi dv. în asemenea caz. Aşa, de pildă, v-aţi sui în automobilul lui ?" Sfătuia pe soţii Teodoreanu să întrebe pe dr. Ciucă „dacă *hainele* lui Cezar Petrescu nu-s suspecte şi dacă hainele nu contagiază scaunele", avertizîndu-i, în plus, că la o colonie şcolară („dar *numai* acolo") au fost cazuri de scarlatină [2].

Rugat altă dată de soţii Teodoreanu să le găsească locuinţă la Agapia, Ibrăileanu întocmeşte un raport de o formidabilă scrupulozitate :

„După mature cugetări, am hotărît să-mi iau răspunderea următoarei soluţii : *v-am închiriat pe zece zile cu o mie de lei* două odăi bune... pe strada Principală (cea odioasă matale). Iată de ce am făcut aşa :

[1] Gr. Botez şi M. Bordeianu, *Două scrisori inedite ale lui Cezar Petrescu către G. Ibrăileanu*, în *Cronica*, I, nr. 5, din 12 martie 1966, p. 6.
[2] G. Călinescu, *Material documentar*, în *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor*, 1962, nr. 1, p. 178—179.

Pînă acum nu e liberă încă nici o casă, decît *două odăi* (din patru), la casa care ţi-a plăcut matale. Dar acolo mai are de stat un domn pînă la sfîrşitul lunei în a treia odaie, şi maica în a patra odaie pentru tot timpul. Acolo nu dădea aceste două odăi decît *pentru tot timpul* (cu 7.000 lei). M-am gîndit : 1) Luînd aceste odăi, rămîneţi angajat pentru tot timpul. 2) Staţi cu un domn străin. 3) Staţi cu maica. 4) Rămîneţi numai cu două odăi. 5) Departe de masă. 6) În septembrie, singurătate, nopţi tenebroase — poate începe o sfială la mata. 7) E un zvon că maica ar fi *«poitrinaire»*.

Cu soluţia mea — în cele zece zile aveţi cînd căuta casă *înşişi dumneavoastră* ! E timpul cînd pleacă lumea. Mia de lei pe cele zece zile va renta : pe la 20 august veţi găsi ieften pentru septembrie.

Luni, cele 2 odăi sînt libere — pentru casa cea pentru 10 zile.

Are patru paturi.

Are 2 oghialuri.

Are farfurii, pahare, tacîmuri, lampă, lighene.

Să aduceţi linguriţe." [1]

Stîngaci în practica măruntelor convenţii micburgheze, Ibrăileanu nu găsea altceva mai potrivit spre a răspunde lui Ionel Teodoreanu la mare decît o ilustrată înfăţişînd palatul imperial din Pekin :

„Iubite prieten, neavînd un peisaj terestru, şi anume ieşean, ca să dau replică peisajului dumneavoastră maritim, am scos dintr-o veche colecţie de «ilustrate», de acum douăzeci de ani, această carte poştală." [2]

În 1927, Ion Minulescu, atunci director general în Ministerul Cultelor şi Artelor, îi transmise o

[1] G. Călinescu, *Chitanţa creatorului*, în *Contemporanul*, nr. 21, din 25 mai 1956, p. 1.
[2] G. Călinescu, *art. cit.*

adresă din partea ministrului Alexandru Lapedatu prin care era invitat să scrie o prefaţă şi să controleze textul poeziilor lui Eminescu, pentru o ediţie de lux [1]. Ibrăileanu primi oferta şi se consacră studiilor eminesciene cu atîta zel, încît în iunie 1927 nu ţinu nici un examen la facultate [2]. Studenţi, scriitori, profesori fură mobilizaţi de el în vederea descoperirii publicaţiilor rare unde Eminescu tipărise. G. Zane fu trimis la Galaţi ca să cerceteze biblioteca „V. A. Ureche", unde spera să găsească un album al Societăţii de studenţi Unirea din 1886, în care apăruse poezia *Nu mă-nţelegi.* Întîia oară albumul nu fu însă găsit, şi Ibrăileanu era „disperat" [3]. Deoarece unii rămîneau miraţi de atîta meticulozitate, el răspundea :

— Apoi bine, d-le, face (să cauţi albumul), căci Eminescu e atît de mare !

Misiunea găsirii lui i se încredinţă apoi în mod special unui student. De cîte ori acesta venea la Ibrăileanu, era întrebat :

— Albumul literar ?

Şi dacă răspunsul era negativ !

— Atunci nu mă interesează ceea ce-mi vei spune !... Adu-mi Albumul literar ! Dau o avere pe el !

---

[1] I. Minulescu, *Rînduri pentru G. Ibrăileanu*, în *Viaţa românească*, 1936, 4—5, p. 66—67. Cf. *Ion Minulescu şi editarea clasicilor români* (scrisorile lui Minulescu către Ibrăileanu publicate de Gr. Botez şi M. Bordeianu), în *Cronica*, I, nr. 10, din 16 aprilie 1966, p. 7.

[2] G. Pascu, *Universitatea din Iaşi grav bolnavă. Batjocura de cursuri şi examene*, în *Revista critică*, 9, 2—3, din sept. 1935. *G. Ibrăileanu*, p. 138—139 ; *Ore neregulate*, p. 151 ; *Examene*, p. 155—156.

[3] Lucian Predescu, *D-l prof. G. Ibrăileanu*, în *Moldova literară*, 1929, nr. 5—6, p. 27—28.

În sfîrşit, după noi investigaţiuni, studentul găsi la Galaţi, în vacanţa de Crăciun (1927), albumul şi comunică recomandat criticului la Iaşi poezia *Nu mă-nţelegi.* Ca să nu fie mistificat, Ibrăileanu mai ceru încă o copie. Acelaşi student fu trimis apoi la Academie pentru a transcrie diverse alte manuscrise după minuţioase indicaţii, păstrate şi astăzi într-un caiet de 24 de file [1]. Mult ajutor dădu şi Constantin Botez. Singur Ibrăileanu nu s-a dus la Academie niciodată. Cerea manuscrisele la Iaşi. Ruga totodată pe Artur Gorovei să dea de urmele fiicei Veronicăi Micle, Valeria Sturza, pentru chestiuni de ordin biografic [2].

Afară de obligaţiile strict profesionale, nu pierdea de loc timpul pe străzi. Chiar la Universitate îşi făcea numai cursul, evitînd cancelaria şi discuţiile de acolo. În anul 1927—1928 n-a participat decît la două consilii, absentînd la celelalte şase [3]. Într-o odaie cu storurile pe jumătate scoborîte, într-un aer vînăt de fum de tutun, zile întregi acasă, rupea orice contact cu lumea dinafară. Năpădit de muncă şi terorizat de apropierea sfîrşitului, Ibrăileanu lua un aspect de filozof alchimist în căutarea elixirului vieţii :

„— Eşti fericită... Ştii că ai inimă, că ai creier, că ai stomac, ştii fiindcă ai învăţat anatomia, spune el Otiliei Cazimir, stăpînit neîncetat de gîndul morţii. Dar nu le simţi : asta e tinereţea, asta e fericirea, — fericirea adevărată, fericirea inconştientă de animal sănătos. În ziua cînd simţi

---

[1] Lucian Predescu, *Cum se creează o ediţie critică, sau dl. G. Ibrăileanu*, în *Moldova literară*, 1931, nr. 2—3, p. 1—4.

[2] *Artur Gorovei către G. Ibrăileanu*, scrisori publicate de M. Drăgan, în *Iaşul literar*, 1964, nr. 12, p. 86—87.

[3] G. Pascu, *art. cit.*

mecanismul intim al trupului, cînd începi să trăiești aplecat cu teroare asupra ta însuți, atunci s-a isprăvit cu viața. Atunci începi să mori..."

Și Ibrăileanu, murind cîte puțin, prizonier al suferinții, se plimbă nervos prin cameră, fumează îngrozitor, își rîde lui însuși sarcastic, e dornic de vești și cancanuri, de intrigi din tumult :

„— Taci ? Tare-mi pare rău că nu ești mahalagioaică, — măcar oleacă. N-ai idee cum m-ar distra să-mi spui că madam cutare (pe care n-o știu) își înșeală bărbatul (pe care nu-l cunosc) cu tînărul ofițer (de care habar n-am). Tare-aș vrea să știu cine se însoară în tîrgul ăsta și ce zestre ia, ce logodnă s-a stricat, cine a mai divorțat... Asta-i viața, Otilia :... restul e literatură." [1]

Totuși el prefera să facă literatură și să rămînă în casă. Aprobîndu-i-se un concediu mai îndelungat, nu ținu nici un examen în iunie 1928 [2], vara fugind la Văratec. În urma unui proces cu doctorul I. Tănăsescu asupra imobilului din strada Coroi, își cumpără o nouă locuință, în Fundacul Buzdugan nr. 8, și se mută acolo. Din ulița Păcurari, urcai niște scări de piatră pe o stradelă îngustă, unde cînd ploua, vara, se povîrnea un torent de noroi. Din stradelă, o cărare te aducea pînă la poarta de scînduri scundă și atîrnată într-o parte. Mergeai apoi printr-o curte largă, și o potecă șerpuită te conducea la locuința încăpătoare altădată, cu marchiză la intrare și felinar în colț, a lui Ibrăileanu. Bombardamentele au avariat-o în 1944, ulterior fiind demolată. Pe vremuri însă locuitorul își deschidea în noapte ferestrele, și un aer crud de livadă năvălea în încăperi o dată cu cîntecul privi-

[1] Otilia Cazimir, *art. cit.*
[2] G. Pascu, *art. cit.*

ghetorilor. Numai ziua ferestrele rămîneau mereu zăvorîte. În amurg „boierul" mai putea fi găsit încă în pat. Dormea sub pază severă, și cine ar fi vrut să-l trezească la un ceas așa de nepotrivit era întîmpinat de soția „Lența", care, tăcută, cu degetul la buze, șoptea :

— Vorbește, te rog, încet, că doarme Ibrăileanu...

— Doarme spre sară ?

— Da... Acuma a ajuns cu somnul de la unsprezece dimineața pînă la șase seara.

— Nu se simte bine...

D-na Ibrăileanu dădea numai din cap.

— Nu se trezește în nici un caz la ora asta ? Nu-l pot vedea ?

— În nici un caz. Chiar mai înainte a izbutit să ațipească. De aceea te-am și rugat să vorbești încet... Prietenii vin să-l vadă seara tîrziu... Atunci... e mai bine dispus, după somn și are chef de vorbă. Stă la sfat, mănîncă ceva, citește.

— Și dumneavoastră duceți același regim ?

— M-am deprins. De-o viață întreagă... [1]

Avea obiceiul de a deschide fereastra și a întreba oaspeții dacă peisajul seamănă cu acela din poeziile lui Eminescu. „Într-o noapte mai de mult — povestește chiar el —, stăteam de vorbă cu doi prieteni tineri și, la un moment, ne-am dus la un geam, care dădea în grădină. Era o noapte cu lună feerică, un verde din alte lumi, diluat în aerul rece. Frapați și plini de Eminescu, cei doi prieteni s-au gîndit, fără cuvinte, la dînsul. «De data asta nu-i ca-n Eminescu», au gîndit amîndoi tare, căci într-adevăr era prea altfel și, coincidență

[1] Valer Donea, *art. cit.*

curioasă, la ambii le-a venit în minte că noaptea aceea avea ceva din Edgar Poe..." [1] Altădată însă, cu pelerina pe umeri, Ibrăileanu își cheamă musafirul la geam și recită :

„— Domnule Teodoreanu, ascultă :

Să treacă lin prin vînt
Atotștiutoarea,
Deasupra-mi teiul sfînt
Să-și scuture floarea

— Auzi, domnule Teodoreanu : teiul sfînt." [2]

Apariția lui Ibrăileanu pe străzile Iașului în această vreme era o surpriză. Vorbea desigur numai despre Eminescu, marea lui problemă :

— Decorul pe care-l evocă poeziile lirice ale lui Eminescu — zicea el — e peisajul provincial : aceeași ulicioară, pe lîngă plopii fără soț... etc. Peisajul acesta nu amintește însă nici Vasluiul, nici Botoșanii. El aparține Iașului. Numai Iașul, cu zidurile lui vechi, cu grădinile lui bătrîne, cu aspectele sale pline de farmec aparte, i-a putut inspira bunăoară versurile acestea caracteristice (și aci repeta versurile din *Scrisoarea I)* :

Între ziduri, printre arbori ce se scutură de floare,
Cum revarsă luna plină liniștita ei splendoare !

Asta e o imagine din Iași — adăuga el — chiar dacă *Scrisoarea I* a fost scrisă aiurea, căci e știut că poetul a purtat-o în el multă vreme... E de notat de altfel că după prima sa așezare la Iași, — Eminescu a stat într-o cameră la Trei Erarhi, pe

[1] G. Ibrăileanu, *Creație și analiză,* în *Viața românească,* 1926, nr. 2—3.
[2] Ionel Teodoreanu, *op. cit.*

atunci încă mănăstire, înconjurată de ziduri groase, peste care se legănau crengile pomilor bătrîni... [1]

Amicii înșiși respectă acum liniștea lui Ibrăileanu și vin la el cu teama de a nu-l incomoda. Atît de completă e izolarea profesorului, încît pe seama ei circulă un adevărat mit. Prin 1929, reușind să pună la punct ediția Eminescu, i se acordă un premiu pe deplin meritat, răsplată neașteptată de el.

Cînd în aprilie 1930 primea un ziarist din București, mărturisea că de un an și jumătate „nu mai văzuse Iașul" [2]. De la Universitate era în concediu și după ce-și adunase în volum seria de cugetări *Privind viața* se ocupa cu retranscrierea romanului *Adela*. Îl mina însă vechea sa boală, pentru care fu nevoit să consulte medici în București. Întorcîndu-se de la un consult, el se opri o dată în Buzău, la Constanța Marino-Moscu. Încă de la sosire nu se simțea bine și fu sfătuit să se culce mai devreme. Docil, primi, dar după o oră era treaz și sună. „Alerg și-l găsesc palid — memorează scena aceasta —, cu fruntea brobonată de sudoare și întins pe patul nedesfăcut încă.

— Ți-i rău, ce ai domnule Ibrăileanu ?

— Nu mai pot respira, madame Moscu.

Îi dau în grabă apă de flori, și-l rog să s-așeze în pat. Nu se poate hotărî și spune că n-are putere să se miște. Pulsul e încetinit. Vreau să-i ajut să se dezbrace de haină și el refuză vehement. Trec în altă odaie și cînd mă reîntorc, după cîteva clipe, îl găsesc culcat.

[1] C. Săteanu, *Ibrăileanu despre Eminescu — o interesantă convorbire între criticul G. Ibrăileanu și d-l profesor Eugen Horoveanu,* în *Adevărul literar și artistic,* nr. 917 bis, din 1939, p. 4.
[2] N. Crevedia, *art. cit.*

— Tare mă jenez, madame Moscu, că te-am deranjat şi că mă vezi mata în postura asta. Dar, ca să mă pot dezbrăca, m-am gîndit că de aş fi un oarecare bolnav de spital şi mata ai fi doctoriţă... Ce să fac ? Nu pot respira.

— O fricţie uscată, pe spate şi pe piept, sticle cu apă fierbinte la picioare şi valeriană.

— Crezi şi mata că-i nervos ?

— Nu mă îndoiesc.

— Am citit, madame Moscu, că nervii sînt o pavăză a organismului în contra bolii.

Temperatura normală şi ideea crizei nervoase par a-l linişti ; totuşi, nu mă depărtez şi-i surprind, pe faţă, o mulţumire cînd mă vede aşezîndu-mă în fotoliu şi deschizînd cartea, ca şi cînd aş fi vrut să veghez.

Ibrăileanu tace şi pare a fi adormit, dar deodată tresar auzindu-l vorbind, mai volubil decît înainte şi ca într-o deliberare cu eul său.

— Ce grijă, cîtă frămîntare şi luptă a unor bieţi oameni, ca să fie ceea ce simt că ar putea fi... şi, deodată, ori pe nesimţite, aceiaşi oameni, *qui ne lasseront jamais de comprendre*, se rostogolesc ori lunecă, încet, în abis ; unul moare pe stradă, altul sub masa unei crîşme şi al treilea îşi dă sufletul într-un pat de spital... E dezgustător !

— Oamenii aceia au la îndemînă filozofia.

— În faţa morţii, madame Moscu, toţi oamenii sînt la fel ; toţi sînt nişte imbecili.

— Gîndurile îţi fac rău, domnule Ibrăileanu. Dacă nu poţi dormi, ai vrea să-ţi citesc ?

— Ai, mata, poeziile lui Verlaine ?

— Da.

— Şi ţi-s la îndemînă ?

— Le aduc din bibliotecă unde sînt.

Ibrăileanu începe să recite din *Ariettes oubliées*, III *(Romances sans paroles)* :

> *Il pleure dans mon coeur,*
> *Comme il pleut sur la ville,*[1]

şi din *Sagesse*, IV :

> *...qu'as-tu fait, toi que voilà*
> *De ta jeunesse ?*[2]

Tot mai animat îmi vorbi în noaptea aceea de Eminescu, de Lenau şi de ce vedea el, în înrudirea lor poetică. Cînd se lumină de ziuă — şi cinteza-şi începu ţîrîitul, Ibrăileanu ascultă o clipă, şi-n legătură cu lirica lui Eminescu mă întrebă :

— Aş vrea să ştiu, Madame Moscu, dacă-n muzică sînt armonii imitative...

— Da, sînt în muzica lui Schubert şi-n acea a lui Beethoven şi Liszt.[3]

Tîrziu, la Iaşi, toamna, în sufrageria lui mobilată fără pretenţii, cu un divan, un bufet, o sobă de teracotă, un jilţ şi cîteva tablouri reprezentînd peisaje de la mănăstiri, Ibrăileanu, învelit cu un şal, împreună cu ginerele său Bărgăoanu şi cu Demostene Botez, asculta la patefon atent *Pastorala* lui Beethoven. Conducea cu mîna orchestra nevăzută şi la sfîrşit spunea :

— Aşa face apa Agapiei cînd se strecoară printre pietre...[4]

---

[1] Plînge-n inima mea
cum plouă-n oraş *(Mici arii uitate*, III — *Romanţe fără cuvinte).*

[2] ...iată-te, şi ce-ai făcut
Din tinereţea ta ? *(Înţelepciune, IV).*

[3] C. Marino-Moscu, *op. cit.*

[4] Demostene Botez, *Pastorală*, în *Adevărul literar şi artistic*, din 7 februarie 1937, p. 1.

ULTIMII ANI

Deşi anuarele Universităţii dau pentru anul 1930—1931 informaţia că Ibrăileanu a făcut un curs despre Epoca Eminescu (Vlahuţă, Caragiale, Delavrancea, Creangă, Coşbuc, Duiliu Zamfirescu) cîte trei ore pe săptămînă [1], adevărul este că încă din 1928 era suplinit de Octav Botez. Ediţia Eminescu era gata, şi autorul ceruse corecturile din timp, dar Ministerul Artelor, din motive necunoscute, nu mai tipări acest volum. În schimb, Ibrăileanu dădu o ediţie fără aparat critic la „Naţionala" Ciornei, în 1930. Tot în acest an îşi publică şi volumul de *Studii literare*. Avea deci o justificare a concediului său. Pe lîngă asta, era însă realmente bolnav, epuizat fiziceşte, ruinat. La 60 de ani, se socotea o epavă şi-şi număra ceasurile pe care le mai avea de trăit. Nu-l mai ţinea în viaţă decît conştiinţa lui lucidă, agitată acum de mari întrebări.

— Nu, nu poate exista o altă viaţă afară de aceasta pe care o trăim — zicea el cu tristeţe. Rea, bună, plină de bucurii sau de chinuri, aceasta-i viaţa reală ! După ea : neantul, nefiinţa.

---

[1] *Anuarul Universităţii Mihăilene din Iaşi, 1930—1935*, Iaşi, 1936 (G. Ibrăileanu, p. 355—366).

Apoi, învăluindu-se în ceţuri de tutun :

— Oh, viaţa... cu toate ticăloşiile ei, e de o mie de ori preferabilă morţii ! Gîndeşte-te ce poate fi acolo : întuneric, frig, nefiinţă eternă ![1]

Chinuit de idei negre şi de eventualitatea unui epilog neaşteptat, criticul trecea printr-o criză de febrilitate. Prin noiembrie 1930 ceru să i se prelungească concediul cu încă şase luni. Consiliul profesoral întrunit sub preşedinţia decanului Ilie Bărbulescu aprobă în principiu cererea, nu însă fără a se tîrgui. Giorge Pascu propunea pur şi simplu pensionarea [2]. În faţa unei astfel de infamii, Ibrăileanu, ca de obicei, nu reacţionă. Admiratorii (Al. O. Teodoreanu, Pamfil Şeicaru) îi luară însă apărarea în articole răsunătoare [3]. Ilie Bărbulescu, Iorgu Iordan, acuzaţi pe nedrept de părtinire în chestiunea pensionării, se dezvinovăţiră, negînd orice amestec [4]. Deoarece Al. O. Teodoreanu îşi menţinea denunţul cu privire la Giorge Pascu [5], cîţiva studenţi : Dumitru Crînjală, Aristide Hasgan, N. V. Gavriliţă, C. Moruzi, M. Costandache, H. Mihăescu, Emilian Lungu, N. I. Cosma [6] şi Al. Dumitriu-Păuşeşti, licenţiat [7], protestară contra

---

[1] I. M. Marinescu, *De profundis*, în *Lumea*, din 4 aprilie 1936, p. 2—3.

[2] *O sfruntată neruşinare. Se vrea capul d-lui Ibrăileanu ?*, în *Lumea*, din 30 noiembrie 1930, p. 2.

[3] Al. O. Teodoreanu, *Iar Giorge Pascu ?*, în *Lumea*, din 3 decembrie 1930, p. 2 ; Pamfil Şeicaru, *O faptă ruşinoasă*, în *Curentul*, din 3 decembrie 1930, p. 1.

[4] Ilie Bărbulescu, *Cîteva precizări la o chestiune pusă la punct de mai înainte*, în *Lumea*, din 4 decembrie 1930, p. 3 ; Iorgu Iordan, *Răspuns la o ticăloşie*, în *Opinia*, din 14 decembrie 1930, p. 3.

[5] Al. O. Teodoreanu, *În cazul pensionării d-lui G. Ibrăileanu*, în *Lumea*, din 12 decembrie 1930, p. 2.

[6] *Cutia cu scrisori*, în *Lumea*, din 10 decembrie 1930.

[7] Al. Dimitriu-Păuşeşti, *Încă o lămurire în jurul cazului de la Facultatea de Litere*, în *Opinia*, din 12 decembrie 1930, p. 2.

insultării profesorului lor şi a suplinitorului Botez. Unii partizani ai lui Pascu erau pentru pensionare [1], alţii pretindeau că problema nici nu se pusese. Interveni Dan Bădărău, care, în numele profesorilor, interzise studenţilor dreptul de imixtiune pro sau contra [2]. Atît scandal se făcuse, încît un ziar ceru scuze „autenticului clerc al Iaşului şi ţării“ pentru polemiile purtate în coloanele lui [3].

Spre a nu mai da prilej de certuri, Ibrăileanu veni, în sfîrşit, în mai 1931, la curs. Făcu opt prelegeri, dar nu ţinu nici seminar, nici examene. În anul 1931—1932 tratā Epoca Conachi (Limba literară, influenţele străine, epocile literare, Conachi, Văcărescu, Asachi, Lazăr, Eliade, Cîrlova, Alexandrescu), „cu intermitenţă“ [4]. În total a făcut 32 lecţii de curs şi 32 şedinţe de seminar [5], participînd numai la trei consilii din 11 [6] şi dînd un singur examen parţial la 10 februarie, o oră şi jumătate. Este cert că era mereu suferind, că lecţiile îl oboseau şi că le preda din ce în ce mai greu. Abia aştepta să vină vacanţa. În iunie îşi scotea patul pe cerdac şi primea musafirii culcat. Citea aşa pe Ion Creangă, spre mirarea tinerilor, care-şi închipuiau că studiază cine ştie ce lucruri savante [7]. Prin iulie, pleca apoi în vilegiatură şi nu se mai întorcea decît toamna în Iaşi (*Viaţa românească*,

---

[1] Dumitru Crînjală, *În jurul cazului G. Ibrăileanu*, în *Opinia*, din 7 decembrie 1930, p. 4.
[2] Dan A. Bădărău, *Cazul d-lui Ibrăileanu*, în *Opinia*, din 12 decembrie 1930, p. 1.
[3] *Cuvinte pentru un autentic clerc al Iaşului şi ţării*, în *Lumea*, din 13 decembrie 1930, p. 2.
[4] *Anuarul...*, *loc. cit.*
[5] G. Pascu, *loc. cit.*
[6] *Ibidem.*
[7] G. Ivaşcu, *Ce-am învăţat de la Ibrăileanu*, în *Însemnări ieşene*, 1940, nr. 8, p. 157—160.

după ce mai schimbase în ianuarie 1928 o redacţie, în strada Vasile Alecsandri nr. 10—12, se mutase, la 1 ianuarie 1930, în Bucureşti). Îi plăcea cu deosebire la Agapia, mică mănăstire de maici, cu căsuţe dese şi curate în jur, cu biserica gătită, pitită între nişte miniaturi de munţi, loc de petrecere estivală al aristocraţiei moldave. Aci se instala fie şi într-o chilioară din spatele arhondaricului. Veghea toată noaptea şi numai pe la şapte dimineaţa se culca extenuat, pretinzînd linişte desăvîrşită. Şi aci oaspeţii inopinaţi erau opriţi în cursul zilei la uşă de soţia vigilentă.

— Nu s-a sculat Gambetta... prevenea ea [1].

Cînd se simţea mai bine, mergea în excursii pînă la Varatec, cu trăsura :

— Mergem, Otilia-Brunehilda — spunea vesel finei lui literare. Îl luăm şi pe Costică Botez, pe capră. Şi la Văratec mergem s-o vedem şi pe Madam Moscu, prietena noastră, care e cea mai năzdrăvană doftoroaie de pe lume... O luăm pe dealul Cioarei (nu-i aşa că-i frumos : Dealul Cioarei ?) şi trecem pe şoseaua Bălţăteştilor. Să te uiţi bine la drum : pe-acolo îmi plimb eu pe Adela. Şi vreau să-mi spui, cînd o fi să-mi citeşti cartea, dacă am reuşit să prind atmosfera sufletească a peisajului [2].

La două după-amiază, Ibrăileanu cu soţia şi Otilia Cazimir, porneau spre Varatec. Îi întîmpina pe drum tîrgul romantic şi de acum înainte nemuritor : „Bălţăteşti !... O improvizare de bîlci, pe şoseaua care vine de la Piatra, trece prin mijlocul satului, strîmbă, şerpuind printre rîpi, şi se duce la Tîrgul Neamţului, înconjurată de singurătăţi.

Lume multă, care vrea să petreacă şi nu ştie cum. Doamnele, ostentativ fără treabă, umblă în rochii

---

[1] Valer Donea, *op. cit.*
[2] Otilia Cazimir, *art. cit.*

de casă şi fără pălării. Domnii, cu jambiere şi şepci impermeabile, trec la poştă peste drum de hotel, înarmaţi cu alpenstock-uri, strînse energic şi în pumn la nivelul bărbiilor înţepenite şi importante. Peisaj meschin. O colină întinsă, tristă, pătată de cîţiva arbori schilozi, ascunde munţii dinspre apus." [1]

Tot timpul Ibrăileanu vorbeşte despre cartea lui. În vizită la Constanţa Marino, căreia Topîrceanu îi pusese numele Madam Tolstoi, simte încercarea tuturor de a-l distrage de la suferinţă şi jocul i se pare stereotip :

— Madam Moscu, de ce alegi mata subiecte de vorbă cu totul străine de ceea ce mă preocupă pe mine mai mult ? Ceea ce încercaţi toţi cei din jurul meu, toţi prietenii mei, îmi pare a fi tot atît de amăgitor cum sînt tablourile de hîrtie, dintr-un panopticum, alături de mizeria ce sălăşluieşte, puţin mai departe, în dosul tablourilor chiar. Sistemul matale nu-i înţelept, pentru că mă oboseşte să fiu atent la ce-mi spui şi totodată să mă gîndesc la starea mea. Mare calamitate e să fie oamenii nervoşi, bolnavi de altă boală organică ; ei pot pieri de ciumă, şi tot se va spune că de nervi au murit !... [2]

Pe înserat, la întoarcere, prin pădure fiind puţin umed, se strînge în pelerină. Trec pe lîngă prisaca mănăstirească din Filioara. Locul e mai deschis, şi soarele brodează încă creştetul livezii cu aur roşu.

— Îţi place tare aici ? — o întreabă el pe Otilia Cazimir.

— Tare-mi place, domnule Ibrăileanu ! Dac-aş şti că mă dă la prisacă, m-aş călugări la Agapia...

[1] G. Ibrăileanu, *Adela*, op. cit.
[2] C. Marino-Moscu, *art. cit.*

— Bravo, Otilia-Cunegunda. Aşa să faci. Să te călugăreşti. Am să stărui eu la mitropolit să te puie mai mare peste stupi. Are să te cheme maica Agafia, sau Anghelina, sau Agnia, cum vrei. Parcă Agnia e mai frumos... Ş-ai să fii maică prisăcăriţă, colea, în drumul mănăstirii. Ai să stai între albine ş-ai să le faci poezii, ş-ai să mi le trimiţi mie să ţi le public... Şi eu am să vin vara la mata, şi-ai să-mi alegi cel mai frumos fagure de miere din prisacă, şi-o să stăm de vorbă pe băncuţa din livadă şi eu am să te întreb : „Ce mai faci ? Şi cum te-mpaci cu viaţa şi cu albinele, maică Agnia-Otilia-Brunehilda-Cunegunda-Rodoguna ?" [1]

Sau altă dată asista împreună cu Topîrceanu la confecţionarea şerbetului de zmeură, amuzîndu-se de volubilitatea poeţilor, în special de aceea a Otiliei Cazimir : Curată şedinţă redacţională !... De ce nu rîzi aşa şi acolo ? Ştii cum ne-ar întineri rîsul dumitale ?... [2]

Aşa decurg evocările poetice. Documentele relevă însă aspecte mai sumbre ale existenţei. Ibrăileanu are o singură leafă, sacrificată şi aceea din cauza concediilor, datorii pe casa neachitată. Îşi ia deci angajamente editoriale. Va preda pînă în zece zile la „Adevărul" un volum intitulat *Între bărbat şi femeie* pentru biblioteca „Dimineaţa" ; articole pentru *Adevărul literar şi artistic*, pînă într-o lună : *Eminescu 1883—1930* — articolele despre ediţiile lui Eminescu, şi romanul *Adela*. „Îmi trebuie 10.000 lei. Nu-mi poate da «Adevărul» ca avans această sumă ?... Dacă mor acum îndată, rămîn manuscrisele ca despăgubire. Am nevoie de bani urgent."

[1] Otilia Cazimir, *art. cit.*
[2] Otilia Cazimir, *Amintiri*, în *Viaţa românească*, 1966, nr. 3, p. 173—174.

Promitea romanul numai „la extrem, căci ar trebui să stea mai mult la mine“ (îl copia fiica sa) şi motiva că cheltuise pînă şi banii pe care soţia îi adunase „ca să meargă la vară la nişte băi pentru boala ei de inimă“. Banii i s-au acordat probabil în contul romanului, care a apărut în mai 1933, şi au fost folosiţi pentru îngrijiri medicale. Era în cura doctorului Mihăilescu, care-l vizita „de două ori pe zi pentru a suplini natura“. Intervenea, fiind „neînlocuibil“, pentru numirea lui într-un post. „Mi-ar fi imposibil să remunerez exact pe altul care mi-ar da 60 de vizite pe lună, fiecare vizită de un ceas, cu preparaţii, dezinfectări etc.“

Din noiembrie 1932, pînă la 7 februarie 1933, Ibrăileanu făcu la Universitate 18 prelegeri şi 14 şedinţe de seminar [1] despre Epoca Alecsandri (Alecsandri, Russo, Kogălniceanu, Negruzzi, Bălcescu, Odobescu, Ghica, Boliac, Bolintineanu, Rosetti) [2]. Luă parte numai la trei consilii profesorale şi fu suplinit în restul timpului de Octav Botez. La 1 ianuarie 1933 încredinţă conducerea revistei *Viaţa românească* lui Mihai D. Ralea şi G. Călinescu, luîndu-şi adio de la ea prin bilanţul *După 27 de ani* [3]. O comisie compusă din Dimitrie Gusti, prezident, Octavian Goga, Liviu Rebreanu, I.A. Bassarabescu, G. Topîrceanu, Ion Minulescu, Victor Eftimiu, N. Crainic, M. Codreanu, laureaţi ai premiului naţional, C. Rădulescu-Motru, din partea Academiei Române, şi Caton Theodorian, delegat al Societăţii Scriitorilor Români, întrunindu-se în ziua de 30 iunie 1933 la Ministerul Instrucţiunii, îi decernă cu zece voturi premiul naţional de proză în

[1] G. Pascu, *loc cit.*
[2] *Anuarul..., loc. cit.*
[3] Vezi şi *G. Călinescu : O scrisoare inedită din arhiva Ibrăileanu, loc. cit.*

valoare de 100.000 de lei din partea Fundaţiei pentru Literatură şi Artă : „Primeşte, iubite domnule coleg Ibrăileanu — îi telegrafia ministrul Dimitrie Gusti —, cele mai vii felicitări şi calde urări de sănătate“ [1].

Împreună cu Ralea, Ionel Teodoreanu şi profesorul dr. Enescu, făcu vara o excursie la Cheile Bicazului [2]. Ţinu un singur examen de licenţă la 11 noiembrie 1933. În octombrie mai putea fi văzut pe peronul de piatră al casei din Fundacul Buzdugan, într-un fotoliu de catifea vişinie, cu pelerina pe umeri, un pled pe genunchi şi gigantica lui pălărie pe cap, asistînd la redactarea romanului *Golia* de Ionel Teodoreanu. Figura-i romantică părea desprinsă dintr-o pînză de Rembrandt [3]. La Facultate se prezentă abia la 25 februarie 1934. Făcu vreo 8 prelegeri despre Eminescu şi Creangă [4]. Lecţiile erau aceleaşi convorbiri familiare, dar profesorul le dădea acum un ton amar, moralizator. Vorbea încet, rar, stînd pe scaun [5]. Scotea din buzunarul de la vestă ediţia mică a poeziilor lui Eminescu (Ciornei) şi citea :

Cînd degerînd atîtea dăţi,
Eu mă uitam prin ramuri
Şi aşteptam să te arăţi
La geamuri.

[1] *Decernarea premiilor naţionale de literatură*, în *România literară*, din 8 iulie 1933, p. 4.
[2] Ionel Teodoreanu, *Scrisoare către un mort*, în *Adevărul literar şi artistic*, din 6 septembrie 1936, p. 1.
[3] C. Vlad, *În casa d-lui G. Ibrăileanu, de vorbă cu d-l Ionel Teodoreanu despre „Golia“*, în *Adevărul literar şi artistic*, din 8 octombrie 1933, p. 1—2.
[4] G. Istrate, *G. Ibrăileanu (note dintr-o conferinţă)*, în *Viaţa românească*, 1937, nr. 4—5, p. 82—83.
[5] *Studenţii şi moartea lui G. Ibrăileanu*, în *Opinia*, din 18 martie 1936, p. 1—2.

Aşa era pe atunci — comenta Ibrăileanu —; dar azi nu poţi să aştepţi fata la geamuri. Azi îi spui : Hai la ştrand !

Comentă de asemenea *Viaţa lui Mihai Eminescu* de G. Călinescu, care-i plăcuse îndeosebi. La capitolul *Şcolar la Cernăuţi* observa cu reverie : „Cînd era cineva gimnazist, era lucru mare, te ştia toată lumea cînd te dădeai jos din tren, dar azi, cînd sînt atîţia doctori, licenţiaţi etc., nimeni nu te mai bagă în seamă. Acum, nici pe alţii mai mari nu-i observă nimeni, doar dac-ar veni — ştiu eu ? — Greta Garbo.“ [1]

La 21 martie obţinu un alt concediu, şi de la această dată n-a mai funcţionat [2]. Boala îl săpa, şi nu-şi mai putea împlini datoria. Giorge Pascu găsi totuşi şi de data aceasta prilejul nimerit „să-l pensioneze“, insinuînd că e „profitor de subvenţii şi premii“ („a papat“ — zicea — un premiu naţional francmason de 100.000 de lei), de „gradaţie de merit... patologic“ etc. [3]

Ibrăileanu se mai ducea pe vară la Varatec, dar toamna se întorcea în Iaşi mai curînd decît se hotărîse.

— Sînt sigur, Madam Moscu, că-i cea din urmă dată cînd ne mai vedem... la Varatec... — spusese el suindu-se în landau [4].

Prin octombrie 1934, împreună cu G. Topîrceanu, veni într-un automobil la Otilia Cazimir. Se uită la casa cu viţă întomnită, la grădina cu ultimele flori şi spuse prietenului ce-l însoţea :

— Tare-mi place !... Uite flori, uite cărăruşa cotită-n iarbă, uite lemnele pentru iarnă, — pregă-

[1] *Momente interesante din viaţa lui G. Ibrăileanu*, în *Opinia*, din 15 martie 1936, p. 3.
[2] *Anuarul...*, *loc. cit.*
[3] G. Pascu, *loc. cit.*
[4] C. Marino-Moscu, *art. cit.*

tiri gospodăreşti de viaţă... uite colo cazanul pentru rufe...

Şi cum poeta lipsea, îi lăsă vorbă :

— Să spui domnişoarei că a căutat-o Emil Codrescu... [1]

Acasă însă Ibrăileanu se lăsa cuprins de cele mai negre presimţiri.

Au rămas din această perioadă nişte meditaţii inedite în faţa morţii pe marginea dicţionarului Larousse *(Grand dictionnaire universel du XIX-e siècle,* 1874, v. 11) :

Moartea, cel mai serios prieten al nostru şi sfătuitor moral, ne învaţă să iubim. Şi cele mai adeseori ne porunceşte să iubim — dacă în adevăr moartea este ultimul sfîrşit, după care nu va fi nici o întîlnire.

Să arătăm înainte de a fi prea tîrziu celor pe care-i iubim cu credinţă : nevastă, soră, copil, prieten, învăţător, iubirea, tandreţea şi respectul care este în adevăr în noi !

...După cum gîndul morţii prietenilor face ca să ne împlinim mai uşor datoriile către ei şi ne scuteşte de chinurile conştiinţei, tot astfel moartea ia cu dînsa, din nenorocire, cînd în adevăr vine, o parte din lume, cu violenţa ei teribilă.

...Noaptea, cînd nici un om nu poate lucra, somnul, din care nu-i nici o deşteptare, se apropie de noi. Să nu murim fără activitate ; fă repede ceea ce poţi, nu întîrzia. Fă azi ceea ce trebuie să faci, este sfatul lui Lavater. Să veghem, că nu ştim

[1] Otilia Cazimir, *art. cit.*

ceasul cînd va veni moartea. Trăiește astfel, zice Thomas de Kempis, ca moartea să nu te găsească nepregătit niciodată.

...Rabbi Tarhhon zice : Ziua este scurtă — munca mare. Să nu nesocotim aceste învățături. Ele ne împing la acțiune, la scop, nu la a amîna ceea ce putem face azi, sau să fim trîndavi atîta vreme cît avem puteri, dar ele nu ne învață să muncim prea mult și să nu ținem seamă de regulile sănătății. Munca excesivă, spunea Goethe, de orice fel, ne ruinează în cele din urmă. E de datoria noastră să nu devenim incapabili de a face servicii pe care le datorăm omenirii, atîta vreme cît se poate.

...Un om, spune Rousseau, dorește ca a doua zi să fie totdeauna aici, un altul luna, alții 10 ani, nici unul nu e mulțumit de ora prezentă. Toți găsesc că trece încet. Dacă ei se plîng că timpul trece prea repede, ei vorbesc fals, ei ar vrea să dobîndească viitorul, să facă viața să se grăbească.

Gîndul morții ne face să trăim liniștiți. Desigur că ideea morții este la gînditorul Hufeland un ajutor excelent pentru o viață dreaptă. Moartea ne învață cum să trăim, cea mai grea din toate artele. E un bun profesor de morală, cum zice Asmus, ne vindecă de vanitate, batjocuri, lipsă de omenie și ambiție lumească, ne dă modestie și demnitate, ne face curajoși și puternici. Gîndul lui Voltaire că dacă avem numai două zile de trăit nu merită osteneală să le risipim în a ne linguși înaintea ticăloșilor celor mari, îi poate face pe unii nevrednici să facă mult bine. Moartea ne face să trăim interior, ne face să ne dăm o părere mai curată în operă și nu încredințează sufletul nostru

întreg pierzării. A găsi pace nu în oameni, nu în prieteni, nu în speranța fericirii viitoare și în Dumnezeu, ci în binele care e în tine, acesta e preceptul pe care gîndul morții îl impune. [1]

Boala agravîndu-se, fu transportat apoi cu un vagon de dormit în sanatoriul „Casa Diaconeselor", din București, strada Ștefan cel Mare 30, colț cu Aleea Tonolla. O clădire în stil evanghelic, datînd din 1898, pe zidul căreia stătea scris :

IESUS CHRISTUS GESTERN UND HEUTE
UND DERSELBE AUCH IN EWIGKEIT [2]

Sanatoriul se află în mijlocul unui mic parc și se compune dintr-o serie de case bătrînești cu aspect de cazărmi. Maniac, nervos, în prada persecuțiilor de tot felul, Ibrăileanu, adus cu targa, se instală într-o cameră amenajată special, ce făcu pe mulți să zîmbească. „Ferestrele erau dublate. Cele din față prevăzute cu geamuri, iar celelalte cu o împletitură fină și deasă de sîrmă. În mijloc, practicată o deschizătură, prin care se putea introduce mîna și deschide ferestrele propriu-zise. Spațiul liber pentru cîteva clipe era acoperit de un pătrat din aceeași sîrmă. Accesul muștelor, cele mai temute purtătoare de microbi, era astfel înlăturat. Întîlnirile cu străinii erau rare, distanțate, și totdeauna un bună ziua era urmat de o dezinfectare a mîinilor cu alcool. Persoana care aducea hrana în camera bolnavului trebuia să țină tava mult depărtată de trup, iar capul tras într-o parte, pentru a nu respira deasupra mîncării. Sticlele cu doctorii, ca și lingurițele, erau spălate înainte de fiecare în-

---

[1] Radu Negru, *Un mare îndrăgostit de viață. Ibrăileanu inedit*, în *Ateneu*, nr. 3, martie 1966, p. 7, 8, 12.
[2] Isus Hristos ieri și astăzi și același în vecii vecilor.

trebuințare cu alcool. Țigările simțeau întîi flacăra chibritului la carton, apoi erau aprinse și fumate." [1]

Cu astfel de nemaipomenite precauții nu e de mirare că apar și anecdote. „Într-o dimineață — se mai povestește —, sora de caritate care-l îngrijea l-a găsit plin de neliniști, obosit, cu mult mai nervos și ochii roșii de nesomn. Seara intrase o muscă în odaie. Intrigată, pentru că-i știa obiceiurile, l-a întrebat :

— N-a prins-o și dat-o nimeni afară ?

— Ba da, așa mi-au spus, dar nu mi-au arătat-o."

Interpretare vulgară a politeții celui care trebuind să se izoleze de masă folosește micrabofobia ca mijloc ! „Cu cît ești mai politicos — scrisese Ibrăileanu —, cu atît ridici tot mai multe ziduri și forturi împotriva cordialității inoportune, care dă năvală în incinta vieții tale." [2]

Adesea însă el se bucură de vizita cîte unui amic. Cînd poate vorbi, se preocupă de soarta Europei de mîine și de evoluția formelor ei sociale, privind viitorul cu incertitudine [3]. Cu Octav Botez stă de vorbă la 6 ianuarie 1936 două ore despre revoluția rusă, despre scriitorii iubiți Proust, Turgheniev, France, Maupassant, căruia îi recunoștea lipsa de adîncime, dar pentru care păstrase o slăbiciune din tinerețe, despre Panait Istrati, din care, cu toată inegalitatea lui, admira unele pagini — după el „shakespeareane" — din *Nerrantsoula*. Străveziu, cu figura emaciată, încadrată în coama și barba-argintie, cu ochii adînci, scînteietori și stranii, părea un mag din Orientul fantastic [4].

---

[1] F. Aderca, *Microbii*, în *Bilete de papagal*, 1937, nr. 8, p. 152.
[2] G. Ibrăileanu, *Privind viața*, *op. cit.*
[3] Al. Rosetti, *art. cit.*
[4] Octav Botez, *art. cit.*

Nu e prieten al lui Ibrăileanu care să nu-l fi văzut la sanatoriu. Constanța Marino-Moscu, Izabela Sadoveanu, D. I. Suchianu, dr. N. Lupu, I. Botez, Gala Galaction, Laurențiu Preuțescu, Eugen Crăciun, Mihail Sadoveanu, Tudor Vianu, Al. Rosetti i-au ținut în ceasuri grele de urît. Destul de des venea și Olga Tocilescu, divorțată și de al treilea bărbat, un pictor boem, care o lăsase cu un copil. O chema în clipele de cumpănă însăși Elena Ibrăileanu prin telefon, ca pe o zeitate salvatoare.

„Am avut impresia — remarcă totuși Constanța Marino-Moscu — că vitalitatea celor de primprejur îl supăra. Am încercat cu mult înconjur să-i strecor ideea de viitor ; dar m-a întrerupt și mi-a spus cu glas trist : Madam Moscu, să nu mai vorbim de viitor. Mata trebuie să vezi că numai trecutul mai are, pentru mine, un sens, amăgitor și acesta... Mai spune-mi, Madam Moscu, ce era, demult, pe la Varatec și pe la Pașcani...

Îmi amintesc că m-a întrebat... unde aveam de gînd să petrec vara. I-am făcut, de astă dată, de Varatec, un trist tablou, prins în neputința mea, morală, de a mă bucura, ca altă dată, de singurătate și de repaos sufletesc. Ibrăileanu nu mi-a mai vorbit de binefacerea izolării și, de nu mă-nșel în observația mea, mi s-a părut că într-un moment a pus chiar în balanța minții sale cele două feluri de suferinți ; palidă și slabă mîngîiere, ce părea că amorțise, o clipă, suferința sa. — Trebuie să ne mîngîiem, Madam Moscu ! Singuri dobitocii patentați pot fi astăzi mulțumiți, grași și fericiți...

Întîrziasem... Gardiana adusese masa, la care bolnavul se uită cu dispreț. — Vezi, Madam Moscu, asta-i masa mea : iarbă fiartă cu iluzie de unt. Tare aș vrea să mănînc un biftec de mușchi, cum se făcea la Buzău : dar nu-mi dă voie doctorul,

el mai crede că... gîndul său, emoționat, se ascunsese în tăcere și-n ochii săi închiși." [1]

Față de Izabela Sadoveanu, Ibrăileanu ținu să apară mai spiritualizat. Căuta să se mențină deasupra mizeriilor bolii, preocupîndu-se încă de frumos. Îl emoționa mereu trecutul, și la amintiri se ilumina :

— Cum, îți amintești de mine, cel de pe vremurile eroice ale primelor zile de adolescent ? — tresare radios cînd i se reamintesc întîmplări de demult. Apoi cu însuflețire și ingenuitate :

— Ce fericit sînt... că ai evocat aceste clipe din epoca unică a vieții, din acea vreme rămasă în amintire cu o frumusețe dumnezeiască. Nu mai vreau să trăiesc decît zilele acelea. Tot restul e atins de vestejire, de suflul otrăvit al vieții, în care se simte maturarea cu întunecarea și descompunerea sub aparența amăgitoare a frumuseții exterioare. Numai în acele timpuri calitatea sufletească și trupească e autentică [2].

Desigur, nu condescendența prietenilor, care-și dădeau osteneala să-l întrețină, îl menținea în viață. Singur citea necontenit, era în curent cu literatura și dădea sugestii de studii, avînd o curiozitate de copil față de orice eveniment. „Imobilizat în pat, cu puterile sleite, Ibrăileanu rămînea totuși în postura intelectuală în care a stat toată viața, și anume cu tot sufletul lui cel doritor de a afla, cu tot sufletul lui aplecat spre viitor. În ultima vreme era pasionat pentru tot ce se petrece în Rusia sovietică. Nutrea o admirație enormă pentru experiențele comuniștilor ruși, citea toate publicațiile lor și nu o dată i s-a întîmplat în toiul nopții să-și întrerupă lectura pentru a o deștepta pe d-na Ibrăileanu din somn și a-i povesti, în termeni lirici, ce lucruri extraordinare aflase el că au mai făcut, la ei în țară, bolșevicii ruși." [1]

---

[1] C. Marino-Moscu, *art. cit.*

[2] Izabela Sadoveanu, *art. cit.*

Își permitea din cînd în cînd să glumească. Declara că nu reușise niciodată să învețe limba germană, că regreta a nu fi fost la petreceri, a nu fi dansat, a nu fi iubit îndeajuns. „Căci viața ne-a fost dată să fie trăită." Spunea cîte unuia : „M-au uitat prietenii... Sînt ocupați ; ce să-și piardă vremea cu un bolnav." [2]

Curînd însă clădirea șubredă a trupului avea să se surpe de roaderea neclintită a bolii. Suportase o intervenție chirurgicală, și medicii așteptau să se întărească pentru a-l opera din nou. Prevăzîndu-și sfîrșitul, profesorul se pregăti pentru ultimul act. Lăsă vorbă familiei ca după ce va muri să fie înfășurat în cearșafuri multe și închis imediat în sicriu. Nimeni să nu se apropie de corpul lui. Să nu i se țină discursuri la înmormîntare și să nu i se aducă flori. Să fie grabnic incinerat. „Bătrînețea e carne veche, e inestetică, e impură — scrisese. E o rușine, căci este restul unui organism învins de natură. Boala cînd nu-i acută și trecătoare e aceeași deteriorare, aceeași rușine, o bătrînețe prematură ! Iar moartea, definitiva victorie a naturii asupra omului, este suprema rușine." [3]

Pe la sfîrșitul lui februarie 1936, începu agonia. Două săptămîni nu putu vorbi și fu hrănit artificial. Deasupra feței i se schimba mereu un ștergar care-l apăra de lumină. Apoi începu să delireze „cursiv și logic" despre trecutul lui. Vorbi

---

[1] D. I. Suchianu, *Ibrăileanu*, în *Viața românească*, 1936, nr. 4—5, p. 116—118.

[2] M. Sevastos, *Amintiri...*, *op. cit.*

[3] G. Ibrăileanu, *Privind viața*, *op. cit.*

astfel singur, fără să poată fi oprit, timp de cincizeci de ore. În noaptea de 10 spre 11 martie, la ora 11 și jumătate, sora de caritate care-l supraveghia anunță în sfîrșit :

— Profesorul a tăcut [1].

Murise în urma unei stări generale uremice, înainte de a fi împlinit 65 de ani. Dimineața, corpul învelit în giulgiuri și introdus în cosciug, așa cum ceruse el, fu depus în capela sanatoriului. Ion Botez, delegat al Universității din Iași, aduse la îndeplinire ultimele dorinți ale decedatului. Ceremonia incinerării avu loc joi 12 martie, la ora 3 după-amiază, în crematoriul Cenușa. În aceeași zi însorită și în același timp, era înmormîntat, cu discursuri, la Belu, scriitorul A. D. Herz. Lui Ibrăileanu i se cîntă un sfert de oră andantele din *Simfonia pastorală* (a șasea) a lui Beethoven. Era chiar placa din discoteca lui cu *Scena la pîrîu* care-i evocase în glas de păsări și susur de izvoare bucuria dispersiunii în cosmos sub imensitatea clopotului celest.

Într-o atmosferă mută și în acordurile Marșului funebru al lui Chopin, ceremonia se termină la $3^1/_2$. Fură de față : Cristea Ibrăileanu (văr), Constantin Teohary și Radu Carp (cumnați), Zoe Ibrăileanu, Maria și Gh. Agavriloaie, colonelul Carp (cumnat), cu soția, M. Carp, maior Crapeleanu cu soția, Veronica Carp, Rodica Teohary (rude), apoi : profesorii Ion Botez, Emil Diaconescu, Petru Bogdan, Petre Andrei și Mihai Ralea, H. Sanielevici cu soția, Gr. Trancu-Iași, dr. P. Cazacu, Constantin

[1] G. Miron, *A murit G. Ibrăileanu*, în *Dimineața*, din 13 martie 1936, p. 3 ; *Registrul de morți pe anul 1936*, I, filele 184—185, la Of. stării civile, Amzei.

Kirițescu, Al. Rosetti, profesor Al. Valeriu, N. G. Lupu cu soția, dr. N. Lupu, Costache Lupu, deputat, Marin Simionescu-Rîmniceanu, D. D. Patrașcanu cu soția, H. Streitman, Demostene Botez, Cezar Petrescu, Al. A. Philippide, Ury Benador, N. D. Cocea, doamna dr. Iulia Mironescu, M. Sevastos, Lucia Costin și Lizica Pandrea, Olga Mavrodineanu, G. Lesnea, maiorul Sadoveanu cu soția, librarul M. Iliescu, Henriette Yvonne Stahl, Octav Dessila, Emil Ocneanu, F. Dima, Nina Arbore, Eugen Crăciun [1], Fr. Rainer, I. Al. Brătescu-Voinești, Aureliu Weiss [2] etc.

Presa întreagă se ocupă în cîte o notiță de G. Ibrăileanu. N. Iorga semnală în al său *Neam românesc* „Moartea creatorului de regionalism literar" [3]. Octav Botez, Mihai Ralea, Mihail Sadoveanu îi consacrară cîte un necrolog. „Ca să acopere suprema rușine a morții — scria G. Călinescu —, Ibrăileanu s-a hotărît să se supuie flăcărilor și să se strecoare din fața ochilor noștri în chip de cenușă." [4]

„S-a vorbit mult despre el ca publicist, critic și conducător de revistă — încheia Constantin Stere. Pentru mine însă a fost mai mult ca toate acestea. Mai mult chiar decît un prieten :

Un om, o conștiință ce lupta să se smulgă de sub stăpînirea forțelor oarbe și ostile, din el însuși și dinafară de el.

[1] M. Grindea, *Incinerarea lui G. Ibrăileanu*, în *Dimineața*, din 14 martie 1936, p. 3.
[2] *Incinerarea lui Ibrăileanu*, în *Curentul*, din 14 martie 1936, p. 2.
[3] *Neamul românesc*, din 14 martie 1936, p. 1.
[4] G. Călinescu, *Taine al nostru*, în *Adevărul literar și artistic*, din 22.III.1936, p. 1—2.

De la înmulțirea, creșterea și biruința finală a acestor flăcări de conștiință, atîrnă tot viitorul omenirii."[1]

La o lună după incinerarea criticului, Olga Tocilescu-Mavrodineanu, remăritată Veisa, profesoară în ultimul timp la liceul Sfinții Petru și Pavel din Ploiești, muri într-un chip enigmatic, în vîrstă de 40 de ani, de o moarte „năpraznică", cum anunță faire-partul din *Universul*. Fu înmormîntată sîmbătă 11 aprilie, orele 15, la cimitirul Belu din București.

Prin ziare, reviste, anuare și cărți întîlnim cîteva fotografii ale lui Ibrăileanu la diferite vîrste. Chipul băiețandrului de 12 ani, firav, anemic, înspăimîntat, stînjenit ; silueta tînărului încrezător de 18 ani, arzînd de o flacără interioară din gruparea „Orientul" ; portretele din vremea profesoratului secundar, evoluate, cu fizionomia schimbată din cauza bărbii și mustăților. Într-una (la 25 de ani), un Ibrăileanu senin, cu părul bogat revărsat în ondule, adolescent sub barba încă rară și sîrmoasă, asiro-babiloniană, nas ferm, frunte limpede. Pe o bancă de mesteacăn, împreună cu Petru Bogdan, la Mănăstirea Varatec, un an mai tîrziu, în alta, are o înfățișare de derviș.

La 32 de ani, parcă mai diafanizat, are trăsăturile înnegurate de claia de păr țepos, scurtat și rebel, invadînd tîmplele și unindu-se cu o barbă tenace. Privire sfioasă aici, delicat paternă în cea cu fiica sa, sigură și ușor indolentă în cea de la 35 de ani. Aspect de negustor de provincie, într-un grup alături de Spiridon Popescu, D. D. Patrașcanu, N. Lupu și I. Botez. Impozant și prezumțios, în tabloul cu Stere și I. Botez, din mai 1906, e parcă izolat în cele două tablouri înfățișînd redacția *Vieții românești* (în amîndouă e la margine, în dreapta lui Stere).

[1] C. Stere, *Un om : G. Ibrăileanu*, în *Viața românească*, 1936, nr. 4—5, p. 3.

Cam pe la 50 de ani, cînd începea să încărunțească, Ibrăileanu pare să fi trecut printr-o fază de îngrășare, dacă nu e numai o iluzie rezultată dintr-un portret retușat. Figura apare placidă în fotografiile cu soția și cu Ionel Teodoreanu.

Și deodată profilul imaterial, pur, străveziu al bătrînului cu părul subțiat, vaporos, ridicat ca o spumă peste fruntea de fildeș. Ochi adînci și imperceptibil triști, nas ușor și fin arcuit, sculptat parcă în marmoră, barbă de patriarh, cravată neagră. Desen hieratic, umanizat, cap de cugetător blazat și binevoitor.

În sfîrșit, bolnavul cu ochi sticloși ca fațetele briliantelor fulgerînd în orbitele concave, brăzdate de riduri adînci, descărnat și straniu, demonic și pămîntiu, apariție parcă de mormînt.

Trăsăturile lui curbe, osoase, nasul coroiat, vulturesc, arcadele sprîncenelor puternice dovedeau o constituție fermă, nu bicisnică. Ochii căprui, mari, iscoditori zvîcneau din firidele lor ca aceia ai ulilor. Agerime de spirit, febră interioară, sete de cunoaștere și disociație.

Deși proveniența armeană a lui Ibrăileanu este indiscutabilă, totuși printr-o conviețuire de generații în mijlocul nostru, prin tendințele, ca și prin aspirațiile lui, el e român. Tipice sînt la el, ca și la Hogaș și Sadoveanu, regresiunea către viața elementar arhaică, către un alt tip de civilizație, opus celui mercantil, în cadrul naturii feerice. Fără să fi fost vînător, Ibrăileanu iubea și el organic „țara de dincolo de negură". Vara el fuge de complicația vană a orașului și se înfundă în munți,

pentru a trăi patriarhal și a se îmbăta de freamătul pădurii, toamna, rătăcește vesperal spre Copou sau, furișîndu-și pelerina faustică printre ruinele Iașului, suspină romantic pe zidurile părăsite ale cetății. Iarna, asemenea țăranului, stă închis în casă și vegetează.

Vechimea rasei vorbește pentru celelalte însușiri. El are spaima necontenită a morții, ideea de funebru trezește în el o reacțiune violentă ca un spasm. E microbofob și algofob, cu organismul într-o stare continuă de alarmă. Realmente bolnav (cam din epoca studenției), suferă și de ipohondrie, avînd funcțiile de relație zdruncinate.

Caracterologic vorbind, face parte din familia psihologilor lucizi, nemiloși cu ei înșiși, claustrați și izolați, ca Maine de Biran, Amiel, Guyau, Nietzsche, Proust, pe care-i și cultivă.

Febrilitatea dă o mare ascuțime simțurilor, neastîmpăr, fanatism ideologic. Incapabil să se coboare din lumea sublimizată a ideilor în vălmășagul străzii (n-a reușit să voteze măcar o dată în viață), Ibrăileanu are totuși un temperament combativ prin excelență. Mizantrop în numele ideii, disprețuind simulacrul de om, e totuși un convorbitor plin de farmec cu amicii, căci deși timid ca orice om îndreptat cu rigoare realistă asupra lui însuși, simte nevoia de a-și împărtăși gîndurile. Maxima lui e comprehensiunea lui Sainte Beuve și a lui Remy de Gourmont : *„On se lasse de tout, excepté de comprendre“*, iar vorba-i catifelată, molcomă, evocatoare și plină de rezonanță exercita un magnetism inanalizabil.

Misogin, urînd femeile și adorînd femeia, dragostea lui Ibrăileanu e poezia iubirii cu încercarea de a prăbuși un munte peste instinct.

Inteligența îi era rece, analitică, fără să ajungă direct la țintă, din cauza spiritului de observație și autoobservație exagerat. De aceea el se adaptează greu la împrejurările vieții de toate zilele, fiind adaptabil superior doar în lumea ideilor lui.

Ibrăileanu are o mare capacitate de plăcere, vibrînd în fața amănuntului semnificativ, ca și în fața întregului. Dar și o mare capacitate de durere, înțelegînd ca nimeni altul micimea omului, neantul și zădărnicia. Pesimist pentru el însuși, e optimist numai pentru umanitate. „Pesimismul este iubirea arzătoare de viață și tînguirea că ea nu ne dă destule plăceri, ori că nu i le poate stoarce îndestul și că isprăvește odată...“, scrie el cu amărăciune. Ibrăileanu nu e un sentimental melancolic și sceptic, ci un pasionat.

În fine, mîndria morală e nota ultimă a acestui aristocrat al spiritului. Disprețul lui e atît de nobil, încît nu poate jigni pe rival. Nici o urmă de ură măruntă, vanitate sau orgoliu personal la el. Nimeni nu s-a simțit mic în prezența lui Ibrăileanu. Era atît de delicat în raporturile lui cu semenii, încît, pudic, se înconjura de ziduri, viețuind noaptea și primind vizite după miezul nopții. Groaza de a fi văzut mort i-a fost atît de mare, încît — după hotărîrea lui — a fost înfășurat în giulgiu și închis numaidecît în sicriu. Focul n-a lăsat din rămășițele lui pămîntești decît un pumn de cenușă transportat și înhumat de soție la Iași. Amintirea omului renăștea însă din cenușă, eternă, ca pasărea Phenix.

PARTEA A II-A

STUDIU ASUPRA OPEREI

DELIMITĂRI IDEOLOGICE

I. SOCIALISMUL

Întîiul articol al lui G. Ibrăileanu — precum ne mărturisește însuși în *Amintiri din copilărie și adolescență* — a fost „o critică a unei poezii tipărite într-un ziar din Roman de o domnișoară". Critica, „bine scrisă" și „plină de răutăți", ar fi apărut într-un ziar din București, și, autoarea poeziei fiind cunoscută în micul oraș Roman[1], ar fi făcut zgomot. Așadar, afirmă Ibrăileanu, „debutul meu literar a fost... critica literară agresivă".

N-am găsit acest articol dinainte de 1889, an în care criticul începe să publice, elev fiind încă, la revista romașcană *Școala nouă*, scoasă la 1 iulie, în redacția lui Panait Mușoiu și Eugen I. Vaian. Din motive de securitate, G. Ibrăileanu se va ascunde aici sub pseudonimul Cezar Vraja, căci școala de atunci interzicea elevilor să scrie, iar publicația, pe deasupra, propaga idei socialiste, ca și modelul ei, *Contemporanul*.

Ce idei nutrea elevul de 18 ani (idei cu care se va mîndri și în *Amintiri* pentru îndrăzneala, lipsa lor de prejudecăți și aptitudinea creatoare ce o

---

[1] În *Romanul*, din martie-iulie 1889, publica versuri Virginia Damian. Cf. N. Gr. Stețcu, *G. Ibrăileanu la „România muncitoare"*, în *Ateneu*, martie, 1966, p. 7.

demonstrau) vom vedea numaidecît. De la început putem spune însă că, departe de a fi originale, ele decurgeau din atmosfera intelectuală a veacului trecut.

Prima problemă care-l preocupă pe Cezar Vraja este antinomia, atunci la ordinea zilei, spirit-materie. Încheierea tînărului, cu imperfecțiuni de exprimare, era că materia este factorul prim, iar conștiința factor secund, strict dependent de cel dintîi. Inteligența era un produs al creierului, al grăsimilor fosforoase ale acestuia, cum dovedise fiziologul olandez, citit de Ibrăileanu, Iakob Moleschott, „Ohne Phosphor, kein Gedanke“ [1], fără fosfor nici o gîndire.

În chestiunea materialismului, Ibrăileanu nu admitea replică, și cînd T. Pisani, adept al teoriilor spiritualiste ale lui Camille Flammarion, scrise în *Buciumul* lui Ilie Ighel un articol despre *Aparență și realitate,* încercînd a susține că materia e simplă aparență, de vreme ce atomii din care este alcătuită prin puterea coeziunii sînt invizibili, Vraja se însărcină grabnic cu răspunsul. E adevărat că nu vedem atomii și nici coeziunea, dar pipăim soliditatea materiei. Orice efect are o cauză, deci soliditatea, ca efect, presupune neapărat o cauză. Știința ne spune că soliditatea corpurilor este rezultatul apropierii moleculelor, adică a forței de coeziune a acestora. Dar dacă un efect (în cazul de față soliditatea) e real, cauza (coeziunea) nu poate fi decît tot reală. Prin urmare, materia nu e aparentă, ci reală.

Realitatea forței ca produs al materiei o dovedise în special filozoful-medic din Darmstadt Ludwig Büchner, a cărui lucrare *Kraft und Stoff* (Frank-

[1] *Der Kreislauf des Lebens, physiologische Antworten auf Liebigs chemische Briefe,* Mainz, 1852.

furt, 1855) fusese comentată în traducerea lui A. Regnard [1] în cercul socialist de la Bîrlad. Büchner, filozof foarte citit la noi de Bolintineanu, Eminescu, Maiorescu, Odobescu și Conta, era una din autoritățile pe care se întemeia și I. Nădejde cînd se întreba în *Contemporanul* (IV, 4, 1884) dacă *Este saŭ nu Dumnezeu.* La concluzia negativă de la *Contemporanul* subscria și Ibrăileanu, care, traducînd capitolul *Morala* din *Forță și materie,* descoperea că morala s-a născut din experiență și că se perimează fatalmente cu vremea.

„O formă de morală — notează de aceea într-o cugetare Cezar Vraja — e bună pentru timpul cînd e făcută și pentru timpul cît societatea se află la aceeași înălțime culturală ca și timpul cînd morala a fost făcută. Îndată ce cultura societății progresează, morala veche nu mai are loc și în mod fatal nu mai este observată.“

Fiecare epocă cu morala ei ! Aceeași soartă o urmează și anume științe (dreptul, contabilitatea burgheză), cît despre conștiința morală, aceasta, tot după Büchner, s-a ivit pe o anume treaptă a evoluției umane (în *Der Fortschritt im Natur und Geschichte im Lichte der darwinschen Theorie,* Büchner consideră progresul în natură și istorie pe baza teoriei darwiniene). Morala bisericii, voia să zică Vraja, și-a trăit traiul, iar legile, devenind apanajul clasei asupritoare, ar trebui desființate și înlocuite prin „sentințe care să propună numai ceea ce e mai bine“.

Cu privire la proprietate, ni se și citează maxima deputatului girondin din Convenție Jacques Pierre Brissot, atribuită de unii lui Proudhn : „*La propriété c'est le vol*“, proprietatea e un furt.

[1] *Force et Matière.*

Nu mai puţin e denunţat luxul burghez, în conformitate de astă dată cu principiile lui Max Nordau din *Die Konventionellen Lügen der Kulturmenschheit*, comentată de asemenea la *Orientul* şi din care Ibrăileanu a tradus după versiunea franceză a lui Auguste Dietrich[1] un capitol. C. Vraja, elev modest îmbrăcat (prietenul său Raicu Ionescu îşi căptuşea iarna ghetele sparte cu şindrilă), era împotriva podoabelor vestimentare exagerate pe care şi le lămurea ironic cam în acest chip : se împodobesc pe dinafară cei care n-au nimic pe dinăuntru. Această din urmă idee o relua în articolul *Dragostea ca mijloc de perfecţionare a speciei omeneşti*, din *România viitoare*, unde aprobă căsătoriile din dragoste ca mijloc favorabil pentru funcţionarea legii darwiniste a selecţiei naturale. Astfel pot fi ocolite mijloacele propuse de burghezie, „adică de a lăsa societatea într-un balamuc grozav". Cît despre durabilitatea căsătoriei din dragoste, aceasta e asigurată prin muncă. „Max Nordau a observat societatea coruptă, cînd a afirmat că e în natura omenească de a-şi schimba femeia (vorbind despre bărbat)."

Etica lui Cezar Vraja de la *Şcoala nouă* rămîne totuşi tributară mai mult lui Schopenhauer, autorul concepţiei că egoismul este sîmburele vieţii *(„Egoismus das ist der Kern des Lebens")*.

În activitatea ulterioară de la *Munca*, organ al social-democraţiei române, materialismul vulgar al lui Moleschott şi Büchner va fi depăşit, şi prin transformismul lui Darwin şi evoluţionismul lui Herbert Spencer, Vraja va trece la materialismul dialectic al lui Marx şi Engels. Materialiştii pozitivişti parcurseră numai pe jumătate drumul. La zece

[1] *Les Mensonges conventionnels de notre civilisation*, Paris, W. Hinrichsen.

ani de la apariţia *Originii speciilor (On the origin of species by means of natural selection*, London, 1859), Büchner publica şase prelegeri asupra teoriei darwiniste (*Sechs Vorlesungen über darwinische Theorie von der Verwandlung der Arten und die erste Entstehung der Organismenwelt*, Leipzig, 1869), nu mult după ce teoria darwinistă fusese popularizată în Germania de Ernst Haeckel *(Über die Entwicklungslehre Darwins*, 1863), autorul faimoasei *Istorii naturale a creaţiunii (Natürliche Schöpfungsgeschichte)*, citită de Ibrăileanu în traducere franceză încă din liceu. A doua operă capitală a lui Darwin *(The Descent of man and selection in relation to sex)*, apărută în 1871, îi era de asemenea cunoscută lui Ibrăileanu, care se mai documenta în plus asupra darwinismului cu studiul lui J. L. Lanessan, *Le Transformisme, Evolution de la matière et des êtres vivants* (Paris, 1883) şi probabil cu acela al lui Conta despre *Originea speciilor* din 1877. Cu evoluţionismul spencerian luase contact direct prin lectura întîiei ediţii din *First Principles* (1862), singura care cuprinde capitolul citat de Vraja *Despre legi în general*, în caz că nu va fi citit şi *Classification of the sciences*, unde, în 1869, capitolul *Despre legi* a trecut la apendice. În fine, Ibrăileanu studiase — precum mărturiseşte — *Capitalul* lui Karl Marx, poate în traducerea lui J. Roy.

Principiul fundamental al materialismului istoric, lupta de clasă, este observat încă de la început în colaborarea de la *Munca* din perioada studenţiei :

„Omenirea — scria Vraja — tinde a se limpezi în două clase : burghezia, ajunsă la cel mai înalt şi totodată la cel din urmă grad al dezvoltării sale,

și proletariatul, chemat de a da o nouă față lumii, prin realizarea formei colective."

Socialismul era pentru Ibrăileanu la această epocă „știința adevărată, aplicată la cercetarea societății", ceea ce astăzi numim știința legilor de dezvoltare a societății.

Care sînt legile de dezvoltare a societății ar fi fost mai greu să spună un student în 1891, destul că vorbește de teoria valorii „astfel cum au formulat-o maeștrii economiei politice Adam Smith, Ricardo, Marx" și, în ceea ce privește dinamica socială, de „marea teorie a evoluției".

Redus numai la atît, socialismul ar fi încă prea puțin ; e remarcabil totuși că Ibrăileanu își însușise încă de pe acum temeinic teoria plusvalorii și că o opunea altor teorii, de pildă aceleia a socialistului burghez Emile de Laveleye :

„În zadar se încearcă un Laveleye să răstoarne teoria valorii lui Marx. Și e curios cum el se miră că socialiștii îmbrățișează teoria darwinismului. Dar fără astă teorie, fără acest adevăr dovedit, cum am putea proba mersul societății... ?"

Pe Emile de Laveleye, teoretician în *Le Socialisme contemporain* (1883) al valorii fundate pe utilitate, îl combătuse și Gherea în articolul *Karl Marx și economiștii noștri* [1]. Cît despre darwinism, Laveleye avea motive să se mire că socialiștii îl îmbrățișau, întrucît unii darwiniști, din cei mai convinși, erau totodată și cei mai înverșunați dușmani ai socialismului.

Trebuie arătat că evoluționismul lui Spencer, bizuit în chip abstract pe „energie", este mai puțin decît transformismul darwinist. Herbert Spencer făcea mare caz de concurența vitală și afirma că Darwin, vorbind de selecțiunea naturală, nu spunea

[1] *Revista socială*, aprilie—septembrie, 1884.

nimic nou. În două articole, *The Development Hypothesis* și *Theory of Population deduced from the general Law of animal Fertility* (1852) el, Spencer, spusese totul mai dinainte. Însă cum ?

În *O teorie a populației dedusă din legea generală a fecundității animale*, filozoful englez susținuse că lumea ființelor vii este guvernată de o anume lege a înmulțirii. Gradul de fecunditate, zicea el, ar fi invers proporțional cu gradul de dezvoltare al ființelor, iar progresul, un rezultat al concurenței vitale. După cum în lumea animală speciile slabe sînt continuu nimicite de cele puternice, tot așa în societatea umană indivizii „cei mai buni" triumfă, iar cei nedestoinici pier. Spencer vedea în asta un proces salutar de „curățire" a rasei și osîndea măsurile filantropice, menite după el să ducă la degenerarea speciilor. Nu merită să trăiască decît speciile înzestrate, care au știut să înfrunte pericolele, celelalte trebuie lăsate să moară. Cînd mai tîrziu a avut prilejul să vorbească de socialism, Spencer a spus că socialismul, îngrădind concurența vitală din societate, va tîrî omenirea pe panta decăderii fizice și intelectuale. În *The Man versus the State*, comentată la „Orientul", socialismul e întrevăzut ca o „robie viitoare". Această din urmă carte a lui Spencer, apărută în 1884, a dat naștere la multe polemici, fiind criticată și la noi de Gherea. *Revue internationale* din Florența publica în 1885 un extras cu răspunsul lui Laveleye *(L'état et l'individu ou darwinisme social et christanisme)*, urmat de contrarăspunsul lui Spencer însuși. Adversarii socialismului împărtășeau teoriile lui Spencer, și vedem că Titu Maiorescu traduce în 1893 articolul *From Freedom to Bondage*, o introducere făcută de Spencer la colecția de studii socialiste, publicată

de Thomas Mackay sub titlul *Plea for Liberty* (London, John Murray).

Că în genere darwinismul e admis de marxişti se ştie; Marx însă a atras atenţia în mai multe rînduri că lupta de clasă preconizată de el nu-i totuna cu lupta pentru existenţă din teoria naturalistului englez.

„Este remarcabil — scrie Marx într-o scrisoare către Engels din 18 iunie 1862 — să vezi cum Darwin îşi regăseşte în lumea vitelor şi a plantelor societatea sa engleză, cu diviziunea muncii, concurenţa, deschiderea de pieţe noi, «invenţiile» şi «lupta pentru existenţă» a lui Malthus. Aceasta este *«bellum omnium contra omnes»* a lui Hobbes şi aminteşte de *Fenomenologia* lui Hegel, în care societatea burgheză figurează ca «regn animal spiritual», pe cînd la Darwin regnul animal figurează ca societate burgheză.“ [1]

Tot astfel, într-o scrisoare către Ludwig Kugelmann, Marx protestează împotriva celor care traduc noţiunea „luptă de clasă“ prin formula *„struggle for life“*, denumind procedeul „metodă convingătoare pentru ignoranţa pretenţioasă şi lenea de a gîndi care-şi dă aere de ştiinţă“ [2].

Confuzia bîntuia tocmai printre oamenii de ştiinţă burghezi, ca Rudolf Virchow, care, la congresul naturaliştilor de la München din 1877, făcînd aluzie la Comuna din Paris, vesteji darwinismul ca fiind înrudit cu „doctrina care a pricinuit atîta rău într-o ţară vecină“, adică cu socialismul. Pentru Haeckel, dimpotrivă, socialismul şi darwinismul se împăcau „ca focul cu apa“. Socialismul, susţinea

[1] Marx-Engels, *Correspondance*, t. VII, A. Costes, Paris, 1933, p. 118—119.

[2] K. Marx, *Scrisori către Kugelmann*, ed. rom., 1947, p. 112.

Haeckel, tinde la egalizarea socială a oamenilor, în vreme ce darwinismul este tocmai întemeierea ştiinţifică a inegalităţii, deci cel mai bun antidot împotriva prostiei egalizării socialiste [1]. Aci confuzia priveşte în primul rînd socialismul, căci acesta nu urmăreşte deloc elagizarea indivizilor, ci desfiinţarea claselor. Toate aceste probleme vor fi abordate de Vraja începînd cu teoria lui Malthus, respinsă cu argumente din *Capitalul* :

„Dacă considerăm societatea în evoluţia ei, vedem că mizeria creşte din pricina alcătuirii economice şi nicidecum din pricina creşterii populaţiei. În adevăr, prin perfecţionarea maşinismului industrial... se aruncă din ce în ce mai mulţi lucrători pe drumuri. Înmulţindu-se numărul celor fără de lucru în raport cu lipsa de trebuinţe de braţe, se naşte o concurenţă grozavă între muncitori, care pe cei mai mulţi îi lasă pe drumuri şi pe alţii îi face să muncească pe un salariu de nimic. Tot la acest rezultat duce şi centralizarea capitalurilor, adică împuţinarea din ce în ce a capitaliştilor şi stăpînilor, precum şi burgheziei mijlocii, care sînt caracteristica evoluţiei burgheze a societăţii.“

În legătură cu *Lupta pentru trai în societatea omenească*, Vraja acuză pe Virchow şi pe Haeckel de a fi aplicat darwinismul în chip abuziv la societate, confundînd mediul natural în care trăiesc animalele cu cel „artificial“, în care vieţuiesc oamenii. Lupta pentru existenţă este condiţionată de mediul natural, în societatea umană avem a face cu lupta de clasă. Nu mediul natural, ci lupta de clasă este cauza că exemplare foarte bine dotate de la natură sînt învinse în viaţă, lucru arătat de Gherea în broşura *Robia şi socialismul* (critică a tezelor lui

[1] *Les preuves du Transformisme. Réponse à Virchow*, trad. Jules Soury, Paris, 1879.

Spencer din articolul *The coming slavery)* și de doctorul Ștefan Stîncă în lucrarea *Mediul social ca factor patologic*, București, 1891. (Iată un pasaj : „Rezultatele statisticii ne dovedesc cît de mare importanță are reaua împărțire a bogățiilor în răspîndirea epidemiilor. Cu tot progresul societății, bolile cresc, indivizii degenerează, numărul acelora care mor de bătrînețe scade tot mai mult.")

A transporta legea naturală a luptei pentru existență în domeniul social înseamnă „a transforma sociologia în capitol de zoologie", adaugă Vraja în conferința *Darwinismul social* (1892), rostită la cercul de studii al partidului social-democrat din Iași și publicată în *Critica socială*. Servindu-se de o lucrare din 1883 a lui Emile Gautier, *Le Darwinisme social*, și probabil de opera lui Fr. Engels *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates*, tradusă de I. Nădejde în 1885 în *Contemporanul*[1], el demonstrează că societatea n-a fost totdeauna sub imperiul luptei pentru existență. Dimpotrivă, „cînd ieșiră din starea pur naturală, cînd își formară arme de vînat, oamenii trăiră în comunism". În urma acumulării primitive a mijloacelor de producție în mîna unei minorități, membrii majorității sînt transformați în sclavi. Acum începe lupta de clasă și ea va ajunge la apogeu sub regimul capitalist. Se poate oare vorbi de selecție naturală, se întrebă Vraja, în stadiul capitalist ? Burghezia, care susține că în lupta pentru existență triumfă totdeauna cei mai apți (cum fac Spencer, Haeckel), „e lipsită de modestie, e obraznică", fiindcă în viață se promovează mai cu seamă cei bogați și numai rareori cei cu adevărat destoinici de la natură. Naturalistul Alfred Russel Wallace arată că Darwin însuși își dădea seama că „acei ce

[1] *Originea familiei, a proprietății private și a statului.*

izbutesc în sforțările lor pentru a cîștiga avuții nu-s cei mai buni ori cei mai inteligenți" și de aceea în *Descendența omului* propunea ca „să dispară toate legile și toate obiceiurile, care împiedică pe cei mai capabili să izbutească și să crească mai mulți copii". Prin urmare, după Darwin însuși, nu selecția naturală joacă rolul precumpănitor în societate. În spirit marxist, Vraja definește acum socialismul astfel :

„Socialismul e tocmai teoria pentru care istoria omenirii este istoria luptelor între clase și care vede că neapărat vom ajunge la o formă unde nu vor mai fi clase."

Din Emile Gautier vine desigur analogia între procesul de dezvoltare a societății și teoria evoluției speciilor. Conform transformismului darwinist, din formele de clase vechi iau naștere forme de clase noi, opuse, precum și clase mijlocii, resturi ale claselor în descompunere. Așa, din mica burghezie și mica proprietate feudală s-au despărțit cele două clase foarte deosebite între ele : marea burghezie și proletariatul, iar din resturile lor au luat naștere mica proprietate și mica industrie, clase intermediare. Apoi mica burghezie e învinsă de marea burghezie și dispare, lupta decisivă urmînd a se da între marea burghezie și proletariat.

Care sînt mijloacele de luptă ale proletariatului ? Vraja amintește de corporații (sindicate) și de greve. Libertatea de care vorbește burghezia, zice el, nu este decît „o armă împotriva muncitorilor, ca și puștile perfecționate, ca și tunurile cu care junimiștii au împușcat pe țărani la 1888", vorbă de momeală care ascunde interese dușmănoase de clasă. De o atare natură era atitudinea economistului belgian Gustav de Molinari, liber-schimbist și partizan al desăvîrșitei concurențe, dar care, burghez, se re-

voltă împotriva muncitorilor din colonii ce pretindeau mărirea salariilor. (Ibrăileanu se referă la un pasaj din *Etudes Economiques*, Paris, 1846, de G. de Molinari, p. 51—52, pe care-l incriminează şi Marx în *Capitalul* [1].) Interesele burgheziei vorbesc în Maurice Block [2], adept al libertăţii, dar inamic al grevelor, şi în „ultra-neintervenţionistul" Spencer, care ceru în 1862 intervenţia statului cînd o companie de cale ferată tindea, în virtutea concurenţei, să ruineze întreprinderile similare mai mici.

Indiferent de subterfugiile pe care le-ar folosi, burghezia va primi lovitura de graţie din partea proletariatului :

„Burghezia va pieri pentru că este nu numai nefolositoare, dar chiar dăunătoare producerii... Este nefolositoare pentru că nu are nici un rol în producere. Este dăunătoare, deoarece caută, pe cît poate, să nu facă invenţii, să nu introducă maşini noi, căci atunci trebuie să piardă o parte din capital în maşinile ce le are şi pentru că simte instinctiv că orice intervenţie, grăbind centralizarea bogăţiilor, pe de o parte, şi mărind proletariatul şi armata de rezervă, pe de alta, este un pas spre pierirea sa."

Mai departe, Vraja pare a intui şi contradicţia ce se iveşte în orînduirea capitalistă între proprietatea individuală asupra mijloacelor de producţie şi modul social de producţie. El arată că proprietatea individuală face imposibilă utilizarea marilor rezerve de energie de interes obştesc (sursele de apă, de exemplu), ceea ce împiedică dezvoltarea economică a societăţii. (Ideea poate fi împrumutată din *Capitalul* sau din *Manifest der kommunistischen Partei* de Marx şi Engels, pe care Nădejde îl anunţa în traducere românească şi-l traducea mai repede Muşoiu la Iaşi, 1892, după versiunea Mermeix, cuprinsă în volumul *La France socialiste.)*

[1] Ed. rom. 1947, p. 679, nt. 268.

[2] Economist şi statistician francez, autor al lucrării *Les Théoriciens du Socialisme en Allemagne*, Paris, 1872.

În orice caz Vraja număra zilele pe care le mai avea de trăit burghezia şi încheia punînd în faţă perspectiva societăţii viitoare de acord cu discipolul lui Darwin, Grant Allen, autorul unei conferinţe în chestiunea discutată : *Stă oare socialismul în contrazicere cu ştiinţa, deoarece atacă legea selecţiunii ?* publicată în *Contemporanul.*

„Cu cît societatea desfiinţează favorizările şi desfavorizările artificiale, cu cît se îngrijeşte ca nimenea să nu sufere lipsă, ca nimenea să nu monopolizeze instrumentele de muncă, cu atît se lasă mai în pace şi mai nepervertită selecţiunea naturală... Şi în societatea socialistă va fi selecţiune, dar adevărată."

Ruinarea micii burghezii de către marea burghezie are două urmări : desperarea activă (mica burghezie se radicalizează, devine şovină, reacţionară sau anarhistă) şi desperarea pasivă sau pesimismul (ruinarea micii burghezii germane a produs, cum a dovedit K. Kautsky, pesimismul lui Schopenhauer).

Un aspect al desperării active, şovinismul, Vraja îl va combate în două articole din *Munca* (mai 1892), cu prilejul unui articol de Panait Muşoiu. (De remarcat că Ibrăileanu citează aci pe G. V. Plehanov.)

Al doilea aspect al „disperării active", anarhismul, va fi combătut în articolul *Burghezism inconştient*, din *Munca*, în cadrul discuţiei noţiunii de stat (*Ce este statul ? Intervenţia statului. Statul şi anarhiştii. Dictatura proletariatului ori Revoluţia anarhistă a „poporului" ?*). Cîteva cuvinte despre

anarhism găsim şi în *Darwinismul social*. Vraja era foarte informat asupra anarhismului, citise pe Gherea [1], dar foarte probabil şi pe G. Deville *(L'Anarchisme)*, E. Gautier *(Propos anarchistes,* 1885), Marx *(Misère de la philosophie. Réponse à la Philosophie de la Misère par M. Proudhon,* Paris & Bruxelles, 1847) etc.

Ca teoretician al anarhiştilor îl numea pe Bakunin. Însă „Bakunin studiase pe Hegel", şi era idealist, pe Max Stirner, şi era individualist. Max Stirner era individualist extrem (în cartea sa *Der Einzige und sein Eigentum,* din 1845), tot aşa şi Bakunin, autorul sloganului : „Propria voastră fericire să fie singura voastră lege". Alţi anarhişti, ca englezul Thomas Mackay, au încercat să dea vina pentru suferinţa oamenilor în chip exclusiv pe religie (pe urmele aceluiaşi Stirner). Pentru Kropotkin, în sfîrşit, statul întemeiat pe ideea de constrîngere trebuie abolit, spre a fi înlocuit cu o antantă liberă : „Cît despre omenire în general — se exprimă Piotr Kropotkin —, ea respectă pretutindenea dreptul fiecăruia asupra produsului său, fără ca să fie nevoie pentru aceasta de legi speciale". Anarhiştii, cu deosebiri neînsemnate de vederi, cereau distrugerea prin violenţă a societăţii actuale şi instaurarea altei societăţi, utopice, în care „poporul" se „autoconduce". Kropotkin, pe care-l analizează în special Ibrăileanu, credea chiar că principala cauză a eşecului revoluţiilor ar fi aceea că ele şi-au dat un guvern. Dacă de pildă revoluţia de la 1789 nu şi-ar fi constituit un guvern, ci „poporul" ar fi fost lăsat singur să-şi facă „dreptate" în chip „dezinteresat", revoluţia ar fi triumfat. Dimpotrivă, răspunde Ibrăileanu, revoluţia de la 1789, care a fost făcută de burghezie în interesul ei de

[1] *Anarhia cugetării,* în *Critica socială,* I, 4, 1892.

atunci, n-a căzut, ci a izbutit. La fel revoluţia de la 1848 din Franţa :

„În opoziţie erau burghezi, capitalişti, mici burghezi, muncitori etc. După răsturnarea guvernului lui Ludovic Filip, cînd să se întocmească noua stare de lucruri, burghezia mare, împreună cu mica burghezie, înlătură pe muncitori ; apoi aceeaşi soartă o avu şi mica burghezie, şi astfel marea burghezie rămase stăpînă pe situaţie. De ce n-au izbutit muncitorii ? Kropotkin ne va spune : pentru că revoluţia şi-a dat un guvern. Dar fost-a guvernul al muncitorilor ? Nu, şi dacă ar fi fost, ar fi fost el conştient de rolul său ? Prin urmare, revoluţia a căzut (adică muncitorii n-au izbutit) nu pentru că muncitorii şi-au dat un guvern — burghezia şi-a dat guvern şi a reuşit — ci pentru că n-au fost organizaţi în partid aparte, n-au fost conştienţi în rolul lor, n-au fost tari, pentru că s-au amestecat cu toate clasele opozante şi în jurul unor cereri vagi."

Aşadar revoluţia anarhistă, conchide Ibrăileanu, nu poate opera tranformarea societăţii. Atunci care va fi forma prin care se va face transformarea definitivă ?

„Aceasta, ne spune criticul, este dictatura proletariatului, lucru prevăzut de cel mai mare uriaş al cugetării, de cea mai adîncă genialitate, de Karl Marx."

Ce însemnează dictatura proletariatului aflăm mai jos :

„Însemnează momentul în care proletariatul, organizat şi conştient de rolul ce are de îndeplinit, are statul în mînă, stăpîneşte politiceşte. Atunci proletariatul procedează el la transformarea societăţii în folosul său bine cunoscut, deci dă societăţii forma comunistă, adică desfiinţează clasele, şi ast-

fel dezrobirea proletariatului coincidează cu dezrobirea întregii omeniri."

Tot la *Munca* (1892—1894), şi tot sub pseudonimul Cezar Vraja, Ibrăileanu a mai luptat împotriva naţionalismului şi cu deosebire împotriva agitaţiilor iredentiste din acea vreme, pe care le socotea dăunătoare intereselor muncitorilor Cu multă justeţe şi cu tact el arăta că iredenta este o diversiune burgheză şi că muncitorii n-au nimic de profitat de pe urma acestor lupte pretins patriotice. Răscoalele de la Bobîlna, răscoala lui Doja, răscoalele lui Horia, Cloşca şi Crişan, revoluţia de la 1848 în Transilvania au avut toate caracter social şi nu naţional, şi se explică foarte bine prin antagonismul de clasă, prin lupta ţărănimii române şi maghiare împotriva nobililor maghiari şi români.

Într-un articol despre *Răscoalele ţărăneşti* (20 februarie 1894), Vraja deplîngea, de altminteri ca toţi socialiştii de la această dată, mişcările rurale, care sînt înăbuşite în sînge şi sînt urmate mai totdeauna de legi apăsătoare. Singura cale de a lupta împotriva „lăcomiei şi neruşinării boiereşti" i se părea aceea a organizării păturii ţărăneşti în „partid de clasă", cu ajutorul păturii culte, adică a intelectualilor progresişti. Ideea aceasta de datorie către ţărani, pe care ca socialist o simte Ibrăileanu, şi alături de el şi alţii, este de provenienţă poporanistă.

Cînd în aprilie 1895, Ibrăileanu venea la Bucureşti pentru a-şi lua în primire postul de redactor la ziarul *Lumea nouă*, misiunea sa nu pare a fi fost aceea de a organiza o mişcare ţărănească, precum se afirmă. Articolele sale polemice sînt îndreptate mai mult împotriva conservatorilor şi liberalilor, adică împotriva „monstruoasei coaliţii", destul de

des şi împotriva „radicalilor" democraţi de sub şefia lui G. Panu.

„La noi în ţară — zice el —, clasele nefiind bine definite, nu avem nici partide burgheze «de clasă». De unde urmează că cele două «mari» partide de «guvernămînt», liberal-naţional şi conservator-naţional, nu reprezintă, se poate zice, două clase deosebite. Ele reprezintă una şi aceeaşi adunătură de exploatatori de tot felul, şi dacă se deosebesc întru ceva, apoi acel ceva este chipul de a lucra pentru mai marea exploatare a acestei nenorocite ţări.

Dacă este aşa, pentru ce aceste două partide ? Pentru ce n-ar face o asociaţie monstră de exploatare ? Răspunsul este foarte simplu : Pentru că ei sînt aşa de lacomi, încît le este peste putinţă de a se sătura toţi deodată. Din această pricină s-au împărţit în două tabere..."

C. Vraja nutreşte o ură bine întreţinută atît pentru boierul feudal consevator, cît şi pentru burghezul liberal. Lui I. Tanoviceanu, lider liberal care făcuse aluzii la modul cum a luat fiinţă domeniul lui P. P. Carp, Ţibăneşti, îi propunea să facă istoria tuturor averilor acumulate de reprezentanţii claselor suprapuse. Deputatul din Parlament (unde se spun „palavrancisme") cugetă mai curînd la jartierele Madamei Istericopol, sau la problema mărimii oului de elefant al lui Kife Makeici din Gogol, decît la soarta ţăranului ; omul de stat este un „boţ de carne şi grăsime", care vorbeşte ridicat pe „picioarele de dinapoi" :

„A ! Votul universal ! Foarte bună idee... Şi noi îl admitem, dar ca ideal, căci, vedeţi, acuma nu se poate : poporul e incult."

Nicăieri pînă în 1895 nu întîlnim la Ibrăileanu vreo urmă de inconsecvenţă politică. Peste doi ani

totuşi (timp în care nu va mai scrie nimic), socialismul era pentru el doar o „amintire". A mărturisit-o în decembrie 1909, într-o scrisoare deschisă către Gherea [1], motivînd trecerea sa la liberali din 1899 printr-o serie de fapte care par aproape ironii. Pretindea că înainte de 1900 proletariatul era în România o ficţiune şi că el, Ibrăileanu, a fost „ultimul socialist" *(A doua scrisoare deschisă către Gherea)*, care a asistat la crepusculul socialismului.

Ce se întîmplase cu Cezar Vraja ?

Din ce în ce mai atras de poporanism prin influenţa lui C. Stere, el se lăsa înrîurit totodată de teorii ca aceea formulată de Kautsky şi alţii cu privire la perspectivele socialismului în ţările înapoiate. Potrivit acestor teorii, „venirea la guvern a partidului socialist... va fi posibilă numai după ce socialismul va învinge definitiv în Occidentul Europei". Nu este întîmplător faptul să recenzînd în 1906 broşura lui Gherea *Din ideile fundamentale ale socialismului ştiinţific*, G. Ibrăileanu găseşte tocmai prilejul de a accentua că mai crede în realizarea societăţii viitoare socialiste la noi, dar numai cu condiţia ca aceasta să se realizeze mai întîi în Apus. De fapt la această epocă Gherea însuşi era cam de aceeaşi părere, deşi în 1908, răspunzînd atacurilor lui Stere, Gherea amintea şi lui Ibrăileanu anumite „cuvinte uitate".

Nu este locul să analizăm aci fluctuaţiile politice ale lui Gherea. În scrisoarea sa de răspuns către Ibrăileanu [2], Gherea, care în 1909 se scălda în ape tulburi la *Adevărul* lui C. Mille, admite prudent că unii socialişti din cei trecuţi în 1899 la liberali,

[1] *Viitorul*, nr. 753, din 19 decembrie.
[2] *Răspuns la scrisoarea deschisă a d-lui G. Ibrăileanu*, în *Adevărul*, nr. 7294, din 25 decembrie 1909.

„ba cred chiar că mai mulţi... au avut intenţii bune, intenţii de bine nu de rău".

Atribuind ex-socialiştilor liberali „intenţii de bine", Gherea nu observa că accepta în acelaşi timp concepţia lui C. Stere, pe care o promova la *Viaţa românească* şi Ibrăileanu, a democraţiei de tip rural. Propriu-zis Gherea, ca şi Stere şi Ibrăileanu, subestimînd capacitatea de luptă a forţelor revoluţionare de la noi la începutul veacului al XX-lea, potenţialul clasei muncitoare în dezvoltare, susţinea că numai burghezia poate să rezolve problema ţărănească, dacă va fi convinsă că are tot interesul să emancipeze ţărănimea. Astfel Ibrăileanu înţelega să revendice de la aripa stîngă a partidului liberal împroprietărirea şi votul universal, reforme pentru care luptaseră şi socialiştii. Ibrăileanu, ca şi Gherea, adopta tactica pe care Lenin a caracterizat-o drept „tactica de transformare a proletariatului într-o jalnică anexă a claselor burgheze".

II. POPORANISMUL ŞI TEORIA SPECIFICULUI NAŢIONAL

Poporanismul, a cărui provenienţă rusească a fost negată şi de cel care-l răspîndise la noi din 1893, Constantin Stere [1], şi de G. Ibrăileanu, cel mai fervent adept al doctrinei, din dorinţa de a deveni şef de şcoală literară (în vreme ce Stere avea să întreţină facţiunea politică mai întîi în cercuri so-

[1] Termenul a fost folosit pentru prima dată de Constantin Stere în seria de articole *Socialiştii şi mişcarea naţională*, publicată cu pseudonimul C. Sorţescu în ziarul ieşan *Evenimentul*, nr.-ele 155—157, din 11—13 august 1893.

cialiste, apoi în partidul liberal), este, cu inerente deosebiri, o variantă românească a narodnicismului.

Fără a intra în amănunte și mărginindu-ne numai la ideile lui Ibrăileanu, putem înșira pe scurt istoria lui *narodnicestvo*. Se pare că poporanismul rusesc are ca punct de plecare manifestul din 1861 al lui P. G. Zaicenko, *Către generația tînără*, și s-a dezvoltat în jurul organizației secrete Narodnaia Volia (Voința poporului). Obiectul inițial al mișcării era ridicarea morală și materială a țărănimii, pentru care așa-numita intelighenția lansa în 1869 — prin Bakunin — deviza „mersului în popor". De caracter umanitarist și iluminist la început, curentul a trecut curînd la o atitudine antimarxistă fățișă. Pentru narodnici sau narodovolți, capitalismul se înfățișa ca un fenomen „accidental", fără perspective în Rusia. Proletariatului i se tăgăduia putința de dezvoltare. De proletariatul agricol nu se ținea seamă. Se făcea caz de presupusele instincte comuniste ale țărănimii de pe vechile obștii, considerată favorabilă colectivizării. La aceste credințe, N. C. Mihailovski (care a înrîurit în special pe Stere) adăuga cultul exagerat al individului, teoria că antagonismul de clasă și diviziunea muncii strică „tipul armonic" natural[1] și ideea că nobilii au o „obligație morală", o „datorie" față de popor. Cu totul alta era opinia marxiștilor, a lui G. V. Plehanov de pildă, care încă din 1885, în *Divergențele noastre*, arăta că „Rusia a pășit pe calea capitalistă", deși mai tîrziu (cf. și lucrarea din 1896 *Concepția poporanismului în scrierile domnului*

[1] V. lucrarea *Lupta pentru individualitate*, în care Mihailovski citează *Anthropologie der Naturvölker* (1859—1866) a rousseauistului Th. Waitz.

Voronțov), neglijînd scindarea țărănimii în clase antagoniste, va sfîrși prin a crede că în Rusia revoluția se va înfăptui de proletariat cu ajutorul burgheziei. Dar în 1894, în două opere polemice, *Ce sînt „prietenii poporului" și cum luptă ei împotriva social-democraților ?* și *Conținutul economic al poporanismului în cartea d-lui Struve*[1], Lenin va relua tezele marxiste, demonstrînd că țărănimea rusă se află într-un proces evident de descompunere, chiaburimea satelor (kulacii) trecînd în rîndurile burgheziei exploatatoare, iar sărăcimea îngroșînd masa proletariatului. Răspunzînd lui Mihailovski, Lenin nu tăgăduia rolul eroului în istorie, însă pentru el problema ce se punea era de a se ști în ce condiții personalitatea are șanse să izbutească. Fără alianța dintre țărănimea pauperă și proletariatul industrial, afirma Lenin, nici o personalitate nu poate visa la desființarea societății actuale.

Din toate acestea Ibrăileanu citise prea puțin, ca să nu zicem nimic. Este posibil să fi cunoscut acele *Scrisori istorice* ale lui P. Lavrov, publicate la Paris sub numele de Mirtov, recomandate de Stere în articolele sale de propagandă poporanistă de la *Adevărul* și *Evenimentul literar*. O singură dată citează Ibrăileanu pe „distinsul cugetător rus Mihailovski" (în *Foiletoanele lui Caragiale* din 1901), apropo de teoria utilului la Spencer[2]. Vom vedea că, pe urmele lui Stere, el își construiește ideologia apelînd la izvoare din tradiția românească (Alecu Russo, Eminescu).

[1] Lenin, *Opere*, I, ed. rom., 1950.

[2] H. Spencer, *L'Utile et le Beau*, în *Essais de Morale, de Science et d'Esthétique*, tr. Burdeau, 1879, vol. I.

Ca Alecu Russo, autor al unui studiu despre poezia populară [1], Ibrăileanu face la *Evenimentul literar* (14 martie 1894) mai întîi un elogiu al *Geniului necunoscut.*

În scopul reevaluării literaturii populare, literatură a unui „geniu uriaş“, Vraja atrage atenţia că pătura cultă ignoră pe ţărani ca pe „cetăţenii din Tombuctu“, îi urăşte sau este nepăsătoare faţă de producţia lor literară, deşi aceasta are „un farmec nemaiauzit şi un înţeles tot atît de adînc“ :

„...Ea este strigătul de durere şi zîmbetul de rîs — rar, nu-i vorbă — a celei mai de seamă, ba a singurei de seamă părţi dintre noi : în ea se oglindesc atîtea veacuri de suferinţă, precum şi dorul, mereu dorul de o viaţă mai bună şi mai fericită. Ea este creată de nenumărate generaţii, care, la un loc, ne dau pe acel geniu cu care scriitorii aceştia ai noştri din pătura cultă nici nu se pot asemăna.“

Deocamdată acest articol îndreptat împotriva lui Macedonski şi a grupului de la *Literatorul* nu se referă la „caracterul naţional“ al poeziei populare, asupra căruia stăruise Alecu Russo, fiind în chip natural pornit din dragostea pentru realităţile naţionale incluse în folclor, pentru durerea seculară exprimată în el, pentru spontaneitatea simţirii şi frumuseţea necoruptă a limbii lui. Mai tîrziu însă, Ibrăileanu va face din recomandarea poeziei populare un principiu de bază al ideologiei sale poporaniste, de loc în contrazicere în această privinţă cu marxismul.

Dar Vraja cerea totodată şi o literatură pentru popor. În editorialul *Literatura pentru popor*, din

[1] *Foaia societăţii pentru literatura şi cultura română în Bucovina*, nr. 8—10, 1868.

3 octombrie 1894, el propunea ca aceasta să îndeplinească o funcţie educativă :

„Ea trebuie, pe de o parte, să ţină seama de năzuinţele poporului şi de forma în care poporul se exprimă, iar pe de altă parte, să caute a îmbogăţi sufletul poporului, a-i mări orizontul cugetărilor sale, a-i înălţa şi civiliza năzuinţele — într-un cuvînt, ea trebuie să se adapteze la popor, dar în acelaşi timp să-l şi ridice.“ [1]

Aceasta cu atît mai mult cu cît poporul „ne hrăneşte“ şi „pe spinarea lui ne cultivăm“, iar şcolile literare din trecut nu i-au acordat atenţia cuvenită.

Din păcate, n-a putut să-i acorde mai multă nici *Evenimentul literar*, care la 24 octombrie 1894 îşi încetă apariţia. Este epoca în care Ibrăileanu mai era socialist, cu toate că în *Curentul nou*, nr. 3, din 1905, declară că la *Evenimentul literar* n-a făcut marxism.

Ibrăileanu va relua campania poporanistă la *Curentul nou* din Galaţi, în 1906, împotriva *Sămănătorului* condus de Nicolae Iorga. Faţă de încercările acestuia de a se erija în unic susţină-

[1] Engels, vorbind despre cartea populară germană, cu prilejul recenziei studiului lui J. V. Görres, *Cărţile populare germane*, Heidelberg, 1807, scria :

„Menirea cărţii populare e să-l înveselească pe plugar cînd se întoarce seara trudit de la munca sa grea, să-l învioreze, să-l desfete, să-l facă să uite de truda sa, să prefacă ţarina lui aridă într-o parfumată grădină de trandafiri. Ea are menirea de a transforma în mod magic atelierul meseriaşului, nenorocita mansardă a chinuitului ucenic, într-o lume de basm, într-un palat de aur, iar pe solida lui drăguţă să i-o arate sub înfăţişarea unei domniţe din poveşti. Dar ea mai are şi menirea ca, alături de *Biblie*, să-l ajute să-şi limpezească simţul moral, să-l facă conştient de puterea, de dreptul, de libertatea sa, să-i trezească curajul şi patriotismul.“

tor al literaturii inspirate din popor[1], Ibrăileanu protestează într-un articol programatic, arătînd că prima formulare a poporanismului se datorește lui Alecu Russo, a doua lui Maiorescu și a treia revistei *Contemporanul*, unde a existat o tendință exagerată de a scrie cum vorbește poporul (la scriitori ca Basarabeanu și Th. Sperantia), a patra, în fine, *Evenimentul literar* al Sofiei Nădejde. La această din urmă revistă, Constantin Stere, Raicu Ionescu-Rion, Vraja, Spiridon Popescu, Ion Păun-Pincio au militat pentru o literatură destinată țărănimii, față de care literatura de la *Sămănătorul* (exceptînd pe unii scriitori) e imorală, pentru că „țăranul-pitoresc e o concepție care exclude sentimentul de datorie față de țăran". Iată „datoria" poporanistă, reclamată scriitorilor ce se ocupă de mediul rural :

„Cerința noastră ca poporaniști nu va fi satisfăcută decît de scriitorul cu o atitudine poporanistă, adică de acel scriitor care prin opera sa va răspîndi în lumea cultă simpatia pentru țărani. Și desigur nesatisfacerea acestei cerințe poporaniste va strica mult impresiei estetice : sufletul nostru va fi solicitat pe de o parte spre plăcere, pe de alta, spre neplăcere."

S-a discutat mult dacă criticul avea sau nu dreptul de a impune scriitorilor o „cerință". Problema adevărată este dacă o astfel de cerință era justificată, corespunzătoare momentului social istoric. Asupra intolerabilei stări de mizerie a țăranilor care peste un an vor și porni răscoala, Ibrăileanu făcea nu numai amare constatări, dar și previziuni după semnele ce veneau din Rusia.

[1] *Impotriva clevetirilor*, I—IV, în *Sămănătorul*, 4, din 25 decembrie 1905.

La 15 decembrie 1905 el scria, sub titlul *Situație gravă*, în *Curentul nou*, că revoluția țărănească din Rusia „nu poate să nu aducă după sine o răscoală agrară în Moldova, care ar avea ca țintă concretă pe antipaticul tip al arendașului, căruia boierimea degenerată i-a dat moșiile în exploatare". Mulțumindu-se a da alarma, criticul, înscris în partidul liberal încă din 1899, nu va sugera însă decît măsuri limitate, în cadrul unei utopice democrații de tip rural :

„Țara aceasta să fie o țară de mici proprietari, o puternică și fericită democrație rurală, cu un parlament care să reprezinte, direct, pe acești mici proprietari, care, în același timp, ar fi soldați, ca burii, și care fiind mai bogați decît azi, și-ar putea trimite fiii și fiicele în școli, care s-ar întoarce cu oarecare cultură, unii, cei mai distinși, și cu cunoștința vreunei limbi străine... Satele noastre, cu case cu două-trei odăi, oamenii îmbrăcați bine, aproape nemțește, fiica țăranului cîntă romanțe din piane, ori citește nuvelele d-lui Sadoveanu, tatăl citește telegramele despre ce se întîmplă în lumea întreagă..."

Ce s-ar putea obiecta acestui program nu-i lipsa de generozitate, cît caracterul himeric. De altfel, convins că fericirea poporului român e în funcție de politica oamenilor de acțiune bine intenționați, intelectualul Ibrăileanu își rezervă lui însuși un rol de teoretician strict literar.

Cînd la 1 martie 1906 apăru *Viața românească*, poporanismul era o doctrină constituită, totuși Ibrăileanu ținu să reformuleze programul literar. Manifestul *Către cititori*, deși reproduce aproape cuvînt cu cuvînt pasaje din articolul despre poporanism al lui C. Șărcăleanu (Stere), publicat în *Eve-*

nimentul literar, nr. 15, din 28 martie 1894 (deci cu zece ani în urmă !), a fost redactat de el.

Vrednic de luare-aminte este că pe primul-plan al ideologiei poporaniste apare chestiunea specificului național, pusă și de Stere, devenită pivot al curentului prin Ibrăileanu. Constatînd că noțiunea de cultură națională nu-i în contrazicere cu cea de cultură universală, Ibrăileanu, insista la început asupra obligației fiecărui popor de a se afirma pe domeniul culturii mondiale :

„Un popor — zicea el — nu-și poate justifica dreptul la existență distinctă în sînul popoarelor civilizate, decît dacă poate contribui cu ceva la cultura universală, dîndu-i nota specifică a geniului său."

Cu alte cuvinte, trecînd pentru moment peste speculații mai complicate în jurul noțiunii de specific național, *Viața românească* sublinia necesitatea unei culturi românești proprii, create pe solul nostru.

Aveam noi o astfel de cultură atunci ?

Urmărind procesul stratificării culturii în România, Ibrăileanu făcea o discriminare. Poporul, constata el, e împărțit în două categorii sociale foarte deosebite sub raport spiritual, constituind aproape două „nații", între care s-a deschis o adevărată „prăpastie" (lucru observat în vremea sa și de Alecu Russo în *Cugetări)*. Clasele de sus, avînd o cultură de împrumut, insuficient asimilată, stau „în aer", clasele de jos dispun de o mare propensiune pentru cultură, dar sînt ținute în întuneric, fapt cu atît mai condamnabil, cu cît sînt singurele „depozitare" ale energiilor creatoare (Eminescu le considera singurele clase „pozitive"). Din împrejurarea că marile mase ale poporului nu-și spuseseră cuvîntul decît izolat (căci nu s-ar putea trece cu

vederea aportul lui Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici, ca să lăsăm la o parte pe alții), Ibrăileanu trăgea concluzia oarecum exagerată a inexistenței unei culturi românești în momentul 1906.

„O cultură națională, de un caracter specific — scria el —, nu se va naște decît atunci cînd masele mari populare, adevărat românești, vor lua parte și la formarea și la aprecierea valorii culturale — limbă literară, literatură, forme de viață etc. —, și acest lucru nu se va întîmpla decît atunci cînd, prin cultură, viață politică mai largă și ridicare economică, țărănimea va căpăta în stat valoare socială proporțională cu valoarea sa numerică, economică, morală și națională, cînd va fi un popor, cînd toate clasele sociale vor fi ale aceluiași popor, cînd trecerea de la vîrful la baza piramidei sociale se va face pe nesimțite..."

Sîntem departe de doctrina socialistă din... *Burghezism inconștient !* Ibrăileanu nu mai vrea acum desființarea claselor, ci doar egalizarea lor (trecerea de la vîrful la baza piramidei sociale să se facă „pe nesimțite", printr-o repartiție egală a bunurilor culturale), nu mai vrea „dictatura proletariatului", ci statul țărănesc în care țărănimea capătă o valoare socială „proporțională cu valoarea sa numerică", democrația de tip rural. Și chiar masele „mari populare" nu sînt toate îndreptățite a lua parte la crearea de valori culturale, ci numai cele „adevărat românești" au dreptul să creeze și să aprecieze în materie de limbă, literatură și stil de viață. Criticul nu băga de seamă că în felul acesta aluneca spre o poziție reacționară, șovină, totuși el a avut prudența să nu confunde noțiunea de popor cu aceea de rasă, și dacă termenul de rasă apare la el, întîmplarea se datorește desigur influenței limbajului critic al lui H. Taine din intro-

ducerea la *Histoire de la littérature anglaise* (1864), în care rasa apare ca o coordonată, alături de mediu și moment, pentru orice literatură. Tocmai prin referire la aceste cadre fixe încerca Ibrăileanu determinarea caracterului național :

„Să fie o psihologie germană și franceză, și să nu fie o psihologie românească ? — se întreabă el. Rasa ori amestecul de rase, climatul, dezvoltarea istorică și culturală a acestui popor — toate, deosebite de ale altor popoare — să nu fi fasonat deosebit sufletul românesc, să nu fi produs o nuanță specifică a sufletului omenesc ?"

Subînțelegînd răspunsul afirmativ și socotind specificul național „considerarea lumii și reacția față cu lumea" în „popor", criticul ajungea la concluzia că spiritul românesc trebuie căutat acolo unde se află „mai nepervertit, mai curat, la poporul românesc de la țară", sau, în literatură, la trei categorii de scriitori, la scriitorii de proveniență țărănească rămași sufletește țărani (ca O. Goga și —, exemple nefericite ! — Ion Ciocîrlan și Mihai Teliman), la scriitori care nefăcînd parte din țărănime măcar „și-au plecat urechea la popor, s-au botezat în izvorul curat și românesc al sufletului popular" (ca Mihail Sadoveanu), la scriitori, în sfîrșit, aparținînd claselor superioare, dar care au trăit „cu poporul" de-a lungul vicisitudinilor istorice, cum ar fi clasa „boiernașilor" (de pildă Brătescu-Voinești).

Va să zică noțiunile de specific și poporan sînt corelative, viața „de la țară" are o specificitate imanentă, iar apartenența scriitorului la clasa țărănească, ori numai la o clasă aliată țărănimii, îi asigură caracterul național. Totuși, criticul, luînd poziție împotriva alterărilor posibile ale caracterului național prin „nefastele" influențe, nu lega noțiunea de specific de subiect și sublinia că un suflet românesc va face operă românească chiar alegîndu-și subiecte din viața străină, dacă el, „sufletul", își va păstra independența. Bineînțeles, ca redactor la *Viața românească*, Ibrăileanu susținea că opera literară „va fi mai interesantă și pentru noi și pentru străini, cînd concepția și sentimentul unui scriitor se vor manifesta cu ocazia vieții românești, cînd viața românească îi va îmbrăca concepțiile, cînd viața românească îi va fi stîrnit sentimentele și concepțiile, cînd îi vor fi izvorît în suflet scriitorului sentimente și concepții relative la viața românească, cînd și concepția și reprezentarea ei vor fi românești..."

O altă îndatorire a scriitorului tratînd viața de la țară era să vadă just relațiile de clasă și să fie de partea țărănimii care suferă, nu de partea asupritorilor :

„Cînd scriitorul român va zugrăvi raporturile dintre țărani și exploatatorii lor, așa încît să-mi solicite simpatia pentru exploatatori (se dă exemplul nuvelei *Niță Mîndrea* de C. Sandu-Aldea), impresia mea estetică va fi distrusă, căci... pentru exploatarea nefericitei țărănimi... am dezgust și ură, pentru că simpatia mea este cu țăranii, către care mă simt și vinovat, pentru că, în schimbul muncii amare, răsplătită cu «merindea lor amară din pîne de neghină și săcară» (aluzie la *Clăcașii* lui O. Goga), din care ne hrănim și ne cultivăm, nu le putem da în schimb mai nimica. Și scriitorul român, care măcar cînd vorbește de țărani ar putea să-și arate recunoștința către ei prin răspîndirea unei atmosfere de simpatie și milă pentru dînșii ; și n-o face, ci dimpotrivă, răspîndește antipatia, n-are un suflet înalt, își «exprimă sentimente» inferioare cu sau fără «imagini !», nu este un om la înălțimea

vremii şi a idealurilor celor mai sfinte ale poporului său. Nu este poporanist."

Aşadar idealurile cele mai sfinte ale poporului român se confundau la 1906, pentru Ibrăileanu, cu idealul poporanist. Dîndu-şi seama că acesta nu era în acelaşi timp idealul tuturor scriitorilor, el îndulcea întrucîtva directiva, declarînd că atitudinea de simpatie „nu o putem găsi şi cere decît numai în operele unde e vorba despre ţărănime, sau despre acele clase care stau în antagonism cu ea — aiurea nu poate fi şi nici n-o cerem"[1]. În operele de alte conţinuturi, criticul se mulţumea şi numai cu atitudinea de om superior a scriitorului, ori, în lipsa acesteia, şi numai cu talentul lui, „dacă-l are". Mai mult. Se accentua asupra faptului că poporanismul nu e o teorie, ci „un sentiment de recunoştinţă, de simpatie şi de datorie faţă cu ţărănimea". Dacă în politică acest sentiment va îndemna pe cineva să lupte pentru revendicări sociale, economice şi culturale, în literatură „poporanismul va însemna atitudinea de simpatie a scriitorului faţă cu clasa ţărănească — atîta tot". Nici a lua subiecte din popor, nici a coborî creaţiunea artistică la un nivel semicult, nici exacerbarea autohtonismului nu înseamnă poporanism. Atitudinea de antipatie pentru „lipitorile satului" este însă poporanism, căci presupune simpatie pentru ţărănime, peste care „lipitorile" s-au suprapus parazitar (teoria claselor „superpuse" a lui Eminescu).

Ne vom ocupa în alte capitole de polemicile provocate de poporanism din punct de vedere estetic, aci ne oprim numai la răspunsul pe care Maiorescu îl dădu discursului de recepţiune al lui Duiliu Zamfirescu *Poporanismul în literatură,* în şedinţa din 16/29 mai 1909 la Academia Română. Duiliu Zamfirescu nu atacase anume directivele *Vieţii româneşti,* ci întreaga literatură cu caracter popular (pe Creangă, Slavici, Coşbuc, Popovici-Bănăţeanul, folclorul). Maiorescu reaminti a sa direcţie de „păstrare şi accentuare a elementului naţional", justifică atenţia acordată poeziei populare prin avîntul luat pretutindeni de culegerile folclorice (*Des Knaben Wunderhorn* a lui Brentano şi Arnim apăruse între 1906 şi 1908) şi, după un elogiu adus lui V. Alecsandri, se referi ironic şi la noul curent de la Iaşi : „De mult era cunoscută cerérea unor socialişti poporanişti care se amestecaseră în ale esteticii şi îndemnau pe scriitori să se ocupe exclusiv cu mizeria claselor de jos şi de vinovăţia celor de sus. Dar dacă toate tendinţele «utilitare» sînt dăunătoare în artă, cel puţin tendinţa învrăjbirii claselor a rămas cu desăvîrşire stearpă în producerea de opere frumoase."

Ibrăileanu n-a intervenit în polemică[1], observînd abia peste doi ani, cînd apăru *Metafizica cuvintelor,* că „D. Zamfirescu a negat ţăranului chiar însuşirile omeneşti" (*Viaţa românească,* 1911, 4), articolul său *Partidele noastre politice* din iulie 1909, publicat sub titlul de *Opiniuni ale unui diletant,* într-un moment cînd Stere lipsea din ţară, numai la două luni de la discuţiile din Academie, echivalează cu o replică. Autorul îşi prezenta opiniile ca pe nişte „reflecţii ale unui om care nu face politică militantă". Caracteristica poporaniştilor („un curent din partidul liberal") este în primul rînd, zicea el, aceea de a reprezenta interesele unei clase din care nu fac parte, ca democraţi-

---

[1] *Cronica literară, Viaţa românească,* 1906, nr. 2.

[1] A intervenit în locul său H. Sanielevici.

țărăniști radicali. („Reprezentanții acestui curent... nu sînt țărani, ei nu vorbesc în numele clasei lor, ci îmbrățișează interesele altei clase, interese care coincid cu ale neamului întreg de pretutindeni. Această excepțională stare sufletească, de a îmbrățișa interesele altei clase, explică pentru ce numărul democraților țărăniști e foarte mic...") Poporaniștii fac parte din partidul liberal pentru că interesele țărănimii nu sînt contrariate „ba chiar sînt ajutate de liberalii din partidul liberal", fiindcă „liberalii (reprezentanți ai marelui capital) au înțeles că interesele oricărei clase, deci și ale capitalismului, nu pot prospera într-o țară săracă și slabă". Numai dacă marea burghezie ar poseda latifundii, ar trebui, „vorba lui Thorold Rogers", să fie împotriva țărănimii (J. E. Thorold Rogers, autor al unei *History of Agricultures and Prices*, liberal cu simpatii socialiste, s-a opus îndemnizării landlorzilor deposedați de către stat ; teoria capitalului bancar, care ar avea un rol binefăcător, este teoria capitalului „vagabond" a lui Kautsky). Poporaniștii, continuă „diletantul", nu tind la „încurajarea industriei mici", care n-ar putea rezista concurenței străine, ce tind în schimb la reforme în favoarea țăranilor, cer împroprietărirea lor și votul obștesc. Prin urmare nu „învrăjbirea claselor" o predicau poporaniștii, ci tocmai colaborarea de clasă între burghezie și țărănime, nu revoluție voiau ei, ci reforme. Este momentul cînd prin scrisorile deschise către Gherea, Ibrăileanu lichida orice legătură de opinii cu socialiștii. „Iubite domnule Gherea — notifica Ibrăileanu fostului său mentor —, noi sîntem liberali pur și simplu... Noi sîntem solidari cu trecutul și prezentul partidului liberal. Meritul, ca și demeritul faptelor acestui partid, ni-l însușim pe de-a-ntregul. Dacă partidul face o faptă bună, ne simțim mîndri ; iar dacă face una greșită, chiar dacă noi foștii am fi în contra acelei fapte, ne luăm partea de răspundere și de demerit." [1]

În acest spirit poporanist-liberal deschidea Ibrăileanu în mai 1910 în *Viața românească* o campanie în vederea acordării votului universal :

„Votul universal trebuie acordat ! Trebuie acordat conform cu acel principiu, care a prezidat la toată desfășurarea istoriei noastre contemporane, conform cu principiul că, într-o țară înapoiată, forma trebuie să preceadă fondului, forma trebuie introdusă dacă voim să avem apoi și fondul... Atunci (cînd va fi acordat) poporul va deveni un rezervoriu, din care se vor ridica conștiințe — pe încetul — și, astfel, pe nesimțite, acest regim electoral va tot deveni tot mai mult glasul țării, pînă, la sfîrșit, vom avea un adevărat popor conștient de drepturile și datoriile sale, de nevoile țării, de chipul de a lecui aceste nevoi."

E aici o justă replică la teoria junimistă (maiosciană) a „formelor fără fond", din nefericire atitudinea lui Ibrăileanu nu este revoluționară, ci reformistă.

La 1 ianuarie 1910 revista *Luceafărul* inițiase o anchetă despre poporanism, încheiată la 16 august, același an. Concluzia care rezulta era că poporanismul ca doctrină literară nu se bucura de prea mulți aderenți, deși cîțiva scriitori (Ion Slavici, Mihail Sadoveanu, I. Agîrbiceanu, I. Ciocîrlan, I. Adam) îl acceptau. I se imputa că nu e o concepție nouă (E. Lovinescu), că n-a dat încă o

[1] G. Ibrăileanu, *Scrisoare deschisă către d. C. Dobrogeanu-Gherea,* în *Viitorul,* III, nr. 773, din 13 ianuarie 1910.

literatură proprie (C. Rădulescu-Motru, Caton Theodorian), că „bunăvoința, măgulirea, mila n-au fost și nu pot fi nicicînd elemente alcătuitoare valorii artistice“ (M. Simionescu-Rîmniceanu). Singur Mihai Dragomirescu, dintre critici, afirma că poporaniștilor „trebuie să li se facă dreptate“.

Abia în mai 1911 (*Din lumea scriitorilor*) putu să prezinte Ibrăileanu un scriitor pur poporanist, în persoana lui Spiridon Popescu, cel care debutase cu pseudonimul N. Tofan la *Evenimentul literar.* Spiridon Popescu se înfățișa ca primul scriitor care, după părerea criticului, zugrăvise pe țăranul român în chip realist, „în vremea asta de suspinuri și altițe tricolore“ :

„...Bineînțeles că nu ne vom entuziasma pînă acolo încît să spunem că l-a zugrăvit complet. Realismul d-lui Popescu e numai psihologic, d-sa nu vrea și probabil că nici nu poate zugrăvi decît numai sufletul țăranului, și încă și pe acesta numai în parte : chipul în care țăranul concepe lumea. Dar în domeniul acesta îngust — această îngustime a cercului său vizual este adevăratul defect al acestui scriitor —, d-l Popescu e neîntrecut. D-sa are o mare și rară putere de a intra în sufletul închis al țăranului, de a ne pune în fața lumii din punctul de vedere al țăranului — de a o vedea cu ochii și a o gîndi cu mintea țăranului. Aceasta este originalitatea d-lui Popescu. Numai el poate să ne dea primitivismul concepției țăranului asupra vieții ca-n *Moș Gheorghe la expoziție* și alt aspect al aceleiași primitivități, inconștiența și spiritul gregar, ca-n *Rătăcirea din Stoborăni.*“

Se știe că amîndouă nuvelele pomenite tratează evenimentele de la 1907 cu obiectivitate. Este meritul lor principal (mai ales al celei din urmă),

asupra căruia va stărui și Ibrăileanu. Cînd adversarii poporanismului citară din *Enciclopedia* rusă articolul lui S. A. Vengherov, spre a dovedi lipsa de originalitate a curentului de la *Viața românească,* criticul arătă că literatura narodnicilor ruși Zlatovratski, Nefedov, Naumov, Zasodimiski, Cervinski etc. căzuse (precum reiese chiar din Vengherov) în păcatul idealizării vieții de la țară (cu excepția poate a lui Gleb Uspenski și Vladimir Korolenko), ca și sămănătoriștii, păcat pe care *Viața românească* îl osîndea îndeosebi. Toată străduința poporanismului (*Iarăși poporanismul,* decembrie, 1911) fusese și mai era încă aceea de a combate idealizarea țăranului în literatură, idealizare care duce la „caricaturizare“ și este o ofensă nemeritată de țăran („Nu noi vom fi aceia care să propunem înfrumusețarea în artă a vieții și a sufletului țăranului“). Criticul pretindea o imagine realistă a țăranului, imagine similară aceleia din *Les Paysans* de Balzac și care să se impună cu vigoarea de creație a tipurilor tolstoiene :

„Țăranul trebuie să fie zugrăvit complet, așa cum zugrăvesc cei mai mari romancieri, cum zugrăvește Tolstoi pe Ana Karenina, cu toate contingențele explicatoare, cu faptele luminate de cauzele lor, și atunci imaginea țărănimii, fiind adevărată și just luminată... cu atîta va fi o protestare mai vie împotriva soartei, care i s-a creat și de care este răspunzătoare istoria și sfetnicii ei...“

Acestea sînt implicațiile ideologice ale poporanismului în formularea lui G. Ibrăileanu. El n-a izbutit să formeze scriitori, cu toată mulțimea colaboratorilor *Vieții românești* și cu toată via activitate de cenaclu din jurul revistei. Pînă în preajma războiului, cînd *Viața românească* încetează pentru trei ani, criticul n-a mai putut vorbi

decît în ianuarie 1914 de *Bisericuţa din răzoare* a lui Gala Galaction (scriitor „democrat în sentimente" şi „ţărănist" remarcabil prin „impresionabilitatea şi puterea lui de viziune", al doilea poporanist adevărat după Spiridon Popescu) şi numai după război, în revista *Însemnări literare*, va aminti şi de *Datorii uitate*, acel „roman în rezumat" sau mai degrabă „fragment dintr-un roman social", scris „cu maturitate de observaţie şi de gîndire" în 1908 de Jean Bart, al treilea scriitor poporanist, dedicat mai tîrziu în chip exclusiv evocărilor de peisaje maritime. Ceilalţi scriitori dezvoltaţi la *Viaţa românească*, Calistrat Hogaş, D. D. Patraşcanu, erau prea puţin poporanişti, majoritatea colaboratorilor revistei proveneau din cercurile *Convorbirilor literare* şi ale *Sămănătorului*. Din îndemnul lui N. Iorga, un publicist obscur, V. Iamandi-Adrian, compusese chiar o carte în 1913, *Poporanismul literar al „Vieţii româneşti"*, cu intenţia de a dovedi că poporanismul nu-i decît o reeditare a sămănătorismului. Ce-i drept, *Viaţa românească*, dacă nu împrumutase doctrina de la *Sămănătorul*, adunase pe scriitorii cei mai însemnaţi de la această revistă, pe Iosif, pe Goga, pe Sadoveanu, ba chiar pe întemeietorii ei, A. Vlahuţă şi G. Coşbuc. Afară de aceştia, Ibrăileanu mai considera poporanist pe P. Cerna („Nu este în literatura românească un alt scriitor care prin atitudinea sa faţă de problemele vieţii sociale să fie mai «poporanist» ca acest poet"), pe O. Carp, poet vibrînd „mai profund sentimentaliceşte în faţa marilor probleme ale vieţii", ca Cerna, iar pe Octavian Goga îl investea chiar poet *en titre* al poporanismului, întrucît, „natură personală subiectivă şi revoluţionară", Goga exprimase în poeziile sale „mila pentru dezmoşteniţi, ura pentru asupritori şi speranţa într-un viitor de răzbunare şi de reparaţie", „sunînd din trîmbiţi marşul redeşteptării şi chemînd la luptă pentru sfărîmarea străvechilor lanţuri" [1]. Vom vedea că în *Spiritul critic* Ibrăileanu îşi va găsi lui însuşi precursori în vechea şcoală critică moldovenească de la *Dacia literară*. Ca o justificare a lipsei unui contingent de scriitori produşi de *Viaţa românească*, el scrise în februarie 1913 (*Curentele literare şi criticii*) că nu stă în puterea criticilor să creeze curente literare, cauzele acestora fiind de ordin social, şi că criticii iau numai act de ele şi li se pun sau nu în serviciu, potrivit concepţiei lor. Cu această motivare, orice scriitor român, care în opera sa privise cu simpatie cauza ţăranului, putea fi trecut printre poporanişti.

Înainte de reapariţia *Vieţii româneşti*, Ibrăileanu a colaborat după război la revista *Însemnări literare*, pe care propriu-zis a şi condus-o. Directivele de la rubrica *Săptămîna*, culese mai tîrziu în broşura *După război — Cultură şi literatură* (Iaşi, 1921), îi aparţin. Ele difereau sensibil de cele dinaintea războiului. Din doctrina poporanistă nu se mai menţinea decît dezideratul ca literatura română să devină „naţională, cu un stil, o diversitate de temperamente şi şcoli literare" deosebite de ale celorlalte popoare, adică să devină specifică. În 1919 se făcuse, precum ştim, o reformă agrară (încheiată în 1921), exista un proiect de constituţie pentru acordarea votului obştesc (căpătat în 1923). Criticul punea în aceste condiţii speranţe literare exagerate. Pur şi simplu el credea că reformele

[1] Urmînd pilda lui Ibrăileanu, Goga publică în *Viaţa românească*, 1907, nr. 3, articolul de tendinţă poporanistă *Ţăranul în literatura noastră poetică*.

burgheze vor stinge lupta de clasă şi că tonul general al literaturii nu va mai fi revolta, ci „tonul pe care-l dă ritmul unei vieţi normale, de muncă şi de nădejde în rezultatul sforţărilor". Previziunile lui Ibrăileanu sînt, cu unele excepţii, idilice. Cîmpul de recrutare a scriitorilor se va lărgi, toate clasele vor participa la creaţie. De asemenea, organizarea şi unificarea vieţii provinciilor, legăturile cu restul lumii, lupta pentru emanciparea femeii trebuiau să producă, împreună cu mulţimea problemelor ridicate de înfăptuirea reformelor sociale, romanul românesc.

Datoria criticii rămînea aceea de a feri gustul de pervertiri şi de a încuraja „numai ceea ce este talent", imperativul din urmă fiind „un act de patriotism". Deosebit de importantă pentru literatură îi apărea lui Ibrăileanu egalizarea politică a femeii („este cea mai mare revoluţie socială şi morală de la creştinism încoace"), şi el prevedea „o literatură de luptă pentru drepturile femeii, scrisă şi de femei şi de bărbaţi". Literatura necesară, principală, trebuia să fie tot cea pentru popor, întrucît „fără cultură — votul şi pămîntul nu înseamnă nimic". Însă ce fel de literatură se cuvenea poporului ? O literatură bună, serioasă, plină de probleme sufleteşti, de zugrăvirea instructivă a diferitelor medii, literatură care să-i dezvolte „gustul estetic", să-i înfăţişeze în chip civilizat „viaţa de familie, munca, cinstea şi celelalte virtuţi", spre a-l ridica „pînă la nivelul popoarelor pe care le admirăm pentru cultura lor morală". În sfîrşit, criticul mai pleda pentru „unionismul" lingvistic, pentru unificarea ortografiei, pentru primirea neologismelor conforme cu spiritul limbii şi pentru „desfrancizarea" limbii claselor de sus.

În iunie 1915 (*Pe marginea unei antologii*), Ibrăileanu denunţase în *Viaţa românească* aspectul de marfă importată al aşa-zisei „poezii noi", cu centrul de desfacere în capitala ţării, sucursală a decadentismului parizian, cu o viaţă de civilizaţie „pur materială, prozaică şi de faţadă", unde „plutocraţia românească cheltuieşte averea agonisită de plugarii valahi şi moldoveni", poezia de cîntece uşoare, „de la Radu D. Rosetti, pînă la Radu D. Cosmin" ; la *Însemnări literare*, ca altă dată la *Evenimentul literar*, el va lăuda din nou „geniul necunoscut", poezia populară, creaţiune spontană a energiei neamului :

„Poezia populară veche cum e *Mioriţa*, cum sînt mai ales baladele, conţine sufletul poporului aşa cum s-a închegat el în două mii de ani, din ceea ce a moştenit din trecutul insondabil, din toate nenorocirile istoriei lui, din tot traiul lui în cîmpiile, în pădurile, în munţii, între apele ţării acesteia, de-a lungul atîtor ani, atîtor toamne şi primăveri."

Desigur era o nouă invitaţie la literatura de inspiraţie originală, specifică. Cu toate acestea, prospectul de reapariţie al *Vieţii româneşti* îşi făcea un titlu de onoare din faptul că înainte de război „toate concepţiile estetice, toate nuanţele, toate curentele literare" fuseseră deopotrivă reprezentate în revistă care profesase „desăvîrşita libertate de gîndire", oferind ospitalitate tuturor, cu singura restricţie a talentului. În adevăr, bilanţul reunea dintre scriitorii mai vechi pe N. Gane, Caragiale (cu *Kir Ianulea*), Delavrancea (cu basmul *Stăpînea odată*), laolaltă cu contemporanii C. Hogaş, Sadoveanu, Spiridon Popescu, Jean Bart, Gala Galaction, Brătescu-Voineşti, N. N. Beldiceanu, I. Agîrbiceanu, Anghel şi Iosif, O. Goga,

Mihai Codreanu, G. Topîrceanu, Al. A. Philippide, I. I. Mironescu, Tudor Arghezi, Ion Minulescu, Demostene Botez, D. D. Patrașcanu și scriitoarele Izabela Sadoveanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Constanța Marino-Moscu, Alice Călugăru și Otilia Cazimir. În ianuarie 1920 (*Anul XII*), răspunzînd lui H. Sanielevici, care la *Curentul nou*, reapărut și el de curînd, declara poporanismul *Vieții românești* în „faliment", Ibrăileanu scrise :

„În literatură poporanismul nostru a fost punctul de vedere democratic și moral din care am privit acea parte a literaturii care tratează despre țăran. Tendinței reacționare și tradiționaliste de a zugrăvi pe țăran ca o mărturie vie și venerabilă a trecutului, sădind în sufletul cititorului dorința imorală de a vedea pe țăran veșnic rămas în urmă — i-am opus tendința progresistă și umanitară de a zugrăvi pe țăran în chip realist, așa cum este, mizer și dezarmat, spre a sădi în sufletul cititorului nemulțumirea de realitatea prezentă și dorința de a contribui la ridicarea țărănimii. Bineînțeles, n-am dat rețete — fiindcă în artă rețetele sînt inutile —, ci am căutat numai să discreditàm concepția și tendința reacționară și imorală... Nu am pus altă condiție scriitorului decît să aibă talent. Naturalism, clasicism, țărănism, aristocratism am lăudat sau am blamat cînd am făcut dări de seamă : am publicat sau am respins cînd ni s-a oferit, fără nici o preferință. Și nu pentru că n-am avea, fiecare din noi, cei de la această revistă, preferințele noastre. Dar am crezut că acestor preferințe — subiective — nu avem dreptul să le lăsăm un frîu liber într-o revistă scrisă pentru public, și nu pentru noi. Fără îndoială însă nimeni nu poate scăpa de el însuși."

Timp de cincisprezece ani, înainte de război, se făcuse la noi, ca și în Rusia, o literatură cu caracter țărănesc. Sămănătoriștii vorbiseră de țăranul pitoresc, de țăranul-refugiu, țăranul rasă-pură, țăranul-erou istoric. Tocmai ca o reacțiune la sămănătorism, poporaniștii la rîndul lor introduseseră pe țăranul-iobag și sărac, pe țăranul oprimat. Mai era oare posibilă o astfel de literatură în 1920 ? La această întrebare, acordînd o importanță nemotivată reformelor social-politice burgheze, Ibrăileanu răspundea încă o dată negativ. Literatura în care țăranul apăruse exploatat devenea după el „istorică", de domeniul trecutului.

De acum încolo programul *Vieții românești* se orientează, în cadrul aceleiași democrații rurale, pe care o proclamă politicește, în ciuda intrării României în sistemul de producție industrial, spre creația cu caracter local, și pe primul plan al doctrinei reapare chestiunea specificului național și lupta împotriva cosmopolitismului.

Deși a admis colaborarea la *Viața românească* a lui Arghezi și Ion Minulescu, Ibrăileanu s-a opus consecvent curentelor noi în poezie, ivite, preciza el, la sfîrșitul epocilor organice ale literaturii, ca fenomene trecătoare de decadență. Făcea și un istoric în această privință pentru literatura română. După apusul poeziei pașoptiste muntene, vedea apărînd simbolismul macedonskist. „Apoi poezia lui Eminescu, Coșbuc, Iosif etc. — în sfîrșit, moldovenismul și ardelenismul — invadînd în Muntenia", simbolismul e „înăbușit" (Macedonski devine poet de limbă franceză). După 1895, cînd eminescianismul trece și el, poezia „nouă" iese iar la suprafață sub forma „decandentismului". Urmează atmosfera țărănistă—tradiționalistă de după 1900, care înăbușă decadentismul. „Azi, cînd țără-

nismul a apus şi cealaltă epocă literară, care trebuie să urmeze, în legătură cu lucrările noastre, încă n-a apărut, «poezia nouă» a ieşit din nou la suprafaţă, fireşte cu alte aspecte decît în celelalte dăţi." Iată şi cu ce anume aspecte (caracterizarea e mai mult negativă) :

„Poezia nouă poate însemna două lucruri : ori poezia celor tineri, ori un anumit fel de poezie, ale cărei caractere sînt senzaţia şi impresia rară, curioasă, stranie, uneori morbidă, disociaţia ori asociaţia extraordinară şi epatantă, eliberarea de logică, sugerarea inexprimabilului, evitarea poeticului tradiţional şi poetizarea nepoeticului, exotismul, satanismul, confuziunea, obscuritatea, primitivismul rafinat, naivitatea subtilă, intelectualizarea impresiei, imbecilitatea, gîngureala — ori numai afectarea tuturor acestora (sper că în privinţa imbecilităţii e afectare totdeauna) ; apoi din neputinţă sau voluntar, ori ca efect natural al fondului, lipsa de vers ori «versul-liber» sau pur şi simplu greşit — caractere divers combinate la diferiţi poeţi, ori la diferite specii de poezie nouă..." [1]

Ibrăileanu, constatînd izgonirea voită a realităţilor naţionale din poezia nouă (ca şi în Franţa, unde reprezentanţii poeziei noi erau „mulţi veniţi din alte ţări", belgieni, scoţieni, americani, greci), credea că la mijloc nu poate fi decît o eroare de concepţie. Reprezentanţii poeziei noi, zicea el, pornesc de la premisa greşită că ar fi cu putinţă o complicare a sufletului omenesc („senzaţia se ascute, sentimentul se rafinează... limba se perfecţionează"), cîtă vreme, dacă toată lumea admite progresul ştiinţelor, nimeni n-ar putea vorbi în serios de progresul minţii omeneşti. „Platon nu e mai puţin inteligent decît profesorii noştri de filozofie", şi în poezie nu poate fi vorba de o lege a progresului. Criticul rămînea partizanul poeziei clasice, exprimînd „lucruri ale noastre" şi nu „senzaţii". Există senzaţii cu caracter naţional ? — se întreba el.

[1] *Poezia nouă*, în *Viaţa românească*, 1922, nr. 6, p. 440.

De fapt, poezia şi mai ales poezia lirică, reluă Ibrăileanu discuţia în noiembrie 1922, relevînd „afectivitatea unui individ şi concepţia lui de viaţă", este naţională numai întrucît sufletul individual poartă pecetea poporului din care face parte. Poetul prea subiectiv e mai puţin specific (de aceea marii poeţi au avut totdeauna în vedere poezia populară), prozatorul, în schimb, se bucură de avantajul că poate oglindi şi sufletul (atitudinea faţă de lucrurile zugrăvite) şi viaţa unui popor, în sens obiectiv. Dar obiectivitatea incluzînd subiectivitatea, prozatorul cel mai obiectiv va fi şi cel mai specific, pentru că viziunea lui originală, modelată de psihicul comun, se aplică asupra unor realităţi specifice. Din aceste judecăţi, criticul trăgea încheierea că „valoarea estetică a unei opere literare e strîns legată de originalitatea ei specifică de fond şi de formă", dintre doi scriitori „cu egal talent nativ" acela fiind mai mare în opera căruia „se vor oglindi mai bogat şi mai bine realităţile vieţii naţionale". Să notăm deocamdată că această propoziţie nu apare ca un raport de absolută necesitate între valoarea estetică şi specific, ci doar ca o constatare practică.

Chestiunea dacă scriitorul român are prin sînge o notă distinctivă este rezolvată în cele din urmă dintr-un punct de vedere hotărît antirasist (*Caracterul specific în literatură*, februarie, 1923). La fel

cu ceilalţi membri ai comunităţii, scriitorul — conchide Ibrăileanu — e conjugat de pluralitate. În orice moment al istoriei, legea multiplului se impune individualului şi structura biologică individuală suferă continuu acţiunea legilor grupului. „Un suflet niciodată nu e curat individual, căci orice om este o celulă a organismului numit societate. Un filozof (Wilhelm Wundt, întemeietorul «psihologiei popoarelor») a spus că întîi a fost noi şi pe urmă eu. Cu toată dezvoltarea individualităţii, acest noi rămîne." Ştiinţa însăşi a făcut şi ea de mult separaţia între noţiunea de rasă — realitate biologică şi fiziologică — şi noţiunea de popor realitate psihologică şi sociologică :

„...Acest noi este un popor şi nu o rasă. Psihologia generală la care participă psihologia individuală a scriitorului este psihologia unei societăţi şi nu a unei rase. Alecsandri, fiul unei grecoaice ruse (cu care semăna probabil bine la suflet) şi a unui tată de origine străină, este un poet prin excelenţă reprezentativ al spiritului specific naţional, — şi tot aşa Eminescu, care avea printre ascendenţii săi, şi dinspre tată şi dinspre mamă, oameni străini."

Dacă într-o comunitate literară dăm peste temperamente foarte diferite de scriitori, aceasta, explica criticul, se poate pune pe seama „supravieţuirii într-o măsură oarecare a sufletului raselor care s-au contopit într-un popor", dar numaidecît vom da şi peste trăsăturile comune, „acel ceva comun, pe care-l au temperamente atît de deosebite ca Byron şi Shelley". Naşterea, ca fapt fiziologic, nu determină naţionalitatea, şi structura sufletească cîştigată prin convieţuire anihilează fondul organic moştenit. Un copil abia născut adus din Danemarca şi înfiat de un ţăran din Broşteni, dacă ar ajunge scriitor, ar avea ca atare în chip indubitabil caracter specific de nuanţă moldovenească, nicidecum daneză.

Din ce cauză Ibrăileanu nu a descris totuşi decît vag şi incidental specificul nostru naţional ? El socotea că izbitor specifice sînt numai literaturile vechi, mari, constituite, pentru că sînt mai autonome şi pentru că în ele „vorbeşte mai cu putere sufletul", pe cînd literatura română nu-i părea îndeajuns de definită spre a-i extrage notele fundamentale. Tocmai de aceea milita *Viaţa românească* în direcţia unei literaturi de caracter naţional.

Cu privire la influenţele străine, teza era că acestea sînt fermenţi de progres numai dacă sînt potrivite condiţiilor locului, altfel dau naştere la „caricaturi". Ibrăileanu nega în februarie 1925 *(Influenţe străine şi realităţi naţionale)* că la noi s-ar afla condiţii pentru apariţia unui poet baudelairian sau a unor romancieri de tipul Anatole France şi Marcel Proust. Imitarea unor astfel de scriitori la noi era, după el, din principiu sortită eşecului şi n-ar fi reuşit decît să producă confuzie în public, să-i strice gustul şi să abată energiile creatoare de la adevărata literatură. Fără să contrazicem aceste opinii, adevărul ne constrînge să recunoaştem că evoluţia ulterioară a literaturii a dezminţit prevederile lui Ibrăileanu, poeţi şi prozatori din perioada interbelică izbutind să asimileze baudelairianismul (Al. Philippide), maniera Anatole France (Sadoveanu) sau tehnica lui Marcel Proust (Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, Anton Holban).

Niciodată, mai spunea Ibrăileanu în articolul *Modă şi originalitate* (ianuarie, 1928), imitarea mo-

delelor străine n-a fost la noi pur „simiescă", dovadă faptul că nici un scriitor român mare nu poate fi însumat în vreun curent literar străin, contemporan lui. Cît despre industrializarea crescîndă pretutindeni, ea va atrage desigur o uniformizare sub aspectul material, nu va anula însă specificul fiecărui popor, fiindcă nu se poate confunda capacitatea de consumare cu aceea de producere, capacitatea de a recepta cu aceea de a crea :

„Altcineva mi-a adus obiecția că interdependența economică, cultura, trenurile, aeroplanele, radiofonia, solidarizarea Europei în contra Americei, Asiei etc. tind să unifice viața europeană și poate chiar să impună Europei o limbă unică — într-un viitor oarecare. Ce se face atunci cu spiritul specific național în literatură ?

Foarte simplu : Se împuținează. De dispărut nu poate dispărea, pentru că o uniformitate totală nu se poate concepe, pentru că psihologia de grup va persista. Persistența bineînțeles va tot slăbi, pentru că psihologia de grup nu e un element biologic (acela nu s-ar schimba), ci un element din istoria unui popor și variabil cu istoria."

Chiar în ipoteza unificării peste zece mii de ani a tuturor popoarelor *(Muzica viitorului,* februarie, 1928*)*, Ibrăileanu observa cu umor că vor exista și atunci... caractere planetare specifice și că probabil moderniștii (căci răspunsul de mai sus e dat lui E. Lovinescu) vor imita pe marțieni, găsind că literatura pămînteană e prea *„terre-à-terre"*...

Un anume staționarism al *Vieții românești* în perioada de după război nu s-ar putea nega. El provine dintr-o supraprețuire, orice s-ar zice, în revistă, a tradiției, în dauna inovației. Cel puțin insistența asupra specificului național a rămas în paginile publicației ieșene un îndemn pur literar, evitînd orice formă de extremism. Ideologia *Vieții românești* n-a ieșit niciodată din marginile unei concepții democratice, pentru care a luptat, din contra, în chip consecvent, osîndind dictatura fascistă ca pe un „brevet de incapacitate morală și intelectuală" sau ca pe o „declarație umilă și cinică" din partea unui popor că e o „turmă necuvîntătoare" ce are nevoie de stăpîn și de bici. „Noi sîntem democrați și vom apăra democrația — scria Ibrăileanu în octombrie 1926. Nici nu ne-ar ședea bine altfel : noi sîntem oameni din popor. Pe noi Revoluția Franceză, cu «drepturile omului» ne-a scos din bîrlog..." Și adăugînd că „noi nu sîntem conți, marchizi și baroni deposedați de titluri și avere, ca să insultăm democrația", el declara că „trebuie să fie cineva orb și surd — și lipsit chiar de cea mai obscură sensibilitate — ca să nu simtă cum se apropie valul celor mulți, care muncesc cu brațele și cu capul și vreau ca să trăiască ca oameni liberi" într-un regim democratic.

CONCEPŢIA ESTETICA

În prima fază a activităţii sale, la *Şcoala nouă,* Ibrăileanu făcea profesiune de credinţă realistă, pentru că, zicea el, „mai toţi cei ce-s socialişti în chestiunile economice şi politice sînt materialişti în cele filozofice şi realişti în ale literaturii şi artei".

La *Evenimentul literar* sînt de asemenea promovate principii socialiste, ca de pildă cele din *Înrîurirea artei* (februarie 1894), unde se insistă asupra semnificaţiei şi rolului politic al artei :

„...arta e o armă admirabilă în lupta de clase şi ca atare înrîurirea ei este foarte însemnată...

...Un artist socialist, un proletar, dînd o formă sugestivă simţurilor şi dorinţelor proletare, va îmbărbăta pe tovarăşii săi şi va contribui la apărarea ţelului...

Arta unei clase care piere e o armă contra sa însăşi, căci îi grăbeşte descompunerea morală.

Arta unei clase care se ridică măreşte forţa şi încrederea acestei clase, pe o parte, iar pe de alta, vîră groaza în inima clasei care piere."

Şi la *Lumea nouă* se ia apărarea artei socialiste, într-o polemică cu P. P. Negulescu, şi în articolul *Artă şi pornografie.* Socialiştii au fost întotdeauna

sensibili la moralitatea artei şi au repudiat cu violenţă arta care perverteşte simţurile, contribuind la degenerarea speţei umane. Aşa se explică imensul succes pe care l-au avut în ultima decadă a secolului trecut teoriile lui Max Nordau, pamfletele sale împotriva curentelor decadente, „nesănătoase" (vezi opera *Entartung*), „psiho-fiziologia geniului şi talentului" văzută ca tipologie de anormali (căci Nordau e un elev al lui Lombroso). Părerea lui Ibrăileanu este că arta are dreptul să înfăţişeze viaţa în aspectele ei oricît de josnice, cu condiţia să ţină seama că se adresează unui public şi că arta adevărată, conform unui precept din *Vers d'un philosophe (Le mal du poète)* de Guyau, este numai aceea care poate fi gustată în societate ;

Lorsque je vois le beau
Je voudrais être deux [1].

J. M. Guyau, inamic şi el al literaturii dezechilibraţilor, nu era un socialist, în *L'Art au point de vue sociologique* (1887), va pune însă bazele esteticii sociologice, pe care o va urma adesea Ibrăileanu [2]. Pentru el, ca să ne limităm deocamdată la chestiunea moralităţii artei, frumosul artistic este prin el însuşi moralizator şi expresie a sociabilităţii. „Se poate recunoaşte în medie sănătatea intelectuală şi morală a celui care a scris opera după spiritul de sociabilitate adevărată de care opera e întipărită ; şi, dacă arta e altceva decît morala, este totuşi un excelent merit al unei opere de artă, cînd

[1] Citatul e dat din memorie cu *Quand* în loc de *Lorsque* („Cînd văd frumosul, aş vrea să fiu doi").

[2] Guyau e un autor foarte apreciat şi de Gherea. În articolul *Asupra criticii,* din 1887, *L'Art au point de vue sociologique* e calificată ca o „operă admirabilă".

după ce ai citit-o, nu te mai simți suferind sau înjosit, ci mai bun și ridicat deasupra ta însuți : mai dispus nu a te concentra asupra propriilor tale dureri, ci a simți în ele mîndria de sine. În sfîrșit, opera de artă cea mai înaltă nu-i făcută numai pentru a trezi în noi senzații din cele mai acute și intense, ci și sentimente generoase și sociale." Guyau găsea insuficientă definiția lui Flaubert „estetica nu-i decît o justiție superioară". „În realitate, zicea el, estetica e un efort pentru a crea viața — o anume viață —, aceea care poate trezi simpatia cititorului : și această viață poate să fie chiar reproducerea puternică a propriei noastre vieți, cu toate nedreptățile, mizeriile, suferințele, nebuniile și rușinile ei înseși..." [1]

Principiile esteticii lui Ibrăileanu de la această dată se pot extrage mai amănunțit din prefața sa la romanul *Bel Ami* de Maupassant, tradus în 1896. Punîndu-și problema raportului dintre artă și realitate, Vraja ajunge la încheierea că nici un scriitor mare nu creează din pură închipuire, toți folosindu-se de observație. Romanul, după definiția lui Stendhal din *Le Rouge et le Noir* [2], e „o oglindă purtată pretutindenea și în care se răsfrînge lumea". Dar dacă fiecare scriitor se inspiră din viață, de ce scrierile, chiar cînd au același subiect, sînt atît de deosebite ? „Aceasta, explică traducătorul lui Maupassant, vine de acolo că un scriitor nu e un aparat fotografic. El dă realitatea nu cum va fi fiind ea în sine, ci cum se oglindește în mintea sa. Scriitorul e un om, și fiecare om e o lume." Nu se poate imagina un om care să rămînă indi-

[1] *L'art au point de vue sociologique,* deuxième éd., Paris, F. Alcan, 1889, p. 384.
[2] II. c.. XIX, p. 134 *(„Eh ! monsieur, un roman est un miroir qui se promène sur une grande route...")*

ferent față de ceea ce vede, aude și exprimă el însuși, orice obiect presupune din partea subiectului o „atitudine". Această atitudine, numită de Tolstoi „raportul moral dintre operă și scriitor", constituie ceea ce s-a numit tendință în artă. „Autorul tace, nu spune nimica, stă deoparte, dar noi cititorii îl vedem acolo în colțul său dacă rîde, plînge ori nu-i pasă." În funcție de atitudinea implicită a scriitorului e moralitatea sau imoralitatea operei. Cam aceleași lucruri le spune și Guyau: „Prima condiție pentru artist e de a vedea, da, dar aceasta nu-i singura". „...Lucru important este punctul de vedere personal din care vezi, unghiul sub care apare lumea vizibilă... chipul în care invizibilul purtat de fiecare în sine se amestecă cu vizibilul." „...A fi artist înseamnă a vedea printr-o perspectivă și în consecință a avea un centru de perspectivă interior și original, nu a fi plasat în același punct cu primul venit spre a privi lucrurile." [1]

Prin urmare, Ibrăileanu e un partizan al tendinței în artă. Articolul său din 1901 *Cu prilejul foiletoanelor lui Caragiale* dă un fundament psihologic tendenționismului. După un cunoscut eseu al lui Sully-Prudhomme, pus ca prefață la versiunea poemului lui Lucrețiu *De la nature des choses* [2], el arată că există două feluri de cunoaștere, una spontană sau naturală, mijlocită de simțurile noastre (fără asistența gîndirii), și alta reflexivă sau critică, constînd din analiza și aprecierea datelor percepției. Cea dintîi ar servi scopurile vieții, cea de a doua ar avea finalitatea în ea însăși. În literatură cugetarea spontană caracterizează pe artistul luptător ce se pune în slujba unui ideal social, cugetarea

[1] *Op. cit.*, p. 80.
[1] *Oeuvres,* IV, Paris, Lemerre, 1925 : cap. *La Spontanéité et la réflexion,* X—XI.

reflexivă definește pe artistul critic. În ambele cazuri filozofia artistului, felul său de a privi lumea, este expresia temperamentului, instinctelor, sentimentelor lui, ceea ce înseamnă că o conștiință-oglindă, care să reflecteze faptele așa cum sînt, nu-i posibilă. Cu alte cuvinte, arta ca formă de cunoaștere a lumii, spontană sau reflexivă, implică participarea subiectivă (tendința!) scriitorului:

„...Mie unuia — zice Ibrăileanu — mi se pare că tendenționismul artei e lucrul cel mai sigur și mai ușor de înțeles de pe lume. Primele elemente de psihologie îl justifică: dacă nu poate exista o simplă senzație fără o parte afectivă, e natural că orice cunoștință va fi însoțită de un sentiment. Un lucru va plăcea, nu va plăcea, ori, extrem de rar, va fi indiferent. (Noțiunea „indiferent" este corelativă cu noțiunile de plăcere, ori neplăcere.) Și un scriitor va simți ori plăcere ori neplăcere, ori indiferență față cu tipurile și întîmplările pe care le descrie, atitudinea asta față cu opera sa proprie e tendința scriitorului."

Că tendința e condiționată la rîndul ei de clasa din care face parte scriitorul, Ibrăileanu nu spune, dar ar fi nedrept să-l acuzăm de o ocolire intenționată a chestiunii în această vreme cînd redacta *Spiritul critic în cultura românească*, unde analizează operele scriitorilor români tocmai prin referire la raporturile lor de clasă. Deocamdată el discuta numai funcția gnoseologică a artei. Într-un alt articol din 1901, despre *Curentul eminescian*, criticul, care încă din 1894 (în două articole: *Originalitatea formei* și *Împrumutarea formei)* atrăsese atenția asupra imposibilității de a separa forma de conținut („între formă și fond e mai mult o deosebire logică, menită a ușura analiza"; „una fără alta nu pot exista"; „ceea ce numim formă e chiar chipul de a exprima cutare sau cutare stare sufletească... Chipul în care se manifestează în afară o stare sufletească oarecare"), arată aici că o „imagine nu e formă, e fond și formă, e bazată pe faptul psihic fundamental, pe stabiliri de asemănări și deosebiri între lucrurile din lume". Altfel zicînd, imaginea e o emblemă a universului, și cîte imagini avem despre lume, tot atîtea negații sau afirmații despre lume vom avea, tot atîta „fond", dacă numim imaginea „formă".

Ibrăileanu se deosebește aci fundamental de Croce (cu care i s-au găsit asemănări), mai ales de Croce din prima fază a esteticii „ca știință a expresiei", unde filozoful italian susține că faptul estetic este *„forma e niente altro che forma"* [1], formă și nimic altceva decît formă. Poziția lui Ibrăileanu derivă, cu știință sau fără știință, din estetica hegeliană, pentru care opera de artă este sinteza indisolubilă a ideii cu forma, un cuprins ideal luminînd prin sensibil („Arta — spune Hegel — spiritualizează sensibilul și sensibilizează spiritualul", frumosul este aparența sensibilă a ideii, *„das sinnliche Scheinen der Idee"* [2]). Ea se apropie și de cea a esteticii marxiste, care concepe raportul conținut-formă ca o unitate dialectică, conținutul determinîndu-și forma corespunzătoare, iar forma exercitînd la rîndul ei o influență activă asupra conținutului.

Astfel înțelegînd raportul dintre fond și formă, criticul are desigur dreptate să combată pe Faguet, cînd acesta, recunoscînd frumusețea și since-

[1] *Estetica*, quarta edizione riveduta, Bari, Laterza, 1912, p. 19.

[2] Aceeași definiție la Fr. Th. Vischer: *„Das Schöne ist die Idee in der Form begrenzter Erscheinung"*.

ritatea imaginilor lui Hugo, îi neagă originalitatea ideilor [1], pentru că, zice Ibrăileanu, imaginile noi aduc totdeauna un conţinut ideologic nou. Reţinem că şi aci s-a accentuat asupra faptului că orice scriitor are o concepţie, o atitudine în faţa vieţii. Afirmaţia reapare în articolul polemic *Doi critici şi mai mulţi scriitori,* din 1905, în legătură cu morala în artă :

„Artistul, cu voie sau fără voie, ilustrează întotdeauna în opera sa o concepţie asupra vieţii, ia o atitudine faţă de viaţa zugrăvită, şi această concepţie determină moralitatea sau imoralitatea operei."

Revenind de asemenea la idei mai vechi, Ibrăileanu susţine că impresia estetică e condiţionată într-o măsură de impresia morală prin funcţiunea sentimentului de „simpatie" la care se referă şi Guyau (vezi mai sus) :

„Atragem atenţia că poetizarea păcatelor omeneşti e un defect chiar de estetică, e o slăbiciune a operei de artă din cauză că autorul ne solicită simpatia pentru un fapt care prin natura lui provoacă antipatie, şi astfel în cititor o impresie se distruge de către cealaltă."

Teoria justifica poporanismul ca atitudine favorabilă în literatură ţărănimii, ori, mai larg, arta cu tendinţă. În *Morala în artă* (aprilie, 1906) sînt repetate mai toate propoziţiile de pînă acum în această chestiune. Din punct de vedere psihologic, ni se spune din nou, două lucruri interesează la un artist : întîi, faptul că el posedă un „aparat apperceptor" propriu, al doilea, faptul că imaginile venite dinafară „nu se depun pe o placă moartă", ci sînt acordate temperamental. Artistul e un om care vibrează în chip personal la excitaţiile externe, el are cu necesitate o atitudine („Dacă sufletul omenesc ar fi construit altfel, dacă artistul n-ar avea preferinţele sale, am constata lucrul cum constatăm că în orînduirea constelaţiilor cereşti nu se zăreşte nici o intenţie, nici o signficaţie..."). Însă artistul, avînd o atitudine, va fi animat în acelaşi timp de o tendinţă, care face ca nici un scriitor să nu fie cu totul absent din opera sa. De aci imposibilitatea aşa-numitei „artă pentru artă".

„Noi nu sîntem în contra «artei pentru artă» şi pentru «artă cu tendinţi». Noi susţinem că nu există «artă pentru artă», că orice artă e tendenţioasă."

Şi Ibrăileanu subliniază că aceasta „e o pură chestie de constatare", iar nu o dorinţă poporanistă. În *L'art au point de vue sociologique,* Guyau găseşte că tendinţa socială sau morală sporeşte valoarea artistică a operei şi contribuie la receptarea ei, punînd în mişcare întregul suflet al cititorului : „Este bine şi chiar necesar ca poetul să creadă în misiunea sa şi să aibă o convingere..." (preferinţa, atitudinea lui Ibrăileanu !). „A avea o convingere nu-i, într-adevăr, fără importanţă, chiar din punct de vedere estetic : căci o convingere imprimă o anume unitate gîndirii, o convergenţă către un scop, aşadar o ordine, o măsură. Totodată, o convingere este principiul sincerităţii, al adevărului, care e esenţialul însuşi al artei, singurul mijloc de a produce emoţia şi de a trezi simpatia. Convingerea — spune Guyau — face vibrant cuvîntul poetului, şi noi nu întîrziem să vibrăm cu el în cea mai înaltă şi mai completă manieră de a admira." [1] Esteticianul francez conferă convin-

[1] În *Propos littéraires,* I.

[1] Pag. 161.

gerii (tendinței) un caracter de obligativitate în artă.

În *„Reproducerea" realității* (iulie, 1906) Ibrăileanu opune formulei „artă pentru artă" ideea „spontaneității individuale" din psihologie, dezvoltată, cum am văzut, în articolul *Cu prilejul foiletoanelor lui Caragiale,* după Sully-Prudhomme. Argumentul că psihicul selectează totdeauna și combină într-un mod original datele simțurilor e din nou invocat. Și Zola — observă criticul fără a accepta toată estetica scriitorului francez — definește arta ca *„Un coin de la nature vu à travers un temperament"*, un colț de natură trecut printr-un teperament[1]. Amiel, la rîndu-i, o numește „o filozofie a stărilor sufletești", el, pentru care *„Un paysage est un état d'âme"*. E o opinie curentă deci aceea că artistul interpretează imaginile primite dinafară, le apreciază și le aprobă sau dezaprobă. Nu există percepții neutre. Înseamnă oare acest lucru că „spontaneitatea" eului este exclusă ? Ibrăileanu crede, împreună cu Sully-Prudhomme, că atunci cînd cunoașterea se efectuează în vederea servirii scopurilor vieții putem vorbi mai mult sau mai puțin de spontaneitate, care este totuna cu tendința (pornirea temperamentală propriu-zisă) ; cînd însă în actul cognitiv intervine reflecția, atunci spontaneitatea dispare și în locul tendinței naturale apare teza, acțiune premeditată a spiritului. Aplicînd distincția făcută în literatură, formă și ea de cunoaștere sau filozofie a vieții, vom zice că artistul luptător e tendențios, iar artistul reflexiv, tezist.

„Tezist — spune și Ibrăileanu în cronica literară *Artiștii luptători,* din august 1906 — e acel scriitor

[1] În *Le Roman expérimental*, Paris, Charpentier, 1880.

care, fără să fie inspirat de un sentiment, de o idee, de un ideal, se apucă să scrie o operă spre a ilustra și propaga acel sentiment, acea credință, acel ideal."

Ideea aparține lui Paul Stapfer (citat în cronică), estetician teolog, care în *La question de l'art pour l'art* (1887) dă artistului următoarele sfaturi : „Nu urma decît inspirația ta. Dacă simți în tine un suflet de profet și de apostol, nu te teme de a pune formal arta în serviciul adevărului și al binelui... *L'essentiel est d'être inspiré"*, esențialul e să fii inspirat[1].

Practic, continuă Ibrăileanu, orice artă are tendinți, teza iese din limitele artei și se înglobează la oratorie, după principiul enunțat de John Stuart Mill : *„Al poetry is of the nature of soliloquy..."* „Orice poezie e de natura solilocului"[2] sau, în cuvintele lui Ibrăileanu, „Orice artist e soliloc, creează pentru a crea. Artistul clădește o lume — opera de artă —, fără nici o preocupare de public..."

În scrisoarea sa din 1885 către Minna Kautsky, Engels infirmă și el teza în opera de artă, arătînd că „tendința nu trebuie să fie scoasă în evidență în mod expres". Aceasta nu înseamnă că oratoria trebuie exclusă din artă. N-o elimină în mod absolut nici Stuart Mill, căci în altă parte, întrebîndu-se din nou ce e poezia *(What is Poetry ?)*[3], recunoaște că ea se adresează nu numai imaginației și rațiunii (înțelegerii morale), ci și simpatiei (adică înțelegerii sociale). Inutil a mai demonstra

[1] *Questions esthétiques et religieuses,* Paris, F. Alcan, 1906, p. 90.

[2] *Thoughts on Poetry and its Varieties. Disertations and Discussions,* I, p. 71.

[3] *Early Essais,* 1897, p. 208—210.

că teoria poetului soliloc e dezmințită de toți marii poeți, începînd chiar cu Homer, care, ca toți aezii, își cînta rapsodiile publicului, pentru care le compunea anume.

Articolul *Morala în artă* de G. Ibrăileanu a întîmpinat numeroase obiecții în publicistica timpului din partea esteticienilor și criticilor autonomiști, a lui Marin Simionescu-Rîmniceanu, Eugen Lovinescu, Mihail Dragomirescu, Sextil Pușcariu, Ovid Densusianu și alții. Cu un număr impresionant de fișe, M. Simionescu-Rîmniceanu se strădui pe cincisprezece pagini din revista sibiană *Luceafărul* să separe domeniul artei de acela al moralei. E. Lovinescu în *Pași pe nisip*, II, conchidea că în operele mari scriitorul se șterge în spatele creațiunii sale, arta în sine nefiind „nici morală, nici imorală". Ceilalți nu se împăcau în special cu echivalarea termenului de atitudine prin noțiunea de tendință.

Ibrăileanu răspunse cu *Probleme literare*, I—II (septembrie-octombrie 1907), articol discutînd obiecțiile în cadrul a trei probleme de estetică, și anume : 1. Crearea operei de artă ; 2. Raportul dintre opera de artă și societate și 3. Problema criticii operei de artă.

În ceea ce privește crearea operei de artă, părerile nu difereau prea mult. Nimeni nu afirmase că arta e o copie a realității ; Ibrăileanu socoti cu toate acestea oportun să repete că „realitatea, cum este ea, n-a transpus-o nimenea în operă de artă" și că, dimpotrivă, „orice operă de artă este o selecție de imagini de către un sentiment, de către o concepție, ajutată de organele aperceptive, rar, foarte rar, o selecție de către un organ perceptiv numai..." Realitatea, mai accentuă el, n-are nici o semnificație în sine, semnificația în opera de artă

i-o dă artistul prin „atitudinea" sa spontană, care nu stînjenește efectul estetic decît atunci cînd scriitorul se pune „anume, conștient" să ilustreze o temă morală sau politică. Scriitorul să n-aibă un *parti pris*, „asta e toată chestia", lumea creată e „conformă cu lumea reală", dar „alăturea" de ea, „arta e expresia solilocă a sentimentelor și concepțiilor prin imagini". În această din urmă dogmă criticul va persista multă vreme. De-abia în 1919 *(Din aspectele literaturii curente)* făcu o concesie, dar și de data aceasta arta conștientă, absolvită prin talent, după o opinie a lui Caragiale, e confundată arbitrar cu tezismul :

„Noi admitem încorporarea idealurilor în opera de artă. La rigoare ne putem împăca și cu punerea artei, în chip conștient, în slujba idealurilor, adică cu arta tezistă, dar cu o condiție, ca scriitorul tezist să aibă talent..."

Trecînd la problema reaporturilor dintre opera de artă și societate, Ibrăileanu înlătură părerile lui Brunetière din *L'Art et la morale* [1], care subordona arta moralei sub pretext că ea se adresează „plăcerii" simțurilor, precizînd că, spre deosebire de criticul francez, el nu cere artistului să fie moral cu orice preț, ci doar „ne pare rău cînd nu e". În partea a treia a articolului din noiembrie 1911, Ibrăileanu mai combate pe Fr. Paulhan, autorul teoriei că arta e fatal imorală, obișnuindu-ne cu o viață iluzorie și dezadaptîndu-ne de la viața reală [2], și pe Tolstoi, care reclama o artă „fără frumos", socotind frumosul artistic corupător [3]. Între artă și societate este, după criticul nostru,

---

[1] 1898, p. 29.
[2] *Le Mensonge de l'Art*, Paris, 1907.
[3] *Qu'est-ce que l'Art*, trad. T. de Wyzewa, Paris, 1898.

o strînsă legătură, societatea determinînd succesul sau insuccesul artei :

„De la arta cea mai sociabilă pînă la pornografie — scrie Ibrăileanu citînd din nou cele două versuri ale lui Guyau — sînt nuanțe infinite ; cu cît o bucată e mai înspre polul nesociabilității, cu atît e mai puțin artă."

Vorbind de arta maladivă a decadenților, Guyau arătase pe deasupra că o caracteristică a acesteia e dizolvarea sentimentelor sociale și întoarcerea la insociabilitate, pe cînd arta adevărată își are în ea însăși „moralitatea și sociabilitatea ei profundă", care-i determină „sănătatea și vitalitatea" [1].

Cu privire la critică, Ibrăileanu adoptă tripticul tainean *„la race, le milieu, le moment"*, criticul avînd să se ocupe cu legătura dintre artist și rasa sa, concepția epocii sale și mediul social, natural și moral, apoi cu influența operei asupra societății, „nu numai cu forma operei de artă" (aluzie la critica formalistă). Criticul trebuie să aibă ca atare cunoștințe suplimentare de sociologie, istorie, geografie, etică etc. și un „ideal", fără de care nici o metodă „științifică" nu se poate aplica. Acest ideal, recomandat și de Taine în *Philosophie de l'art* [2] *(De l'Idéal dans l'art)*, este totuna cu „atitudinea" scriitorului și ajută pe critic să „vibreze" la idealurile artistului („misiunea" și „convingerea" lui Guyau !), un critic fără ideal avînd o receptivitate totdeauna mai redusă. Se-nțelege de la sine că punctul de vedere etic sau sociologic nu exclude pe cel estetic, din contra, îl completează, totuși, după Ibrăileanu, cel puțin la această dată, criticul poate să treacă uneori peste considerațiile de ordin estetic :

---

[1] *Op. cit.*, préface, p. XLVI.
[2] II, Cinquième partie.

„Cînd studiezi idealul unui scriitor însemnează că prealabil ai admis valoarea estetică a operei : altmintrelea, despre o operă care nu e de artă, nu se poate discuta nimic : ea nu există ! Cel mult poți vorbi de intențiile omului, dar niciodată de semnificația operei, pentru că «opera» nu există."

În fine, se mai cere criticului simpatie, acea facultate de a pricepe și interpreta un număr cît mai mare de spirite, pe care Sainte-Beuve [1] i-o atribuia lui Diderot, iar G. Brandes [2] lui Sainte-Beuve însuși. Însă alături de mijloacele puse la îndemînă de științe (sociologie, etică, psihologie), critica folosește cu rezultate adesea surprinzătoare (ca în *Histoire du Port-Royal* de Sainte-Beuve) mijloace pur literare, evocarea, sugestia și celelalte :

„Așadar — încheie Ibrăileanu —, critica, rămînînd științifică, are dreptul și datoria mai întîi de a judeca din punctul de vedere al unui anumit ideal, și al doilea de a fi și a rămînea o artă."

În *O nouă concepție asupra artei (Probleme literare*, III), discutînd un articol al lui Émile Faguet din *La Revue latine* (septembrie 1907), în care se distingeau trei categorii de artă (artă pentru frumos, artă pentru adevăr și artă pentru bine), Ibrăileanu demonstrează că frumosul e nota comună tuturor artelor și „diferența specifică care deosebește arta de alte îndeletniciri ale spiritului omenesc", așa că „orice artă e artă pentru frumos". Adevărul fiind diferența specifică a științei, iar binele al eticii, fără adevăr și bine putem avea artă (inferioară într-o măsură oarecare), fără frumos însă nu. În privința artei pentru bine, Ibrăileanu își însușește din Taine teoria despre gradul

---

[1] *Causeries du Lundi*, III, 301.
[2] *Main currents in XIX Century Literature*, V. 308.

de binefacere al caracterului (*„le degré d'importance du caractère“* și *„le degré de bien-faisance du caractère“)* : „Toate celelalte fiind egale, opera care exprimă un caracter binefăcător este superioară operei care exprimă un caracter răufăcător. Din două opere de același talent de execuție, aceea care înfățișează un erou e superioară celei care înfățișează un ticălos“ [1]. În fața operei de artă, criticul are deci să se întrebe : „Este opera frumoasă, adică e o operă de artă sau nu, și în ce grad ? — Corespunde opera adevărului vieții sau nu ? — Este opera morală sau nu ?“, dar mai ales ce concepție asupra vieții exprimă autorul, deoarece artistul, „ca și orice om, nu poate să nu aibă o concepție asupra vieții ; și criticul, dacă e complet, e dator să releveze această concepție încorporată în opera de artă și s-o evalueze“. Ibrăileanu ținea foarte mult la acest principiu (care-i justifica tendința poporanistă) și-l repetă aproape *ad nauseam*, punîndu-l mereu sub protecția altei autorități. Aci „noua concepție asupra artei“ e denumită energetică și i se găsește punctul de emisiune într-o normă din *Gespräche mit Goethe* de Eckermann (1832), recomandînd artiștilor „să facă din ei o făptură mai nobilă și apoi ce vor voi“ (la acest pasaj face aluzie și Paul Stapfer în consiliile lui către artist : „Lucrează — acest sfat cu totul personal ajunge — la propria ta perfecționare. Ocupă-te fără răgaz după cuvîntul lui Goethe «de a face din tine însuți o ființă mai nobilă, un om mai desăvîrșit» ; și apoi, după cum Goethe adaugă de asemenea, fă

[1] *Philosophie de l'art*, dix-neuvième, éd. II, Hachette, 1924, p. 289.

ce vei voi : se va putea oricînd extrage din operele tale destulă instrucțiune morală, și aceasta va avea cu atît mai multă savoare și preț, cu cît își va ignora propria sa prezență și se va ascunde, cu mai multă discreție, sub o formă pur artistică.“ [1] De asemenea o concepție energetică a artei i se mai atribuie lui Paul Gaultier în *Le Sens de l'Art*, iar altă dată și lui Jules de Gaultier, ale cărui studii despre Nietzsche [2] erau tocmai urmărite (mai ales partea despre *Unzeitgemässe Betrachtungen)*. În sfîrșit, Ibrăileanu vedea „concepție energetică“ și la F. Brunetière, poate fiindcă acesta trece arta printre forțele care guvernează societatea, forțe al căror echilibru depinde de „voința“ oamenilor [3], în *L'Évolution des genres* [4], conferind chiar omului de știință naturalist o tendință, deoarece nici el nu se mărginește „a constata pur și simplu, ci judecă, ia atitudini într-o măsură, cu atît mai mult artistul“.

O estetică adevărată își va constitui Ibrăileanu cu eseul din august 1912 *Literatura și societatea.* Problema care-l interesează aci este dacă mediul are vreo influență asupra scriitorului. Maiorescu, cu douăzeci de ani în urmă, înclinase pentru soluția negativă, Gherea, pentru cea afirmativă. Reluînd disputa, Ibrăileanu enumără și alte păreri ale esteticienilor și criticilor. E. Faguet, zice el, susține că un scriitor este mare tocmai cînd se deosebește și pentru că se deosebește de contemporanii săi (teoria „diferențierii“ pe care o va adopta Lovinescu), deci a căuta sufletul unei epoci în scrii-

[1] *Loc. cit.*
[2] În *La Revue des Idées*, 52, și *Mercure de France*. LXXII.
[3] *L'Évolution de la critique*, 3-ème, éd., 1898, p. 29.
[4] *L'Évolution des generes*, 4-ème, éd. I, p. 274—275.

torii ei cei mari ar fi, după Faguet, o întreprindere zadarnică. Dimpotrivă, după Taine, opera artistului este „expresia sufletului și oglinda unei societăți", artistul și publicul, influențați de aceleași împrejurări (clima, rasa, momentul istoric etc.), au sufletul la fel („Producțiile spiritului uman, ca și acelea ale naturii vii, nu se explică decît prin mediu"... „Opera de artă este determinată de un ansamblu care este starea generală de spirit și moravurile înconjurătoare" [1]). E. Hennequin, în *La Critique scientifique* (1888), respinge doctrina lui Taine, opunîndu-i teoria „eroilor", după care „omul mare nu e determinat de împrejurări, ci el le determină", astfel că opera literară poartă mărturie pentru sufletul vremii numai întrucît psihologia contemporanilor s-a împărtășit din ea și a urmat-o („Este imposibil de stabilit un raport direct între o societate și artiștii care o ilustrează, considerîndu-i pe aceștia ca depinzînd de aceea sau înfățișînd societatea și artiștii ca depinzînd de cauze comune. Aceste cauze nu pot fi în nici un caz rasa, mediul ori habitatul, pentru că esența unei cauze e de a acționa totdeauna, iar influența acestor trei principii e variabilă..." „O operă de artă nu mișcă decît pe cei a căror semn este...") [2]. Ideea de mijloc a lui Ibrăileanu este că nu putem nega influența mediului, dar trebuie să ținem seama și de factorul ereditar, de temperamentul foarte personal al artistului, de predispozițiile sale înnăscute :

„Lucrul — zice el — se petrece ca în educație. A nega orice influență e a admite punctul de vedere al lui Schopenhauer : a admite totala putere

[1] *Philosophie de l'Art*, I, p. 10, 49.
[2] *Op. cit.*, ed. I, Paris, Perrin, p. 122—123, 21.

educativă a mediului ori a scriitorului, e punctul de vedere al lui Locke, concepția *tabulei rasa*."

Însă opera de artă, remarcă criticul ajungînd în acest punct, poartă o mărturie mult mai puternică pentru sufletul unei comunități omenești, decît ar explica-o „slaba influențare reciprocă arătată mai sus". Care să fie cauza că scriitorii cei mai „reprezentativi" sînt tocmai aceia foarte puțin susceptibili la influența mediului ? Aci intervine, după Ibrăileanu, legea selecțiunii naturale (ne întoarcem la teoria „darwinismului social", din 1892, într-un sens nou). Legea, ne informează criticul, a fost aplicată în sociologie de William James [1] și în istoria literară de Brunetière [2], mai puțin de Taine [3]. Întrucît privește pe James, acesta pornește de la teoria eroilor a lui Carlyle [4], pe care însă o amendează : omul excepțional (*„the great man"*) modifică structural mediul în care apare, dar numai dacă și după ce a fost adoptat de mediu, care-și alege personalitatea ce-i convine. În istoria literară, Brunetière arată că scriitorul e selectat de mediu în măsura în care corespunde aspirațiilor epocii sale, și un gen literar înflorește în condiții prielnice (tragedia franceză, gen obiectiv, a apărut în secolul al XVII-lea, cînd individualismul este înăbușit de puterea centrală și nivelatoare a regelui). Cu toate acestea, observă pe drept cuvînt Ibrăileanu, termenul selecție nu poate fi întrebuințat în literatură decît la figurat, pentru că procesul de selecție în biologie este altul. Acolo o

[1] În *The Will to Believe*, 1897. Cap. *Great Man and their Environment*.
[2] În *L'Évolution des genres* și *Études critiques sur l'histoire de la littérature française*, vol. V—VI.
[3] În prefața la *Essais de critique*.
[4] *Heroes and Hero Worship*, III, *The Hero as Poet*.

„variație întîmplătoare“ de la norma speciei, găsind condiții favorabile și învingînd în lupta pentru existență, poate deveni o specie nouă (o „deviație“), pe cînd scriitorul selectat nu e o „apariție nouă în univers“ (dacă ar fi așa, n-ar mai corespunde sufletului publicului și acesta nu l-ar mai selecta). În rezumat, raportul dintre literatură și societate este dar următorul :

„... Scriitorul se naște pesimist ori optimist, cerebral sau pasional, subiectiv ori obiectiv etc. Izbutește dacă se naște într-o lume cu același fel de a simți. Și, desigur, într-o oarecare măsură e influențat de mediul în care trăiește, cum și acest mediu, la rîndul său, e influențat de scrisul lui. Iar dacă nu găsește mediu prielnic, atunci nu e gustat, citit, lăudat și consacrat. Se poate însă ca după moartea lui să vină o generație care să-l priceapă. Atunci e dezgropat, selectat — gloria lui e postumă.“

Altfel spus, scriitorul reprezentativ este rezultatul unei coincidențe între temperamentul său și mediu, un „accident fericit“, în termeni darwinieni, artist dotat cu o facultate dominantă, *„la qualité maîtresse“*, în termenii lui Taine (personajul *„régnant“* al acestuia îi seamănă și el), căruia i se aplică teoria „concordanțelor“ din *La Critique scientifique* de Hennequin (succesul unei opere de artă este „rezultatul unei concordanțe între facultățile autorului, facultăți exprimate în operă, și acelea ale unei părți din public“... „O literatură exprimă o nație nu pentru că aceasta a produs-o, ci pentru că aceasta a adoptat-o și admirat-o, s-a potrivit cu gustul ei și s-a recunoscut în ea“), și teoria geniului din *L'Art au point de vue sociologique* de Guyau („După noi, geniul este o modificare accidentală a facultăților și organelor într-un sens

favorabil noutății și invenției de lucruri noi : o dată produs, acest accident fericit nu tinde la o transmisiune hereditară și fizică, dar introduce în lume idei sau sentimente, tipuri noi. El modifică deci mediul social și intelectual preexistent, el însuși nefiind un produs pur și simplu al mediului.“ [1])

Un artist lipsit de o natură proprie puternică, continuă eseistul nostru, nu va obține adeziunea publicului prin conformism deliberat, putînd fi selectat doar temporar, în vreme ce artistul de geniu revine mereu în actualitate printr-o latură a personalității lui (soarta „plină de peripeții“ a lui Eminescu, selectat de toate generațiile prin diverse aspecte ale operei sale). Acelorași legi de selecție li se supun genurile și școlile literare, care nu sînt în fond decît „forme ale temperamentului“ (Ibrăileanu trimite la Viehoff, *Die Poetik*, 1888), neadmițînd considerarea lor ca „organisme“ evolutive în sensul lui Brunetière, nașterea lui Musset din Bourdaloue, în schimb admițînd pe elevul lui Brunetière, Ernest Bovet, autorul teoriei genurilor literare ca „moduri“ esențiale de a concepe viața și universul : moduri ce corespund la temperamente diferite“ [2]. Urmează că o epocă va avea predilecție pentru un gen (dramatic, liric) sau o școală (clasicism, romantism), toate genurile și școlile putînd coexista, ca moduri posibile de creație (punct de vedere susținut în filozofia culturii de W. Dilthey, după care într-o structură culturală valorile sînt interdependente și se pot însuma într-o tipologie). Temperamentul scriitorului sau al publicului nu exclude raportul de clasă. Rămîne, firește, pentru

[1] Pag. 31.
[2] *Lyrisme, épopée, drame*, Paris, 1911, p. 13.

critic îndatorirea (pe care Ibrăileanu a respectat-o în majoritatea cazurilor, inclusiv în studiul operei lui Vlahuță), de a analiza „psihologia de clasă“ a autorului şi psihologia de clasă în acelaşi timp a publicului care selectează sau nu opera literară. Teoretic, Ibrăileanu voia să spună numai atîta că temperamente artistice există în orice moment al istoriei şi că promovarea lor pe scara valorilor este un rezultat al coincidenţei dintre conţinutul ideologic al operelor de artă şi ideologia unei comunităţi de indivizi la un moment dat. Este de la sine înţeles că artistul nu există pe deasupra claselor, oricare ar fi temperamentul (predispoziţiile sale înnăscute), nici selecţia nu are loc în aer. Obiecţia că Ibrăileanu ar propune teoria selecţiei literare pentru a înlocui explicaţia operei de artă prin apartenenţa de clasă este lipsită de temei. Toată opera sa critică o infirmă [1].

Teoria selecţiei aplicată literaturii explică însă (obiecţie ce i s-a adus lui Hennequin) mai mult *„le milieu admirateur“*, mediul admirator, decît pe cel producător al operei de artă. Ibrăileanu, pentru care metoda critică principală era (vezi articolul din 1919 despre Maiorescu) cea psihologică, valabilă „cînd conţine adevăruri asupra sufletului omenesc, ca şi romanul sau poezia ; sau cînd aduce teorii originale estetice... ca unele pagini din critica lui Lessing“, îşi dădea seama de acest lucru. El s-a izbit de dificultatea înţelegerii esenţei artei şi într-o pagină din alt eseu, *Creaţie şi analiză,* breviar al esteticii sale (1926), a împărtăşit-o cu dramatică sinceritate :

[1] Cf. şi M. Ralea, *Scrieri din trecut,* III, 1958, p. 206.

„Este imposibil, zice el, de definit un artist sau opera unui artist. Esenţa, ceea ce formează nota specifică a unui artist, este un sunet unic, pe care ar trebui să-l exprimi într-o singură formulă. Criticul cel mai pătrunzător şi mai sonor la opera unui artist, un Sainte-Beuve ori un Lemaître, dau tîrcoale (să mi se ierte expresia), se apropie, dar nu pot prinde într-o formulă ceea ce e un artist şi-l deosebeşte de ceilalţi...

Sentimentul acesta de neputinţă îl ai mai ales faţă de scriitori pe care-i cunoşti mai bine, îi simţi mai bine şi-i «înţelegi» mai bine. Sentimentul acesta l-am avut faţă cu Eminescu. Şi cu cît te apropii de punctul cel secret, cu atîta simţi mai mult existenţa acestui secret şi neputinţa de a-l surprinde odată. Dar nici nu s-ar putea altfel, căci aspiraţia noastră de a defini esenţa unui scriitor nu e altceva decît îndrăzneala nebună de a viola secretul vieţii. Bergson a spus că «inteligenţa e caracterizată printr-o incomprehensiune firească a vieţii». Bergson are însă remediul : intuiţia [1]. Dar problema pusă de noi e tocmai trecerea de la nelămurirea intuiţiei la inteligibil. Cînd zic că «simt», dar nu pot spune ce e, am intuiţia, dar n-am formula. Intuiţia se «exprimă» prin reverberaţii stilistice care să creeze în altul o stare de suflet identică. Dar încăodată, noi vorbim aci de o formulă cuprinzătoare. Sugestia nu e în chestie.“

Fireşte, Ibrăileanu nu era omul care să depună armele. Imposibilitatea traducerii în cuvinte a sunetului unic al operei de artă nu interzice cri-

[1] După Bergson intuiţia e un fel de simpatie intelectuală divinatorie, care ne pune „în stare de a ne transpune în interiorul unui obiect, spre a coincide cu ceea ce are el unic şi prin consecinţă inexprimabil“ (n.n.).

tica, nici estetica. Putem încerca să ne apropiem atît frumosul particular al operei unui scriitor, cît și pe cel al operei de artă în genere. Fără a construi un sistem de estetică original, criticul a oferit o sumă de principii ce merită a fi examinate.

Întîia problemă pusă în *Creație și analiză* este aceea a raportului dintre artă și realitate, discutată, cum s-a văzut, și înainte, cu diverse ocazii, în 1896, 1901 și mai ales în 1907, cînd pentru prima dată a fost amintită concepția „energetică" asupra artei. Pe aceasta o reia Ibrăileanu în *Creație și analiză*. „Lumea din opera de artă — spune el acum — este «reprezentarea» (și chiar «voința și reprezentarea») foarte individuală a fiecărui creator", creatorul nu copiază niciodată realitatea, el „își realizează concepția sa despre realitate". Filozoficește, termenii de „reprezentare" și „voință" (acesta din urmă convertit în „concepție") ne duc la Kant și Schopenhauer. Ce înțelege Kant și după el Schopenhauer prin afirmația că lumea este reprezentarea mea *(Die Welt ist meine Vorstellung)* ? Kant nu neagă realitatea lumii, dar discerne între lumea cum este ea în sine, independent de simțurile și conștiința noastră, și lumea așa cum o vedem și o concepem, lumea fenomenală. Lumea fenomenelor este produsul subiectiv al intelectului nostru, și putem presupune că dacă am fi altfel făcuți, ea ne-ar apărea altfel. Dar conștiința proclamă că dincolo de lumea sensibilă, produs al minții noastre, există o altă lume, care nu depinde de noi, o lume de transcendențe, de noumene sau lucruri în sine. Nu putem cunoaște lumea absoluturilor, spune Kant, fiindcă nu putem ieși din noi, nu ne putem identifica cu ceea ce nu se află în noi, cu obiectul în sine. Acesta este agnosticismul lui Kant. Ibrăileanu l-a combătut în articolul din 1901, *Cu prilejul foiletoanelor lui Caragiale*, optînd pentru soluția Sully-Prudhomme în problema cunoașterii din *Que sais-je ?*

„Din faptul că noi nu putem avea pretenția de a cunoaște lumea decît cum ne-o dau simțurile noastre, mulți cred că au dreptul să concludă că nu putem cunoaște adevărul.

Dar e o copilărie de a vorbi de un adevăr în sine, în afară de om : adevărul ca concept n-are rațiune să existe decît în raport cu facultatea noastră de cugetare."

Facultatea noastră de cugetare oglindește „în felul ei" lumea externă, iar lucrul în sine „nu există și n-are nici o importanță" [1].

Să vedem ce spune Schopenhauer. El recurge la ceea ce s-a numit o „metafizică experimentală" pentru a cunoaște lucrul în sine. N-am putea cunoaște esența lucrurilor — argumentează Schopenhauer — dac-am fi numai subiect, însă sîntem nu numai subiect cunoscător, ci și obiect al gîndirii noastre, ba și obiect al gîndirii generale. Avem conștiința că sîntem obiecte printre celelalte obiecte, deci propoziția „lumea este reprezentarea mea" se poate inversa, sîntem ceea ce este lumea obiectivă, esența lumii e analogă esenței noastre. După Schopenhauer, esența ființei umane fiind voința, dorința de a fi, esența universului este un *principium individuationis*, *„der Wille zum Leben"*. Ibrăileanu a expus singur (în articolul din 1919 despre Eminescu) filozofia lui Schopenhauer, critic, referindu-se la teoria sa despre muzică :

[1] Vezi și scrisoarea către I. Al. Brătescu-Voinești, din februarie 1912.

„Vorbind de arte, Schopenhauer arată că, în deosebire de toate celelalte, care ne dau copia «ideilor» platoniciene prin imagini din lumea aparențelor, muzica ne dă însăși imaginea «voinței».

«Voința», în metafizica lui Schopenhauer, este lucrul în sine, realitatea ultimă, aceea care nu cade sub simțiri, substratul aparențelor.

Acest «lucru în sine» nu-l putem surprinde nicăieri în univers, decît în noi și anume în ceea ce s-ar putea numi impulsivitate, dorință, afectivitate, emotivitate. Acestea sînt pentru Schopenhauer «voința» revelată nouă și a cărei imagine este muzica.

Ceea ce a sugerat lui Schopenhauer ideea că emotivitatea este «lucrul în sine» este poziția ei față de stările de conștiință, care «reprezintă» lumea, fenomenele, aparențele.

În adevăr, emotivitatea nu numai că nu are nimic comun cu conștiința, dar s-ar putea spune că e contrarul cunoștinței. Ea este răspunsul nostru, reacțiunea noastră la impresiile lumii dinafară. Emotivitatea noastră este în întregime eu, pe cînd senzațiile noastre venite prin simțuri sînt lumea dinafară plus eu. Această emotivitate, această reacțiune, este răsunetul întregului nostru organism, al întregii noastre vieți organice.

Emotivitatea n-o percepi ca ceva care se poate defini prin datele simțurilor, pentru că n-o percepi prin simțurile externe, cum percepi întreaga existență. O percepi printr-un simț intim, simțul intern.

Fiecare din noi este ceea ce e această emotivitate, adică totalitatea senzațiilor organice produse de întreg organismul nostru. Ideile noastre, filozofia noastră sînt justificarea, avocatul acestei emotivități. Ea este deci, încă o dată, faptul fundamental psihic, substratul vieții sufletești. De aici

senzația de ceva mai profund și de ceva anterior.

Aceasta este cauza pentru care Schopenhauer credea că are dreptul să opună lumii aparențelor [1] lumea aceasta internă, profundă, obscură, nelămurită — și s-o socoată ca participînd din lucrul în sine, care se ascunde în dosul fenomenelor.

Dacă Schopenhauer nu are dreptul să gratifice emotivitatea noastră cu numele de lucru în sine, rămîne însă, din filozofia lui, adevărul că această emotivitate e faptul fundamental al sufletului nostru, eul nostru adevărat, diferențierea noastră de tot restul universului — și că muzica ne pune direct și mai cu putere în contact cu dînsa decît orice altă artă și fără să ne indice imagini, emotivitatea rămînînd generală, nedefinită, emotivitate pentru emotivitate, urmînd ca s-o colorăm noi în urmă."

Doi ani mai tîrziu, în 1921, prezentînd în *Viața românească* pe Demostene Botez, Ibrăileanu făcea apropieri în acest spirit între poezie și muzică, apelînd acum și la tipologia nietzscheană din *Die Geburt der Tragödie*... Dar mai întîi el disocia între artă și poezie, folosindu-se nu mai puțin de scheme din *Laokoon* al lui Lessing :

„Cuvîntul artă evocă mai multă conștiență, mai multă voință, mai multă cizelare, o compoziție mai strictă, pe cînd cuvîntul poezie evocă mai mult sentiment, mai multă sinceritate, mai multă spontaneitate, mai multă abandonare, mai multă inspirație. Artistul ne pune mai mult în stare de spectator ; poetul mai mult în stare de participant. Pe artist îl admiri ; poetul te mișcă, îl simți «frate», și admirația vine în urmă după reflecțiune. Plăcerea provocată de artist e mai intelectuală ; cea produsă de poet, mai emotivă. Arta e mai apo-

[1] Adică lumii fenomenelor, vezi mai sus (n.n.).

liniană, poezia mai dionisiacă. Prin impresia produsă, arta seamănă mai mult cu pictura, cu sculptura şi mai ales cu arhitectura, pentru că se adresează mai mult simţurilor, imaginaţiei, fanteziei ; poezia seamănă mai mult cu muzica pentru că se adresează mai mult emotivităţii — în ultimă analiză inconştientului. S-a zis că arhitectura e muzică solidificată [1]. Arta unui Heredia, prin comprimarea parnasiană a «inspiraţiei», prin reducţiunea afectivului la plastic, prin arhitectura ei strictă, nu e o «solidificare» a poeziei ? Poezia pură, indiferent de calitate, ar fi Lamartine. Dar mai este şi o a treia posibilitate : talentul de a pune în valoare toată poezia din suflet, imitînd cu o artă extremă chiar şi încîntătoarea spontaneitate şi abandonare a poeziei, cu alte cuvinte, contrafăcînd cu artă un deficit de artă. De pildă, Paul Verlaine."

Desigur, Ibrăileanu se gîndea la faptul că Verlaine era teoreticianul unei *Art poétique* avînd ca principiu de bază muzica :

De la musique avant toute chose...
De la musique encore et toujours ! [2]

şi renunţarea la discursivitate („compoziţie") :

Prends l'éloquence et tords-lui son cou ! [3]

Oricum, identificînd poezia cu spontaneitatea şi emotivitatea, criticul nu ajunge ca Maiorescu la teoria poeziei „cu sentiment", ci înţelege poezia ca pe o formă de cunoaştere particulară, nemijlocită,

[1] Definiţie atribuită lui Bramante (n.n.).
[2] Arta poetică.
Muzică-nainte de orice...
Muzică încă, mereu !
[3] Ia elocvenţa şi strînge-o de gît !

a vieţii, ca şi muzica, precum o înţelegea şi Nietzsche, elevul lui Schopenhauer, în *Naşterea Tragediei din Spiritul Muzicii* [1].

Fireşte, apelul la noţiunile esteticii idealiste („simţ intern") îndepărta pe Ibrăileanu de principiul esteticii materialist-dialectice al reflectării, făcîndu-l să admită în procesul cunoaşterii artistice şi unii factori mai degrabă iraţionali, în ciuda dorinţei sale de a rămînea în marginile inteligibilităţii. Acestea sînt limitele gîndirii lui.

Dar să ne întoarcem la problema raportului dintre artă şi realitate. În *Literatura şi societatea* am văzut că eseistul amendează punctul de vedere al lui Schopenhauer, privitor la influenţa mediului asupra personalităţii. În *Creaţie şi analiză* ni se arată că realitatea este numai punctul de plecare al artistului, care în opera de artă „selectează, transfigurează ceea ce a selectat, transformă totul în ceva nou şi foarte personal".

Artistul „clădeşte conform temperamentului său, culturii sale, moralei sale, religiei sale, filozofiei sale, simţurilor sale, prejudecăţilor sale şi cenesteziei sale, momentului psihic, raportului în care se găseşte cu societatea, cu familia sa, cu iubita sa şi conform stilului său, căci materialul psihic este selectat de — şi se adaptează la — posibilităţile stilului fiecăruia, iar «stilul este omul», adică scriitorul, fiecare cu stilul său, adică (revenim tot acolo) cu personalitatea sa."

Acest mod de a privi creaţia literară în funcţie de concepţia scriitorului, determinată de tot felul de condiţii (temperament, filozofie, simţuri, moment psihic, social şi chiar familial !), este încadrat de Ibrăileanu însuşi în sistemul de gîndire „energe-

[1] *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik*, § 6, 5.

tic" modern. Ne aflăm în centrul esteticii sale. El înșiră pe scurt și celelalte capitole ale „concepției energetice moderne". E mai întîi capitolul biologiei, care „s-a întors la Lamarck", reabilitînd principiul adaptării active la natură. (Dintre neolamarckiști, putem cita pe E. D. Cape, autorul unui studiu despre factorii primari ai evoluției organice [1] stăruind asupra „modificărilor cinetogenetice", prin care „energia de creștere" a organismelor, denumită de el „bathism", se transmite ereditar de la celulele corpului la celulele germinale și imprimă astfel vieții un caracter dinamic). Apoi vine capitolul eticii, care (prin filozofi ca Paulsen) a revenit la liberul arbitru (omul nu e „determinat fatal", ci luptă să producă schimbări în fatalitatea cosmică) ; capitolul medicinii care a descoperit fagocitoza (descoperitorul este doctorul rus I. I. Mecinikov, cu tratatul despre *Imunitate,* din 1901) ; capitolul fizicii noi, în care materia e văzută dinamic ca „unități și curente de forță — în locul atomilor morți de odinioară" (teoria quantelor a lui Max Planck, mecanica ondulatorie a lui de Broglie, din 1924). În psihologie, Ibrăileanu identifică energetismul cu voluntarismul și-l opune realismului, după care omul e un „receptor de senzații", de unde s-a dedus că arta e o copie a naturii, și s-a ajuns la teoria „artă pentru artă". Realismul și teoria artei pentru artă, zice Ibrăileanu, se întemeiază pe psihologia asociaționistă tip J. St. Mill, după care sufletul „primește pasiv, ca o pastă de ceară, aporturile simțurilor", în vreme ce psihologia modernă, W. James de exemplu, concepe sufletul „ca un torent care respinge, primește, selectează,

[1] *The primary factors of organic evolution,* Chicago, 1896.

absoarbe, transformă aportul simțurilor" [1], cu corolarul pentru estetică enunțat mai sus : „arta este «reprezentarea» (și chiar «voința și reprezentarea») foarte individuală a fiecărui creator".

Curios ! Atît de „modern" în vederile sale, Ibrăileanu confundă noțiunea de realism cu aceea de naturalism. Dacă în psihologie un realism naiv corespunde teoriei asociaționiste, în literatură realismul este tocmai depășirea asociaționismului, observația prin universale, prin permanențe. „*Realism, to my mind* — scrie Engels într-o scrisoare către Margaret Harkness — *implies besides truth of detail, the truthful reproduction of typical characters under typical circumstances*", realism înseamnă în afară de exactitatea detaliilor, figurarea exactă a caracterelor tipice în împrejurări tipice. De altfel, Ibrăileanu se înșală, considerînd pe Zola „șeful teoretic al realismului" : Zola este teoreticianul naturalismului [2].

Dar indiferent de accepția pe care o dă Ibrăileanu termenului de realism, el este partizanul teoriei că scriitorul nu copiază realitatea, ci, creînd, își realizează concepția sa despre lume. Estetica lui reprezintă în acest sens, cu toate imperfecțiile de limbaj, un efort de a-și statornici o poziție proprie

[1] Psihologia lui James este o „*cerebral psychology*", sufletul, conștiința, fiind definit ca un curent, un flux continuu *(the stream of consciousness).* Faptul psihic fundamental este că avem conștiința continuă a ceva *(consciousness of some sort goes on)* : „Conștiința se interesează de unele aspecte ale obiectului său cu excluderea altora, ea alege, cu un cuvînt, în orice moment" *(Principles of Psychology,* I, p. 284—299).

[2] Analizînd conceptul de realism în exegeza literară (vezi volumul *Concepts of criticism,* New Haven and London, 1963), René Wellek arată că realismul „rupe cu exaltarea romantică a eului... cu metoda simbolică, cu preocuparea de mit și cu animismul". În ce privește cla-

în problemele artei, poziţie pe care el o numeşte, nu tocmai propriu, „energetism".

Istoriceşte, energetismul a apărut întîi ca o nouă teorie în fizică, o dată cu descoperirea, la 1842, de către Robert Mayer, a principiului „transformării forţelor", denumit de Helmholz principiul „conservării energiei". Pe acest principiu, Richard Avenarius pune bazele unei viziuni energetice a vieţii sufleteşti în opera sa *Filozofia ca gîndire a lumii potrivit principiului minimei cantităţi de energie, Philosophie als Denken der Welt gemäss dem Prinzip des kleinsten Kraftmasses* (1876). Descins din fizică, energetismul a luat o dată cu Avenarius o orientare idealistă, care a fost viu combătută de Lenin în *Materialism şi empiriocriticism*. În mecanica-i din 1883 [1], Ernst Mach încearcă să fundeze o „metafizică a voinţei" (*Willensmetaphysik*), iar un elev al său, Hans Kleinpeter, va vorbi în acelaşi sens de actul cunoaşterii ca de un act de voinţă (*Willenshandlung*) [2]. La începutul secolului al XX-lea, Wilhelm Ostwald subordonează cele două noţiuni antinomice materie-spirit noţiunii unitare de energie (*Die Energie*, 1908 ; *Energetische Grundlagen der Kulturwissenschaft*, 1908 ; *Der Energetische Imperativ*, 1913), susţinînd,

---

sicismul, acesta vrea şi el să fie obiectiv şi să ajungă la tipic, însă realismul respinge conceptul de ideal al clasicismului, interpretînd tipul ca fiind istoric, şi nu universal uman ; respinge de asemenea ideea ierarhizării în materie de tematică, nivelurile stilului şi exclusivismul social (p. 253). Realismul însă, pretinde Wellek, n-ar ţine seama că „arta înseamnă *creaţie* şi este o lume a iluziei şi a formelor simbolice".

[1] *Die Mechanik in ihrer Entwicklung historisch — kritisch dargestellt.*

[2] *Die Erkenntnistheorie der Naturforschung der Gegenwart.*

după legea disipării din teoria mecanică a căldurii, stabilită de W. Thomson, că „tot ceea ce se întîmplă în lume constă într-o risipire a energiei libere existente". Întrucît omul însuşi este un complex de energii, idealul după Ostwald ar fi a împiedica disiparea zadarnică a energiilor şi întrebuinţarea lor în interesul vieţii. Imperativul energetic al lui Ostwald sună : „*Vergeude keine Energie, verwerte sie !*", nu risipi energia, trage folos din ea ! [1]. Ideea de energie se află la temelia întregii filozofii pozitiviste a veacului trecut, şi e de ajuns a aminti că în al său *System of Syntetic Philosophy*, elaborat între 1860—1896, H. Spencer afirmă că evoluţia vieţii nu-i decît mecanica realităţii ce trebuie cunoscută, „energia". Bergson, adoptînd principiul lamarckist al accentuării forţei vitale în determinarea evoluţiei, nu se situează în *L'Évolution créatrice* şi *Energie spirituelle* pe poziţii absolut opuse materialismului dialectic, cînd este vorba de afirmarea unei noi concepţii asupra libertăţii în natură, în teoria cunoaşterii însă eşuează în iraţionalism.

Ibrăileanu nu era străin, desigur, de aceste curente în filozofie, în estetica sa el nu s-a servit însă atît de teorii, cît de fapte confruntate cu cercetările psihologice cele mai noi şi mai autorizate. După cum Taine aplicase în critica sa metoda naturalistă de tipul Cuvier şi Geoffroy Saint-Hilaire, după cum Brunetière apelase la ipotezele ştiinţifice ale lui Darwin şi Haeckel, Ibrăileanu, care a năzuit totdeauna să facă critică „psihologică", va recurge mai cu seamă la descoperirile vremii sale în domeniul ştiinţei funcţiilor sufleteşti. Iar aceasta, începînd cu *System der Philosopie* (1889) a lui

---

[1] Pe ipotezele lui Ostwald se ridică şi *Personalismul energetic*, din 1927, al lui C. Rădulescu-Motru.

Wilhelm Wundt și *Principles of Psychology* (1890) a lui W. James („unul din marii mei învățători" — zice despre filozoful american criticul), era toată voluntaristă. James este de fapt autorul teoriei că orice filozofie e expresia unui temperament, al teoriei după care conștiința e o funcție de reconstrucție sau transformare a realității. Ale sale *Principii de psihologie* erau, cum mărturisește Ibrăileanu însuși, una din cărțile-i de căpătîi. El a făcut chiar un succint rezumat al pragmatismului lui James[1] în recenzia despre *Corespondența*[2] aceluiași, subliniind ceea ce i se părea lui pozitiv în această filozofie.

În primul rînd, accepta meliorismul lui James, încrederea în forțele vii ale spiritului uman și în capacitatea lor de luptă pentru mai bine. Apoi accepta credința în liberul arbitru, care dă încredere în posibilitatea omului de a interveni și a face modificări în realitate. Cît despre pragmatism în sine, Ibrăileanu n-a înțeles că fixînd drept criteriu al adevărului criteriul eficienței, James răsturna situația reală, în care o noțiune sau o credință este eficace pentru că este adevărată, și nu invers, noțiunea de eficacitate fiind subiectivă și variind de la individ la individ, în vreme ce adevărul, oglindirea realității, e același pentru toți.

Dar Ibrăileanu vedea în James nu atît pe filozof, cît pe psihologul care izgonise din domeniul psihologiei nebulozitățile metafizice, înlocuindu-le cu observația și experiența practică[3]. Nici o îndoială

[1] *Pragmatism. A new name for some old ways of thinking*, 1907.

[2] *Extraits de sa correspondance*, trad. franc., Paris, 1924.

[3] Cf. acad. M. Ralea și C. I. Botez, *Istoria psihologiei*, Editura Academiei, 1958, p. 535—538.

nu poate fi că astăzi el ar fi studiat pe Pavlov și că ar fi vorbit de pavlovism, nu de „pragmatism". În vremea lui el vorbea însă de „energetism", de teoria care acorda omului (în psihologie) putința de a schimba lumea. Nu era totuși prea convins că termenii îl exprimau și de aceea revenea mai simplu și mai just la definiția operei de artă ca expresie a personalității scriitorului. Definiția duce la Goethe, autorul teoriei personalității concepute în *Westöstlicher Divan* ca bine suprem al omenirii :

Spun popoară, sclavii, regii
Că din cîte-n lume-avem,
Numai personalitatea
Este binele suprem.

Așa traduce Eminescu cuvintele Suleikăi :

Volk und Knecht und Überwinder
Sie gestehn zu jeder Zeit :
Höchtes Glück der Erdenkinder
Sei nur die Persönlichkeit.

În *Essais de Psychologie contemporaine*[1], P. Bourget, pe care-l urma de asemenea Ibrăileanu, pledînd pentru integrarea „energiei" individuale societății, în scopul de a servi nu numai societatea, ci și „pe tine însuți", remarca și el că acest „mare adevăr" a fost „descoperit și practicat de Goethe".

Putem face acum legătura „energetismului" estetic al lui Ibrăileanu și cu vitalismul sociologic al lui Guyau. În *Problèmes de l'Esthétique contemporaine*[2], Guyau susține că ceea ce provoacă frumosul este „energia voinței desfășurată în acțiune", că frumosul derivă din „forță, armonie și

[1] Paris, 1901, p. 23—24.

[2] Paris, Félix Alcan, p. 40, 49, 51.

grație", relevînd „o voință în armonie cu mediul său și cu celelalte voințe", că „sentimentele energice, voința tenace, violentă chiar, au totdeauna ceva bun și frumos, chiar cînd obiectul lor e rău și urît". În *L'Art au point de vue sociologique*[1] ni se vorbește de „sinergia socială", adică de unitatea voințelor, ca ideal în artă, iar geniul apare aci ca „o formă extraordinar de intensă a simpatiei și sociabilității, care nu se poate satisface decît creînd o lume nouă și o lume de ființe vii".

Și Guyau insistă asupra personalității artistului în sens energetic, de asemenea pentru el, ca și pentru Ibrăileanu, „a reprezenta lumea sau umanitatea în manieră estetică nu înseamnă a le reproduce pasiv după hazardul senzației, ci a le coordona prin raport la un termen fix — eul original al autorului..." ; reprezentarea artistului nu coincide niciodată cu imaginea reală a obiectului, o urmează numai în anumite puncte, precum dictează lumina personală a artistului. Esteticianul francez ironizează pe Zola în pretenția-i de a ne înfățișa viața „absolut cum este ea". Dimpotrivă, zice el, propriu adevăratului geniu este de a diforma realitatea, deoarece pentru geniu „totul devine simbol, totul se schimbă și se mărește", lucrurile cele mai umile căpătînd o semnificație.

Trecem acum la celelalte probleme ale eseului *Creație și analiză.*

Există două moduri de creație în roman, observă Ibrăileanu, unul care procedează prin înfățișarea comportării personajelor, a gesturilor și reacțiunilor lor exterioare (cam în felul cum descriu psihologii din școala behaviouristă aspectele conduitei umane, mai ales cei din grupul *„near behaviourists")*, altul care procedează prin disecarea directă a stărilor sufletești. Aceste două moduri „nu se pot opune radical unul altuia" și se găsesc „împreunate în diverse proporții" la orice scriitor de talent, unul este însă adesea predominant. Care din ele este mai profund și mai valabil ?

[1] Ed. cit., passim, p. 82—83, 91

Analiza, observă dintru început criticul, are dezavantajul că „ne spune ce se petrece în sufletul personajelor", în timp ce, de obicei, cititorul vrea fapte, și nu vorbe. Apoi, unii scriitori, analizînd, cultivă stilul *„imagé"*, care nu are ce căuta în psihologie, căzînd în „poezism". În genere, se poate zice așadar că „artă literară fără analiză poate să existe. Fără creație, nu."

Superioritatea creației față de analiză rezultă și din faptul că tipurile cele mai vii se întîlnesc mai cu seamă în teatru, unde viața personajului este „arătată, și nu expusă (povestită) și explicată", teatrul fiind poate cel mai complex gen literar (criticul face aluzie la unii istorici literari care întrevăd o lege în evoluția genurilor, paralelă cu evoluția sufletească a individualității umane, desigur la E. Bovet, pentru care ritmul evolutiv este : tinerețe—lirism ; maturitate—epopee ; bătrînețe—dramă : *„Le lyrisme est avant tout la jeunesse exubérante du sentiment... L'épopée, c'est la maturité agissante et conquérante... Le drame, c'est la fin d'une journée, où les ténèbres luttent avec la lumière..."*[1]

„Creațiile cele mai cunoscute, notează Ibrăileanu, acele care sînt ca și niște personaje reale, acele care și-au tăiat cordonul ombilical și de opera

[1] „Lirismul este înainte de orice tinerețea exuberantă a sentimentului... Epopeea este maturitatea care acționează și domină... Drama este sfîrșitul unei zile, cînd tenebrele luptă cu lumina..." *(Op. cit.*, p. 13—14).

respectivă și de autorul lor (încît cînd spunem, de pildă, un *«Tartuffe»* ori *«tartufferie»* nici nu ne mai gîndim la piesă ori la autorul ei) — sînt (citez cîteva nume din cele mai ilustre) Don Quijote, Tartuffe, Harpagon, Othello, Romeo, Julietta, personaje cu care comparăm pe oamenii reali și ale căror nume, ale unora, au format familii de cuvinte (donchișonadă, hamletism etc.).

Aceste creații, afară de Don Quijote, sînt tipuri din piese de teatru."

Cineva ar putea să obiecteze însă că Balzac, unul din marii creatori de tipuri în roman (Rastignac, Grandet, Goriot, César Birotteau, Pons, Hulot, Balthasar Claës), n-a reușit în teatru, chiar cînd s-a folosit de tipuri create în romane, ca în cazul piesei *Vautrin.* Da, dar Balzac, putem răspunde în locul lui Ibrăileanu, își intitulează opera sa cu un termen de teatru *Comedia umană*, își prezintă romanele ca „scene din viață", cîteva din acestea *(Eugénie Grandet, Père Goriot)* au paralele foarte asemănătoare în teatrul molieresc și shakespearean (*L'Avare, King Lear*), romanul *La Rabouilleuse* a fost cu ușurință și succes dramatizat de Emile Fabre. Observația lui Ibrăileanu rămîne deci valabilă.

Din faptul, continuă criticul, că în creație, scriitorul dă imaginea tipului (imagine cu atît mai vie, cu cît e desfășurată mai repede, ca în teatru) rezultă un paradox ; personajele secundare sînt deseori mai frapante în roman decît cele principale. Explicația ?

„Un tip care circulă de-a lungul unui roman în trei volume este o sumă de imagini, prea multe și prea diverse, ca să putem avea în minte clară, bine delimitată, perfect individualizată, figura tipului. Pe cînd un tip secundar, care apare numai într-un

capitol, dacă e bine zugrăvit, ne rămîne în minte — cîtă vreme ne rămîne în minte."

Tipul principal, pus în situații diferite, se „probează" mereu, se desăvîrșește sufletește, dar cînd scriitorul nu-i conservă identitatea comportării în toate împrejurările, imaginea are efectul clișeelor suprapuse. Mai lesne de zugrăvit de aceea e personajul de tip genial, dotat cu o facultate dominantă, adică cu o axă de neclintit a sufletului și deci cu o viață dinainte finalizată. Geniul fiind „persistența copilăriei în maturitate", personajul genial va avea de la naștere și pînă la sfîrșit un comportament egal, ca eroul lui Romain Rolland, Jean Cristophe.

Asta în privința personajelor de sex masculin. Scriitorii, constată Ibrăileanu, reușesc mai greu să creeze tipuri de femei decît de bărbați, pentru că și în natură femeia e mai puțin individualizată decît bărbatul, ea poartă însușirile „speciei". (În *Psychophysiologie du génie et du talent* a lui Max Nordau[1] dăm de o părere foarte apropiată în substanță : „Între o prințesă și o spălătoreasă diferența fundamentală este cu totul neînsemnată ; esențialul la amîndouă e feminitatea, adică reproducerea impersonală a fizionomiei speciei". Nordau ironizează definiția lui Michelet : „Femeia este o personalitate". „E una din cele mai grosolane erori ale acestui autor ardent și generos, dar uneori superficial. Tocmai contrariul e adevărat : femeia nu-i o personalitate, ci specia.") Femeile presupun de aceea un anume deficit de creație. Intervine și un alt fapt. În teatru, tipurile cele mai vii sînt șarjate (caricate prin suprapunerea

[1] Trad. Auguste Dietrich, Paris, Félix Alcan, 1897, p. 24.

mecanicului pe viu, după definiția bergsoniană a comicului), ceea ce contribuie la acuzarea însușirilor lor caracteristice, lucru mai dificil de întreprins în cazul personajelor femei, care se pretează mai puțin la ridiculizare :

„În genere, scriitorii cînd atacă pe femei în comedii și chiar în satire, le atacă mai cu indulgență (aici joacă rol și cavalerismul masculin, și generozitatea stăpînului), și rezultatul e deobicei umorul (vezi și în Caragiale). Această atitudine de indulgență față cu defectele femeii este unul din farmecele lui Bret-Harte."

Fără a jura în diferențierea totală a sexelor, Ibrăileanu crede că bărbatul e ființa creatoare prin excelență („Creația e masculinitate — e fecundarea realității, din care rezultă o ființă nouă, opera de artă", la fel cu Guyau, pentru care „geniul este o putere de a iubi tinzînd, ca orice iubire adevărată, energic la fecunditate și la creațiunea vieții"[1]), și într-o măsură și cu Otto Weininger *(Geschelcht und Charakter)*, la care frumosul este definit ca „voința de eternizare a ființei umane prin procrearea de copii spirituali" (= opere de artă). Mișoghinism ? Ibrăileanu preîntîmpină eventualele acuzații cu reflecții împăciuitoare :

„Scriitoarele în deficit de forță creatoare să se consoleze : sînt mai diferențiate biologic, mai femei, deci mai poetice. Dar scriitorul suferind de acest deficit, adică scriitorul mai puțin bărbat, nu are cu ce se consola. Mojicul ciolănos și păros Tolstoi a fost un mare creator. Dar acestea sînt butade... Virilitatea e legată prea de multe condiții, iar talentul și de mai multe, pentru ca această corelație să fie întotdeuna probantă. Dar nu... căci

[1] *L'Art...*, p. 27.

parcă totuși e adevărat că marii creatori au avut înfățișare virilă. Există efebi creatori mari ?"

De natura concepției despre realitate a scriitorului, urmează Ibrăileanu, atîrnă categoria operei (genul, școala în care-o încadrăm, atitudinea etică, caracterul de clasă și caracterul specific, compoziția, stilul).

Concepînd realitatea ca un prilej de senzații emotive, poetul va fi liric ; ca un spectacol — descriptiv, ca o succesiune de evenimente — epic ; ca un conflict de forțe — dramatic. (Teoretic, firește, căci sînt și drame epice, și nuvele dramatice, și romane lirice, descriptive, dramatice, romanul fiind categoria literară cea mai „hibridă".)

Realitatea este un amestec de tragic și comic, dar un scriitor o vede mai mult pe partea ei comică, altul mai mult pe partea ei tragică : scriitorul comic (la care predomină inteligența) și scriitorul tragic (la care predomină sentimentul).

E vorba de școli ? Unul concepe existența acceptabilă și are un suflet echilibrat : naturalism (ori chintesențiind realitatea, simplificînd, generalizînd : clasicism) ; altul o concepe inacceptabilă și-și expune obiectiv această concepție : realism ; altul caută un refugiu din această realitate și concepe o alta corectă sau imaginară : romantism. (Cum vedem, Ibrăileanu pune de data aceasta naturalismul alături de clasicism ca stiluri temperamentale echilibrate, prin realism înțelegînd un soi de romantism criticist.)

Optimismul, referindu-ne la „atitudine", e rezultatul concepției că viața e o binefacere, pesimismul, rezultatul concepției că viața e o vale a plîngerii. Indiferentism pur nu există. Scriitor moral este

acela care privește viața din punctul de vedere al antinomiei bine-rău, scriitor imoral acela care o consideră „mai mult o priveliște" (deci lipsa de atitudine atrage imoralitatea).

Altfel concepe viața un burghez și altfel un aristocrat (caracterul de clasă al literaturii), altfel un italian și altfel un spaniol (caracterul specific național).

În fine, scriitorul care concepe realitatea clar, simplu, rectiliniu și logic are compoziție, cel care o concepe complicat, cauzal, genetic n-are compoziție. Scriitorul care concepe realitatea „în raporturile ei" are stilul curent, incolor, fraza lungă, cel care concepe realitatea „în aspectele ei" are stilul artistic.

Cu problema stilului se pune chestiunea discrepanței dintre artă și știință. Opoziția la criticul nostru este mult redusă, deoarece, precum constată el, marii creatori nu înfățișează decît foarte rar individul izolat, și „aceasta ajută în creație, pentru că lumea nu e o sumă de inivizi juxtapuși, ci și acești indivizi, și raporturile dintre ei și univers". Pentru Guyau arta nu e o afacere de pură știință, *savoir n'est pas créer*"[1], totuși și el cere scriitorului să înfățișeze personajele prin „laturile lor sociale", căci eroul, înainte de toate, este în literatură „o ființă socială"[2]. Sociomorfismul lui Guyau este mai atenuat la Ibrăileanu, el crede că artistul trebuie „să dizolve sociologia în artă", dar recunoaște că marea creație „presupune conceperea individului în raporturile lui cu realitatea, adică o gîndire științifică, deci o invazie a elementului neartistic". Nu degeaba se intitula Balzac

[1] *Problèmes*..., p. 140.
[2] *L'Art*..., p. 68.

„*docteur ès sciences sociales*". Remy de Gourmont, ne informează Ibrăileanu, spune că romanul iese din limitele artei și împietează domeniul științei, iar Anatole France a susținut o dată că critica va înlocui toate genurile literare (în *Physiologie de la critique*, Albert Thibaudet, din rațiuni asemănătoare, vorbește de „a zecea muză", a criticii).

O ultimă ideee din *Creație și analiză* e aceea că „densitatea de fapte externe ori interne" este iarăși semnul marii creații, bineînțeles numai la talente egale superioritatea faptelor conferind o plus-valoare operei (teoria „gradului de binefacere a caracterului"). Din Taine vine desigur ideea că există o ierarhie psihologică, etică, socială și estetică a faptelor („amorul se pretează la mai mult psihism estetic").

În concluzie, putem zice, după Ibrăileanu, că scriitori mari sînt creatorii de lumi noi, aceia pe care oamenii vor să-i vadă cu ochii, ca pe adevărați zei.

Există opinia că Ibrăileanu s-ar fi orientat, către sfîrșitul activității sale, spre „estetism". Analiza cronologică a concepției sale asupra artei dovedește că această opinie e greșită. Toate teoriile susținute de el merg la început fără s-o știe, iar din 1907, în chip conștient, pe linia „energetismului", înțeles ca o teorie a personalității. Indiferent de tendință (care la Ibrăileanu e totuna cu „atitudinea" scriitorului față de realitate), opera de artă reprezintă o concepție de viață realizată de o personalitate înzestrată cu geniu sau talent. E o formă a „energiei", a personalității umane, creatoare.

Este semnificativ că într-un articol polemic din 1928 (*Greutățile criticii estetice*), Ibrăileanu de-

plînge pasiunea exclusivită de la noi pentru critica „tehnică" şi dispreţul pentru critica „ştinţifică, sociologică, psihologică", născută în Europa secolului trecut, „în anii splendizi cînd s-au creat toate ştiinţele, în vremea cultului pentru inteligenţă şi pentru adevăr..." Ibrăileanu era în 1928, adică atunci cînd activitatea sa se apropie de sfîrşit, partizanul unei critici complete :

„...Critica literară, aşa cum s-a constituit de o sută de ani încoace, este un tot. Critica estetică, critica psihologică, critica ştiinţifică etc. sînt părţile acestui tot. Critica literară, cînd priveşte opera din toate punctele de vedere, este completă.

Vom trece peste pretenţia (justificată, credem noi) a unei întregi şcoli occidentale, care nu poate concepe nici estetica fără de sociologie [1]. Vom admite că estetica nu are a face de loc cu sociologia şi, dacă voiţi, nici cu psihologia (concesia e şi mai absurdă). Dar neclintiţi pe terenul nostru că, fenomen al vieţii legat cu şi condiţionat de întreaga viaţă, opera de artă, chiar dacă ar putea fi perfect înţeleasă sub aspectul ei tehnic fără ajutorul nici unei alte discipline decît estetica pură, nu poate fi înţeleasă complet fără psihologie, biologie, istorie etc. — vom reclama drepturile criticei complete.

Este posibil ca undeva să se dea o importanţă exagerată unei părţi a criticei pe socoteala alteia — criticei psihologice pe socoteala celei estetice, celei sociologice pe socoteala celei psihologice etc. şi cea mai condamnabilă parţialitate este, fără îndoială, aceea contra esteticii). Atunci, fireşte, trebuie reclamate drepturile criticei lăsate pe dinafară."

Ibrăileanu ar fi avut, se zice, intenţia de a publica un volum de *Opinii literare*. Ce ar fi cuprins exact acest volum nu ştim. Introducînd principalele sale eseuri de estetică în *Opera literară a d-lui Vlahuţă (Literatura şi societatea)* şi *Studii literare (Creaţie şi analiză)*, *Opiniile* n-au mai apărut separat.

[1] Aluzie probabil la şcoala lui Ch. Lalo (*L'Art et la vie sociale* e din 1921, n.n.).

ISTORIC ȘI CRITIC LITERAR

Cel mai vechi articol de critică în care Ibrăileanu aplică la studiul literaturii române metoda materialismului istoric este *Darwinismul social*, unde pesimismul eminescian și acela al lui Delavrancea sînt explicate ca sentimente de „disperare pasivă", cauzate de „pieirea claselor mijlocii", prin înrîurirea lui Gherea, desigur, deși Gherea, se știe, nu folosește în studiile sale critice noțiunea de clasă, în înțeles marxist, ci numai doi din factorii lui Taine, mediul și momentul.

În seria de articole *Psihologia de clasă*, publicate în *Evenimentul literar*, Ibrăileanu își propune să demonstreze că „fenomenele psihice, viața sufletească a oamenilor e condiționată, se deosebește după clasa din care fac parte", scop în care recenzează două cărți : *Intim* de Traian Demetrescu și *Dan* de Al. Vlahuță. El mărturisește că valoarea estetică a operelor nu-l preocupă și că nu vrea să facă critică „pur literară", ci să studieze psihologia artiștilor proletari culți (clasă interesînd îndeosebi pe poporaniști). Metoda lui Vraja seamănă acum mai degrabă cu a lui Max Nordau, decît cu aceea a lui Gherea. Instrumentul principal de lucru este un *Précis de Médecine légale* (al lui Ch. Vilbert). Natural, în *Intim* se găsesc tendințe imorale, „ne arată sincer și în toată goliciunea întreaga porcărie îngrămădită în sufletul păturii noastre culte...", aer „decepționist" și lipsă de simpatie pentru clasa dezmoștenită („țăranul pentru d-l Demetrescu e un decor al naturii, un element de îmbogățire a peisajului"). Eroului din cealaltă operă, Dan, i se impută egoismul, accidentul că „mizeria celor patru milioane și jumătate de nenorociți, care suferă, nu-i fac nici un sînge rău", faptul că e un „mic-burghez", văzut de autor printr-o prismă „burghezo-nouroasoumanitară". Partea romanului lui Vlahuță tratînd despre căsătoria lui Dan cu Ana reține îndeaproape pe recenzent, care întreprinde un adevărat studiu asupra familiei burgheze (se tradusese tocmai *Originea familiei...* de Engels), cu indicația că aceasta e „pe cale de disoluție din pricina rolurilor sociale deosebite ale soților" (inegalitatea socială a femeii față de bărbat) „și din pricina chiar a acestor suflete înseși". Dan, neavînd respect pentru femeie, e un „necivilizat", concluzia recenziei este totuși că Dan și Ana sînt „tipuri vii", ceea ce e fals. Însă „partea romanului de la urmă (despre nebunia lui Dan) nu-i tocmai mulțumitoare din punct de vedere al motivării psihologice", ceea ce e just. În general, Vraja combătea tendința de a înfățișa viața țărănimii în culori false, idilice. Dar critica nu se oprește aici. În recenzia romanului *Iubita* de Traian Demetrescu (*Lumea nouă*, din 28 noiembrie 1894), printre obiecțiile aduse eroului Corbescu se află și aceea că autorul îl înfățișează în chip inconsistent și contradictoriu ca „socialist". De ar fi avut convingeri socialiste — argumentează Vraja —, Corbescu nu s-ar fi lăsat așa de ușor atras de

opiniile cinicului anarhist Priboiu, pentru care toate femeile sînt venale.

„Ce s-a făcut cu socialismul lui Corbescu ? L-am văzut în clubul socialist, dar de atunci nu mai ştim de ce culoare politică e. Nu-i vorbă, aicea e de vină Traian Demetrescu, care l-a făcut socialist. Bietul Corbescu, n-a fost niciodată socialist, căci pentru el socialismul a rămas tot veşnica chestie a pînei !"

Foarte adevărată este observaţia lui Vraja că romanul românesc contemporan *(Iubita* de Traian Demetrescu, *Fulga* de Gr. H. Grandea, *Dan* de Vlahuţă) eşua în autobiografie prea puţin deghizată şi în erotică minoră, însă „distinsă" :

„Iubita, ca şi *Fulga,* ca şi *Crima din calea Mogoşoaiei,* ca şi *Dan,* ca şi cea mai mare parte a prozei noastre, în sfîrşit, are de subiect un tînăr care se îndrăgosteşte şi care iese din această dragoste cum poate şi el. De unde frecvenţa subiectului acestuia ? Foarte simplu. Dacă scriitorii noştri fac numai autobiografii (nu în înţelesul că-şi scriu chiar viaţa, dar năzuinţele, dorinţele, probabilităţile întrevăzute) şi dacă în viaţa sufletească a lor amorul e singurul lucru interesant, apoi evident că subiectul operelor lor va fi : un june se amorezează, umblă după iubita sa, o cucereşte, dacă are noroc, nu, dacă n-are noroc... şi mai adesea n-o cucereşte, căci domnişoarele din lumea mare (toate eroinele acestor scriitori sînt din lumea mare... Ce voiţi, artiştii au gusturi alese !...) sînt cam pretenţioase din toate punctele de vedere."

Vraja combătea deopotrivă literatura vaporoasă, lipsită de viaţă („în artă, ca şi în natură — zicea el cu Guyau —, lipsa de viaţă mi-i antipatică"), precum şi literatura pretins „subţire", rezolvată în romane de duzină, de senzaţie sau de scandal.

Într-un articol din *Lumea nouă* este pomenit, alături de Eminescu, Coşbuc, poetul care după părerea lui Stere înfăţişase în opera sa „omul perfect de la ţară, „poetul ţărănimii", după Gherea. Vraja preţuia, fireşte, ca poporanist pe Coşbuc, nu atît totuşi cît pe Eminescu, cîntăreţul „durerii universale". Eminescu fusese poetul generaţiei de la 1880, ce visase întoarcerea la trecut, spre deosebire de generaţia de la 1890, socialistă, care visa „societatea viitoare". La sfîrşitul secolului, constata Ibrăileanu în 1901 *(Curentul eminescian),* generaţia nouă, decadentă, „se arunca asupra prezentului, verificînd admirabila stratagemă de a se baricada în lupanare împotriva lui Kamadeva". Contra noului romantism de la *Sămănătorul,* pe de o parte, şi împotriva înrîuririi franceze de la *Viaţa nouă,* pe de alta, criticul avea să opună o tendinţă naţională de caracter „specific", colorată social.

De acum încolo viziunea critică a lui Ibrăileanu, trecînd peste polemicile care ne vor interesa într-un capitol aparte, poate fi urmărită în volumele sale.

Spiritul critic în cultura românească, început în 1893, tipărit prin reviste din 1905 şi apărut în volum la începutul anului 1909, este opera caracteristică a lui G. Ibrăileanu, comparabilă în multe privinţe cu *Les Origines de la France contemporaine* a lui H. Taine. Autorul îşi propunea să cerceteze după metoda materialismului istoric şi dialectic geneza formelor culturii în România, luînd ca documente operele scriitorilor mai importanţi din perioada 1840—1880.

O constatare iniţială, cam pesimistă, este aceea că România pînă la 1840 nu a creat nimic în cultură, mulţumindu-se doar să împrumute din celelalte culturi :

„...Toată istoria culturii româneşti, de la sfîrşitul veacului de mijloc pînă azi, e istoria introducerii culturii străine în ţările române; şi toată istoria culturii româneşti din veacul al XVI-lea pînă azi nu e decît istoria introducerii culturii apusene în ţările române şi a asimilării ei de către români..."

Din fericire, observă criticul, „nu e nici un popor care să nu fi împrumutat de la altele (Franţa veacului al XVIII-lea a împrumutat de la englezi, Germania veacului al XVIII-lea de la francezi, Franţa de astăzi, în literatură, de la scandinavi şi ruşi...)".

Incontestabil că această teorie trebuie serios amendată, restituindu-se meritul atîtor creatori de cultură din perioada veche a literaturii noastre, printre care cronicarii Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, istoricii Constatin Cantacuzino şi Dimitrie Cantemir, Văcăreştii, corifeii Şcolii Ardelene, Ion Budai-Deleanu, Goleştii, Costache Conachi şi încă mulţi alţii nu pot fi trecuţi cu vederea.

Nici o cultură nu se poate naşte prin simplu import de idei, şi este curios că Ibrăileanu, care a insistat asupra specificului naţional, osîndind „imitaţia", reduce tot ce s-a creat în cultura română de-a lungul a trei secole şi jumătate la împrumuturi. Chiar în cazul unor „transplantări" (cum le numeşte el) de idei din afară, nu poate fi vorba de simplu import, acesta fiind determinat de un anumit stadiu al dezvoltării sociale. Existenţa spiritului critic, al factorului de asimilare (care e în acelaşi timp un factor creator) trebuie presupusă de la începutul evoluţiei oricărei culturi.

Nu încape îndoială că anul 1840, cînd Ibrăileanu consideră că s-a constituit la noi spiritul critic în procesul de cristalizare a culturii naţionale, trebuie împins mult mai în urmă.

Pentru a ne referi numai la secolul al XIX-lea, de ce am neglija activitatea pozitivă a lui Eliade pînă în 1840, satira lui Iordache Golescu, C. Faca, C. Bălăcescu, Grigore Alexandrescu? Ibrăileanu motivează că Eliade n-a făcut înainte de 1840 critică decît în scopul animării culturii, ca şi Asachi în Moldova, după 1840 căzînd cu totul victimă maniei de italienizare a limbii române, trece însă peste gramatica sa din 1828, în care se face critica etimologismului latinist, se propune o ortografie fonetică, se ia o atitudine justă în problema neologismelor şi se sugerează ideea înfiinţării unei Academii destinate cultivării literaturii române şi desăvîrşirii limbii „prin facerea unui dicsioner."

Este adevărat că operele unora dintre aceşti scriitori au rămas multă vreme în manuscris (ca Iordache Golescu), că au în vedere modele străine (*Franţuzitele* lui Faca, pe Molière din *Les précieuses ridicules*, *O bună educaţie* de C. Bălăcescu, un model francez neidentificat), că nu sînt de o valoare deosebită şi că n-au avut ecoul aşteptat printre contemporani. Dar întrucît reprezintă atitudini critice faţă de fenomenele sociale, politice şi culturale din prima jumătate a secolului al XIX-lea, se cădea să fie pomenite la istoria spiritului critic.

Pare învederat că Ibrăileanu părtineşte literatura Moldovei în dauna celei din Muntenia. Gh. Asachi, al cărui simţ critic nu e superior celui al lui Eliade, se bucură de un capitol *(Amestec de curente contradictorii)*, în schimb Eliade, nu. Grigore Alexandrescu este exclus sub pretextul că nu se pot lua în considerare la istoria spiritului critic versurile, deşi satirele sale interesau fără doar şi poate.

În fond, Ibrăileanu urmărește să descopere neapărat o tradiție școlii de la Iași, și fiindcă Mihail Kogălniceanu, primul critic în înțelesul propriu al cuvîntului, și-a început activitatea în capitala Moldovei, la *Dacia literară*, în 1840, anul 1840 devine momentul cînd apare spiritul critic în țara noastră.

Dar Ibrăileanu nu era omul care să facă o afirmație fără argumente. De ce s-au petrecut lucrurile așa ? Pentru că în Muntenia a existat o tradiție culturală „mai slabă", iar în Moldova o tradiție culturală „mai puternică". Muntenia a făcut mai multă operă „utilitară", adoptînd forme de cultură a căror nevoie nu era totdeauna simțită, Moldova, operă „de lux", prelucrînd ideile noi. În Muntenia, curentul latinist și curentul francez au avut urmări mai mult politice, în Moldova, curentul latinist a fost slab, iar cel francez a avut numai consecințe literare. În Moldova, zice Ibrăileanu, a lipsit „o clasă mijlocie, cu instincte revoluționare", pe cînd „existența unei asemenea clase în Muntenia a format un mediu favorabil răspîndirii ideilor revoluționare".

Burghezia munteană în ascensiune și-a însușit grabnic „noutățile" și chiar „exagerările" vremii, pe cînd clasa boiernașilor din Moldova, revoluționară și ea, dar înfrîntă în lupta cu boierimea, a primit lucrurile cu scepticism. Boiernașii vor fi creatorii spiritului critic și vor reprezenta prin simpatie interesele celorlalte clase apăsate, mai cu seamă interesele țărănimii, ei sînt — vrea să spună Ibrăileanu — primii poporaniști.

Observăm că autorul continuă să acorde un rol precumpănitor influențelor, înțelegînd spiritul critic ca pe o reacție față de fenomenul politic-cultural. Burghezia, foarte receptivă la inovații, nu stă să

discearnă valorile culturale, boiernașii, rezistenți, le selectează.

Aceste deosebiri par stabilite aprioric, prin referință la așa-numitul simț practic al muntenilor față de spiritul de inhibiție al moldovenilor, Ibrăileanu se încălzește însă de argumentele sale și duce discuția foarte departe. El propune liste de personalități pe provincii, spre a dovedi că muntenii au fost mai revoluționari, dar moldovenii erau dotați cu mai mult spirit critic, insistînd asupra faptului că cele două provincii au avut o viață statală deosebită pînă în 1859 și că nu puteau să se comporte politicește la fel.

Cum s-a observat, slăbiciunea lucrării stă nu atît în insuficiența documentației, cît în folosirea ei abuzivă. De pildă, imperfecțiile unor poeți munteni sînt puse pe seama lipsei contactului cu poezia populară, care a fost modelul necontenit al poeților moldoveni. Observația e, în mare, adevărată, dar sînt și destui poeți moldoveni care n-au avut legături cu folclorul ca Depărățeanu și Sihleanu, printre care putem cita pe D. Dăscălescu, pe George Sion (care a editat pe Bolintineanu), pe N. Nicoleanu etc. Întrucît privește pe Grigore Alexandrescu, acesta n-a fost străin de poezia populară, cum crede Ibrăileanu, dimpotrivă, a cules poezii populare și le-a trimis lui V. Alecsandri, care le-a publicat în *Convorbiri literare* în 1873—1876.

A. D. Xenopol a arătat că ideile franceze nu s-au rezolvat numai în Muntenia în funcție politică, ci și în Moldova, dovadă proiectul de constituție întocmit de Ionică Tăutu în 1821, corespunzător proclamației lui Tudor Vladimirescu din același an.

Considerarea lui C. Negruzzi ca „primul junimist" e justă, dar unilaterală, scriitorul fiind și un prepașoptist, care n-a luat parte la revoluție, dar

a privit-o cu simpatie, așa cum rezultă din *Scrisoarea XXIII*, unde se vorbește de „complotul unor ticăloși parveniți, ce voiau să stingă în noaptea despotismului steaua României abia răsărindă" (arestarea aleșilor poporului în iunie 1848 și eliberarea lor de către Ana Ipătescu). C. Negruzzi este un mare prozator, dar se exagerează meritele sale dramatice cînd este socotit un precursor al lui Caragiale. *Muza de la Burdujeni*, de care Ibrăileanu face mare caz pentru ideile ei antilatinizante, nu-i decît o localizare după *La Sapho de Quimpercorantin ou il ne faut courir plusieurs lièvres à la fois*, de Th. Leclerq.

Și teatrul lui Alecsandri, cercetat pentru critica inclusă în el, este în mare parte localizat (*Doi morți vii*, piesă conținînd o satiră la adresa literaților netalentați, este o adaptare după *L'homme blasé* de Duvert și Lauzanne). Romanele lui Bolintineanu, *Ciocoii vechi și noi* de N. Filimon, scrisorile lui Ion Ghica (publicate, ce-i drept, după 1880) sînt mai importante ca documente de criticism decît *Iorgu de la Sadagura* și *Rusaliile*.

Este adevărat apoi că școala critică moldovenească din grupul *Daciei literare* recomandase scriitorilor să cultive originalitatea, evitînd influențele străine (primul îndemn la literatura „specific națională") și să se inspire din literatura populară („poporanism" anticipat), totuși Alecu Russo, capul cel mai luminat de la 1840, după Ibrăileanu, este într-o mare secțiune a operei sale, el care lăuda limba curat românească și condamna ideile filologilor latinizanți, scriitor român de limbă franceză.

În dorința de a-și găsi cît mai mulți precursori, Ibrăileanu acordă un capitol special lui Maiorescu și doctrinei sale de „păstrare și chiar accentuare a elementului național". Teoria maioresciană a formelor fără fond o consideră însă pe drept cuvînt „zeflemism", o „precauțiune exagerată cînd e vorba de a importa civilizația". (Într-adevăr, Maiorescu susținea în *Istoria contimporană a României* că încă de la început cultura noastră apucase pe un drum greșit, că oamenii de la 1848 „nu au lăsat și nu au avut nici o concepție reală", constituția lor fiind „o operă de fantezie, fără valoare practică", o „naivă așternere pe hîrtie a unui amalgam de idei nebuloase", că, în fine, atunci cînd „țăranii instigați atacă viața oamenilor și proprietățile particulare, o reprimare mai aspră devine inevitabilă și guvernul se vede pus în trista necesitate de a trimite armate în contra celor răzvrătiți" [1], cum fusese pus guvernul junimist la 1888, lucru condamnat de Ibrăileanu în *Critica socială* din 1892.)

În sfîrșit, cu anul 1880, critica intră într-o nouă fază, statul român modern s-a înfăptuit, nu se mai pune problema alegerii dintre bine și rău, este vremea bilanțului asimilării culturii. După Ibrăileanu, și de data aceasta rolul scrutării rezultatelor obținute revine tot moldovenilor (lui Eminescu, socialiștilor), muntenii participînd la critică numai prin „raliere" la școala critică de la Iași (de pildă, Caragiale și Odobescu, colaboratori la *Convorbiri literare*, primul continuînd teatrul comic al lui Alecsandri, al doilea, ironia negruzziană la adresa stricătorilor de limbă). Cu faptul ralierii (pură întîmplare, în cele mai dese cazuri) este dovedită și supremația școlii critice moldovenești (Ibrăileanu avea nevoie de o tradiție pentru propria sa doctrină de la *Viața românească*) :

„Faptul că un Alexandrescu, un Bălcescu sau un Ghica au fost în legături cu criticii din Moldova,

[1] Titu Maiorescu, *Istoria contimporană a României (1866—1900)*, București, 1925, p. 41, 252.

colaborînd chiar la revistele critice moldoveneşti, dovedeşte şi înrîurirea acestui curent asupra scriitorilor munteni şi faptul că orice spirit critic de aiurea a trebuit să se alipească la marele curent critic moldovenesc."

În concluzie, Ibrăileanu găseşte că omul care a văzut cel mai bine evoluţia culturii noastre a fost moldoveanul Kogălniceanu, în persoana căruia spiritul novator mergea alăturea cu spiritul critic, „spiritul novator îmbărbătînd spiritul critic, timid prin firea sa — spiritul critic moderînd spiritul novator, temerar prin firea sa".

Pe această cale de mijloc, „posibilistă", cum a denumit-o în 1933 Ibrăileanu (vezi articolul *După 27 de ani)*, caută să se menţină, mai ales după primul război mondial, revista *Viaţa românească.*

Dacă Ibrăileanu ar fi studiat mai adînc opera revoluţionarului Nicolae Bălcescu şi dacă ar fi rămas consecvent idealurilor socialiste din tinereţe, probabil că *Spiritul critic în cultura românească* ar fi avut altă înfăţişare. Cu toate acestea, opera e plină de interes şi poate fi consultată încă în multe privinţi cu folos.

Criticile, unele îndreptăţite, altele de rea-credinţă patentă, ce i s-au adus n-au împiedicat ca lucrarea să fie refăcută pe acelaşi schelet ideologic (antinomia inovaţie — tradiţie, revoluţie — reacţiune, cosmopolitism — autohtonism) de mulţi. *Istoria civilizaţiei române moderne* de E. Lovinescu (3 vol., 1924—1925) nu dispune nici de vioiciunea dialectică, nici de o documentaţie mai bogată decît aceea a lui Ibrăileanu, transcriindu-l doar mai sistematic (vol. I : *Forţele revoluţionare ;* vol. II : *Forţele reacţionare ;* vol. III : *Legile formaţiei civilizaţiei române moderne)* şi confruntîndu-l cu teorii sociologice ineficiente (legea „interdependenţei" din

Tarde). Mai încoace, un alt eseist, Petre Pandrea, face (tot în continuarea lui G. Ibrăileanu) teoria „armonismului" în cultura românească, găsind că modernismul, de provenienţă mai ales oltenească (Macedonski, Arghezi, Brâncuşi), reprezintă o sinteză între cultură şi civilizaţie, cu tipica întoarcere la fondul originar, localist [1].

Ibrăileanu însuşi şi-a continuat eseul prin articole publicate în *Viaţa românească,* de astă dată stăruind asupra diferenţelor pe provincii cu privire la scriitorii reprezentativi, care după el sînt totdeauna şi cei mai specifici. În *Caracterul specific naţional în literatura română* (noiembrie 1922), făcînd proporţia scriitorilor din Moldova, Ardeal şi Muntenia, el ajunge la concluzia că literatura Moldovei şi Ardealului, fiind mai bogată în scriitori „reprezentativi", este superioară în specific celei din Muntenia (Negruzzi, Alecsandri, Russo, Kogălniceanu, Creangă, Eminescu, Gane, Vlahuţă, Anghel, Iosif, Goga, Sadoveanu, Gîrleanu, Hogaş, Patraşcanu, Jean Bart, faţă de numai Filimon. Odobescu, Bolintineanu, Caragiale, Delavrancea şi Brătescu-Voineşti). Bineînţeles, Ibrăileanu aplică şi aci teoria „ralierii", răpind Munteniei pe Odobescu, Caragiale şi Brătescu-Voineşti (ultimii doi, colaboratori după 1900 la *Viaţa românească),* neagă valoarea literară a romanelor lui Filimon şi Bolintineanu, considerate pe nedrept simple „documente", exclude pe Duiliu Zamfirescu, ca fiind născut într-o regiune de interferenţă a Moldovei cu Muntenia, Focşani, trece cu vederea pe Ion Ghica, minimalizează pe Odobescu, sub motiv că operele sale,

[1] *Chestia socială în România (Portrete şi controverse,* II, 1946), apărută mai întîi în *Viaţa românească.* O istorie marxistă a culturii româneşti rămîne încă de întocmit.

importante artisticește, nu sînt însemnate ca „documente omenești", și, fără alt argument decît acela că sînt prozatori, adică mai obiectivi, conchide că Creangă și Sadoveanu sînt scriitorii noștri cei mai specifici. Arbitrarietatea unor astfel de statistici reiese clar.

Într-un articol (ca să sărim peste *Influențe străine și realități naționale*, de care am pomenit în alt capitol), *Evoluția literară și structura socială* (martie, 1924), Ibrăileanu oferă noi liste de scriitori, arătînd acum cauzele pentru care literatura din Principate a evoluat mai repede decît cea din Ardeal :

„Cultura franceză, mai potrivită pentru spiritul românesc decît cea germană (și ungurească) ; posibilitatea de cultură mai mare în regat decît în Ardeal, căci în regat sînt clase mai bogate, care se pot cultiva mai mult ; posibilitatea în regat a unui răgaz care face cu putință luxul artei, pe cînd în Ardeal energia trebuie cheltuită în lupta vieții și în lupta grea națională ; superioritatea numerică a românilor din regat, deci un cîmp mai larg de selecție și o psihologie mai bogată ; slăbiciunea curentului latinist (fatal limbii și deci creației artistice), curent covîrșitor în Ardeal ; (poate) o mai mare putere și repegiune de asimilare (a culturii) la românii din regat, din cauza amestecului de rase în pătura orășenească ; libertatea mai mare decît în Ardealul oprimat."

Asemenea explicații mai arată însă că Ibrăileanu era preocupat de o istorie a literaturii române pe provincii, de felul celei întreprinse în Germania de un Josef Nadler [1].

---

[1] *Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften*, 1912—1913.

Din niște *Completări* (aprilie 1925), putem deduce cum că el concepea problema specificului național ca un țel final al istoriei literare, caracterul național urmînd a fi determinat după ce în prealabil istoricul literar a stabilit fizionomiile epocilor și succesiunile lor în timp („Cînd faci istorie literară și te preocupi de școli, curente, de epoci — avînd de studiat grupuri de scriitori, obiectul analizei e ceea ce este comun la o sumă de scriitori — adică tocmai contrariul decît la critica individuală, estetică ori psihologică a scriitorilor, cînd trebuie să studiezi ceea ce formează originalitatea scriitorului, ceea ce-l diferențiază de alții"). Este tocmai ceea ce a și făcut în *Spiritul critic*, unde, deși nu spune direct, Ibrăileanu dă a înțelege că specificul moldav constă în discernămînt (așa-numita „cîrteală" a scriitorilor ieșeni de la Neculce pînă la Ibrăileanu), iar specificul muntean, în receptivitate. Evident, aceste note nu sînt suficiente pentru a defini sufletul românesc și prezintă marele inconvenient de a tăia o nație în două (de aci necesitatea descoperită de Ibrăileanu a „ralierii"). Și încă un motiv pentru care teoria întîmpină dificultăți. Cum un scriitor fără discernămînt nu e de închipuit, ar însemna că scriitorul muntean care nu se alipește provinciei de peste Milcov, dotat numai cu receptivitate la inovații în ordine practică, e sortit unei fatale producții lipsite de originalitate, mediocre. Ibrăileanu face, cu criteriul său, o nedreptate fățișă cîtorva mari scriitori munteni, printre care se ridică mereu ca un protest Alexandru Macedonski. Și Eliade este nedreptățit, căci măcar ca pamfletar acesta merită a fi luat în considerație la studiul evoluției spiritului critic. Nu mai vorbim de alți scriitori reprezentativi, pe care

Ibrăileanu nu-i ia în considerație în nici un fel, ca B. P. Hasdeu.

Fixîndu-și o dată pentru totdeauna schema moldovean-spirit critic, muntean-spirit novator, criticul nu mai iese din ea. Zadarnic vom căuta în opera lui o descriere mai amănunțită a ceea ce s-ar putea numi „suflet românesc“, specific național.

Ibrăileanu n-a putut să ia cunoștință de încercările de definire a specificului național al popoarelor (Paul de Gaultier, *L'âme française* ; Jules Legras, *L'âme russe* ; Louys Reynaud, *L'âme allemande*, Comte Sforza, *L'âme italienne* etc.) și n-a avut, desigur, o viziune științifică, materialist-dialectică a problemei. Îl vedem scoțîndu-și, pentru dovedirea existenței specificului fiecărei literaturi, un pasaj din André Gide [1] *(„Quoi de plus espagnol que Cervantes, de plus anglais que Shakespeare, de plus italien que Dante ; de plus français que Voltaire ou Montaigne ; que Descartes ou que Pascal, quoi de plus russe que Dostoievski ?“)*, cu toate acestea, speculațiile sale despre specificul național românesc sînt insuficiente și rare, sub pretextul că literatura română nu e încă îndeajuns de individualizată. Notele specifice ale scriitorilor nu sînt extrase de el experimental, pe cale de analiză, ci fixate aprioric, prin referire la mediul rural și omul de la țară.

În volumul *Scriitori și curente* (1909), la capitolul despre Mihail Sadoveanu, ni se spune că două din caracteristicile țăranului român „ca tip social și psihic“ ar fi „rezistența și tăcerea“, criticul verificînd aceste trăsături specifice în schițele din *La noi, în Viișoara* (1907) :

„Țăranii d-lui Sadoveanu sînt oameni tari. D-sa pricepe și iubește forța, tăria concentrată, neînfrîntă, și vede în țăran mai cu seamă această forță. Dacă Creangă zugrăvește mai ales pe țăranul glumeț, sau mai bine : aspectul glumeț al țăranului, dacă d. Sp. Popescu zugrăvește mai cu seamă pe țăranul filozof, adică partea de «moralist» din sufletul țăranului, d. Sadoveanu (și nu fac nici o comparație între talentul acestor scriitori) zugrăvește pe țăran cu voință, atitudinea obișnuită a țăranului față cu viața. Și această selecțiune mi se pare că valorează cît și celelalte, dacă nu mai mult, căci țăranul român, dacă este și glumeț și cugetător, este însă, prin definiție, un om care a suferit mult, care s-a oțelit în această suferință și care s-a deprins să tacă. Rezistența și tăcerea — iată cele două caracteristice ale țăranului român, ca tip social și psihic. Și acestea sînt însușirile esențiale ale țăranilor d-lui Sadoveanu, puse în vază atît prin acțiune, cît și prin limbajul pe care li-l împrumută autorul, acel limbaj scurt, care exprimă ceva și lasă să se înțeleagă mult.“

G. Călinescu, vorbind despre specificul național așa cum rezultă din opera lui Sadoveanu [1], ajunge la aceeași concluzie („...popoarele străvechi se caracterizează prin civilizație pastorală, prin retragerea la munte, de unde pot privi și ocoli invaziile, printr-o față brăzdată de vînturile alpine, de experiența milenară, printr-un ochi pătrunzător și neclintit de vultur, prin muțenie“), cu deosebire că aci nu voința caracterizează pe țăran, ci „pasivitatea față de natură“. Credem că observația lui Ibrăileanu este mai întemeiată dacă luăm în considerare și alte opere ale lui Sadoveanu, ca *Baltagul*, roman al energiei țărănești, al neîmpăcării cu soarta, al răzbunării, ca și *Năpasta* lui Caragiale.

[1] *Incidences*, Paris, N.R.F., 1925, p. 18.

[1] *Istoria literaturii române...*, 1941, p. 887.

Că Ibrăileanu n-a stăruit prea mult asupra specificului nostru național, fenomenologic, descriptiv, e adevărat, ideile sale au fost fructificate însă de cîțiva eseiști ulteriori, precum Mihai Ralea, Camil Petrescu și Lucian Blaga [1].

[1] Vezi articolele lui Mihai Ralea din *Viața românească*, 1925—1927: *Sociologie, socialism și caracter specific național, Specific și frumos, Etnic și estetic, Fenomenul românesc;* articolele lui Camil Petrescu: *Suflet național-analiză descriptivă a termenului* și *Încercare fenomenologică despre conștiința românească*, din *Teze și antiteze*, 1925—1933, și eseul lui Lucian Blaga, *Spațiul mioritic*, 1936.

După Ralea, orice națiune are o anumită structură sufletească, se definește „prin grupul de valori în care crede și care constituiesc idealul său cultural". Există o tipologie a structurilor culturale și se poate spune că stilurile individuale au, în orice moment al istoriei, ceva comun între ele, îndreptățind noțiunea de stil național. Stilul individual e diferența specifică în literatura unui popor, stilul național este genul proxim în literatura universală. Stilul individual e interesant numai în cadrul unei nații, pe cînd stilul național se integrează universalității. Literatura universală se compune din opere de caracter specific: „Stilul național în ceea ce are în același timp special (față de omenire) și general omenesc (față de individ) găsește exact acel loc geometric între tipic și caracteristic, care constituie arta mare".

Specificul național, susține Camil Petrescu, trebuia considerat în substanța sa interioară, nu în aspectele exterioare, formale. Adevăratele particularități ale caracterului național trebuie căutate în creațiile spirituale, nu în produsele materiale. Fenomenul românesc nu stă în antereu, colibă și opinci. Operele literare de un aspect prea particular local, „neaoșe", nu pot aspira la universalitate.

În *Spațiul mioritic* al lui Lucian Blaga, în fine, sînt multe observații care, mai solid documentate, vor putea fi reevaluate. Punctul de plecare, ideea că o matrice stilistică dirijează percepția noastră, nu-i decît o reluare (e drept, din perspectiva unor noi categorii) a teoriei înrîuririi factorului geografic sau „climatului" asupra modului nostru de a privi realitatea. Ideea că orizontul spațial românesc este plaiul, un spațiu „ritmic și indefinit, alcătuit din deal și vale", că între limba română literară și graiul popular se va păstra totdeauna o „osmoză organică", ideea că românul este mai înclinat spre discreție și nuanță și că posedă „un înalt potențial cultural" se cuvin actualizate și dezvoltate.

Dacă Mihail Sadoveanu îi apare lui Ibrăileanu ca „cel dintîi cîntăreț al pămîntului țării sale", „neîntrecut în evocarea faptelor mari, aprige, a oamenilor mînați de fatalitate, a tragicului și misterului soartei omenești", nici un alt scriitor nemaifiind legat „prin atîtea fibre tainice cu sufletul acestui pămînt, cu cîmpiile lui, cu apele lui — cu tragedia lui" — pe scurt, ca un rapsod epic aproape popular, în schimb, Brătescu-Voinești e înfățișat ca nuvelistul care zugrăvește în chip specific lumea micilor orașe de provincie, compusă din „neamuri" care pier și „noroade" care se ridică din cauza schimbării relațiilor de producție, a „importului de civilizație", cum zice criticul.

Am văzut că într-o cronică literară intitulată, ca și volumul de față, *Scriitori și curente* (aprilie, 1906), Ibrăileanu trecea printre scriitorii de caracter național și pe Brătescu-Voinești, reprezentant al clasei boiernașilor. Specificul național în stare brută la popor ar dobîndi, după criticul nostru, printr-un trai mai bun și o oarecare cultură, o nuanță de rafinament în clasa dotată cu spirit critic a boiernașilor. Tocmai acest rafinament este cercetat la eroii din volumul de nuvele *În lumea dreptății*. Observațiile lui Ibrăileanu sînt de ordin psihologic și sociologic. Caracteristica personajelor lui Brătescu-Voinești este inadaptabilitatea la mediu (deci „pasivitatea față de natură" sau, în termenii bine găsiți ai criticului, lipsa de „energie" trebuitoare pentru „schimbarea mediului în con-

formitate cu persoana lor"). O cauză a inadaptabilității acestor personaje este introducerea formelor noi de civilizație, care distrug patriarhalitatea orașului de provincie, altă cauză (mai importantă) este sufletul însuși al personajelor. Concepția autorului și aceea a eroilor săi s-ar putea rezuma în fuga de complicațiile de orice fel, în nostalgia liniștii și căutarea izolării în viața de familie, departe de „lumea mare a luptei pentru trai, într-o lume mică de iubire, unde acea luptă încetează". Dar în această lume a „dreptății", personajele, avînd un suflet prea delicat, nu pot cuceri liniștea, nu se pot adapta, însușirile lor morale bune nu sînt în același timp însușiri sociale bune, încît lucrurile se petrec ca în *Idiotul* lui Dostoievski :

„După cum pentru Dostoievski, dacă cineva e anormal, e o bestie respingătoare, și dacă e normal, are o scînteie din geniul bunătății, tot așa pentru d. Brătescu, dacă cineva e reprezentant, cum s-ar zice, «autorizat» al mediului celui nou, e, prin chiar aceasta, un om prost, fără scrupule, deci un triumfător. Filozofia ce se degajează din opera d-lui Brătescu e că cine trăiește azi fericit trebuie să aibă numaidecît o tară morală. Bun e sinonim cu inadaptabil, rău cu adaptabil."

Ibrăileanu scapă însă din vedere că scriitorul substituie acest unghi de vedere etic antagonismului de clasă.

Considerînd că Brătescu-Voinești are, datorită „duioșiei" și „distincției" lui temperamentale, „priceperea vieții noastre specific românești", rezidînd la momentul istoric 1906 în fenomenul distrugerii vechilor clase și încetei închegări a altora, cu rezultatul sufletesc al „inadaptabilității", Ibrăileanu credea că nuvelistul întrunește toate condițiile pentru a scrie romanul epocii. Mai tîrziu susținea că scriitorul nu s-a achitat de această datorie, fiindcă „a părăsit literatura prea de timpuriu, consacrîndu-se, încă de prin 1912, filozofiei, problemei naționale, pacifismului etc.". Adevărul este însă că inadaptabilitatea, ca chestiune de structură, rămîne circumscrisă personajului stereotip de nuvelă și nu eroului complex de roman. Cînd criticul vedea în *Însemnările lui Neculai Manea* o evoluție a lui Mihail Sadoveanu „spre roman", se înșela de asemenea, căci cu personaje reduse sufletește, ca Ion Radianu, om căzut în patima beției, și Neculai Manea, un învins, supunîndu-se fără reacțiuni morale tentațiilor mediului, nu era posibilă decît nuvela, mica narațiune a mișcărilor automate, maniacale. Interesantă este totuși paralela între Brătescu-Voinești și Sadoveanu ca tipuri opuse de creatori, primul fiind, după terminologia nietzscheană, un apolinic, al doilea, un dionisiac :

„...D. Sadoveanu, evocîndu-ne misterul vieții, înfiorîndu-ne de tragedia ei, este mai impresionist și mai impresionant. Stilul său e plin de imagini, adică de expresii explozibile, încărcate de senzații și de emoții, de înțelesuri și subînțelesuri ; d. Brătescu fiind un «realist» și un clasic, un observator, un analist, nu are nevoie de un asemenea stil... El are un stil transparent, pentru că trebuie să fie cît mai clar și mai precis, căci el n-are să ne înfioare, ci să ne explice. O frază separată a d-lui Sadoveanu e artistică, o frază separată a d-lui Brătescu pare o frază de ziarist, o frază a d-lui Sadoveanu îți evocă sentimente, o frază a d-lui Brătescu îți spune un amănunt nou și interesant. Iar viața — atît de intensă — rezultă din suma acestor fraze."

De fapt criticul vrea să spună că Sadoveanu este un „poet" (în înțelesul originar al cuvîntului : creator), pe cînd Brătescu-Voinești e psiholog, adică lucrează cu mijloace cvasiștiințifice, observînd natura și cauzalitatea ei. Astfel de disocieri vom mai întîlni în critica lui Ibrăileanu, analogiile și distincțiile intrînd în metoda sa obișnuită de analiză.

Prezentînd pe Sadoveanu și pe Brătescu-Voinești ca scriitori specifici, unul cu simpatie pentru țărănime, altul cu simpatie pentru clasa boiernașilor, criticul îi anexa în mod discret la curentul poporanist.

M. Sadoveanu, care s-a făcut cunoscut la *Sămănătorul,* a declarat în 1946 că această revistă n-a avut asupra sa „nici o influență" și că nu și-a găsit „corespondentul" decît în *Viața românească,* unde s-a simțit la el acasă [1].

Pe C. Sandu-Aldea, scriitor tipic sămănătorist, Ibrăileanu îl denunță ca tezist, pentru că pune în gura personajelor fraze care „se văd cît de colo că sînt ale aceluia care a scris romanul *(Două neamuri)* și care au ca efect că personajele care le pronunță par a fi păpuși, pe care le mînuiește autorul". Poporanism, poporanism, dar cu măsură, sfătuia criticul : „Unele sentimente ale d-lui Sandu-Aldea le am și eu. Dar aș fi vrut ca acele sentimente să-l facă să vadă adevărul și să-l facă să simpatizeze cu ceea ce merită să fie simpatizat — și atîta tot. Și autorul să tacă, să nu se amestece !" Ori C. Sandu-Aldea proceda tocmai invers, se amesteca în acțiune, caracteriza el personajele și situațiile, făcea morală și cădea în curată gazetărie, tunînd împotriva lipitorilor satului de ori-

[1] *Universul literar,* din 15 aprilie ; cf. și *Anii de ucenicie,* București, Cartea românească, 1944.

gine străină. Acest fel de literatură, *à thèse,* displăcea lui Ibrăileanu, tot atît cît și cea în care se preamăreau virtuțile morale ale arendașilor, păcătuind din punct de vedere democratic :

„Am spus aiurea, în treacăt, fără să mă explic îndeajuns, că d. Sandu-Aldea nu e un poet. Era vorba de *În urma plugului,* acel volum plin de ispràvile unor vătafi și vechili scumpi autorului. Am avut dreptul s-o spun, și iată pentru ce : Pentru ca cineva să-mi inspire admirație, să-l socot poet, un om superior mie, pentru ca să-mi impună, îi cer să aibă un suflet rafinat, distins, de elită. Fie poetul acela diabolic, imoral, dar să fie distins. A sta plin de admirație față de «estetica» unui asasinat e, desigur, ultimul semn de decadență, dar aceasta încă se poate împăca cu un spirit distins : distins în perversitate ! A admira însă, ca tip reprezentativ al «forței», al «tăriei sufletești», pe un vătaf crud și vulgar nu mi se pare deloc distins, în nici un chip ! Această atitudine a scriitorului nu-mi impune de loc : Acel care o are e inferior sufletește mediei oamenilor de cultură printre care trăiesc — și care, vai ! nu păcătuiesc prin o prea mare distincție sufletească. În *Două neamuri* nu mai văd această atitudine. Aci nu văd decît un remarcabil talent descriptiv, care însă se încearcă să producă ceea ce nu e în firea și în menirea sa."

Teza de doctorat a lui Ibrăileanu, *Opera literară a d-lui Vlahuță,* tipărită în 1912, la 41 de ani, a servit ca exemplificare a teoriei selecției literare din *Literatura și societatea* (eseul figurează în volum la introducere).

Încă din prefață, Ibrăileanu ne previne că lucrarea sa este de istorie literară și că un istoric

literar face critică psihologică, estetică și științifică (biografie, critică de texte, clasficare după genuri și școli), nu simplă critică impresionistă, de aceea care (așa ni se spune) „povestește asociațiile de idei pe care (opera de artă) i le provoacă". Istoricul literar „caracterizează persoana morală a scriitorului cu ajutorul operei lui" (critică psihologică), „analizează mijloacele de expresie ale scriitorului" (critică estetică), „cercetează legăturile dintre scriitor (cauză) și operă (efect) și legăturile dintre mediu ori literatura anterioară (cauze) și scriitor (efect)".

De obicei scriitorul reprezentativ are unele note comune cu contemporanii săi și caractere proprii, criticul se cuvine dar să cerceteze școala în care se încadrează scriitorul, *genus proximum*, și personalitatea lui, *diferentiae specificae*.

Solidă armătură științifică !

Înainte de a o pune în aplicare, autorul dă un conspect general al literaturii române pe epoci (rezumat al cursurilor sale universitare), foarte apropiat de acela din *Spiritul critic*, și asupra căruia merită să ne oprim. Prima epocă este a lui Conachi și ține de la 1800 pînă la 1830. Scriitorii din această perioadă (Conachi, Iancu Văcărescu) sînt boieri, poezia e aproape totdeauna erotică în Moldova și spre sfîrșit patriotică în Muntenia. În epoca următoare, a lui Alecsandri (1830—1880), se disting două fraze : una de tranziție spre literatura nouă (cu Eliade, Cîrlova și Alexandrescu în Muntenia, Hrisoverghi și Cuciuran în Moldova), specializată în poezie sentimentală [1], cu preocupări de limbă ; și alta de la 1840 încolo, înrîurită de ideile Revoluției Franceze și propagînd redeșteptarea națională, dezrobirea politică și socială, cu Alecsandri în Moldova, Boliac și Bolintineanu în Muntenia. În fine, urmează epoca lui Eminescu, între 1880 și 1900, caracterizată prin apariția profesiunilor liberale și, ca o consecință, a „proletariatului intelectual", clasa „rafinată" și deci „foarte susceptibilă" la nemulțumiri, pesimistă ori revoltată, clasă din care scriitorii se recrutează de regulă.

[1] E faza „sentimentalistă", preromantică (n.n.).

Genul proxim al lui Vlahuță, observă criticul trecînd la analiză, este curentul Eminescu, dar concepția sa de viață nu-i pesimismul, ci optimismul. Chiar dacă aparent poetul e pesimist, structural el e un optimist, pesimismul în genere, după părerea criticului, nefiind decît o criză a optimismului. („Pesimiștii îmi fac impresia unor oameni care simt prea mult plăcerea vieții și cerînd mai mult decît poate da ea — o blestemă.")

În 1892, atras de Gherea în cercurile socialiste, Vlahuță este umanitarist. Se desparte de Gherea în 1894 și devine, prin înrîurirea mișcării memorandiste ardelene, naționalist. Prezența lui Vlahuță la direcția *Sămănătorului* o explică Ibrăileanu prin adeziunea temporară a poetului la acțiunea xenofobă pornită de Aurel Popovici la *România jună* în jurul anului 1900.

Dar sămănătorismul n-a putut să orienteze just pe poet și el nu s-a putut smulge cu adevărat din „melancolia secolului" decît după ce poporaniștii de la Iași (teoria „ralierii" !) i-au deschis ochii asupra suferințelor țărănimii :

„Durerile mari ale altora și mai ales ale unui întreg popor sînt remediul cel mai bun al subiectivismului. În asemenea vremi omul se uită pe sine, durerile lui, mici și meschine în comparație cu celelalte, apleacă, cum se zice, urechea la gla-

sul suferinţelor colective şi, dacă e scriitor, trebuie să cînte ori să zugrăvească pe alţii — să devină obiectiv."

Din întîmplare sau din calcul, tocmai scrierile de orientare ţărănistă, „obiectivă", ale lui Vlahuţă (ca poezia *1907*, publicată în *Viaţa românească)* nu sînt luate în consideraţie în monografie nici la capitolul studiind *Concepţia asupra vieţii*, nici la cel despre *Însuşirile artistice creatoare*, criticul menţinîndu-şi în substanţă opiniile din 1894 despre *Dan*, cu care trezise pe romancier la poporanism, în ciuda protestului de atunci al acestuia cu privire la arta pusă în slujba dobîndirii votului universal. În treacăt numai, Ibrăileanu recunoaşte lui Vlahuţă meritul de a fi exprimat aspiraţiile epocii lui, pentru a explica de ce a fost preţuit. „De aceea — încheie el — a fost gustat, de aceea operele lui au fost cărţile de căpătîi ale generaţiei trecute — de aceea a fost selectat."

Adversar în principiu al impresionismului în critică, Ibrăileanu nu a respins cu totul metoda unui Lemaître sau Faguet, plăcîndu-i totuşi mai mult „consideraţiile de psihologie literară". Astfel de consideraţii conţine volumul *Note şi impresii*, din 1920, dedicat memoriei lui Raicu Ionescu-Rion (un volum cu acest titlu, cuprinzînd, între altele, studiile de psihologie socială despre Traian Demetrescu şi Vlahuţă, proiectase C. Vraja în 1897, fără a-l fi putut tipări). Putem semnala aici acea dorinţă de a comunica simple impresii de cititor ingenuu, în felul publicului de teatru italian, care „aci aplaudă, aci fluieră", dorinţă stînjenită de scrupulele criticii înţelese ca profesiune rigidă de judecător, despre care vorbea în articolul *Mizeria criticei literare*, din *Viaţa românească*, 1920, nr 4.

„Fără îndoială că un critic, un adevărat critic literar, ştie să-şi justifice impresiile mai bine decît un simplu cititor. Dar impresiile criticilor corespund mai rar cu realitatea decît ale cititorilor culţi şi înzestraţi cu gust. Criticul ori este blazat şi nu-i mai place nimic, ori judecă din punctul de vedere al unui cod sau prin prisma vreunei şcoli literare sau din punctul de vedere al nivelului cultual al ţării — atîtea merite, dar şi atîtea lipsuri care toate îi răpesc putinţa bunei, simplei, spontanei aprecieri. Simţul estetic al criticului e tocit şi pervertit ori prea complicat. Criticul are blestemul de a nu se putea desfăta cu o operă în chip firesc, căci el, o dată ce începe să citească o carte, citeşte ca un judecător cu conştiinţa că trebuie să o judece, să dea un verdict de condamnare ori de achitare. O citeşte conştient de impresiile, şi din cauza impresiilor sale, într-o nefirească stare de dedublare."

Soluţia ? Criticul, zicea, cît în glumă cît în serios Ibrăileanu, ar trebui să-şi organizeze pe lîngă dînsul „o comisiune de cititori şi cititoare care să-i indice ce este frumos — şi apoi el să se pună pe justificări, pe clasificări şi celelalte maşini ale criticei literare". De fapt o asemenea comisie a existat la *Viaţa românească*, şi G. Topîrceanu se lăuda la un moment dat că el, şi nu Ibrăileanu, descoperise (chiar rectificase) pe Hogaş, ba şi pe Damian Stănoiu. Dar la rîndul său, Ibrăileanu descoperise pe Topîrceanu însuşi, aducîndu-l în 1911 la Iaşi şi raliindu-l la propriu revistei *Viaţa românească*. Observaţia lui Ibrăileanu, excelentă de altminteri, că Topîrceanu e un liric care se autopersiflează şi un sentimental (temperament adică de artist, dublat de luciditate), e menită a integra pe poetul muntean la „spiritul critic" moldovenesc.

Dintre criticii dinaintea sa, Ibrăileanu rediscută în *Note și impresii* pe Maiorescu și pe Gherea. Maiorescu are gust infailibil, negație „formidabilă" și stăpînire de sine, dar îi lipsește subtilitatea psihologică și capacitatea de analiză, e prea „metodic" și prea „hoplit", greoi. Din opera lui nu-și păstrează actualitatea decît cele cîteva observații psihologice asupra lui Eminescu și „observațiile asupra sufletului omenesc din *Progresul adevărului* și *Din experiență*". Creația propriu-zisă e puțină, în schimb, „el a creat la noi stilul ideilor și, poate, a rămas și pînă astăzi cel mai bun scriitor de idei al românilor".

Gherea reprezintă alt moment al criticii inaugurate la *Dacia literară* în 1840. Critica lui Gherea, desfășurată în epoca 1880—1900, în continuarea celei maioresciene, a fost singura care a corespuns atunci :

„Gherea este atît de mult omul acestei epoci, el corespunde atît de mult aspirațiilor vremii și nevoilor literare ale momentului, încît ajunge glorios în cîțiva ani. Începînd din 1889, Vlahuță, un alt reprezentant — în poezie — al acelei vremi, îl preamărește și-l recomandă cu entuziasm generației noi. Nici un scriitor al nostru nu a fost selectat mai cu putere de epoca sa decît Gherea. Iar atitudinea «decepționistului» Vlahuță față cu revoluționarul Gherea se explică perfect, dacă avem în vedere că atît «decepționismul», cît și socialismul de atunci, reprezentat și unul și altul prin aceeași categorie de oameni, erau produsul aceleiași nemulțumiri, provocată de aceeași stare de lucruri..."

Gherea, observă Ibrăileanu, e stăruitor analitic cînd e vorba de psihologia eroilor și a analizat mai

bine pe Caragiale decît pe Eminescu ori Coșbuc, la care spune mai degrabă „ce cîntă... decît cum cîntă". Îndrăgostit de teorii, Gherea nu are teorii personale, ci aplicații, mai mult sau mai puțin valabile („aproape nici una din ele nu e valabilă în totalitatea ei", crede Ibrăileanu). De la el vor rămînea însă paginile de psihologie, în care analizează categorii de scriitori și sufletul personajelor din opere, aproape toate de un interes „istoric".

Vrednice de reținut sînt scurtele însemnări ale lui Ibrăileanu despre Creangă, îndeosebi despre realismul acestui povestitor gogolian, pentru că — zice el — „țăranul moldovean seamănă așa de bine cu cel rutean" (observația o făcuse mai înainte Eminescu). Însă prin „nepăsarea de cele sfinte", prin „ireverențiozitatea față de autorități", de „măriri" și de „ierarhii", Creangă se aseamănă și mai mult cu La Fontaine, fiind, ca și acesta, un clasic. Este semnificativă la scriitorul român lipsa oricărui individualism, observația morală paremiologică, absența metaforelor de care Remy de Gourmont [1] era izbit în epopeea elenă. („Creangă este Homer al nostru" — conchide criticul.) În fine, Creangă a zugrăvit, în opera sa spațiul românesc specific cu credințele, obiceiurile, limba, poezia, morala și filozofia sa :

„Poveștile lui Creangă sînt bucăți rupte din viața poporului moldovenesc. Soacra și nurorile ei, Stan Pățitul, badea Ipate etc. sînt oameni vii, țărani din Humulești, țărani din plasa Muntelui, din județul Neamț. Și vestiții năzdrăvani : Ochilă, Flămînzilă și Păsări-lăți-lungilă, și Gerilă și Setilă sînt flăcăi șugubeți și «ai dracului», ca și

---

[1] *Le Problème du Style*, Paris, Mercure de France, 1907, p. 83.

dascălii Mogorogea, Trăsnea şi ceilalţi, din *Amintiri* — numai cît trataţi epic.

Şi chiar capra şi iezii nu-s decît megieşi ai feciorului lui Ştefan al Petrei, o biată văduvă necăjită, cu trei copii. Puneţi în loc de capră un nume femeiesc, în loc de iezi — copii, şi în loc de lup — un ţăran hain, şi veţi avea o nuvelă din viaţa ţărănească.

După cum La Fontaine a zugrăvit în dobitoacele sale pe contemporani, stările sociale şi pînă şi pe Ludovic XIV, tot aşa şi marele nostru scriitor, în poveştile sale, a zugrăvit lumea reală pe care a cunoscut-o. «Miraculosul» e secundar, afară de unele cazuri, cînd îi serveşte să exagereze humoristic."

Ultimele două volume ale lui Ibrăileanu (*Scriitori români şi străini*, 1926 ; *Studii literare*, 1930) sînt neglijate de unii istorici literari, E. Lovinescu neconsemnîndu-le, de pildă, nici la bibliografie. Ele nu sînt mai puţin importante decît celelalte, şi am văzut că ultimul cuprinde un breviar de estetică. Trecînd deocamdată peste alte articole aici adunate, să ne oprim la capitolele tratînd despre Caragiale şi Eminescu.

În primul său articol despre Caragiale, cules în *Note şi impresii*, Ibrăileanu încerca să dovedească, într-o manieră oarecum filozofică, sub influenţa lui Sully-Prudhomme, că foiletoanele dramaturgului muntean publicate la *Universul* nu erau, cum se credea, private de orice tendinţă, şi că ele exprimau, dimpotrivă, un punct de vedere limpede faţă de formele noi de civilizaţie. Liberal la 1901, cînd scria articolul apărut în *Noua revistă română* a lui C. Rădulescu-Motru, Ibrăileanu definea atitudinea politică din foiletoanele lui Caragiale în

chip greşit drept „reacţionarism", opoziţie retrogradă faţă de formele noi, stînjenind curentul real împreună cu care trebuia „să meargă fatal ţara".

Al doilea articol despre Caragiale este cel din octombrie 1908 : *Semnificaţia socială a operei lui Caragiale*, reprodus în *Spiritul critic* (Cap. XI : *Critica socială extremă).* Reluînd observaţia din 1901 că pretenţia de conştiinţă în care se oglindeşte exact lumea dinafară nu poate fi justificată cînd e vorba de acele aspecte ale lumii ce nu se pot percepe şi interpreta decît în funcţie de idealul nostru uman, Ibrăileanu demonstrează (tot de pe poziţii părtinitor liberale şi poporaniste) că I. L. Caragiale a fost criticul cel mai nemilos al liberalismului, necruţînd în *O scrisoare pierdută* nici curentul cel mai înaintat din partidul liberal, curentul rosettist, ridiculizat în persoana lui Caţavencu, eroul hilar al proiectului de „revizuire" a constituţiei din „anul de graţie" 1883. Liberalismul, crede Ibrăileanu, e satirizat aci prin toate categoriile sociale care-l întrupează, profesiile liberale, intelectualii (Farfuridi, Brînzovenescu, Caţavencu, Tipătescu) ; marii proprietari (Trahanache) ; politicienii de la centru (Dandanache) ; dăscălimea (Ionescu, Popescu) ; micii funcţionari (Pristanda) ; micii proprietari (Cetăţeanul turmentat) ; femeile de înaltă societate (Zoe) ; masa alegătorilor, adică toate clasele orăşeneşti. În celelalte comedii este satirizată mahalaua, însă, remarcă cu justeţe de astă dată Ibrăileanu, nu atît în înţelesul social al noţiunii, cît în cel moral, sufletesc (în *Momente* „mahalaua" încorporează, pe lîngă clasa mijlocie, cea mai frecventă, şi aristocraţia, high-life-ul). Boierimea veche şi ţărănimea sînt singurele clase asupra cărora „muza răutăcioasă" a

dramaturgului nu se execită. Diagrama operei lui Caragiale ar fi deci după Ibrăileanu cam aceasta : „Cariera literară a lui Caragiale se împarte în trei perioade : întîia e a comediilor, în care atacă liberalismul. A doua e a *Năpastei*, a *Făcliei de Paşti*, cum şi a nuvelei *Păcat*. A treia a *Momentelor* etc., cînd satirizează mahalaua, produs al liberalismului. Această operă întreagă se poate clasifica, apoi, în două categorii : în perioada întîia şi a treia Caragiale e un scriitor satiric ; în perioada a doua, e un scriitor tragic. Mai departe : ca satiric, Caragiale e un pictor de moravuri ; ca tragic, un pictor de stări sufleteşti, cu alte cuvinte, satira lui e socială, tragedia lui e psihologică."

Întrucît în perioada a doua a operei sale Caragiale se arată mişcat de „suferinţele şi nevoile" claselor de jos, îndeosebi ale ţărănimii, criticul trage încheierea că în numele acesteia vorbeşte dramaturgul, aliniindu-l deci literaturii de caracter cît de cît „poporanist" (editura Viaţa Românească publică în colecţia „Foi volante", după moartea lui Caragiale, articolul *1907. Din primăvară pînă-n toamnă).*

Cu privire la două din comediile lui Caragiale, *O noapte furtunoasă* şi *Conu Leonida faţă cu reacţiunea*, Ibrăileanu a revenit în 1922 (studiile au intrat în volumul *Scriitori români şi străini)*, accentuînd asupra atitudinii satirice incluse în aceste piese. În *O noapte furtunoasă*, Jupîn Dumitrache, reprezentînd clasa negustorilor, care a răspuns la cuvîntul lui Bălcescu în 1848, îi apare criticului, în parte, dacă nu în total, falsificat prin acumulare de „infamii" antiliberale. În schimb, Conu Leonida ca citadin „dezvirilizat" cu optica micului funcţionar ieşit la pensie, deformată de lipsa-i de cultură şi de obsesia atîrnării inexorabile de stat — cu toată „tiranica intervenire" a autorului în relaţiile obiective — este o creaţie incontestabilă, în care putem verifica, zice Ibrăileanu, identitatea cu modelele reale [1].

Dar numele eroilor lui Caragiale ? Despre ele Ibrăileanu a scris în decembrie 1926 un interesant eseu, poate cel mai interesant cu privire la teatrul lui Caragiale, intitulat *Numele proprii în opera comică a lui Caragiale* (reprodus în *Studii literare)*, cam în spiritul acelor repertorii de nume făcute pentru *Comedia umană* de Cerfbeer şi Cristophe, iar pentru romanul lui Proust, de Charles Daudet şi Pierre Celly (Caragiale însuşi îşi întocmise pentru uzul propriu un *Repertoriu de nume proprii*, publicat de Paul Zarifopol în vol. II al *Operelor* din 1931).

Plecînd de la constatarea că în creaţia artistică fiinţa creată nu poate creşte în concepţia artistului fără un nume (constatare sprijinită pe o mărturie a lui Caragiale că nu putea începe o operă pînă nu fixa numele tuturor personajelor), Ibrăileanu deduce, prin analiză, că onomastica eroilor lui Caragiale include nu numai semnificaţii caracterologice, dar şi sociale şi politice. Astfel, numele Zaharia Trahanache sugerează bătrîneţea, decrepitudinea şi ticăiala, numele Farfuridi şi Brînzovenescu (prin aluzii culinare) — inferioritatea, vulgaritatea şi lichelismul, numele Nae Ipingescu (de la ipingea sau pingea) — extracţia rea, ocupaţia de rînd şi imbecilitatea (cf. expresia „prost ca ghetele"), numele Caţavencu — demagogia lătrătoare, numele Agamiţă (prin diminutivarea unui erou homeric), ramolismentul comic, numele Dandanache (de la dandana = tărăboi), în-

[1] Conu Leonida e un anume Leonida Condeescu ; cf. C. Mille, *Letopisiţi*, I, p. 224—225.

curcătura neașteptată, numele Crăcănel, șubrezenia fizică (personajul e „tradus“ de toate femeile), numele Rică Venturiano, dezinvoltura, junețea (poate aventura), numele Pristanda (de la *pristanda* =dans), pe eroul care joacă după cum i se cîntă. Personajele feminine, îngăduind mai puțin comicul de caracter, poartă nume curente în categoria lor socială, mahalaua, unde nu sînt simțite ca ridicule (Veta, Zița, Mița, Didina). Un cîntec („Ah, cît de mult te-ador,/ De doru-ți mor./ Așa se începea/ Scrisoarea sa.../ Didina cînd ceti,/ Pe loc păli“ etc...) arată, precum argumentează criticul, că numele Didina a fost odată „distins în suburbie“ [1]. (În scena provincială *La muse du département*, eroina purtînd numele Didine [Dinah] de la Baudraye, Balzac pomenește și el cîntecul : *Ne pleure pas, Didine !)* Personajele serioase, mai observă criticul, au nume serioase, ca Ștefan Tipătescu (probabil autorul a voit să denumească prin Tipătescu pe Don Juan), Zoe, jupîn Dumitrache, Chiriac, Spiridon (ultimii trei sînt oameni amestecați într-o întreprindere comercială onorabilă, negustorul, calfa și ucenicul).

Cînd Caragiale, se continuă analiza, a denumit pe institutorii din *O scrisoare pierdută* Ionescu și Popescu, intenția lui a fost aceea de a indica un episod al „ridicării noroadelor“, căci Ionescu și Popescu înseamnă feciorul lui Ion și feciorul popei, adică oameni care, provenind „din popor“, intră în rîndul burgheziei, ocupînd mai întîi funcții mărunte, anonime. Întreg procesul civilizării, dar mai ales al parvenirii, este vizibil în numele eroilor lui Caragiale, adevărat sociolog în această privință :

[1] De altfel, soția scriitorului, Alexandrina Burelly, se numea familiar Didina.

„Într-o schiță, comentează Ibrăileanu, pe două mahalagioaice vechi le cheamă Ghioala și Anica. Pe fiicele lor : Matilda și Lucreția. În altă schiță, în care institutoarea dintr-un tîrgușor e Aglae Popesco (aici occidentalizarea a lucrat teribil la pronume) și secretarul primăriei Athanasiu Eleutherescu (Tănase Lefterie a fost înnobilat prin etimologism) — pe consilierul comunal, așadar simplu cetățean, mahalagiu de modă veche, îl cheamă încă Niță Necșulescu (modernizat și el de la Neacșu).“

In fine, provincia natală joacă și ea un rol, afirmă Ibrăileanu, în alegerea numelor. Personajele de pînă acum sînt din Muntenia. Numele originare din Moldova prezintă, ca în piesele lui Gogol, o nuanță de bizarerie sonică (Gudurău, Perjoiu, Grigorașcu, Buzdrugovici, Bostandaki, Costăchel, Iordăchel, Athenais, Edmond, Raoul), dovedind conservatorismul, păstrarea boieriei apuse măcar sub aspectul nominal (influența franceză, zice Ibrăileanu n-a găsit în Moldova o clasă receptivă ca burghezia munteană, compusă din feciori ai popii deveniți curînd Popescu și Popesco, ea a găsit aci fii de boieri, pe Edmond și pe Raoul). În Edgar Bostandaki e simbolizată onomastic „decăderea, decavarea boierimii moldovenești“, și criticul ne atestă că unii Bostandaki din Iași erau „pensionați în secret“ de regele Carol I.

Avînd ca obiect moravurile dintr-o vreme de tranziție, opera lui Caragiale ilustrează fenomenul ascensiunii rapide a burgheziei române în a doua jumătate a secolului trecut :

„Categoria simbolizată de Cargiale prin Ionești și Popești — încheie comentatorul — avea în ea ceva care, contribuind împrejurările istorice, a

făcut-o să se cultive, să creeze o burghezie națională... și să înnobileze numele Ioneștilor și Popeștilor, punîndu-le alăturea cu ale Ghicilor și Cantacuzinilor și chiar înlocuindu-le. Take Ionescu, nu numai prin rolul său, dar și prin numele său schimbat în renume, este simbolul acestei categorii, al rolului ei, al ascensiunii ei — cu toate luminile și umbrele. Cînd vechiul partid conservator a fost silit de istoria țării să-l adopte, era un semn că trecutul însuși trebuia să facă concesii ca să-și prelungească viața, ca să nu moară și «în fond» cum murise «în forme».“

Numele proprii în opera comică a lui Caragiale este o aplicare a teoriei „energetice“ a artei. Ibrăileanu observă că opera lui Caragiale rezultă dintr-o „generalizare“ și „chintesențiere“ maximă a realității și este o expoziție de tipuri concurînd natura și totodată luminînd istoria și sociologia României din a doua jumătate a veacului al XIX-lea prin „formule rezumative“. Definiții ca „arta e artificiu“ duc la estetica ruskiniană, afirmații ca cele despre superioritatea artei față de natură și obligativitatea pentru artist de a exagera realitatea în sens negativ sau pozitiv, prin intermediul tipurilor, o găsim la Guyau, care cere operei de artă „marca individuației“ și însumarea particularului în general, căci „ceea ce ar fi numai individual și n-ar exprima nimic tipic n-ar produce un efect durabil“ [1]. Gorki, în estetica marxist-leninistă, vorbește de asemenea de necesitatea „exagerării“ în tipizarea artistică.

Și în articolele despre Eminescu ale lui Ibrăileanu, din care am amintit la începutul acestui capitol cîteva, sînt ecouri din Guyau. Observația

[1] *L'Art...*, p. 67—69.

din *Curentul eminescian* (reprodus în *Scriitori și curente)* că mișcarea ritmică a expresiei la Eminescu este corespunzătoare sentimentului ce a produs-o, se inspiră dintr-un pasaj despre „ritm“ din *Les Problèmes de l'esthétique contemporaine* („În declarațiile înfocate de iubire ale unui înamorat, zice Guyau, am putea surprinde începuturi de versificare : *„...si l'on pouvait surprendre et noter le langage passionné d'un amant, on y découvrirait aussi une espèce de balancement, d'ondulations régulières, de stances lyriques grossièrement ébauchées“* [1]). E un preludiu la viitoarele *Note asupra versului*.

Într-un capitol din *Spiritul critic*, apărut mai întîi în *Viața românească* (mai, 1908), Ibrăileanu, a cărui doctrină poporanistă are multe puncte comune cu ideologia politică a lui Eminescu, explică paseismul eminescian, socotindu-l un rezultat al preocupării exclusive a poetului de istorie, preocupare lipsită de contraponderea studiilor de altă natură, ca sociologia, economia politică, biologia, filozofia biologică, recomandate pînă și de un filozof idealist ca F. Nietzsche, în eseul *Despre folosul și prejudiciul istoriei pentru viață*.

„Numai acela care pricepe viața prezentă, numai acela care are destulă vigoare de a trăi viața prezentă, numai acela care are destulă energie vitală de a voi desfășurarea vie a vieții — «act de creațiune constantă, mișcare, dislocare și improvizație de fiecare clipă» — scrie Ibrăileanu, citînd totodată și pe Nietzsche și pe Bergson [2] —,

[1] „...dacă s-ar putea surprinde și nota limbajul pasionat al unui îndrăgostit, și aici s-ar descoperi un fel de legănare, de ondulații regulate, de stanțe lirice grosolan schițate“ (p. 179).

[2] *L'Évolution créatrice.*

numai acela care are destulă putere de inițiativă într-însul ca să nu se mulțumească a fi un simplu urmaș, ci și un creator, numai acela care imită pe strămoși, creînd mai departe, cum au făcut și ei, în loc de a-i copia — numai acela se poate folosi cu adevărat de istorie, transformînd-o într-o substanță vie, în factor de progres, căci «trecutul nu poate fi interpretat decît prin cea mai mare putere a prezentului».“

Ibrăileanu credea pe Eminescu „simplist în chestiile sociale“. Cei care mai recent s-au ocupat de cultura lui Eminescu (G. Călinescu îndeosebi [1]) au arătat dimpotrivă că, departe de a fi fost „simplist“, Eminescu se interesa îndeaproape de economia politică (Quesnay și chiar Marx), de sociologie (Schmoller, Schaeffle), de biologie (Lamarck, Darwin) și dat fiind că la 1874 poetul se afla încă la Berlin, nu-i exclus să fi citit și *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben* de Nietzsche, care apărea în februarie. De altfel contemplarea trecutului nu are totdeauna la Eminescu un sens paseist, ea înseamnă adesea o critică a prezentului. Un protest indirect este inclus de asemenea în pesimismul eminescian. Bineînțeles că nu trebuie să facem din Eminescu un poet optimist. Ibrăileanu a arătat în *Viața românească,* nr. 2, din 1928, că articolul prefață la revista *Fîntîna Blanduziei,* în care se ia poziție împotriva „boalei psihologice“ a scepticismului, împotriva lui Schopenhauer și Hartmann („Schopenhauer e Dumnezeu, Hartmann profetul său“), e în cea mai mare parte tradus cuvînt cu cuvînt din *Les Mensonges conventionnels...* a lui Max Nordau de cineva care

[1] *Opera lui Mihail Eminescu,* II, 1935; *Studii și cercetări de istorie literară și folclor,* V, 1—2, 1956.

în final recomandă drept remediu arta clasică, poezia populară și pe Vasile Alecsandri.

Confruntînd poezia eminesciană cu estetica schopenhaueriană, care pune muzica mai presus de toate artele, Ibrăileanu analizează virtuțile muzicale ale poeziei lui Eminescu. Aceasta ar exprima, crede el într-un articol din 1919 despre Eminescu (reprodus în *Note și impresii*), „în clipe de fulger“, prin scufundare în adîncurile sufletului, „stări nebănuite“, a căror nelămurire cuvintele n-o distrug, dîndu-ne astfel senzația infinitului. Imaginile, zice criticul, sînt întotdeauna simbolice, detașate de experiența particulară, avînd rolul libretului pentru compoziția muzicală. În *De cîte ori, iubito,* muzicii funebre din suflet, produsă de un amor defunct (de amorul defunct în genere), îi corespunde în imagini verbale un peisaj boreal. În *Luceafărul* simbolul e mai apropiat. În *Melancolie* sentimentul înstrăinării de propriul eu evocă frînturi de imagini din trecut, în *Povestea teiului* muzica se realizează într-o „înscenare romantică“ sub aparență de baladă, în *S-a dus amorul* „rechemarea fericirii imposibile“ se concretizează într-o scenă „mai trăită“, dar plutind parcă totuși „într-o lume de vis.“

Analizînd în 1920 *Pe lîngă plopii fără soț* sub raport tehnic (considerațiile au fost culese în *Scriitori români și străini*), Ibrăileanu a intuit în chip surprinzător structura complexă a romanțelor lui Eminescu, adevărate poeme filozofice, ca și *Luceafărul.* În prima parte a poeziei, el observă o situație simplă, banală și un stil adecvat, fără ornamente. Dar vorbele au aici „noutatea primei lor zile de creație — cum devine nou și unic cuvîntul «te iubesc», cînd îl spune prima oară bărbatul femeii iubite“. În partea a doua, intră

în scenă geniul conștient de superioritatea sa, și planul terestru se schimbă, fraza devenind la rîndul ei „lungă, complicată, savant ferecată și concentrată pînă la obscuritate", căci acum nu mai vorbește suspinătorul de toate zilele, ci Hyperion (etimologicește : cel care merge deasupra). În strofa în care Eminescu divulgă tirania lui Eros stăpînind sufletul lungului său șir de ascendenți :

Căci te iubeam cu ochi păgîni,
Și plini de suferinți
Ce mi-i lăsară din bătrîni
Părinții din părinți, —

criticul vede o profundă definire a atavismului erotic, expus asemănător de Schopenhauer în *Metaphysik der Geschlechtsliebe* [1].

„«Părinții din părinți» de aici e transcripția analist psihologică a celebrei metafizice. Eminescu își exprimă aici sentimentul iubirii în lumina și din punctul de vedere al acestei teorii. «Vocea speciei» din celebra metafizică este un adevăr, dacă prin acest termen se înțelege acumularea ereditară în sentimentul iubirii sexuale. În adevăr, toate iubirile tuturor ascendenților unui om vorbesc în iubirea lui. Iată pentru ce se poate spune că în iubire se agită și strigă cineva mai mare, mai puternic decît individul actual — ceva anterior și superior lui."

Un amănunt de ordin tehnic. Discutînd epitetul „fără soț", pus pe lîngă „plopi", Ibrăileanu susține că era nevoie de el pentru a se evoca noțiunea de „stingher" în concordanță cu singurătatea Luceafărului — Hyperion din poezie. Un editor mai nou

[1] Vezi și G. Călinescu, *Izvoarele filozofiei teoretice a lui M. Eminescu*, în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, V, 3—4, 1956, p. 465—467.

al lui Eminescu, descoperind într-o ciornă varianta „plopii cei cu soț", crede că poate răsturna interpretarea imaginii propuse de Ibrăileanu. Noi credem, din contra, că atîta vreme cît Eminescu alege în forma defenitivă a poeziei varianta „plopii fără soț", ipoteza lui Ibrăileanu se confirmă. De asemenea faptul (invocat de același editor) că manucrisele nu atestă versul :

O oară să fi fost amici...
O oară și să mor

(cu forma „oară" pentru „oră", admisă de Ibrăileanu) nu autoriză nici o concluzie, cîtă vreme ediția Maiorescu (cuprinzînd varianta definitivă sau, în tot cazul, ultimă a poeziei) dă și ea forma cu „oară", iar Slavici ne spune în amintirile sale că ceea ce atingea plăcut urechea poetului „erau mai ales sunetele *ea, oa, ia, ă* și *î* care lipsesc în neologisme".

Fără îndoială, necunoașterea manuscriselor eminesciene este o lipsă în studiile lui Ibrăileanu despre poetul național, iar părerile despre postumele cîte se publicaseră în timpul său (simplu „material poetic", după el) sînt astăzi depășite.

Problema publicării postumelor a luat o întorsătură neașteptată la Ibrăileanu atunci cînd i s-a încredințat sarcina întocmirii unei ediții a poeziilor lui Eminescu, în 1927. Ce poezii urmau să intre în volum ?

Pornind de la cercetarea ediției princeps (*Edițiile poeziilor lui Eminescu*, I-III, 1927—1928), criticul constată că Eminescu, care nu-și publicase volumul singur, avusese de gînd, înainte de a se îmbolnăvi în 1883, să-și revadă opera și să facă îndreptări cel puțin la o parte din poeziile tipărite în *Convorbiri literare*, și anume la *Venere și ma-*

donă, Mortua est !, Egipetul, Noaptea, Înger de pază, Împărat și proletar, Rugăciunea unui dac, Înger și demon, după cum declară editorul său Titu Maiorescu[1]. Această mărturie a lui Maiorescu e scrutată cu atenție de Ibrăileanu. Va să zică, deduce el, Eminescu era conștient de imperfecțiunea versurilor lui dinainte de 1880. Dar poetul avea de corectat, adaugă criticul, nu numai greșeli proprii, ci și diferite schimbări pe care i le făcuse în text redacția *Convorbirilor*, schimbări împotriva cărora protestează într-o scrisoare[2]. Apoi poeziile din adolescență, scrise între 16 și 19 ani, lipsesc din volumul alcătuit de Maiorescu în 1883. Le-ar fi pus oare Eminescu dacă-și făcea singur ediția ? Nici o îndoială nu poate fi, după Ibrăileanu, că poetul ar fi renunțat la ele, cum a renunțat și Coșbuc la poeziile din tinerețe, deoarece nu erau decît niște exerciții (faptul că Eminescu își copiase aceste poezii într-un caiet „pentru propria lui contabilitate", cum spunea Bogdan-Duică, nu infirmă presupunerea lui Ibrăileanu). Prin urmare, aceste poezii nu pot fi așezate într-o ediție critică a poeziilor lui Eminescu decît la sfîrșit, ca adaos la celelalte poezii antume (Constantin Botez și G. Călinescu au urmat această dispoziție). Dar cele opt poezii pe care Eminescu avea de gînd să le corecteze ? Ar fi intrat ele, mai aruncă Ibrăileanu o întrebare, toate în volum cu voința poetului ? Criticul crede, de astă dată în mod foarte discutabil, că la *Mortua est !* (poezie „din cap", retorică, influențată de Bolintineanu) și *Venere și*

[1] M. Eminescu, *Poezii*, ediția Titu Maiorescu, București, 1884 (prefața).
[2] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, IV, p. 135 (scrisoarea din 1878).

madonă (cu „recuzite romantice de a treia mînă") Eminescu ar fi renunțat.

O altă chestiune complicată i se pare lui Ibrăileanu iscată de un grup și mai numeros de poezii. În prefața sa din decembrie 1883, Maiorescu declară că a adunat „toate poeziile lui Eminescu publicate în *Convorbiri literare* de vreo doisprezece ani încoace, precum și cele aflate pînă acum numai în manuscript pe la unele persoane particulare". Cum, după 1883, Eminescu era „degenerat în forma lui intelectuală și etică" și a lipsit din țară la apariția volumului, înseamnă, conchide Ibrăileanu, că un număr de 19 poezii (*Glossă, Odă în metru antic, S-a stins viața, Lasă-ți lumea, Somnoroase păsărele, Din valurile vremii, Te duci, Se bate miezul nopții, Peste vîrfuri, De-or trece anii, Mai am un singur dor, I—IV, Cu mîne zilele-ți adaogi, La mijloc de codru des, Ce te legeni, Iubind în taină* și *Trecut-au anii*) au fost tipărite pentru prima dată de Maiorescu „fără voința și știința poetului", ca și „postum". (Ibrăileanu mai înglobează la această rubrică și poeziile apărute după prima îmbolnăvire a poetului în *Familia*, pentru că pe atunci nu se dovedise că au fost date la tipar de Eminescu însuși.) Fără voința și știința poetului s-ar mai fi publicat, după critic (între 1 iulie 1885 și 1 iulie 1887), patru poezii în *Convorbiri literare (Sara pe deal, La steaua, De ce nu-mi vii, Kamadeva)*, una în *Epoca ilustrată (Dalila)* și una în *Albumul literar al societății studenților universitari „Unirea"* din 15 martie 1886 (*Nu mă-nțelegi)*.

Desigur, considerarea poeziilor publicate în timpul vieții poetului, fie și fără știința sau voința lui, ca „postume", era de natură să surprindă, și unii au și vorbit de „luptă cu morile de vînt", de

„detectivism" gratuit. Este și una și alta, însă Ibrăileanu susținea morțiș că numai cunoscînd în amănunte „aventura" poeziilor lui Eminescu, vom fi edificați în alegerea textului bun de care poetul poate fi făcut răspunzător, ceea ce trebuie să i se conceadă. În tot cazul, fără să fi cercetat singur manuscrisele de la Academie, Ibrăileanu este cel dintîi editor al lui Eminescu care a corijat greșelile ediției clasice a lui Maiorescu (ca să ne referim numai la ***Împărat și proletar,*** el a îndreptat, poate după *Contemporanul*, unde poezia a apărut fără greșeli, versurile :

Atunci veți muri lesne fără de-amor și grijă...
Poporul lui îl face tăcut și umilit...
Prin creța-i cărei stele lin tremurînd transpar...

punînd ***amar*** în loc de ***amor, loc îi*** în loc de ***lui îl, creți ai*** în loc de fără sensul ***creța-i***).

În privința *Luceafărului,* Ibrăileanu prefera textul cu trei strofe în minus din ediția Maiorescu, dar totodată menționa că dacă schimbările de aci aparțin altcuiva, trebuie să alegem textul anterior publicat de Eminescu însuși în *Almanahul România jună,* indiferent dacă textul *Convorbirilor* ni se pare esteticește mai bun (cum i se părea lui) :

„Dacă (corecturile) sînt făcute de Eminescu, orice editor trebuie să tipărească varianta din Maiorescu... fără cele 4 strofe, cu cele două versuri nouă etc. Dacă corecturile nu sînt făcute de Eminescu, atunci varianta din *Almanah* are prioritate, și nici un editor n-are dreptul să introducă în varianta din *Almanah* versuri din varianta Maiorescu — pentru că, în cazul acesta, acele versuri nu sînt de Eminescu."

Ibrăileanu credea că modificările din ediția Maiorescu au fost făcute cu consimțămîntul poetului, ceea ce manuscrisele nu atestă, nici alte dovezi n-avem.

După alți critici [1], Maiorescu ar fi eliminat rîndurile din ***Luceafărul*** de la

Vrei să dau glas acelei guri

pînă la

Dar moartea nu se poate,

pentru că i se păreau în contrazicere cu canoanele lui Schopenhauer despre geniu (geniul fiind contemplativ, nu poate fi nici bărbat de stat, nici cuceritor războinic, așa cum apare din cele trei strofe tăiate), cu toate că strofa întîi sublinia însușirea de poet (aceasta trebuia sacrificată, deoarece fără celelalte două strofe rămînea în gol și nici nu corespundea momentului dramatic din poem). S-ar putea cel mult presupune că Eminescu a acceptat sincoparea propusă de Maiorescu din motive mai simple de lapidaritate și nu pentru că ar fi contravenit unui principiu filozofic (el cunoștea pe Schopenhauer tot atît de bine ca și Maiorescu). „Tranzacția" Luceafărului cu Demiurgul (cum o numește Ibrăileanu) este într-adevăr lungă. În ***Fata în grădina de aur,*** ea este însă și mai lungă față de forma scurtă a *Luceafărului* din ediția Maiorescu.

Publicînd în 1930 o ediție îngrijită a poeziilor lui Eminescu, Ibrăileanu a respectat numai cîteva din ideile susținute în laborioasele lui studii de critică a textelor. Poeziile considerate ca „postume" în înțelesul inedit văzut nu sînt repartizate într-o secțiune specială, în schimb, volumul înglobează cinci postume adevărate, reproduse după manuscrise *(Oricîte stele..., După ce atîta vreme,*

---

[1] D. Caracostea, *Creativitatea eminesciană*, București, 1943, p. 218—219.

Stele-n cer, Apari să dai lumină, Dintre sute de catarge). Poezia *Dalila*, apărută numai fragmentar în timpul vieții poetului, e dată după un manuscris cu două versuri în plus față de ediția Maiorescu și cu opt versuri lipsă față de ediția Perpessicius[1]. *Făt-Frumos din tei* e expediat la *Adaos* ca variantă a poeziei *Povestea teiului*, ceea ce contravine voinței poetului, care a publicat ambele versiuni. În fine, tot la *Adaos* sînt trecute și cele patru strofe din *Luceafărul* sincopate în ediția Maiorescu, Ibrăileanu rezolvînd astfel problema textului „voit" de poet (G. Călinescu va proceda la fel, Perpessicius, în urmă, restituie forma integrală a poemului din *Almanah*).

O obiecție ce s-a mai adus ediției este aceea că unifică limba lui Eminescu (cu rezultatul că unele cuvinte, pronunțate de poet dialectal și întrebuințate ca rime, dau asonanțe), ceea ce n-ar fi „științific."

Ibrăileanu a încercat să aplice o metodă cvasi-științifică la analiza poeziilor lui Eminescu în niște *Note asupra versului*, scrise în 1929 (*Studii literare*). Fără să fi citit înainte tratatul lui Maurice Grammont, *Le vers français* (de care a luat cunoștință în urmă, deși în 1923 acesta era la a treia ediție), prin intuiție proprie deci, criticul și-a schițat o disciplină personală în care intrau din aer principiile stilistice vossleriene, spitzeriene, bertoniene și cu ele și vederile mai vechi ale eleniștilor (August Boeckh, Theodor Reinach), despre caracterul „etic" al metrelor, discutat la Petrarca în vremea Renașterii de Pietro Bembo

[1] Ultima formă a *Scrisorii V* (ms. 5186 B.A.R.S.R.) are 116 versuri (cu 4 versuri mai puțin decît ediția Perpessicius). Vezi varianta și comentariile noastre în *Gazeta literară*, nr. 25, din 18 iunie 1964, p. 6.

(*Prose della volgar lingua*, 1525). Năzuința lui Ibrăileanu era de a transforma senzația de frumos, produsă de versul eminescian, în propoziție inteligibilă.

În acest scop, criticul ia în considerație o sumă de elemente, precum natura ritmului (trohaic, iambic), măsura, proporția dintre accentele principale fonetice și cele secundare, rima, simbolismul fonetic („sonoritatea corespunzătoare ideii exprimate de cuvînt"), poziția cuvintelor din punct de vedere afectiv în frază, gruparea unor expresii în unități ritmice sau sintactice, în scurt, tot ceea ce Oskar Walzel va numi *„die Wortkunst"*, arta cuvîntului (studiată tot la Eminescu de D. Caracostea).

În privința naturii ritmului, se observă că în chip organic troheul e la Eminescu „metrul stărilor de suflet mai optimiste, mai romantic-idealiste, mai juvenile, al versurilor în care viața se afirmă", pe cînd iambul e „metrul pesimismului, al deprimării, al analizei", „pentru că troheul e mai simplu, mai alert, mai repede" („e metrul versului popular"), în timp ce iambul e „mai grav, mai încet" (în muzică durata fiind un mijloc de a evoca tristețea).

Se potrivește această schemă într-adevăr versului eminescian ? Cu excepția *Glossei*, pe care Ibrăileanu o consideră „agresiv satirică" numai fiindcă e scrisă în ritm trohaic, dar care e o poezie de contemplație stoică (Eminescu însuși intitulează o variantă *En spectateur*), cum o socotise altă dată și criticul, calificînd-o „catechismul abuliei" la Eminescu —, da. Cu toate acestea, clasificarea stărilor sufletești după ritmuri în sensul mai sus arătat nu se verifică valabilă pretutindeni. Archiloc, după cum ne spune Horațiu în epistola

către Pisoni [1], şi-a înarmat iambul născocit de el cu sentimentul mîniei, al turbării („*Archilocum proprio rabies armavit iambo*“ [2]), imitat în această privinţă de Sappho, Alceu şi de Horaţiu însuşi :

Archilochi.
ostendi Latio, numeros animosques secutus
Parios ego primus iambos

Goethe, Schiller exprimă în iambi stări de veselie, expansiune, poezia satirică franceză (V. Hugo) şi poezia populară greacă şi slavă sînt în ritm iambic. Otto Jespersen, în *Cause psychologique de quelques phénomènes de metrique germanique* [3], susţine chiar că iambul e „vivace“, „suitor“ (cum zicea şi Eminescu în *Scrisoarea II)*, iar trohaicul „lent“, coborîtor [4] *Scrisoarea I,* despre care Ibrăileanu crede că are, ca şi celelalte satire, un ton „viu“, afirmare puternică de viaţă, a fost concepută întîi în ritm iambic :

O vreme, ce trecînd ai dus cu tine
Imperii şi colibe, regi şi sclavi...

sau în altă variată :

Ciudat isvod e omul pe-a vremii ţesătură,
Vorbind limbi o mulţime tot cu aceeaşi gură...

ori, în fine :

---

[1] *Q. Horati Flacci Opera*, Leipzig, Insel-Verlag, 1921 ; *De arte poetica,* v. 79 ; Ep. 19, c. I, v. 23—31.

[2] Furia pe Archiloch l-a înarmat cu vers propriu, cu iambul (trad. I. Marinescu).

[3] H. Delacroix, Cassirer... *Psychologie du langage,* Paris, 1933, p. 333—338.

[4] Însă altă dată Eminescu zice *(Opere,* IV, *Poezii postume,* p. 356 : *Iambul).*

Dar versul cel mai plin, mai blînd şi pudic
Puternic iar — de-o vrea — e pururi iambul.

Cu gene ostenite eu suflu-n lumînare —
Ceasornicul urmează a timpului cărare...

Faptul că poetul s-a oprit în forma definitivă la ritmul trohaic vine, desigur, în sprijinul generalizării lui Ibrăileanu. După el o concordaţă ar mai exista şi între felul ritmului şi rimă (de astă dată aflîndu-ne în faţa unui procedeu deliberat). Aşa poeziile de mare deznădejde se isprăvesc în iambi puri, adică au toate rimele masculine :

Departe sînt de tine şi singur lîngă foc...

fiind cu atît mai iambice, cu cît mai depresive din punct de vedere al conţinutului sufletesc.

Accentele, cu natura, numărul şi poziţia lor pe cuvinte, dau poetului libertatea de a se mişca în schema iambică, „suitoare“ şi ea în anumite condiţii :

„În versul subliniat (din *La steaua*) :

Icoana stelei ce-a murit
Încet pe cer se sue —

observă criticul —, ritmul iambic şi maximum de accente principale (ale vorbirii) din versul subliniat, toate pe sfîrşit sau aproape pe sfîrşit de cuvinte, şi faptul că acest vers, mai scurt ca măsură decît precedentul (care, din punctele de vedere discutate, îi serveşte ca piesă de comparaţie), are, totuşi, tot atîtea accente principale ca şi acelea — toate acestea suie steaua tot mai sus cu fiecare iamb, adică cu fiecare silabă accentuată. Citiţi şi veţi simţi cum steaua se suie pe iambi ca pe nişte trepte.“

Observația e ingenioasă. Nu tot același lucru s-ar putea spune despre o alta, și anume că în poezia *Mai am un singur dor* consoanele *n* și *m* (așezate în proporție de 50%) „ajută la impresia totală, difuză“ a elegiei și-i dau un acompaniament muzical, aceste sunete fiind singurele care „sună metalic“ din limba română. Dimpotrivă, în toate limbile, sunetele *m* și *n* sînt „moi“, lucru confirmat și de Grammont, pe care numai din inadvertență îl citează Ibrăileanu în favoarea sa :

„După apariția primei ediții a volumului de față — scrie într-un P.S. criticul —, citind tratatul (magistral) al lui Grammont, intitulat *Le vers français*, — am avut o surpriză emoționantă... D. Grammont, studiind întreaga poezie franceză de la Ronsard pînă azi — așadar procedînd inductiv —, ajunge la generalizări cu privire la valoarea expresivă a tuturor sunetelor, printre care și la aceea că sunetele *m* și *n* exprimă *la tristesse, la mollesse, la mélancolie, la langueur.*

Acest ton afectiv, fiind aproape definiția sensibilității lui Eminescu, era natural ca aceste sunete să abunde în versurile lui și mai cu seamă în poezii ca *O mamă* și *Mai am un singur dor.*“

Era poate natural, însă nu pentru că consoanele *m* și *n* „sună metalic“, ci — cel mult — pentru că ele exprimă „tristețea, melancolia, moliciunea, langoarea“. Observația criticului nostru rămîne valabilă doar în sensul frecvenței la rimă a sunetelor *m* și *n*, care — potrivit generalizării grammontiene — ajută la impresia de tristețe, melancolie, în *Mai am un singur dor.*

„Frecvența acestei sonorități e, așadar, o «expresie» a sensibilității lui Eminescu, a temperamentului lui, a reacției lui la realitate — a concepției lui despre lume ! — adăugă entuziast Ibrăileanu.

Faptul acesta — ca și toate celelalte constatate cu privire la diverse sonorități — probează concret că «arta este expresie», pînă la sunet, pînă la atom. Iar această ultimă expresie... ocultă este de o importanță excepțională în poezia lui Eminescu. Ea este accea care îi dă farmecul suprem.“

„Energetismul“ criticului poate fi încă o dată subliniat („Subconștientul — zice el — propunea conștientului, care accepta ori respingea, alegea mereu «varianta» cea mai frumoasă, mai bună, pînă ce poetul simțea că a spus bine, că a exprimat“), identificarea artei cu expresia nu trebuie înțeleasă în sens crocean, întrucît numai în prima fază Croce își prezenta estetica sa „*come scienza dell'espressione*“, mai tîrziu[1] precizînd că intuiția (subconștientul lui Ibrăileanu) este totuna cu lirismul, adică cu fondul „inefabil“ al sufletului. Stăruința lui Ibrăileanu de a explica în chip rațional farmecul suprem eminescian prin expresivitatea sunetelor a rămas fără rezultat.

Restul criticii lui Ibrăileanu se compune din articole ocazionale despre clasici și cîteva recenzii despre scriitorii de la *Viața românească*. Și la unii și la alții el a căutat în ultima etapă a activității sale mai ales nota specifică, la poeți făcînd efortul de a pricepe și fiorurile noi, dar rezistînd în chip consecvent modernismului.

Macedonski a rămas pentru el totdeauna o „plantă exotică“, poet imitînd factice modele străine și lipsit „de acel realism, de acea posibilitate

[1] *L'intuizione pura e il caractere lirico dell'Arte*, în *Problemi di Estetica*, ed. II, Bari, 1923.

de contact imediat al sufletului cu lucrurile, fără care nu există literatură — nici clasică, nici romantică, nici simbolistă". Duiliu Zamfirescu „zugrăvește lucruri de ale noastre", și Sașa Comăneșteanu „se încorporează în realitățile (noastre) tangibile", dar despre baciul Micu „s-a făcut prea mult caz". În opera lui Sadoveanu „găsim cele mai multe documente din viața noastră trecută și prezentă", căci poporul „și-a depozitat" în el „ceea ce are mai încîntător în sufletul său", deși „sentimentul trecutului și al naturii — și acela al vremelniciei lucrurilor omenești" sînt ale scriitorului, nu și ale poporului. Rebreanu e „sociolog", *Ion* și *Pădurea spînzuraților* „zugrăvesc societatea ardeleană, curentele sociale și de idei de acolo..." cu oarecare deficit de artă, pentru că romancierul consideră lumea mai mult „pe partea ei morală" și vede realitatea „în raporturile ei", altfel decît Anghel sau Arghezi, care „văd individualul și-l văd sub categoria pur estetică". Totuși poezia lui Arghezi este specific națională, ai săi „luceferi plini de voie și har" fac parte din cerul românesc privit de pe vreun „picior de plai" de către un urmaș al păstorilor din *Miorița*, ce și-au vărsat în el „saricele pline de oseminte". Minulescu e „un poet sonor, un instrumentalist", care „vrea numai că cînte și să sugereze" („*Traviata* sa o cîntă atîtea flașnete !"). Mai bună decît poezia lui Minulescu e parodia lui Topîrceanu. Mihai Codreanu e un sonetist, „e sonetistul nostru", pendulînd între poza mussetiană („*l'homme vêtu de noir*"), poanta rostandiană și lapidaritatea lui Heredia. Otilia Cazimir are „realism psihologic" și e reprezentantă a sufletului feminin („miraj încîntător de forme, de culori, de imagini"). Demostene Botez e poet „sincer" („Aceasta îmi pare că e poezia adevărată

— jocul acesta cu imagini, cu ritmuri, cu rime, iluzionarea sinceră, credința în imaginile create — în mijlocul lumii practice și amarnic de logice"). Ionel Teodoreanu, ca romancier, este „tolstoist în crearea vieții umane și minuțiozitatea detaliului realist și prin puternica evocare a atmosferei în care circulă personajele sale", păcătuind doar prin înfățișarea unor țărani inautentici, de „carnaval".

Prin urmare, Ibrăileanu cere mai tuturor scriitorilor, chiar și poeților, „realism", adică adevăr artistic, și pe cît posibil specific, fără a intra în analiza noțiunii de caracter național, pe care numai o semnalează.

Poate fi un scriitor specific numai prin pitorescul subiectelor sale, ori numai prin expresiile-i idiomatice ca Panait Istrati ? Ibrăileanu era în parte de această părere, de vreme ce scrie că opera sa *Présentation des haïdoucs* reprezintă „triumful spiritului specific românesc în fața criticii franceze" (din critica franceză nu se pronunțase asupra lui Panait Istrati, pînă în 1925, decît Romain Rolland, care l-a denumit „un Gorki balcanic" ; René Lalou l-a introdus în istoria literaturii franceze contemporane abia la a treia ediție ; mai recent, Panait Istrati figurează în conspectul lui Jean Larnac. *La littérature française d'aujourd'hui* [1], la capitolul *Aventurierii* și în monumentala *Istorie a literaturii franceze de la simbolism pînă în zilele noastre* a lui Henri Clouard [2]). Dar atunci ar însemna că specificul românesc constă din simple expresii idiomatice, ca *„Je pars en haïdoucie", le codrou frère du Roumain"*, din poezii ca *Sorcova, morcova* și din cuvinte neaoșe

[1] Paris, Editions Sociales, 1948, p. 121.
[2] 2 vol., Albin Michel, 1949.

ca : mamaliga, zer, borche, caciula tzurcana, tchobancoutza, pezeveng, borfache, catrintza, itzari, rakiou etc. Ibrăileanu a prevăzut o astfel de întîmpinare și de aceea adaugă că „Istrati a avut cu el nu numai talentul său, viziunea sa și puterea sa de expresie, ci puterea de expresie, viziunea, invenția, estetica, talentul unui întreg popor". (Într-un articol din *La Cultura,* VII, 15 decembrie 1927, criticul italian Adriano Tilgher scrie și el că opera lui Istrati e „o epopee modernă în forma povestirii orale populare", cu eroi fremătînd de viață și însetați de dreptate.) Într-adevăr, haiducii lui Panait Istrati sînt oameni tari ca și aceia din baladele noastre populare și din opera lui Mihail Sadoveanu, și Ibrăileanu avea toată dreptatea să vadă în povestirile lui Adrian Zografi „o explozie de energie", „o tensiune de voință de la început pînă la sfîrșit" specific românească și care a interesat în primul rînd pe străini. În sfîrșit, o altă notă specific națională, asupra căreia Ibrăileanu n-a insistat la Panait Istrati, trebuia căutată în direcția „balcanismului" nostru, a fabulosului oriental nastratinesc de nuanța Anton Pann și Caragiale, la care se mai adaugă și o notă de umanitarism modern prin influență rusească.

Ibrăileanu nu a avut desigur răgazul de a consacra studii mai întinse scriitorilor contemporani reprezentativi, a scris puțin despre Sadoveanu și Goga și foarte puțin despre Rebreanu și Arghezi. A făcut, trebuie s-o spunem, mai mult critică despre scriitorii cenaclului, și nici despre aceia toți, ignorînd cu bună știință pe infideli (de pildă pe Hortensia Papadat-Bengescu, trecută la *Sburătorul* lui Lovinescu). Nu a admis, cît a condus revista, colaborarea lui Bacovia și a refuzat în chip consecvent articolele de critică ale lui Perpessicius.

A ezitat să se pronunțe asupra lui Lucian Blaga, Ion Barbu, Al. A. Philippide, Ion Pillat, V. Voiculescu, Camil Petrescu, Matei Caragiale, Anton Holban, Gib. Mihăescu. Nu știm ce credea despre romanul lui C. Stere, ***În preajma revoluției,*** cea mai importantă operă de orientare poporanistă, apărută în ultimii ani ai vieții criticului, în care figura ca erou...

SCRIITORI STRĂINI

Scriitorii străini ocupă o parte prea însemnată în opera critică a lui G. Ibrăileanu pentru a nu cerceta părerile lui despre ei într-un capitol aparte.

La *Școala nouă* se exercita cu traduceri din Emile Zola (*Scoicile d-lui Chabre)*, Byron, Ossian.

La *Evenimentul literar*, discutînd problema căsătoriei în romanul lui Vlahuță, Vraja trimite la *Sonata Kreutzer* de Tolstoi, la romanele lui Maupasant și Paul Bourget, la scriitorul german Dodel Port, la *Amours el Haines* de Edouard Pailleron.

Autorul incriminat în articolul *Artă și pornografie* din *Lumea nouă* este poetul parnassian Cattule Mendès, pus la index și de Max Nordau [1], pe motiv că publicase în *L'Echo de Paris*, nr. 2972, din 8 iulie 1892, o poezie, *Récapitulation*, neconținînd în paisprezece strofe altceva decît nume de femei, „imagini voluptoase ale unei trupe de fete ce slujesc plăcerii", „tablouri de harem sau paradis mahomedan", după cum urmează :

[1] *Dégénéréscence*, trad. Auguste Dietrich, Paris, 1894, II, p. 50—51.

Rose, Emmeline,
Margueridette,
Odette,
Alix, Aline,
Paule, Hippolyte,
Lucy, Lucile,
Cécile,
Daphné, Mélite,
Artémidore,
Myrrha, Myrrhine,
Périne,
Naïs, Eudore,

și tot așa mai departe, abia în ultima strofă fiind o propozițiune :

Zulma, Zélie,
Régine, Reine,
Irène !...
Et j'en oublie.

Ibrăileanu, înarmat cu tratatul medical al lui B. Ball (citat de cîteva ori și de Nordau), *La Folie érotique* (Paris, 1891), căuta în scrierile lui Mendès, din care apăreau foiletoane în *Adevărul*, simptomele degenerării (Guyau, în *l'Art au point de vue sociologique*, studia și el, călăuzit de teoriile lui Lombroso, „literatura dezechilibraților"). În schimb, dintr-un alt dezechilibrat, după părerea lui Nordau, Guy de Maupassant, am văzut că Ibrăileanu traduce el însuși *Bel Ami*, acel roman descriind lupta fără scrupule pentru existență, bani, putere și plăcere în lumea presei și politicii pariziene. Traducătorul prezenta pe Maupassant ca pe un realist ce izbutește să trezească în cititor sentimente de dezaprobare față de imoralitatea moravurilor și tipurilor zugrăvite. Ibrăileanu a păstrat multă vreme contactul cu opera lui Maupas-

sant, din care scotea exemple mai ales cînd era vorba de „atitudinea" scriitorului în artă, fiindcă Maupassant însuşi punea preţ pe concepţia artistului, urmărind orignalitatea, după un precept flaubertian : „Să vezi într-un lucru ceea ce încă n-a fost văzut de nimeni şi să cauţi să exprimi acest aspect nemaibăgat în seamă de alţii" (prefaţa la *Pierre et Jean*). Se ştie că în nuvele, mai ales, Maupassant înfăţişează tipuri vulgare, fără cruzime, dar şi fără simpatie. Ibrăileanu nu era satisfăcut de nuvela *Yvette*, în care, povestind căderea unei fete, Maupassant nu se lăsa înduioşat de întîmplare (un astfel de cinism manifesta şi Sandu-Aldea în nuvela *Niţă Mîndrea*, lăudînd bestialitatea unui vătaf). Sub pana lui Maupassant, orice personaj este cel puţin ridicul, pentru că Maupassant e mizantrop, ca şi Baudelaire, şi-l înspăimîntă urîţenia fizică a oamenilor, mai totdeauna apariţii groteşti şi respingătoare la el. În *Sur l'eau*, opera de la sfîrşitul carierei sale, Maupassant dă glas nevoii de alt decor, „visează să ducă traiul unui prinţ oriental din Asia Minoră, călătorind (ca emirul lui Macedonski !) pînă-n fundul zărilor trandafirii, dezmierdat de frumoasele adunate din lumea întreagă în haremul palatului său..." Romanul *Fort comme la mort* l-a citit Ibrăileanu de mai multe ori cu plăcere, spre a-l arunca în cele din urmă cucerit de Tolstoi : „Mi-a fost milă şi scîrbă de Maupassant, cu pictorul lui şi cu doamna lui care nu vrea să îmbătrînească". Totuşi, scriitorul francez a fost unul din autorii lui preferaţi, poate fiindcă-şi găsea unele analogii temperamentale cu el. De aceea i-a studiat amănunţit biografia. A recenzat lucrarea lui Edouard Maynial *La vie et l'oeuvre de Guy de Maupassant* şi chiar *Souvenirs sur Guy de Maupassant* de François (*son valet de chambre*).

Pentru că sîntem la literatura franceză, e cazul de a arăta că pe Ibrăileanu îl interesa în primul rînd, orice s-ar spune, romanul de factură clasică, dovadă micul studiu de psihologie literară despre abatele Prévost. Ceea ce-l frapează în *Manon Lescaut* (*Note şi Impresii*) este lipsa oricărui procedeu, stilul limpede, „clasic", zugrăvirea „purului adevăr" prin „fapte şi sentimente". Pe abatele Prévost, criticul îl confruntă cu Chamfort. Dragostea dintre „*perfide Manon*" şi Des Grieux e un „*égoïsme à deux*", după cum zicea M-me de Staël, Manon concepe iubirea altfel decît ca pe o „epilepsie" a simţurilor, şi torturile lui Des Grieux se datoresc tipicei gelozii masculine de care vorbea Spinoza [1], impenetrabilităţii psihice a sexului opus.

Că Ibrăileanu a scris un articol despre poezia lui Sully-Prudhomme, poet de concepţie, mult mai important sub acest raport decît J. M. Guyau, esteticianul autor de versuri filozofice, nu-i de mirare. Surprinzător este articolul despre *Les Fleurs du mal* din 1911, cînd Baudelaire, vag cunoscut unor poeţi, era încă impopular în România. Raicu Ionescu-Rion, sub influenţa lui Max Nordau (în *Degenerare* Baudelaire figurează printre diabolici, la cap. *Egotism*), îl aşeza cam pe acelaşi plan cu Cattule Mendès. Ibrăileanu, neputînd nici el renunţa la luminile unui medic (R. von Krafft Ebing, *Psychopatia sexualis*), constată un caz de anormal, dar de anormal superior, un spirit contemplativ, lipsit de puterea de a acţiona suficient în lumea reală, de unde toate consecinţele : tris-

[1] Cf. *Un amour de Spinoza*, în Paul Bourget, *Pages de critique et de doctrine*, I.

tețea (provenită din neputința de a se iluziona), oboseala (o nevoie continuă de alt decor, din cauza mizantropiei), devitalizarea, lenea, incuriozitatea, urîtul, spaima de lucrurile obișnuite, halucinațiile, perversitatea, neurastenia. Cu toate acestea, anomalia lui Baudelaire, zice criticul, n-are importanță și nici din faptul că a murit nebun nu se poate trage vreo concluzie, căci „un om înainte de a înnebuni... încă n-a înnebunit". Sinceritatea lui Baudelaire ca poet este incontestabilă. Atunci se pune întrebarea dacă el nu exprimă stări sufletești generale, comune cu ale contemporanilor săi. Ibrăileanu bagă de seamă că și Sainte-Beuve notase la Baudelaire expresia „bolii veacului"[1], întîlnită chiar la înaintașii poetului. Deci Baudelaire, oricît de singular ni s-ar părea temperamentul său, este exponentul acelui *mal du siécle,* pe care-l găsim la Maupassant, la Huysmans (eroul aceluia din *À rebours,* „tot un sleit", duce o viață pidosnică, face din noapte zi, ca Ibrăileanu însuși ! — se desfătează cu „șimfonii muzicale alcătuite din esențe mirositoare...") și chiar, putem adăuga noi, la Max Nordau, autorul romanului *Die Krankheit des Jahrhunderts* (în necrologul acestuia, criticul vorbește de „meritoria" lui „anormalitate"). Așadar, exasperarea posomorîtă a lui Baudelaire, ca și cîntecul iubirii nefericite a lui Heine, ca și elegia iubirii înșelate a lui Musset, ca și revolta împotriva îngustimii vieții a lui Byron, ca și mîndria stoică față de impasibilitatea naturii a lui Vigny, răspunde unui moment al sensibilității

[1] În *Causeries du lundi* (scrisoare către Baudelaire din 1857 : „Această tristețe particulară care se desprinde din paginile d-tale și în care recunosc ultimul simptom al unei generații bolnave, ai cărei fruntași ne sînt prea bine cunoscuți, ți se va lua în considerație").

umane, căci, încheie criticul „...Cine nu-și simte uneori sufletul atins de boala veacului ? Cine — *hypocrite lecteur — mon semblable — mon frère ?*"

Admirator al poeziei lui Sully-Prudhomme, Ibrăileanu nu putea să nu guste literatura intelectualistă a lui Paul Bourget și mai ales pe aceea a lui Anatole France, „joc cu idei în forma sensibilă a artei", restituind în drepturile ei inteligența creatoare. Criticul român s-a ridicat împotriva tendințelor criticii franceze de a diminua valoarea operei lui Anatole France sub pretextul academismului sau alexandrinismului. Pentru el, Antole France era un creator de viață tot așa de viabil ca și Balzac, cu singura deosebire că eroii lui France sînt în majoritatea cazurilor intelectuali și au o concepție despre lume :

„Această creație, zice criticul, e una din cele mai pitorești și mai variate, căci nici un scriitor n-a zugrăvit atîtea feluri de ființe deosebite ca cultură, temperament, clasă socială, meserie, vîrstă, epocă istorică și chiar zoologie — de la inocentul Pied-d'Alouette, pînă la genialul Jérôme Coignard, de la boarul încă antropoid, amantul Orberosei, pînă la hiperintelectualul Bergeret, de la frigidul Sylvestre Bonnard, pînă la pasionatul Jacques Dechartre, de la celtul Kom Atrebatul, pînă la poetesa simbolistă miss Bell, de la Homer, pînă la romancierul anatol-francesc Paul Vence, de la zarzavagiul ambulant Crainquebille, pînă la Napoleon I, de la micul Pierre, pînă la nonagenarul Cassignol, de la sfinții bretoni, pînă la judecătorii Teroarei, de la toți aceștia, pînă la cățelul Riquet și cotoiul Hamilcar, — de mai dinainte de civilizație și chiar de mai dinainte de om, pînă în ziua de azi, oprindu-se în Elada, la Roma,

la Alexandria, la Florenţa, în Galia, în lumea evului de mijloc, în Italia Renaşterii, în veacurile clasice, la Revoluţie — şi făcînd să treacă pe dinaintea ochilor noştri oameni, cetăţi, peisaje din toate vremurile şi toate civilizaţiile."

Precum vedem, „reflecţiile" lui Ibrăileanu scrise la moartea romancierului (*Scriitori români şi străini*) îmbrăţişează întreaga operă. Ca un *summum* de creaţie cu senzaţii, cu impresii, cu imagini şi cu idei la acest romancier al „atitudinilor", criticul narează flagrantul delict din *Le Mannequin d'Osier*, cînd M. Bergeret (după cum se ştie Anatole France însuşi) îşi surprinde nevasta cu M. Roux. Haeckel, dă a înţelege Ibrăileanu, n-ar fi tratat mai bine antropogenia, istoria evoluţiei omului :

„În cele zece secunde cît d. Bergeret a trecut prin camera unde colţunii roşii ai d-nei (prima soţie a lui Anatole France) străluceau în întregime, în d. Bergeret vorbeşte mai întîi omul primitiv, care vrea să ucidă ; apoi omul social, care meditează pedepse în vederea justiţiei ; în sfîrşit, filozoful sceptic, pentru care micul act al d-nei Bergeret e ceea ce e, şi nimic mai mult. În cele cîteva secunde, d. Bergeret a trăit toată istoria speciei umane. (S-ar zice un caz de ontogenie care repetă filogenia...)"

Umorist („mai fin în ironie şi mai discret în sentiment decît Dickens"), Anatole France era considerat de Ibrăileanu un scriitor „civilizat" în primul rînd, demn de opus dozei de „gorilism" ieşite la suprafaţă, aiurea ca şi la noi, după primul război mondial.

Pentru Ibrăileanu, Anatole France era un scriitor „ca şi naţional". Nu numai opera lui o citise în întregime, dar şi lucrările despre el : Jacques Roujon, *La vie et les opinions d'Anatole France* ; Marcel le Goff, *Anatole France à la Béchellerie* ; cărţile de cancanuri (J. J. Brousson, *Anatole France en pantoufles)*, studiile lui John Charpentier, Benjamin Crémieux, Albert Thibaudet. A recenzat pe René Johannet, *Anatole France est-il un grand écrivain ?* Interesul pentru Anatole France la Iaşi era aşa de mare în urma articolului lui Ibrăileanu, încît studenţii se constituiseră la un moment dat într-o societate cu numele scriitorului francez. Scriitorii, cu toată opoziţia criticului care susţinea că n-avem încă condiţiile necesare pentru o astfel de literatură, începeau să transplanteze în România maniera lui Anatole France. Gala Galaction traducea pentru început două nuvele : *Paiaţa Maicii Domnului* şi *Mustafa Efendi ajunge Macarie Monahul* (Biblioteca „Foi volante"). Mihail Sadoveanu compune micul roman de atmosferă Anatole France *Oameni din lună*, publicat în *Viaţa românească* cu pseudonim în scopuri demonstrative (Ibrăileanu crezu că manuscrisul este al Luciei Mantu, scriitoarea căreia îi premiase la un concurs organizat de ziarul *Dimineaţa* romanul *Cucoana Olimpia*). Mai tîrziu, Mihail Sadoveanu a izbutit să dea în *Hanul Ancuţei* un corespondent moldav pentru *La Rôtisserie de la Reine Pédauque* şi a mers pînă acolo încît în *Zodia Cancerului* Anatole France figurează printre eroi sub masca abatelui franţuz Paul de Marenne. Al. O. Teodoreanu îşi lua ca pseudonim literar numele unui erou din Anatole France, care, cu toată rezonanţa lui românească, nu este decît faimosul Bergeret („Livrescul" din *Hronicul măscăriciului Vălătuc* este şi el de provenienţă franciană).

Ibrăileanu a vorbit printre cei dintîi în România de Marcel Prust (*Scriitori români şi străini*, 1926). Ca şi de Anatole France, de Proust Ibrăileanu

era legat temperamental. Scriitorul francez „lipsit“ de priză asupra lumii externe, ferit de solicitarea evenimentelor vieții diurne“, stătuse toată viața închis într-o cameră cu pereții căptușiți cu plută, unde primea vizite după miezul nopții. Tot așa și Ibrăileanu, „sociabilul“ Ibrăileanu, așa de asemănător „mondenului“ Proust. În procedeul lui de creație, criticul descoperea mai întîi o revelare a inconștientului. Unii vorbiseră chiar de un scafandrism în inconștient la Proust, dar în mod neștiințific : „Nimene, și nici Proust, observă Ibrăileanu, nu se poate scoborî în inconștient. Că inconștientul (sau mai bine zis subconștientul) varsă la Proust mai mult în conștient, iată singurul lucru sigur. Mirosul unei odăi vechi, de pildă, îi evocă atîtea senzații, încît de la o vreme, nu mai găsim în noi cu ce să pricepem cuvintele lui“. Analiza lui Proust nu e o linie dreaptă, ci una „de zece ori frîntă“, „el descompune mișcarea săgeții filozofului grec în mișcările componente“. Propriu-zis, Proust nici nu mai poate fi numit analist :

„Analiza lui este *sui-generis*. Ea este creație, fie că el se analizează pe sine, fie că analizează pe alții (în realitate pe el, în diverse posturi morale trăite ori ipotetice, cum face orice scriitor, dar vom vedea că cu alt rezultat decît la alții). Această analiză la Proust e o descriere și, mai ales, o povestire a sufletului lui. El face portretul și romanul epic al unor stări de suflet. El, care n-are subiect, intrigă epică ori dramatică externă, are subiect și intrigă internă. El creează lumi sufletești. Dar să ne înțelegem : aceste lucruri nu sînt reflexul proporțional al vieții externe. Proust pictează germinarea, generația și coliziunea stărilor sufletești, așa cum se condiționează ele în de ele — bineînțeles sub presiunea lumii externe, dar atîta numai : sub presiunea ei, sub incitația ei inițială, și nu ca o reflectare ori corespondentă a ei în sensul acelei ajustări interne la extern, de care vorbește Spencer, gîndindu-se la adaptarea normală, deci practică — adică strict necesară — a ființei care luptă pentru trai.“

Proust nu e nici un liric, pentru că introspecția sa e un mod insolit de subiectivism. Un anatomist care și-ar diseca singur propriu-i corp spre a face observații asupra corpului n-ar putea fi învinuit de „subiectivism“. Aceasta e și situația lui Proust. Realitățile lui sufletești sînt de sine stătătoare, amorul și gelozia din opera lui devin Amorul și Gelozia, nu simple abstracțiuni psihice, ci ființe biologice, piese vii, întocmai ca țesăturile vii sau inimile pulsînd *in vitro*, preparate de Alexis Carrel.

Afară de acestea, Proust mai creează conglomerate, din realități interne și externe în același timp, cum e cazul cu acea sonată a lui Vinteuil (personaj în care s-a văzut proiecțiunea compozitorului César Franck), sonată detașată de executor, care este și ea și totodată impresia produsă de ea :

„În paginile consacrate acestei sonate, e transcripția verbală a sonatei, e critica, tehnică și impresionistă a ei — din care rezultă ceva nou, ființa sonatei, crearea unei realități nouă — sonata, care trăiește de aci înainte prin propria-i viață și circulă, liberă, de sine stătătoare, prin salonul d-nei Verdurin, evoluînd în spațiu, plecînd, întorcîndu-se și care, altădată vine de undeva cu toată realitatea ei personală, cu toată individualitatea ei, în vizită la Swann...“

De asemenea, natura nu e natură pur și simplu, ci o țesătură de senzații, impresii și percepții, o

lume sufletească obiectivă, împrejurimile Balbecului, cîmpia și satele de la Combray, precum și pictura lui Elstir, pendant colorist al sonatei lui Vinteuil.

Din păcate, ultimele două tomuri din *À la recherche du temps perdu* (La *Prisonnière* și *Albertine disparue)*, fiind postume, prezintă un deficit de metodă. Stilul e mai „bun", fiindcă autorul n-a făcut corecturile în zaț (ca la tomurile precedente), psihologismul apare ca moralism de speța Bourget și France, obiectivitatea de „chimist" al sufletului e întreruptă prin fraze exclamative și prin informații asupra procedeului personal („Pe cînd mă analizam"...). „Altfel, același astronom al sufletului omenesc, care ne face să distingem cele două bilioane de unități ale căii lactee din sufletul nostru și să ne dăm seama de raporturile dintre ele." Să se compare această din urmă observație cu ceea ce spune Proust însuși într-un loc despre optica sa : *„Même ceux qui furent favorables à ma perception de vérités, me félicitèrent de les avoir découvertes au «microscope» quand je m'étais, au contraire, servi d'un télescope pour apercevoir des choses très petites en effet, mais parce qu'elles etaient situées à une grande distance et qui étaient chacune un monde"* [1].

Astăzi critica franceză vede cu toate acestea și în Proust un creator de tipuri, și s-a zis de exemplu că baronul Charlus este echivalentul lui Vautrin. Proust a creat însă mai ales o lume nouă în care „ființele își schimbă forma și culoarea, devin exo-

[1] „Chiar cei care au fost favorabili percepției adevărurilor la mine, m-au felicitat de a le fi descoperit la microscop, cînd eu m-am servit, dimpotrivă, de un telescop pentru a observa lucruri foarte mici în adevăr, dar pentru că ele erau situate la o mare distanță și erau fiecare o lume."

tice și disproporționate, ca și cum ar aparținea unei spețe fabuloase" [1].

Studiind metoda de creație a lui Proust, Ibrăileanu n-a recomandat-o scriitorilor români, atrăgînd chiar atenția asupra inoportunității folosirii ei la noi.

Dintre scriitorii francezi contemporani, singurul în care criticul român vedea în 1926 o continuare a romanului balzacian era Roger Martin du Gard, cu al său *Les Thibault*. Alți romancieri înclinau, după el, către romanul de analiză și probleme. *Le désert de l'Amour* de Fr. Mauriac i se părea „mai mult o colecție de observații asupra sufletului omenesc" decît un roman tipologic. *Deux Angoisses, — La Mort, L'Amour* de Jean Rostand, colecție de maxime despre iubire și moarte, reprezintă, în schimb, „înlocuirea romanului pasional prin critică", ori mai bine prin „criticism". *Mort de quelqu'un* al Jules Romains este romanul fără intrigă. *Sa maîtresse et moi* de Marcel Prévost, romanul problematic pur, ca și majoritatea romanelor lui André Gide (se citează numai *Les Faux Monnayeurs)*. De altfel Gide însuși susținea că romanul veritabil trebuie căutat în Anglia și Rusia.

Ibrăileanu era un bun cunoscător al literaturii clasice ruse, și în opera sa critică, în afară de Turgheniev, Tolstoi, Gorki, asupra cărora a publicat note rezumative (*Note și impresii*), întîlnim adesea numele lui Pușkin, Dostoievski, Scedrin, Gogol, Goncearov, Cehov. Pe toți îi citise în traduceri franceze.

[1] Pierre de Boisdeffre, *Le destin de Marcel Proust*, în *Métamorphose de la littérature*, II Paris, 1963, p. 21—120.

Pe Ivan Turgheniev îl considera un „realist fără balast", lipsit de vreo anume „manieră" care să-l apropie de Flaubert ori Zola, „fin observator al nuanțelor sufletului omenesc", „analist lucid și ascuțit", fără doctoralitatea „pedagogică" a unui Bourget, cu stilul adaptat subtilității senzației și adîncimii sentimentului, scutit de „trepidația unui Daudet" sau „suprasaturarea de coloare" a fraților Goncourt, „clasic al romanului realist", „înaintat în idei".

Ceea ce-i apare „extraordinar" lui Ibrăileanu în *Ape de primăvară* (roman, zice el, nemuritor prin „poezia iubirii", ca și *Manon Lescaut, Adolphe* de Benjamin Constant, *Werther* de Goethe) este puterea și siguranța cu care un om în vîrstă (cum era Turgheniev cînd l-a scris) zugrăvește „fiorul iubirii de la 20 (de ani) și farmecul atît de gingaș al unei fete de 19 ani !". (Scena, de pildă, în care Gemma alege pe o bancă cireșe pentru dulceți.) Întocmai ca Bourget și Jaloux, criticul remarcă în Turgheniev în primul rînd un poet al feminității, creator al celor mai multe eroine de neuitat, „fete cu inima simplă, gata de sacrificiu, viitoare neveste și mame ideale", ca Tatiana din *Fum,* ca Lisa din *Un cuib de nobili,* ca Vera din *Doi prieteni ;* ori „fetele cu sufletul complicat, enigmatic, capricios și poetic, acelea care, căsătorite, vor forma armata feminină din romanele lui Turgheniev, Asia, Irena, Zenaida și atîtea altele".

Ibrăileanu a citit de mai multe ori operele lui Turgheniev, a revenit asupra lor ca asupra unui miracol, el, îndrăgostitul din cea mai fragedă vîrstă, dornic de a cunoaște sufletul feminin, crudă enigmă ce l-a preocupat totdeauna. În *Creație* și *analiză* se află o pagină vrednică de citat pentru năzuința de a exprima inefabilul, adevărată dramă

interioară a lui Ibrăileanu, prilejuită de Eminescu și Turgheniev : „Mă întreb de multă vreme ce este Turgheniev. M-am învirtit mult în jurul lui, mi s-a părut uneori că mă apropii de enigmă, poate am simțit-o vag — dar n-am putut pune degetul unde ar trebui, și dacă am simțit sonoritatea operei lui, n-am putut să mi-o lămuresc clar, să mi-o traduc în cuvinte, fără de care nu puteam nu numai împărtăși altora, dar nici înțelege bine.

Am găsit în Paul Bourget [1] formula *pessimisme et tendresse.* E impresionantă. Spune mult despre arta acestui poet, dar formula aceasta nu spune totul, și apoi convine și altora, și deci nu e suficientă. Poate conveni și primelor poezii ale lui Sully-Prudhomme. Dar ce-are a face Sully-Prudhomme cu Turgheniev ?

Ce este Turgheniev ? Mister... Simți, dar nu poți să-ți lămurești..."

Interpretînd psihologicește romanul *Fum* (în *Creație și analiză),* Ibrăileanu își lămurea totuși că ceea ce formează „o bună parte din farmecul" lui Turgheniev este chipul cum înfățișează el „femeia în amor". Turgheniev — observă criticul —, pictînd pe eroinele sale cît mai seducătoare prin elemente externe (figură, temperament, conduită), le ține ascunsă intimitatea sufletească, nu le analizează și nici nu le pune să facă confesiuni. Cititorul, ca și eroul din carte, e subjugat de grația feminității și e chinuit tocmai fiindcă se află în fața sfinxului. Cînd de pildă Irena din *Fum* reține pe îndrăgostitul de ea Litvinov, fără a-i fi mărturisit mai înainte iubirea, cititorul, ca și eroul, cade într-o cazuistică infinitezimală asupra sufletului feminin :

---

[1] *Nouveaux essais de Psychologie contemporaine,* Paris, Lemerre.

„De ce s-a purtat pînă acum rău cu el ? (Lupta împotriva sentimentului ei, conştient ori inconştient ? Şi din ce cauză lupta ?) Ce crede despre Litvinov ? Cît şi cum îl iubeşte acum ? Pentru ce, în sfîrşit, îl iubeşte ? Nu ştim nimic. Dar cum e zugrăvită fiinţa aceasta de Turgheniev ! Ce fiinţă de lux e această prinţesă veritabilă (din neamul lui Rurik) în mijlocul sărăciei în care a decăzut familia ei ! (Şi aceasta e o notă care contribuie la atmosfera de mister.) Ce enigmatică este această Irenă, această condensare de aprigă feminitate într-o fată de şaptesprezece ani !"

Fără o astfel de eroină misterioasă, e concluzia analizei, Turgheniev nu şi-ar fi putut ilustra ideea centrală din opera sa : „că singura fericire este iubirea, dar că această fericire nu este niciodată posibilă". Acesta e procedeul „tehnic" al romancierului rus. El „ştia — simţea — perfect că ceea ce este captivant într-o femeie este misterul şi că o femeie de rasă ştie să-şi ascundă întotdeauna jocul". Următoarele consideraţii asupra sexului feminin (dezvoltate de Ibrăileanu pe larg în maximele şi romanul său) sînt după Emile Faguet, *De l'amour* (Paris, E Sansot & Cie), care reia pe mai vechii teoreticieni Stendhal şi Nietzsche :

„Prin rolul ei biologic, care îi dictează (ca în toată seria animală) rezerva şi paza, ca şi prin situaţia ei de sex secundar, de supusă — de-a lungul evoluţiei sociale — femeia a trebuit să-şi ascundă mişcările sufleteşti în faţa bărbatului. Această însuşire de «sfinx», legată de însuşirea ei de femelă şi de femeie, este un însemnat «caracter sexual secundar».

Toate femeile ştiu să tacă ori să ascundă. Şi o femeie, cu cît e mai femeie, cu atît mai mult posedă acest caracter şi deci cu atît e mai enigmatică, ori cu atîta e toate acestea, cu cît e mai femeie.

În coliziunile dintre amanţi, bărbatul, fiinţa biologic agresivă şi social dominantă, care nu a avut niciodată nevoie, şi nici destulă posibilitate, să ascundă (asediatul e veşnic după ziduri ; asediatorul e nevoit adesea să atace din cîmp deschis sub privirile asediatului ascuns), se dă îndată şi mereu pe faţă, îşi face adesea chiar o plăcere ba şi o datorie de onorabilitate (la intelectuali : şi o datorie de veracitate) de a-şi deşerta tot sufletul — dar femeia tace, ori spune altceva decît ceea ce gîndeşte şi simte. În societăţile foarte civilizate, cînd de fapt şi femeia şi bărbatul au aproape aceleaşi drepturi, cînd deci cel puţin superioritatea socială nu mai există, această exteriorizare a bărbatului este o dezarmare şi mai primejdioasă pentru el. Dacă mai adăugăm faptul cunoscut (a cărui explicaţie nu e locul s-o căutăm aci) că o femeie adevărată priveşte în sufletul unui bărbat ca într-o vitrină, pe cînd bărbatul e lipsit, faţă de ea, de acest talent, vom înţelege şi mai bine inferioritatea, din acest punct de vedere, a bărbatului, şi deci preţul femeii enigmatice."

Ca şi Taine, Ibrăileanu mai crede că Turgheniev este un poet al fatalităţii, cum n-a mai existat altul de la tragicii greci. Dar, întrucît femeile joacă în opera sa rolul principal, conform teoriei că femeile nu sînt decît nuanţe de temperament, el nu este un creator de „tipuri". Liza însăşi din *Cuib-de-nobili*, cea mai ideală creaţie a lui, după opinia lui Dostoievski, una din cele două creaţii de femei ideale din literatura rusă (a doua e Tatiana din *Evgheni Oneghin* a lui Puşkin), este un tip „pasiv, şters, nu · bine conturat, este specia".

Se afirmă (și Ibrăileanu era de această opinie, cum am văzut) că bărbații izbutesc mai bine în creația de caractere masculine, pentru că femeia, așa susține și Weininger, n-are caracter. Atunci cum rămîne cu operele de mare creație avînd personaje principale femei, ca, mărginindu-ne numai la cele pe care le citează și Ibrăileanu în diferite ocazii, *Cousine Bette* de Balzac, *Madame Bovary* de Flaubert, *Ana Karenin* de Tolstoi ? Ele valorează întru atîta, pare a gîndi criticul, întrucît revelă ceva din sufletul feminin, din „eternul feminin" ascuns în orice femeie.

Analizînd în 1911 *Ana Karenina,* Ibrăileanu găsea că ceea ce face unică pe această eroină „e faptul că ea respiră numai viață, palpitarea vieții, spontaneitatea vieții — însuflețirea, ar zice Byron". Iubirea dintre ea și Wronski, ca toate iubirile mari, e o „lovitură de trăsnet", ca-n *Romeo și Julieta.* Dar iubirea Anei n-a fost fericită, se termină cu o sinucidere : „Moartea cauzată de o boală fizică e termenul fatal al unor procese fiziologice. Sinuciderea — al unor procese sufletești." Și de ce nu e fericită în dragostea ei Ana ? Pentru că ea e „veșnic la pîndă și surprinde cu exagerare cele mai mici oboseli ale amantului ei", pentru că ea „nu trăiește decît prin această pasiune, căreia i-a sacrificat totul și care este singura ei răsplată și consolare pentru greșeala făcută și, în același timp, narcoticul amețitor care o face să nu-și aducă aminte de vina ei". Ana Karenina e femeia care face bărbatului reproșuri tăcute, Wronski e amantul care începe să ia ceva din aspectul soțului. De fapt, Tolstoi arată în romanul său toată tristețea soartei femeii nevoite să accepte „ori pasiunea, care duce la catastrofă, ori funcțiunea de mamă și soție, care-i mohorăște viața și tot ce este mare în această viață".

Ibrăileanu citise la diferite vîrste *Ana Karenina* și de fiecare dată i se păruse a vedea altfel faptele :

„La douăzeci de ani ne interesau mai mult nebuniile amorului lui Levin ; la patruzeci, mai mult dureroasa neînțelegere între Ana și Wronski. La douăzeci de ani, apucăturile ușuratice ale lui Oblonski ni se păreau ridicole pentru vîrsta lui înaintată ; la patruzeci, ele ni se par naturale, căci Stiva n-are decît treizeci și cinci de ani !

La douăzeci de ani, gata de toate jertfele pentru aceea pe care o așteptam, ne indignam împotriva lui Wronski că nu se jertfește pentru Ana pînă la anihilarea propriei lui personalități. La patruzeci, pricepem că Wronski a făcut pentru ea tot ce poate face omenește cel mai ideal bărbat din lumea ideală.

La douăzeci de ani, credeam că familia Levin e, prin excepție, o familie prozaică și ne miram cum de amorul nebun al lui Levin s-a schimbat într-o așa plată căsnicie... Noi eram convinși c-am fi adorat pe Kity în genunchi, o întreagă eternitate!... La patruzeci, înțelegem că viața reală nu e un roman... Și altele, și altele."

Toată literatura rusă, constată criticul, se însărcinează parcă să ne arate că „viața nu e un roman". Așa Turgheniev în *Un om de prisos,* istorie a unei fete care, iubind pe un tînăr, cade în brațele unui seducător și, respingînd pe tînărul care voia s-o ia de soție cu un copil, se căsătorește cu un altul, pentru care n-avea decît stimă. Așa Dostoievski în *Umiliți și ofensați,* unde eroul așteaptă fericit ca fata pe care o iubește dar care nu-l iubește, să fie fericită cu rivalul său... Așa, în fine, celelalte romane ale lui Dostoievski (*Frații Karamazov* etc.),

cuprinzînd o lume „mohorîtă, chinuitoare, de coșmar". În *Război și pace* de Tolstoi există însă o concepție fără asemănare, nemaiîntîlnită în literatura mondială.

„Dar chiar lăsînd la o parte teoriile, ce creator cu totul altfel decît toți e acest rus genial !" Nici un roman nu mai conține atîta densitate de fapte ca al său *Război și pace*. În Balzac sînt lacune mari între grupe de fapte, „atunci cînd părăsește creația propriu-zisă și se dedă la considerații filozofice, istorice, sociologice, arheologice etc.", la Proust densitatea e obținută prin nuanțarea la infinit a aceluiași fapt. Cu toate că nici la Tolstoi considerațiile filozofice, istorice, strategice, politice, religioase nu lipsesc, creația sa e imensă, adevărată operă de Demiurg :

„Romanul lui Tolstoi *(Război și pace)* — scrie criticul la sfîrșitul eseului *Creație și analiză* — merge amplu, măreț, purtînd cu el sute de ființe — ca o mică planetă —, cu viața lor diversă, cu trecutul și viitorul lor. Un prieten al meu defunct [1], la vîrsta admirabilă a admirațiilor nesfîrșite se sufoca, plîngea de admirație estetică la priveliștea acestei creații unice în toate literaturile lumii [2].

Există oare de-a lungul vremurilor un poet mai mare ca acest Lev Nikolaevici ?

Aspirația către cer a lui Dante, poezia tragică a vremelniciei lucrurilor omenești a lui Shakespeare, înfrățirea prin geniu cu toată existența a lui Goethe valorează oare mai mult decît această creație superbă, imensă, bogată și calmă ca germinarea grînelor în ogoare și ca eternitatea și mai vie decît viața ?"

[1] Raicu Ionescu-Rion.

[2] Cf. *Un manuscript rătăcit*, în *Lumea nouă*, din 10 aprilie 1895, conținînd însemnări despre Tolstoi de Rion și Ibrăileanu, nu de Stere și Ibrăileanu, cum s-a crezut.

În sfîrșit, pe Gorki, scriitorul făcînd parte din clasa „desculților", Ibrăileanu îl socotea urmaș al lui Dostoievski din *Crimă și pedeapsă* și *Amintiri din Casa morților* și al lui Tolstoi din *Puterea întunericului, Povestiri* și unele pagini din *Război și pace*. Dar spre deosebire de Dostoievski și Tolstoi, care „căutau și găseau, în sufletele mărginite ori vinovate, izvorul vieții morale", Gorki i se înfățișa ca „realist" :

„La Gorki oamenii mici, ignoranți, pierduți, nu mai sînt sfinți, nu mai sînt moraliști, nu mai sînt revelatori, dar sînt profund oameni. Viața de mizerie, situația de paria le dă o adîncime sufletească neobișnuită. Ceea ce omul de cultură descopere, și descopere palid, teoretic și necomplet, în urma lungii gîndiri și reflexiuni, vagabondul adesea cinic, întotdeauna nefericit al lui Gorki, descopere mai bine și cu un accent de veritate mai tragic."

Literatură engleză în original n-a citit Ibrăileanu, a citit însă în traducere franceză, firește pe Shakespeare, pe Byron, Ossian, pe Dickens, George Eliot etc., și mai ales pe Thomas Hardy. Acesta din urmă e singurul despre care a scris două articole, unul la 1925 (*Scriitori români și străini*) și altul la moartea lui, în 1928 *(Studii literare)*.

Pe ultimul mare victorian criticul a vrut doar să-l recomande publicului nostru, „să servim pe cititori, să le facem un bine — să le indicăm un izvor de plăcere intelectuală". Și totuși articolele lui sînt substanțiale, cele mai bune din cîte s-au scris în România despre romancierul englez, unul din marii realiști ai secolului nostru.

Ibrăileanu definește mai întîi pe Thomas Hardy ca pe un poet al destinului tragic, comparîndu-l cu anticii greci și cu Shakespeare. Dar ca și Shakespeare, zice el, Hardy e un creator, un mare creator și atîta tot. Romanele lui, ca și dramele lui Shakespeare, „nu dovedesc nimic : ele înspăimîntă". În dramele lui, Shakespeare a ales acele fapte și împrejurări prin care destinul distruge ceea ce vrea să clădească omul. Tot astfel în romanele (și nuvelele) lui, Hardy alege numai acele întîmplări care „vin peste om", strivindu-i fericirea. Aceste întîmplări nu sînt, cum s-ar putea crede, simpla combinație de subiect care ocazionează stări sufletești grave, ele sînt procedeele prin care lucrează de regulă (în chip așa de capricios !) fatalitatea, sînt „ironiile vieții" (un volum de nuvele al scriitorului se intitulează *Life's Little Ironies*, titlu ce s-ar putea extinde la întreaga operă, după Ibrăileanu). Hardy nu e un autor senzațional și nici un satiric. Opera sa e tragică, dar îngăduitoare, comprehensivă, luminoasă, plină de *„humour"* conținut, discret. În *A Pair of Blue Eyes*, în *The well Beloved* în *The Major of Casterbridge* și mai ales în capodoperele lui Hardy, *Jude the obscure* și *Tess of the d'Urbervilles*, ca și în *The Return of the Native*, tragicul e dozat, cu poezie, cu bucuria vieții :

„Înțelegerea, numită și obiectivitate, este marea calitate a acestui observator al vieții. De aceea personajele lui sînt mereu un amestec de bine și de rău — ca-n realitate, ca-n Tolstoi, un amestec, apoi, de tragic și de comic — iarăși ca în realitate. De aceea personajele lui, toate, au și nu au dreptate — ca-n realitatea vieții."

Ultimii scriitori străini de care s-a ocupat Ibrăileanu sînt Karin Michaëlis și Wladyslaw Reymont.

La daneza Michaëlis îl interesează sufletul feminin revelat de o femeie (în *Femei, Vîrsta primejdioasă*), deși criticul observă că scriitoarea, nederogînd de la obligațiile spiritului de sex, nu spune nici ea și nu lasă nici pe eroinele sale să spună ceea ce se petrece în intimitatea lor sufletească ; la polonezul Reymont, imaginea țărănimii orientale, a căreia una din variante e și țăranul român.

Ceea ce impune la Reymont este realismul său, lipsa de idealizare a țăranului, supunerea la obiect a scriitorului. Criticul dă ca exemplu numai chipul în care satul judecă măritișul Jagusei, o tînără fată, cu fruntașul ținutului în vîrstă de șaizeci de ani : „Nici un accent de indignare din partea satului pentru jertfirea acestei admirabile tinereți, nici o aversiune pentru fată ori pentru bătrîn, ci numai invidia pentru norocul fetei". Natural însă, Reymont știe să zugrăvească de asemeni și suprastructura morală (tradiții, prejudecăți, sentimente naturale), care dau o imagine completă, convingătoare, a vieții satului polonez.

Pentru scrierile Karinei Michaëlis criticul semnalase un echivalent românesc încă din 1919 în *Ape adînci*, de Hortensia Papadat-Bengescu, volum de „feminități", „repertoriu infinit de senzații fine, variate și nuanțate, greu de prins fără o mare putere și deprindere de introspecție". Pentru *Țăranii* lui Reymont, *Ion* al lui Rebreanu (de o valoare egală pentru noi) i se părea încă insuficient, deoarece, zicea Ibrăileanu (erezie !), lumea acestui scriitor „e ternă, e cam otova, fără accidente surprinzătoare pentru ochi ori pentru suflet", autorul fiind „prea realist", adică pastișînd prea mult realitatea. (Romanul a apărut totuși în editura Viața românească în 1920.)

POLEMICILE

O mare parte din activitatea lui Ibrăileanu s-a cheltuit în campanii (avusese de gînd să tipărească un volum cu acest titlu), în lupte cu scriitorii, cu revistele și cu tot felul de publiciști, din care nu lipsește nici rizibilul T. Pisani. La *Școala nouă* se încercase, după debutul în critica „agresivă", ca epigramist (fără talent), ca student se va război în presă pînă și cu profesorii proprii, în *Adevărul* (1892) cu Alexandru Philippide, filologul, în *Evenimentul literar* (1894) cu Aron Densusianu, despre Eminescu. Mai toate articolele lui Ibrăileanu de la această epocă, cele politice ca și cele literare, inclusiv studiile de psihologie de clasă, au în vedere un adversar.

Oarecare notorietate în cercurile literare i-a adus polemica de la *Evenimentul literar*, cu Vlahuță, purtată în colaborare cu C. Stere, pe atunci Șărcăleanu, sub pseudonimul C. Vraja și Verax. Campania a fost plină de peripeții și invective mai ales din partea poetului, care n-a ezitat să se refere în cele din urmă la originea criticului, poreclindu-l armenește Ovanes sau Marin Făgureanu, prin confuzie cu Emil D. Fagure. Meritul lui Ibrăileanu stă

în apărarea literaturii militante de caracter realist, a artei tendențioase, nu teziste.

În 1894, fiind la ordinea zilei mișcarea memorandistă din Ardeal, Vlahuță regreta în *Vieața* că nu se mai scrie poezie patriotică „de Bolintineni și Mureșeni". Atacînd însă în același timp o conferință a lui Anton Bacalbașa despre arta cu tendinți, fu limpede pentru cei de la *Evenimentul literar* că principiul artă pentru artă era adoptat de Vlahuță în scopuri antisocialiste. Numaidecît Vraja și Șărcăleanu relevară inconsecvențele politice ale poetului, care înainte se declarase partizan al lui Gherea (*Rătăcirile d-lui Vlahuță sau jalnica poveștire unde se vede cum un artist poate să iasă din propria-i piele).* Vlahuță, răspunzînd în general, nu nega legăturile sale cu Gherea, dar preciza că el nu înțelege tendenționismul în artă ca unii tineri care trag concluzia că artistul trebuie să devină „toboșarul" partidului socialist. Silogistic, interveni Vraja, argumentarea lui Vlahuță ar suna așa *(D-l Vlahuță în „arta socialistă") :*

„Findcă premisele — teoriile lui Gherea — sînt adevărate (premisa I) și

Fiindcă concluzia (tendenționismul și arta socialistă) scoasă din aceste premise drepte este o deducere finală (premisa II).

Eu, A. Vlahuță, care admit premisele, nu socot de adevărată concluzia, deducerea finală.

Și mai scurt :

Concluzia este adevărată, dar nu este adevărată."

De fapt, adăuga Vraja, Vlahuță nici n-are căderea să discute despre socialism, fiindcă ignoră chestiuni curente din istoria socialismului, ca, de pildă, data morții lui Lassalle. În romanul său *Dan,* un student socialist pretinde că a auzit pe Lassalle la Berlin în momentul cînd Dan făcuse

o recenzie a cărții lui Guyau, *L'irréligion de l'avenir.* Dar cartea lui Guyau a apărut în 1886, pe cînd Lassalle a murit la 31 august 1864! (*Spiritism ori „artă pentru artă"* ?) Vlahuță, luînd deocamdată numai apărarea lui Traian Demetrescu, scrise în revista sa ironic: „Vai, ce teribilă psihologie de clasă îi trage d-l Vraja acestui nelegiuit visător, care a îndrăznit să cînte luna, florile, pădurile, liniștea cîmpului... și să citească pe Schopenhauer, în loc să adune pe țărani în jurul său și să le facă puțin socialism. Auzi, nerușinatul poet, care a cutezat să-și culce capul pe genunchii unei țărance și să-i vorbească de dragoste, în loc să-i ție un mic logos despre sufragiul universal..." (*Arta socialistă,* 27 martie 1894). La toate acestea, Ibrăileanu răspunse calm:

„D-l Vlahuță cred că face spirit cînd spune că, după mine, Traian Demetrescu ar fi făcut artă socialistă cînd ar fi ținut discursuri despre sufragiul universal.

Nu, domnule Vlahuță, ar fi făcut o conversație despre politică. Iar dacă ar fi lăsat pe țărancă în pace ori ar fi întrebat-o unde-i bărbatul, unde muncește etc... ar fi făcut ca un om de treabă — în nici un caz n-ar fi făcut artă...

Căci observați, domnule Vlahuță, că alta-i a admira stelele și alta-i a transforma această admirație într-o lucrare de artă. A admira stelele e a admira stelele, a face o poezie din această admirație e a face artă.

Iar dacă d-voastră stăruiți în a crede că atunci cînd d. Demetrescu admiră cîmpiile, cînd face adulter etc., face artă (sau, cum o mai numiți, artă pentru artă), atunci dezesperez de știința d-tră, atunci s-o lăsăm baltă!" *(Arta socialistă și subsemnatul.)*

Vlahuță coborînd în stradă împotriva socialiștilor (o busculadă avu loc în Cișmigiu la 15 mai 1894) pentru a le denunța apoi „mascarada", Vraja propune în numele socialiștilor de la Iași un juriu de onoare care să hotărască cine sînt provocatorii *(Colectivismul în literatură),* propunere neluată în seamă de Vlahuță și ridiculizată de dr. Urechia printr-un calambur („Onoare și iar onoare! Nu putem, d-lor, la d-voastră e prea des onoare"). Cum Șărcăleanu și Vraja mai somaseră pe Vlahuță să răspundă la un număr de întrebări (1. Că arta n-are tendinți prin firea ei; 2. Dacă are tendinți, să ne arate că n-are tendinți de clase; 3. Dacă are tendinți de clase, să ne dovedească că noi, socialiștii, n-avem drept să dorim ca arta să interpreteze idealurile noastre; 4. Că d-sa nu s-a contrazis în cariera d-sale de teoretician; 5. Că partid și clasă e același lucru etc.), poetul se legă de recenzia asupra romanului său calificînd-o, într-o schiță alegorică, *Marin Făgureanu,* mahalagism pur, atac *ad hominem,* deoarece dintr-o vorbă a eroului („În capul tău de păsărică nu vreau să intre gînduri urîte...") scoate încheierea că autorul e „un reacționar sălbatec, al cărui ideal e ca femeia să aibă un cap de pasăre", administrînd și nevestei sale o bună doză de insulte. („Așadar, scumpa d-tale jumătate are cap de pasăre. Aș fi curios să văd și eu o asemenea dihanie. De ce n-o expui, domnule Simionescu? Auziți, oameni buni, nevasta celebrului scriitor are cap de gîscă... Arată-ne-o și nouă, egoistule"), Vraja răspunde după cum urmează *(Cine-i Dan ?)*:

„...Fraza cu pasărea e o parafrazare a următoarei fraze din articolul subsemnatului despre *Dan*:

El (Dan) îi spune să se mulțumească cu căsuța și amorul (p. 299), cu alte cuvinte, e convins că pentru

o femeie acestea ajung, căci femeia are «cap de păsărică — îi spune Dan Anei — de unde rezultă că femeia e inferioara bărbatului : tot găinile, mai proaste» (p. 300).

Autorul romanului analizat de Marin Făgureanu, adică de Vraja, e Luca Simionescu, adică d. Vlahuță...

Acum observați bine că eu spun în bucata citată mai sus, din *Psihologie de clasă — Dan,* că Dan spune Anei că are cap de păsărică. De aicea urmează că Dan e un reacționar, urmează că nevasta lui Dan are cap de pasăre. (Și nu urmează deloc că d. Vlahuță e un reacționar, după cum, dacă voi spune că Nana e o femeie coruptă, nu urmează deloc că Zola e... o femeie coruptă : nici dacă voi spune că Tartarin de Tarascon e un tip caraghios, nu urmează că A. Daudet e un caraghios.) D-l Vlahuță însă, știind că Dan e însuși d-sa, știind că Ana e nevasta d-sale, spune : că eu, C. Vraja, l-am făcut reacționar pe d-sa și că am spus că nevasta d-sale are cap de pasăre. (D. Vlahuță mă nedreptățește, căci eu n-am spus că Ana are cap de păsărică. Dimpotrivă, eu am protestat împotriva lui Dan Pentru că spune acest lucru.)

Cred că cetitorul vede bine că eroul Dan e însuși d. Vlahuță, că d. Vlahuță scrie bucata (citată din Marin Făgureanu) pe tema faptului că Dan e însuși autorul.

Această mărturisire a d-sale cred că va folosi acelora cari vor face critică literară asupra romanului d-lui Vlahuță."

Vlahuță n-a mai răspuns direct, plîngîndu-se doar în „privirea generală" a volumului său *Un an de luptă* (1895) de calomniile adresate lui și familiei lui de către cei care propagă „arta cu zgardă și cu

ștampilă — sotir... toți Șărcălenii... toți Vrajii și Răzvrajii..."

Mult mai îndreptățit să se plîngă de calomnii era Ibrăileanu însuși, care, pe lîngă că nu recursese la injurii, apăra și o cauză dreaptă, suținută înainte și de Vlahuță (în conferința *Curentul eminescian,* din 1892) și părăsită în chip ignobil în 1894.

Un succes incontestabil a avut Ibrăileanu în discuția dusă în paginile revistei *Curentul nou* (1905) cu H. Sanielevici asupra moralei lui Sadoveanu. Într-un articol vehement din primul număr al acestei reviste *(Morala d-lui Sadoveanu),* luînd poziție împotriva sămănătorismului din punct de vedere clasicist, Sanielevici alegea temele lui Sadoveanu într-un tablou sinoptic și conchidea statistic că „altceva decît beție și dragoste haiducească n-a văzut... în viața noastră omenească" și că opera lui e de o „bestialitate curată", expresie a unui „suflet de vagmistru". Pledoaria lui Ibrăileanu, sprijinită pe ideea atitudinii scriitorului față de temele tratate (inclusă în orice operă de artă), este magistrală :

„D. Sanielevici, într-un articol intitulat *Morala d-lui Sadoveanu,* vrea să arate că opera acestui scriitor e imorală.

D-sa roagă pe cetitor să-și arunce ochii asupra unui tablou sinoptic, în care se arată că elementele acestei opere, temele prin care acest autor vrea să intereseze pe cetitorii săi sînt : beția, adulterul, prostituția și violența pînă la criminalitate.

La aceasta vom obiecta deocamdată cu cîteva banalități, și anume că se poate face un tablou sinoptic al operei lui Shakespeare, lui Byron, lui Balzac, lui Dostoievski etc. și că *Iliada,* care are ca subiect un război provocat de un adulter, e o țesătură de asasinate și de sacrilegii. Și am putea

adăuga că opera cea mai de seamă a celui mai mare, mai moralizant și mai moralizator romancier, *Ana Karenina* a lui Tolstoi, este istoria unui adulter. Iar în literatura românească, ca să nu mai citez altceva. *O noapte furtunoasă* și *O scrisoare pierdută,* sînt țesute amîndouă pe adulter. Am citat numai cîțiva scriitori mari, dar am putea să punem la contribuție mai toată literatura...

Comparat chiar din punct de vedere al subiectelor și făcînd abstracție de singura considerație care importă : atitudinea față cu subiectul, d. Sadoveanu e mai curat decît Maupassant și decît mulți scriitori francezi și poate, cu mici excepții, pătrunde și în pensioane ; și dacă d. Iorga ține numaidecît, poate fi servit și poporului...

...*Ivanciul Leul* îi amintește d-lui Sanielevici pe *Codreanu.* Să zicem că are dreptate... Dar ai dreptul să judeci pe *Codreanu* decît ca o bucată de epică populară ? Ai dreptul să judeci pe *Taras Bulba* ca pe *Suflete moarte ?* Romanele epice ale lui Sienkiewicz ca pe al său *Fără dogmă ?...*

...Nuvelele d-lui Sadoveanu pun mai întotdeauna o problemă morală sau socială. Adulterul și celelalte păcate sînt elemente secundare, pe cînd la alți scriitori, fără a înceta să fie morale, ele formează adesea tema. Iar în privința vieții sexuale, d. Sadoveanu e, poate, prea... cast. În nuvelele sale nu există o singură pagină de dragoste senzuală ; numai într-un loc — o aluzie : Subitul acces de senzualitate al boierului Năstase, pentru jupîneasa sa în *Cîntec de dragoste.* Iar ceea ce numește d. Sanielevici beție, de cele mai multe ori se explică prin faptul că subiectele nuvelelor d-lui Sadoveanu, fiind în bună parte luate din viața de la țară — lasă că țăranii beau, iar lipitorile satului beau de sting pămîntul —, dar crîșma e clubul, cofetăria,

cafeneaua satului, unde se întîlnesc acești oameni."[1]

Tot ce a putut să răspundă H. Sanielevici a fost acest lucru că toate nuvelele trecute de el în tabloul sinoptic și analizate de Ibrăileanu amănunțit sînt „absolut nule — niște fleacuri !"; opinie asupra căreia criticul ieșan, evident, nu s-a mai simțit dator a interveni. El primise cuvintele de mulțumire ale lui Mihail Sadoveanu, care văzuse în pledoaria lui „înțelegerea imediată și surprinzătoare" a literaturii sale[2].

La mai grea încercare fu pus Ibrăileanu cînd în 1909 avu de înfruntat pe N. Iorga cu privire la *Spiritul critic în cultura românească,* recenzat de acesta în două numere din *Neamul românesc literar.*

Înainte de 1900, Iorga fusese un partizan al lui Gherea și apărase alături de el principiile artei cu tendință, după 1900 însă, ca director al *Sămănătorului* între 1905 și 1906, trecuse pe poziții romantic conservatoare, cerînd o cultură pe deasupra claselor, „cărți pe rîndurile inspirate ale cărora să cadă deopotrivă lacrima înaltei, bogatei doamne și sătencii". Cele mai multe obiecții erau de categoria relei-credințe și a șicanelor. În general, Iorga nu se împăca cu faptul că Ibrăileanu încercase să stabilească o filiație între revista *Viața românească* și *Dacia literară,* sărind peste *Sămănătorul,* care el era întîiul moștenitor, în timp, al tradiției revistei lui Kogălniceanu. „Pledoaria e isprăvită — încep acuzațiile. Nu știi ce să admiri mai mult. Logica sau obiectivitatea. Dar ești mulțumit, în sfîrșit, că

[1] Articolul a fost scris cînd M. Sadoveanu nu publicase decît *Șoimii, Povestiri, Dureri înnăbușite* și *Crîșma lui Moș Precu.*

[2] M. Sadoveanu, *Opere,* 14, p. 468.

ai aflat această genealogie literară. Familia rece — casantă a junimiştilor: C. Negruţ-tată, Maiorescu-fiu; familia complectă liberă a poporaniştilor: Rusu-tată, Ibrăileanu-fiu." Ibrăileanu, vorbind de absenţa unui curent poporan în Muntenia, citase pe Alecsandri, care arată că Anton Pann nu fusese prizat ca autor poporan de contemporani. „Această argumentare — deschide repede o paranteză N. Iorga — strămutată în alt domeniu ar veni cam aşa. Singurul biped e iepurele. Ar zice cineva: biped e şi omul. Da, însă el poartă iarna galoşi. Şi vulturul ar fi biped: da, însă are ghiare, în rîndul întîi; în al doilea (citaţie), a văzut o dată un vultur rămas numai cu un picior şi în al treilea rînd, găinile, consultate, n-au vrut să-l recunoască a fi biped, precum nici vulturul nu le recunoaşte pe dînsele. Pe cînd iepurele, domnilor, e adevărat cum că s-ar părea că are patru picioare. Dar două, d-lor, sînt aşa de mici, şi ele-i servesc aşa de puţin, şi sînt atîţia iepuri cari, după ce li s-au tăiat două picioare, nu mai aveau, în cel mai strict înţels al cuvîntului, decît două!" Asemănare în politică între Alecsandri şi Odobescu? „Demonstraţie — se preface a cita polemistul. Erau amîndoi epicurieni şi sceptici, li plăcea frumosul şi erau aristocraţi rafinaţi." Aşadar „...dacă mănînci cu un prieten la acelaşi restaurant scump, dacă nu ceteşti *Viaţa românească*, dacă te speli, te piepteni şi faci baie, dacă nu admiri logica d-lui Ibrăileanu şi spiritul d-lui Stere, şi prietenul d-tale are tocmai aceste aplecări şi obiceiuri, sînteţi amîndoi identici în politică". În fine, relativ la socialişti, Ibrăileanu scrisese că doctrina internaţională a acestora nu era în contradicţie cu patriotismul, că, deşi internaţionalişti, ei puteau fi (şi au fost) patrioţi. La fel s-ar fi petrecut, ironizează Iorga, cu unul însurat

cu o nevastă urîtă, dacă ar fi fost însurat cu o nevastă frumoasă sau, cum am zice: „un chior era născut ca să aibă doi ochi. A pierdut însă unul: şi l-a scos. Dar el nu poate fi privit drept chior, dovadă că şi-a pus un ochi de sticlă şi a început să rîdă de cei care aveau doi ochi naturali, de frică să nu zică cineva că e chior." La aceste obiecţii în imagini, Iorga mai anexa şi o ploaie de invective, numind pe Ibrăileanu „Nicanor I-iu", pe colaboratorii *Vieţii româneşti*, „seminţie anonimă", „cercul genial şi profetic" şi revista însăşi „contoar", „cea mai românească foaie din România păcătoasă". În plus, critica lui Nicanor. I-iu era de o „fenomenală primitivitate", *Spiritul critic*, în total „gazetărie interesantă, şi încă de cea mai proastă". Referitor la capitolul despre Eminescu, se punea în sfîrşit o aluzie goetheană la importunarea poeţilor de către critici:

Matte Fliegen, wie sie sausen
Wie, sie brausend, überkeck,
Ihren kleinen Tintendreck
Legen auf... Poetennasen![1]

În faţa acestor maliţii, Ibrăileanu a înţeles că cea mai bună cale de a răspunde era să dovedească denaturarea afirmaţiilor sale. Controlînd exactitatea citatelor, el descoperea nu mai puţin de 71 de „falşuri", „copilării" ori „chiţibuşuri", care urcau incorectitudinea preopinentului său la proporţii „omerice".

Ce spusese criticul în legătură cu Anton Pann? El nu negase deloc calitatea de scriitor „poporan".

[1] Ca şi muştele-n popasuri
Cînd s-opresc din zbîrnîială,
Murdărie de cerneală
Lasă la... poeţi pe nasuri!

a autorului *Povestei vorbii,* citase numai o scrisoare a lui Alecsandri, în care se afirma că literaţii din Muntenia nu-l preţuiseră ca atare. Textul din *Spiritul critic,* restabilit în litera lui, era următorul :

„În Muntenia, unde interesul cultural şi literar era lăsat în umbră de cel politic, n-a fost un curent poporan :

Anton Pann, zice Alecsandri într-o scrisoare din 1872, nu a fost pînă acum preţuit în adevărata lui valoare, ba încă în Valahia meritele sale sînt chiar despreţuite de majoritatea literaţilor moderni."

Prin urmare, deşi Anton Pann a fost un autor de literatură de „prin lume adunată şi iarăşi la lume dată", în Muntenia a lipsit un curent care să promoveze o astfel de literatură, un curent „poporan". Toată bufoneria lui Iorga cu „singurul biped e iepurele", menită a demonstra că nu se poate vorbi de lipsa unui curent popular în Muntenia, din moment ce a existat un scriitor popular în persoana lui Anton Pann, este gratuită.

Nici asemănarea ideologică dintre Alecsandri şi Odobescu, considerată fără temei de N. Iorga, nu este formulată în *Spiritul critic* ca o simplă impresie subiectivă. Ibrăileanu aducea în sprijinul afirmaţiei sale o mărturie a lui Odobescu însuşi. Într-adevăr, Odobescu declară undeva [1] că dacă ar fi făcut parte din generaţia „care-şi hrănea inima cu cele mai vii şi înalte aspiraţiuni" de la 1848, înclinat „din fire către ocupaţiile literare şi istorice", ar fi jucat în revoluţie exact rolul pe care l-a jucat V. Alecsandri, înclinat şi el din fire către literatură, un rol important, ce n-ar fi putut fi

[1] *Scrieri literare şi istorice,* III, p. 622.

comparat totuşi cu acela de intransigent revoluţionar al lui N. Bălcescu.

Odobescu era, ca şi Alecsandri, un epicureu prin temperament, dar şi prin origine, un diletant superior, care şi-a sacrificat cariera literară pentru orfevrerie, o ştiinţă oferind emoţii rafinate, nu mult deosebite de cele ale literaturii propriu-zise. Ca să nu mai vorbim de acel *Prandiu academic,* care seamănă atît de bine cu spiritualul *Dicţionar grotesc* al lui V. Alecsandri.

În fine, venim la capitolul *Socialiştii :*

„Aici chestia e mai subtilă — scrie Ibrăileanu — şi sîntem gata deci să recunoaştem că d. Iorga n-a falsificat, ci a fost de bună credinţă : n-a priceput."

În obiecţiile sale metaforice, Iorga insinua că era absurd să se vorbească de patriotismul unor oameni care respectau doctrina internaţionalismului proletar. Ori au fost internaţionalişti şi n-au fost patrioţi, ori dacă au fost patrioţi, n-au putut fi internaţionalişti. Pentru directorul *Neamului românesc literar,* socialiştii nu puteau fi decît nişte „şarlatani interesaţi".

Ibrăileanu răspunse mai întîi că o mişcare politică nu poate fi explicată prin concepţia de viaţă a unor oameni, prin onestitatea sau „şarlatania" lor şi că ea este, dimpotrivă, determinată de cauze sociale, lucru pe care mai ales un istoric este dator să-l cunoască.

Doctrina impunea socialiştilor să fie internaţionalişti, să meargă în sensul aspiraţiilor clasei muncitoare din lumea întreagă ; ridicîndu-se împotriva claselor exploatatoare din România, socialiştii nu încetau de a fi patrioţi decît pentru burghezo-moşierime.

Că în vechea mişcare socială au putut exista şi elemente pentru care doctrina era una şi practica alta, e altceva.

„D-ta — i se adresează Ibrăileanu lui N. Iorga direct — faci ţărănism de vreo opt ani mi se pare. Dar d-ta ai nişte cărţi de călătorie : *Sate şi mănăstiri, Drumuri şi oraşe*... Ei bine, există un singur ţăran în volumele d-tale ? Te-au interesat pe d-ta ţăranii, viaţa lor, sărăcia lor, sufletul lor ? Nu ! Vezi, una-i teoria, doctrina, stilul, retorica etc. — şi una-i natura intimă a omului..."

Întrebarea e dacă un ideolog, între vorbele şi faptele căruia e asemenea distanţă, are dreptul să se ocupe de socialişti. Replica lui Ibrăileanu, iritată, izbucneşte într-un lung rechizitoriu la adresa recenzentului său :

„D. Iorga este un om cinstit — atît de cinstit, încît se minunează d-sa însuşi, ceea ce-l face să-şi strige cinstea prin toate gările şi pe la toate răspîntiile, ca o fată care s-ar lăuda mereu că e virgină.

Cum dar, acest om atît de cinstit a fost în stare să se dedea la asemenea falsificări ordinare şi la asemenea triviale injurii ?

Lucrul e foarte simplu :

Mai întîi, fiindcă mi-am permis să scriu un volum fără să-i cer autorizaţia. De, dacă ai scrie un tratat de chimie, tot nu s-ar formaliza atît d. Iorga... dar să scrii despre istoria literaturii româneşti, fără o prealabilă autorizaţie din partea d-sale ? Căci literatura românească este un parc destinat plăcerilor sportive ale acestui lord al cugetării româneşti !

O altă cauză pentru care d. Iorga mă înjură şi mă falsifică ca să mă înjure şi mai tare, e că nu l-am citat după dorinţa inimii d-sale.

D. Iorga te înjură dacă nu-l citezi ; te înjură dacă-l citezi fără să-i însoţeşti numele cu calificativele : Împăratul cugetării româneşti, ori măcar marele şi savantul nostru istoric, sau, cel puţin, genialul nostru îndrumător.

Ei bine, eu l-am citat foarte puţin — prima mea greşeală ; dar mai ales, deşi l-am citat aprobativ, am uitat să-i însoţesc numele cu vreun calificativ iperbolic...

Ba ceea ce e mai rău — şi d. Iorga mi-o reproşează cu amărăciune —, l-am citat numai pentru fapte — şi nu pentru idei, ceea ce l-a supărat rău pe d. Iorga, căci d-sa pretinde că de o bucată de vreme are şi idei — lucru ce a trecut neobservat de mine şi pentru care-i cer toate scuzele !

Apoi, d. Iorga are mai multe ahturi la inimă din cauza noastră.

Aşa, prin apariţia noastră, acum patru ani, am schimbat forma de guvernămînt a literaturii noastre, făcînd dintr-un imperiu, în capul căruia era d. Iorga, o republică a literelor, fără împăraţi, coroane, tronuri şi protocoale.

...Şi cine nu ştie psihologia necăjită a regilor în exil ? !

Acestea sînt fapte.

Dar aceste fapte n-ar explica felul criticii d-lui Iorga, dacă n-am ţinea socoteală şi de temperamentul îndrumătorului.

D. Iorga, censor al publicisticii şi al neamului românesc, combină, la îndeplinirea acestei funcţiuni, cel mai exagerat temperament feminin cu cel mai viril dicţionar pitoresc...

D. Iorga înjură toată lumea : Partidele politice, pentru că continuă să mai existe încă după ce d-sa şi-a publicat programul naţionalist-democrat (mai puţin pitoresc înjură d. Iorga partidul marilor lati-

fundiari, pentru care acest apărător al ţărănimii are o sensibilă slăbiciune — singura-i slăbiciune). — Pe membrii acestor partide, individual, pentru că nu intră în partidul d-sale. — Pe toţi acei care nu fac parte din nici un partid, dar nici din al d-sale, pentru că etc. — Toate revistele şi pe toţi scriitorii de la aceste reviste, pentru că etc. — Pe acei care nu-i citează cărţile, ori i le citează fără elogii ori cu elogii moderate. — Portugalia, pentru că s-a purtat necuviincioasă faţă de junimistul naţionalist-democrat Franco. — Pe tinerii turci, pentru că se poartă necuviincios faţă cu... bătrînul respectabil, care e Abdul Hamid. — Ardealul, pentru că e necuviincios faţă de d-sa. Critica europeană, pentru că e necuviincioasă uneori cu operele d-sale...

Dar d. Iorga ştie să şi laude. Şi — trebuie s-o recunoaştem — entuziasmul cu care laudă nu e mai prejos de acela cu care înjură, căci acest om este entuziasmul personificat. Iar cele mai entuziaste cuvinte de laudă, d. Iorga le are pentru d. Iorga, căruia îi păstrează un mare şi sincer cult şi o necondiţionată admiraţie, socotindu-l ca o apariţie inexplicabilă în această ţară înapoiată, în această Europă stricată şi în acest secol de mai multe ori infam...

Suis-je venu trop tard ou trop tôt ?[1]

trebuie să se întrebe probabil d. Iorga, şi cu drept cuvînt.

Şi atunci cum nu era să mă înjure — acest mare poet al injuriei române ? !"

Desigur, chiar în 1909, Iorga era cu mult mai mult decît „un mare poet al injuriei române", după cum şi ideile din *Spiritul critic* reprezentau ceva

[1] Venit-am prea tîrziu ori prea devreme ?

mai mult decît *Teoriile literare ale unui nou profesor de Universitate* (aşa se numeşte diatriba lui N. Iorga privitoare la eseul lui Ibrăileanu). Cititorul de azi, acordînd dreptate criticului ieşan, regretă la ambii istorici literari polemica de cuvinte, în locul celei de idei.

În cu totul alţi termeni a dus Ibrăileanu polemica cu Zarifopol în iunie 1922, cînd acesta, ocupîndu-se, în *Viaţa românească*, de *Publicul şi arta lui Caragiale*, făcea unele rezerve asupra felului în care fusese înfăţişată în *Spiritul critic* opera dramaturgului. Zarifopol avea ideea că, urmînd prea îndeaproape pe Gherea, Ibrăileanu fusese de o sensibilitate exagerată faţă de tipurile inuman de ridicule ale lui Caragiale şi că învinuise nemotivat *O scrisoare pierdută* de antiliberalism, iar din schiţe scosese în chip abuziv deducţia că „scriitorul trebuie să fi fost un om foarte rău, nesimţitor chiar la drăgălăşeniile nestîmpărate ale celor mai inocenţi copii".

În răspunsul său dat pe loc, Ibrăileanu arată că n-a urmat în totul pe Gherea, deoarece Gherea socoteşte pe Caragiale „indiferent în materie politică", părere total deosebită de a sa, apoi supune unei noi analize *O scrisoare pierdută*, insistînd asupra apartenenţei politice a personajelor. Zarifopol îi semnalase ticul lui Agamiţă Dandanache „imparţial cu rumânu" şi „eu, în toate Camerele, cu toate partidele". Atunci, acest erou, zice Ibrăileanu, ar fi ceea ce se numea altă dată „zestre guvernamentală". Însă Agamiţă pomeneşte de asemeni de „familia mea de la patuzopt". Această dată glorioasă nu putea fi invocată de un conservator, pentru că ea este data „pe care o reclamă şi de la care se reclamă liberalii". Frazeologia lui Far-

furidi, membru marcant în partidul Coanei Joiţichii, este tipic liberală, căci Farfuridi vrea şi el să-şi pornească discursul cu oprire la date memorabile numai pentru liberali, 1821, 1848, 1864, sfătuit de Trahanache, „eternul prezident liberal", cunoscător al dorinţelor adunării, s-o ia de la '48, iar de ultraprogresistul liber-schimbist Caţavencu, de la '64. Ce este Caţavencu însuşi, se întreabă Ibrăileanu, dacă nu un liberal extremist, în felul lui C. A. Rosetti, ale cărui revendicări au fost înfrînte la 1883 de liberalii moderaţi, cînd s-a discutat modificarea Constituţiei şi a legii electorale (la putere era partidul liberal al lui Ion Brătianu).

Aci trebuie să spunem că Ibrăileanu merge cu deducţiile prea departe, neţinînd seama de alte fapte, care infirmă concluziile sale atît de categorice. Mai întîi, cel care susţine (în chip hilar, ce-i dreptul) reviziuirea Constituţiei nu e Caţavencu, ci Farfuridi. Caţavencu este ultraprogresist (în vorbe), totuşi el face parte dintr-un grup „independent". Trahanache nu are chiar tehnica „eternului prezident liberal", deoarece cînd Farfuridi şi Brînzovenescu, temîndu-se de trădare, îl întrebă cu cine vor vota, el le răspunde în cel mai tipic limbaj conservator : „Ce sînteţi d-voastră, mă rog ? Vagabonzi de pe uliţă ? nu... Zavragii ? nu... Căuzaşi ? nu... D-voastră, adică noi, sîntem cetăţeni, d-le, sîntem onorabili... Mai ales noi trei sîntem stîlpii puterii : proprietari..." Deci Trahanache nu are respect pentru revoluţionarii de la 1848 şi ia cuvintele de „căuzaşi" şi „zavragii" în deriziune, aşa cum făceau conservatorii. Tipătescu, neluat în discuţie, era iarăşi, după mărturia lui Trahanache, nu liberal, ci „andepandent", om care a adus numai servicii partidului şi guvernului. Deci Caragiale satirizează pe liberalii care au trădat idealurile re-

voluţionare de la 1848, dar mentalitatea acestora nu diferea la 1883 prea mult de aceea a conservatorilor. În orice caz, prin „stîlpii puterii", Caragiale denumeşte monstruoasa coaliţie burghezo-moşierească.

În ceea ce priveşte atitudinea lui Caragiale faţă de personajele sale din *Momente*, Ibrăileanu invocă o mărturie a scriitorului însuşi, care, întrebat de el dacă urăşte societatea zugrăvită, i-a răspuns : „— Îl urăsc, mă !" Dar din această atitudine criticul n-a dedus lipsa de obiectivitate şi deci de valoare literară a *Momentelor* :

„Eu nu spun nicăieri că lipsa de bunătate aduce o scădere estetică operei lui Caragiale."

Paul Zarifopol învinuia pe Ibrăileanu că judecă opera literară după criterii etice, sociale sau politice. În 1928, intervenind într-o polemică pe această temă dintre Zarifopol şi Mihai Ralea, unul din discipolii săi de la *Viaţa românească*, Ibrăileanu vorbea de *Greutăţile criticii estetice* şi arăta că pasiunea exclusivistă a unor critici de la noi (printre care şi Zarifopol) pentru estetism nu era deloc un semn bun, mai ales că nici în Franţa, de unde se importase acest soi de critică, nu se mai practica purismul estetist, criticii apelînd la metodele şi criteriile cele mai diverse (Henri Massis, la teologie şi etică ; Thibaudet, la psihologie, sociologie şi etnografie ; Gide, la psihologie, etică, politică etc.). Ralea numise preferinţa lui Zarifopol „o crimă". Ibrăileanu nu era pentru absolutizarea nici uneia din metodele criticii, însă dacă era vorba de absolutizarea criticii estetice, aceasta, după părerea lui, rămînea cea mai unilaterală din toate şi cea mai puţin capabilă de a explica opera de artă. Deoarece îşi termina articolul cu expresia : „critica estetică nu rentează",

Paul Zarifopol a răspuns cu un articol intitulat *Despre critica rentabilă* [1], considerînd intervenția lui Ibrăileanu o simplă glumă.

Polemica Ibrăileanu — Lovinescu reeditează în primele decenii ale secolului nostru polemica Gherea — Maiorescu. Ca și Dobrogeanu-Gherea, Ibrăileanu a militat sub lozinca artă cu tendinți pentru o literatură legată de realitățile vieții și pusă în slujba emancipării claselor asuprite, oricît pînă în 1920 idealul său politic a fost limitat la poporanism. Preluînd moștenirea maioresciană, Lovinescu a fost, în aceeași perioadă, sub lozinca artă pentru artă, partizanul autonomiei esteticului, însă nu atît în înțelesul desprinderii lui de realitate, cît în sensul disocierii valorilor.

Ibrăileanu a luptat împotriva cosmopolitismului, promovînd literatura de caracter specific național, Lovinescu a delimitat esteticul de etnic și a încurajat tendințele novatoare în scopul contemporaneizării mișcării noastre literare.

Astăzi pozițiile celor doi critici nu ni se mai par ireductibile, ba chiar trebuie să le socotim pînă la un punct convergente, între specific național și universalitate existînd un raport dialectic, iar tendenționismul (așa cum îl înțelegea Ibrăileanu) nefiind în contradicție cu autonomismul (așa cum îl înțelegea Lovinescu). În epocă însă polemica s-a înregistrat.

Ciocnirile propriu-zise de opinii între Ibrăileanu și Lovinescu au fost (ca și cele dintre Gherea și Maiorescu) puține și rare, iar obiectul polemicii a variat.

Lovinescu atacase pe Ibrăileanu pentru prima dată în volumul al doilea din *Pași pe nisip* (1906),

[1] *Adevărul literar și artistic*, din 15 aprilie 1928.

pe chestiunea moralei în artă, susținînd că în literatură „Artistul e prezent ca artist și absent ca judecător moral", dar nu în chip consecvent, de unde răspunsul lui Ibrăileanu (*Probleme literare*, I) : „D-sa admite că scriitorul împrăștie o atmosferă de simpatie ori antipatie asupra personajelor, dar nu admite aceasta, pentru că d-sa cam admite însă nu cam admite aceasta"... („Într-un loc, d. Lovinescu zice că în genul dramatic nu poate fi vorba de atitudinea de simpatie ori antipatie a scriitorului. Dar în alt loc, are pagini întregi în care arată existența acestei atitudini în opera de artă, dînd exemple — ce neșansă ! — tocmai din autori dramatici : Molière, Dumas-fils, Ibsen, Caragiale etc. !")

Cearta între critici s-a accentuat cu prilejul competiției pentru catedra de istoria literaturii române de la Facultatea de Litere din Iași. Ori de cîte ori va scrie despre Ibrăileanu de acum încolo, Lovinescu îl va prezenta ca pe un ideolog sau critic fără cultură și fără gust estetic, trivial în expresie, astfel încît unele din operele sale (*Studii literare, Scriitori români și străini*) nu merită nici măcar citarea [1].

Șfichiuindu-l adeseori, Ibrăileanu i-a pregătit execuția în iunie 1929, luînd ca pretext edițiile poeziilor și prozei lui Eminescu, tipărite de Lovinescu într-o colecție de „clasici români comentați" (Ancora, Benvenisti). Criticul ieșean învinuia pe criticul bucureștean, cu probe irecuzabile, de plagiat (că „sincronizează" în prefața de la *Poezii* ideile din articolele lui despre *Edițiile poeziilor lui Eminescu*, I—III, din *Viața românească*, iar în prefața de la *Proza literară*, un articol de H. Sa-

[1] *Istoria literaturii românești contemporane*, București, Socec, 1937.

nielevici despre *Sărmanul Dionis*), de „colaborare" cu Eminescu și siluire a textului adevărat prin folosirea ediției I. Scurtu, în sfîrșit, de nepricepere în filozofie (înțelegere anapoda a apriorismului kantian). Iată cîte un exemplu din toate acestea :

„Despre poeziile din adolescență d. Lovinescu zice în prefață :

«Apărute cu deosebire în *Familia*, aceste poezii nu sînt lipsite numai de maturitate, cum e și de înțeles, fără să îndreptățească eliminarea lor, dar scrise sub vădita influență a poeziei epocii și mai ales a lui Bolintineanu, nu au nici unul din caracterele a ceea ce ne-am obișnuit să înțelegem prin „eminescianism", așa că pentru cunoașterea poeziei eminesciene nu sînt de un folos real».

Așa este. Acest lucru l-am spus de mult și eu, și l-am spus și acum doi ani, într-un articol din această revistă. Citez :

«Aceste poezii, ziceam eu, nu numai că sînt mai slabe decît cele de la *Venere și Madonă* încoace, dar nici nu sînt „eminesciene", nici ca fond, nici ca formă. În aceste poezii Eminescu imită scriitori anteriori și mai cu seamă pe Bolintineanu etc.»"

„Să orînduim în ordine alfabetică izvoarele nuvelei *Sărmanul Dionis*, după d. Lovinescu și după d. Sanielevici, punînd la un loc autori, opere și personaje.

După d. Lovinescu :

Chamisso, Faust, Goethe, Hoffmann, Mefisto, Novalis, Heinrich von Ofterdingen, Peter Schlemihl.

După d. Sanielevici :

Chamisso, «Elixirul diavolului», Faust, Goethe, Hoffmann, Mefisto, Heinrich von Ofterdingen, Peter Schlemihl.

Deosebirea stă în *Elixirul diavolului*, care e în plus (nu în minus !) la d. Sanielevici. Dar acesta e numele unei opere a lui Hoffmann. În acest detaliu n-a mai intrat d. Lovinescu. S-a mulțumit cu Hoffmann.

Așadar, tocmai pe tocmai."

„Eminescu imaginează pe fată spunînd (și-n *Convorbiri*, și-n manuscris) :

Singurică-n cămăruță brațe albe eu întinz.

Dar d. Lovinescu, pudic, ca și Scurtu, pune cămășuță — îmbracă pe fata goală !

«Natura meditațiilor metafizice ale lui Dionis — zice d. Lovinescu — era de esență kantiană ; simple categorii ale minții omenești, timpul și spațiul n-au o existență obiectivă ; tot ce se întîmplă, se întîmplă în noi, iar lumea e o creațiune individuală ; tot ce a fost sau va fi, poate, după voință, exista oricînd, așa că, prin anumite mijloace, oricine reușește să se proiecteze și să trăiască în trecut sau în viitor.»

Deodată o începe rău d. Lovinescu. D-sa nu știe ce sînt categoriile. Spațiul și timpul nu sînt categorii. (Cum ar putea fi categorii ?) Problema categoriilor e o problemă de *Logică transcendentală*. Spațiul și timpul sînt o problemă de *Estetică transcendentală*. Ele sînt formele pure ale sensibilității, și nu categorii.

Tot ce se întîmplă se întîmplă în noi, iar lumea e o creație individuală, nu este metafizică, de esență pur kantiană, cum crede d. Lovinescu. Kant a combătut vehement ca o aberație această metafizică. Vezi argumentarea lui împotriva lui Berkeley."

Ediția de *Poezii* a lui Eminescu (1929) îngrijită de E. Lovinescu este, zice Ibrăileanu, „un adevărat

vacuum cleaner, care adună gunoiul din toate edițiile" și mai ales fasificările din ediția Scurtu. De pildă, Scurtu „corectînd" versurile din poezia *Singurătate*, relative la șoareci :

Și ascult cum învelișul
De la cărți ei mi le rod,

în forma :

Și ascult cum învelișul
Cărților încet mi-l rod,

e urmat numaidecît de Lovinescu, care „cînd te copiază, te copiază cu credință, nu se-ncurcă," deși, observă criticul nostru, „e de preferat o greșală de sintaxă (un acord nelegitim) decît un vers imbecil. Căci încet este o umplutură, un cuvînt de prisos (doar șoarecii rod încet, nu-s jaguari)". Ibrăileanu se vedea îndreptățit în urma enumerării celorlalte greșeli, aflate și la Scurtu, să conchidă că pentru Lovinescu „totul e imitație pură, copie, plagiat" și că această apucătură („reproducere feminină, fără participare personală") se erijează la el într-o concepție asupra vieții : „sincronismul".

Lovinescu a răspuns în *Tiparnița literară*, II, 1 septembrie 1929, recunoscînd numai trei greșeli în textul său față de textul maiorescian și adăugînd că importanța descoperirii celorlalte erori de tipar este egală cu aflarea „a 101 chibrituri într-o cutie în dauna alteia, care conține numai 99". Adevărul este că din erorile găsite de Ibrăileanu un număr de circa 17 nu aparțineau textului ediției I maiorescienе.

Ibrăileanu reluă discuția în decembrie 1929 (*D. E. Lovinescu este vesel ?*), somîndu-și adversarul să răspundă „deocamdată" la aceste capete de acuzare :

„Este sau nu adevărat că tot ceea ce în ediția d-sale este nou și bun — în comparație cu edițiile anterioare — este luat din articolele mele din anii trecuți despre edițiile lui Eminescu ?

Este sau nu adevărat că a falsificat textul lui Eminescu : idei, limbă, măsura și ritmul versului, și chiar economia unor poezii întregi ?

Este sau nu adevărat că d-sa nu știe ce este ortografia, cînd afirmă că d. Bogdan-Duică a păstrat ortografia veche a lui Eminescu (N-a păstrat ortografia ! A păstrat fonetismele !) și cînd d-sa, schimbînd limba lui Eminescu, a crezut și a anunțat pe cititori că, în deosebire de d. Bogdan-Duică, îi actualizează ortografia ?

Este sau nu adevărat că a pus în ediția d-sale poezia *Stelele-n cer* cu strofele pritocite de Scurtu ?

Este sau nu adevărat că n-a înțeles nimic din nuvela *Cezara* cînd a afirmat că într-un pasagiu — în care e vorba de o pictură — ar fi vorba de eroul nuvelei și deci de Eminescu ?

Este sau nu adevărat că analizînd nuvela *Sărmanul Dionis*, a spus că spațiul și timpul sînt pentru Kant categorii ?

Este sau nu adevărat că a afirmat cum că inexistența obiectivă a realității este concepție de esență pur kantiană ?

Este sau nu adevărat că, în stabilirea izvoarelor străine ale nuvelei *Sărmanul Dionis*, a plagiat de la un capăt la altul pe d. Sanielevici ?"

Trebuie să recunoaștem că mai toate aceste întrebări nu ofereau un prilej de înveselire lui E. Lovinescu și că el se afla în imposibilitate de a da un răspuns, așa cum (mărea repertoriul erorilor Ibrăileanu) fusese în neputință de a se disculpa cînd atribuise *Muntele de foc* de Alecsandri lui

Asachi, cînd, comentînd în *Istoria civilizației române* broșura: *Cine sînt meseriașii*, ca să caracterizeze revoluția de la 1848 din Moldova, ignora că are în mîini o broșură munteană [1] despre revoluția din Muntenia etc. Lovinescu a încercat să scape în privința gafei cu apriorismul kantian aplicat *Sărmanului Dionis*, afirmînd că ideile despre inexistența obiectivă a realității sînt ale lui Renouvier [2] și ale neokantienilor, printre care se numără și el, fără să poată tăgădui că numise categorii formele intuiției. Deoarece umbla să abată lucrurile de la soluția lor firească prin crearea unor incidente de formă, bagatelizarea problemelor de fond și minimalizarea victoriilor preopinentului, învinuit de vulgaritate stilistică, Ibrăileanu dădea și în chestiunea modului său de exprimare o replică usturătoare:

„Am spus în articolul meu despre ediția d-lui Lovinescu că lui Eminescu i-ar fi fost scîrbă de această ediție. Cuvîntul acesta i se pare foarte neliterar și foarte vulgar d-lui Lovinescu. Dar cuvîntul este al lui Eminescu, și cînd l-am întrebuințat l-am și pus în ghilimele, fiind sigur că orice om de cultură își va aduce aminte de pagina în care Caragiale povestește ce s-a petrecut în adunarea unde Eminescu a cetit *Scrisoarea II*, cînd publicul de acolo a votat schimbarea cuvintelor fameni și scîrbi de la sfîrșitul *Scrisorii* în oameni și mîhni. Pentru modificarea anodină, zice Caragiale, a votat și o damă la care poetul ținea mult în acea vreme. Dar — adaugă Caragiale — Eminescu, care nu era

[1] De Ion Ghica.
[2] Ideea i-ar fi dat-o Ion Petrovici (Cf. *De-a lungul unei vieți, amintiri*, București, 1966, p. 259).

androgin și avea oroare de apa de trandafir, nu din toată inima a făcut acestă concesiune [1].

Cum se vede, Eminescu era foarte vulgar — nu era androgin și cu atît mai puțin damă. De altfel și Caragiale era vulgar. A dovedit-o d. Lovinescu într-un articol în care și-a exprimat, ca de obicei, toată gingășia estetică. Dacă ar fi frecventat ceaiurile d-lui Lovinescu, poate că acești oameni se mai poleiau."

Ibrăileanu n-a avut ultimul cuvînt în această polemică, „*D. E. Lovinescu este vesel pentru că... d. Ibrăileanu e tragic !*", i-a rispostat E. Lovinescu în *Vremea*, din 27 martie 1930, cu procedeul său obișnuit de a reduce importanța faptelor în discuție. Dar indiferent de însemnătatea problemelor (ele s-au dovedit profitabile pentru editorii de mai tîrziu ai lui Eminescu), Lovinescu, polemist el însuși de talent, n-a ieșit învingător. Că înfrîngerea a fost resimțită stă mărturie polemica postumă cu Ibrăileanu din volumul *T. Maiorescu și posteritatea lui critică*, unde trei generații de critici sînt coalizați împotriva „reacțiunii poporaniste" de la *Viața românească*. O singură dată a vorbit Lovinescu cu oarecare simpatie de Ibrăileanu, în 1937, cînd a scris (tot postum !) despre *Adela*, catalogînd-o la „epica criticilor" și recunoscînd pentru prima dată aici „perfecta adaptare a ritmului sufletesc cu cel al elocuțiunii".

[1] V. *Două note*, în I. L. Caragiale, *Opere III*, ed. P. Zarifopol, 1932, p. 12. „*Dama*" era Mite Kremnitz.

IBRĂILEANU MORALIST

Pasiunea moralistului, adică, etimologicește, a observării moravurilor *(mores)*, nu are de ce să ne surprindă la Ibrăileanu, preocupat încă din tinerețe de problemele moralei sociale, cînd traducea pe Büchner și citea pe Spencer, sau ale societății, cînd citea pe Marx și se iscălea „Un sociabil". Cele cîteva cugetări publicate sub titlul de *Note* și *Din caiet*, în revista *Școala nouă*, sînt, așa cum și le apreciază autorul însuși, promițătoare pentru vîrsta de atunci a filozofului, nu ieșite din comun. Trebuie reținută una scurtă și de esență nu atît filozofică, cît lirică, consemnată de altfel mai tîrziu : „Fata pe care ai iubit-o la 18 ani și n-ai mai văzut-o de atunci, o iubești toată viața."

Căci Ibrăileanu a fost mereu un îndrăgostit, fie și numai retrospectiv, interesat într-un grad superior de sufletul feminin, ca o parte a sufletului omenesc în general, mai plin pentru el de enigme și de surprize, pe care n-a obosit nici un moment să le cerceteze și să le înregistreze. Dezvăluirea cauzelor sentimentului erotic, lămurirea raporturilor dintre sexe, studiul psihologiei acestora și îndeosebi al psihologiei femeii l-au ispitit totdeauna pe Ibrăileanu. În afară de curiozitatea proprie, este sigur că

problemele îl interesau și pentru domeniul literar al criticii și pentru acela al luptătorului social. De altminteri, unele idei din aforismele sale le regăsim în articolele de critică, ca și în cele jurnalistice.

S-a stabilit că însemnările de la rubrica *Din carnetul unui om de ieri*, din *Viața românească* (1910), semnate T.P., aparțin lui Ibrăileanu [1]. Cele patru articole inserate aici tratează cîteva din problemele amintite, în continuarea discuțiilor de la *Contemporanul* despre emanciparea femeii.

În *Bărbații urîți și amorul*, comentînd un articol al lui Faguet, *Qui épouser* [2], în care se spune că femeile fără însușiri fizice sînt iubite de bărbați pentru că prezintă garanții de fidelitate, T. P. arată că femeile caută în bărbați forța mușchiulară, vigoarea, protecția și că aceasta este mai puțin inspirată de frumusețe. Așa s-ar explica, crede autorul, iubirile pentru ființe hidoase în romanele lui Anatole France (bouarul din *L'Ile de Pingouins*, fratele Ange din *La Rôtisserie de la reine Pédauque*, monstrul Pauquet din *La Mannequin d'Osier*). Dar, adaugă T. P., civilizația suplinește natura, și un bărbat urît poate fi iubit „tocmai pentru că nu are calitățile ca să fie iubit", știut fiind că iubim mai totdeauna nu atît pentru ceea ce ni se dă, cît pentru ceea ce dăm („Cea mai mare iubire din lume, a mamei pentru copil, nu are altă cauză...")

Misoghinismul reia ideea dezvoltată într-un *Foileton !* publicat în *Lumea nouă*, din 1895, anume că femeile au predilecție pentru militari, profesiunea armelor fiind eminamente virilă. Despre misoghinism, Ibrăileanu vorbise și în *Foiletoanele lui*

---

1 „T. P. sînt eu" — mărturisește Ibrăileanu într-o scrisoare către I. Al. Brătescu-Voinești *(Viața românească*, 1966, nr. 3, p. 102).

2 *Propos littéraires*, cinquième série, Paris, p. 385—394.

Caragiale (1901), unde îl înfățișa ca filozofia bărbatului nenorocit în amor, emițînd aforismul că „Un nefericit în amor trebuie să aibă un suflet prea distins ca să nu devină un om cu totul vulgar și injurios“ față de femei.

Se dezvoltă aici și problema egalității psihice a sexelor, chestiune foarte controversată la sfîrșitul secolului trecut. Engels, A. Bebel în *Die Frau und der Sozialismus,* Paul Lafargue, L. Manouvrier au susținut egalitatea, împotriva lui Schopenhauer, Nietzsche, Auguste Comte, Lombroso, M. G. Delaunay, Belfort Bax (traducătorul englez al operei lui Schopenhauer *Parerga und Paralipomena),* care vorbeau de inferioritatea femeii. Chestiunea formase obiectul polemicii dintre Titu Maiorescu (traducătorul *Aforismelor asupra înțelepciunii în viață* de Schopenhauer) și Sofia Nădejde. Neîndoios că Ibrăileanu citise articolele Sofiei Nădejde din *Contemporanul* [1], pentru că atitudinea sa este împotriva celor care vedeau în femeie sexul subordonat, lipsit de nietzscheana „voință de putere“ *(Wille zur Macht).*

Căsătoria este problema celui de al treilea articol al lui T. P. Schopenhauer citează proverbul spaniol *„Quien se casa por amores, ha da vivir con dolores“*, cine se însoară din dragoste, va trăi în necazuri. Pentru T... P... dimpotrivă, amorul este „o putere așa de naturală și de mare... izbucnește așa de triumfător și de nepăsător de calculele oamenilor, încît slabele sfaturi ale rațiunii vor fi totdeauna înăbușite de întîile porniri ale acestei pasiuni, în sufletele acelora care sînt în stare s-o simtă... Și de altmintrelea, acela care, între 20 și

---

[1] În nr. 2, din 1889, este comentat articolul lui E. Belfort Bax, *Îndumnezeirea femeilor,* tradus în *Contemporanul,* 1889, nr. 1.

25 de ani, ar calcula, în loc să se arunce orb în vultoarea iubirii, ar fi un mizerabil, care n-ar avea dreptul la nici o fericire !“ Această observație trebuie completată cu aceea despre adulter din notele la *Ana Karenina :*

„Iubirea extraconjugală are acest lucru teribil că leagă pe bărbat și pe femeie numai prin pasiune, în deosebire de viața conjugală, care-i leagă prin atîtea alte interese — interesele micii comunități, care e familia — interese care rămîn și compensează scăderile pasiunii ori chiar o înlocuiesc cînd ea dispare.“

În fine, într-o *Cronică socială,* T. P. pledează pentru necesitatea educației femeilor și pentru egalizarea lor în drepturi cu bărbații în viața socială.

Cugetările propriu-zise ale criticului, apărute sub pseudonimul Cezar Vraja mai întîi în *Însemnări literare* (1919) *și Viața românească* (1922), au fost adunate în volumul *Privind viața,* din 1930. Scrise în jurul vîrstei de 50 de ani (mai precis, între 45—51 de ani), ele sînt rezultatul experienței unui om. Experiența constă dintr-un șir de observații asupra conduitei umane ; ca să-ți cunoști semenii, trebuie să vii în contact cu ei. La Rochefoucauld, Chamfort, Rivarol i-au întîlnit în saloane, în acea viață complicată care favorizează observația. Ibrăileanu, fără a fi fost un om al saloanelor, a fost multă vreme un iubitor de societate, deci în situația de a cunoaște psihologia umană și socială, chiar cînd boala l-a silit la nocturnitate și izolare. Lecturile au compensat desigur ceea ce n-a putut experimenta direct. Iată cîteva maxime de caracter livresc :

„Se zice că Alfred de Vigny a scris *La Colère de Samson,* catehismul lapidar al misoghinismului, pentru că avea îndoieli serioase asupra actriței Dorval, cu care se avea bine.“

„Cetiţi în şir un anumit capitol din *Descendenţa omului* de Darwin — şi manevrele rafinate dintr-un roman de Bourget, care duc tot acolo... E divertisant, e comic, e hilariant."

„În iubirile, ca a lui Balzac, dintre un bărbat de douăzeci de ani şi o femeie de patruzeci [1], întinereşte corpul cel bătrîn şi îmbătrîneşte sufletul cel tînăr."

Următoarea maximă este pricinuită de lectura romanului *Ana Karenina* (cf. notele de lectură) :

„La douăzeci de ani, iubeşti amorul şi cauţi o femeie să-l întrupezi, şi femeia asta nu poate fi decît frumoasă. La treizeci de ani, iubeşti o femeie, nu amorul, şi femeia asta poate fi frumoasă, poate fi urîtă, cum se întîmplă."

Cutare aforism nu-i decît o completare la un faimos adagiu (cu originea în *Asinaria* de Plaut dar ilustrat mai ales de Hobbes) :

„*Homo homini lupus.* Filozoful nu ştia că lupii nu se mănîncă între dînşii decît la ultima extremitate."

Nu putem nega că unele cugetări ale lui Ibrăileanu sînt tributare unei concepţii biologiste despre lume, cu toate că în tinereţe el înţelesese just teoria darwinistă şi criticase pe filozofii care confundau noţiunea de selecţie naturală cu aceea de luptă de clasă. Vorbind de concurenţa vitală în *Dialectica şi natura,* Engels atrăsese şi el atenţia că „este cu totul copilăresc să rezumi toată bogata varietate a dezvoltării şi a transformărilor istorice" într-o asemenea „slabă frază unilaterală", care înseamnă „mai puţin decît nimic" [2]. Ibrăileanu mai susţinea şi acum că sistemele de gîndire şi curentele artistice atîrnă de momentul istoric, că momentul istoric atîrnă de structura socială şi că aceasta din urmă reprezintă rezultatul luptelor de clasă, dar societatea împărţită în clase este cu toate acestea văzută ca un antagonism similar celui din lumea animală („În pădurile primitive — ciomagul ; în societate — sarcasmul. Expresia fizică a sentimentului aceeaşi : arătarea caninilor".) Comparaţia omului cu strămoşul său pitecantropul (pe care „numai femeile au ocazia să-l vadă, în anumite momente") presupune acelaşi biologism. Alte observaţii cu privire la raporturile dintre sexe amintesc de *Metafizica iubirii sexuale,* insistînd de asemenea mai ales asupra laturii biologice :

„Cînd o femeie şi un bărbat se întîlnesc să se cultive reciproc prin lecturi, prin învăţare de limbi şi celelalte, să ştii că convorbirile lor sînt convocate şi prezidate de Geniul speciei şi să le-o spui şi lor dacă ei n-o ştiu."

Aici Ibrăileanu pare a uita ceea ce observă în altă parte cu privire la sinonimele iubire şi amor :

„Limba română are nepreţuitul avantaj de a poseda cuvintele iubire şi amor pentru două lucruri cu totul deosebite, denumite în alte limbi cu un singur cuvînt."

Întîlnim în *Privind viaţa* reminiscenţe din psihiatrii sexologi (Krafft Ebing, Charcot), concepţia că o anumită parte a literaturii este „epifenomenologia ştiinţei numită embriologie". După această concepţie, amorul este provocat de temperamentul femeii, iar temperamentul este „fizionomia sensibilităţii organelor vieţii vegetative". Ibrăileanu n-a putut rezista în întregime prestigiului exercitat, la sfîrşitul secolului trecut, de pozitivism.

Există cîteva maxime care conţin elemente critice, osîndind îndeosebi minciunile convenţionale

[1] E vorba de romanul *Le lys dans la vallée* (n.n.).

[2] *Dialektik und Natur*, Marx-Engels Archiv, t. II, 1927, p. 190.

ale societății, cochetăria, frivolitatea femeii și a bărbatului. „Flirtul", în special, îi era nesuferit lui Ibrăileanu, fiind „din partea bărbatului un semn de grosolănie sufletească și de lipsă de patosul virilității", iar „din partea femeii care primește manejul, dovada unui suflet de cocotă".

Servitutea femeii în societatea burgheză, teoretizată de Nietzsche, este explicată în acest fel:

„Bărbații țin pe femei în stare de inferioritate nu pentru că le socot inferioare, ci le socot inferioare pentru că le țin în stare de inferioritate."

Cît despre pretinsa inegalitate a sexelor, invocată adesea de societatea împărțită în clase, soluția lui Ibrăileanu este aceasta:

„Dacă femeia nu se deosebește ca mentalitate de bărbat, trebuie egalizată politicește, pentru că poate aduce contribuții în dezbaterea lucrului public. Dacă se deosebește de bărbat, trebuie egalizată pentru că aduce puncte nouă de vedere în dezbaterea lucrului public."

Un adevărat elogiu este dedicat soției, tovarășei de viață a omului:

„Nu-ți sînt scumpe încrețiturile de pe frunte și de la ochii femeii tale? Gîndește-te bine că încrețiturile astea s-au făcut în lunga voastră tovărășie de griji și de nevoi. Gîndește-te bine că ele sînt semnul că se apropie vremea cînd tu și tovarășa ta aveți să vă despărțiți pentru totdeauna. Gîndește-te că asta e fata rîzătoare pe care o așteptai cu pieptul înfrigurat în nopțile de vară."

Dragostea, observă cu profunditate cugetătorul, îndepărtează termenul fatal:

„Numai imaginile amorului, antidotul morții, pot ținea piept, în conștiință, imaginii terifiante a morții."

Sau:

„Un cortegiu mortuar, agonia unui vecin de peste sală exasperează pasiunea a doi amanți, pentru că imaginile care evocă distrugerea vieții provoacă paroxismul instinctului creator."

Cîteva aforisme cuprind adevăruri generale, formulate cu o abia perceptibilă ironie, rar, o simplă metaforă:

„Inteligenții se împart în două: buni și răi. Proștii se împart în una: răi."

„Sînt bărbați care nu pot cuceri o femeie, decît dacă se prezintă singuri la concurs și nu o pot păstra decît dacă nu se ivește un concurent. Asemenea bărbați în realitate sînt interimari, niciodată titulari."

„Un prost nu spune lucruri inteligente, dar un inteligent spune multe prostii."

„Cînd poți reuși să spui pentru ce iubești pe o femeie, n-o iubești cu adevărat."

„Cînd prin sforțările memoriei reușești să-ți amintești ce simțeai pentru o femeie, să știi că iubirea ta n-a murit încă. Dacă continui cu exercițiile astea de memorie, poți cădea în prăpastie."

„Amintirile — o muzică ce ne vine de undeva de dincolo de orizont."

Baltasar Gracián este în materie de maxime teoreticianul conduitei discrete și prudente în viață [1] în *Oráculo manual y arte de prudencia* și *El Discreto*. Chiar dacă Ibrăileanu nu va fi cunoscut direct opera acestui clasic spaniol, a putut să ia cunoștință de ideile lui prin imitatori, numeroși în secolul trecut. În orice caz, două din aforismele lui sînt exact în spiritul manualelor lui Gracián, recomandînd disimularea defensivă:

„Cea mai subtilă dintre plăceri e aceea de a fi simplu, modest, naiv, supus, prevenitor, a avea

[1] *Tratados*, Madrid, „Saturnino Calleja", 1918.

aerul că înţelegi cît mai puţin sau nimic din ceea ce ţi se spune, dar în acelaşi timp a înţelege tot şi a privi totul cu detaşare şi cu liniştită ironie."

Şi :

„Plăcere divină : a exulta de orgoliu şi a purta în acelaşi timp masca celei mai desăvîrşite modestii, aşa ca să poţi mistifica pe ceilalţi pînă acolo, încît să se poarte cu tine condescendent şi protector."

Profesînd această tactică împotriva „cordialităţii inoportune care dă năvală în incinta vieţii tale", Ibrăileanu a evitat morala forţei şi a violenţei, recomandînd, dimpotrivă, blîndeţea faţă de cei slabi :

„Dacă n-ai în tine destulă politeţă pentru toată lumea, fii mai politicos cu inferiorii decît cu egalii, mai politicos cu egalii decît cu superiorii. Lipsa de politeţă faţă de egali este numai o necuviinţă, care îţi poate atrage represalii, pe cînd faţă cu inferiorii, o cruzime şi o laşitate, căci provoacă o durere care nu poate riposta."

Delicateţea este imperativul esenţial al acestei etici :

„Delicateţea este calitatea supremă şi cea mai rară a sufletului omenesc. Ea le presupune pe toate celelalte : inteligenţa, bunătatea, altruismul, generozitatea, discreţia, mărinimia ş.c.l. Un om lipsit de o singură calitate a sufletului nu mai are delicateţa completă. Atunci ea este cu lacune şi cu eclipse."

Unele note de amărăciune din *Privind viaţa* pot da cititorului neavizat impresia de pesimism. Dacă prin pesimism se înţelege o anume concepţie asupra vieţii, atunci la Ibrăileanu, care a fost un însetat de viaţă, oricît de necruţător i-ar fi scrutat uneori aspectele josnice, nu poate fi vorba de pesimism. El a crezut mereu în progres, în libertate, egalitate şi fraternitate, în perfecţionarea prin cultură a speţei omeneşti şi a denunţat limpede ipocrizia pesimismului :

„Pesimismul este iubirea arzătoare de viaţă şi tînguirea că ea nu dă destule plăceri ori că nu i le poţi stoarce îndestul şi că se isprăveşte odată. Un pesimist, faţă cu viaţa, e ca un bărbat care ar cere celei mai iubite femei mai mult decît ea poate da sau decît el poate lua, ori care ar iubi o femeie inaccesibilă. Pesimiştii însă pretind că nu iubesc — femeia."

E clar că Ibrăileanu nu se referă aici la el însuşi (ultima propoziţiune ne previne în acest sens), ci la precaritatea pesimismului în general, la fragilitatea bazelor lui psihologice. Acest aforism aduce un argument în plus la explicaţiile asupra pesimismului în natură şi societate ale lui Gherea. Nu trebuie neglijată nici distincţia între cele două categorii de pesimişti, deopotrivă de ridicule, dintr-o altă cugetare :

„Pesimistul mizantrop spune oamenilor : Gorile, cît sînteţi de stupide ! Pesimistul idealist le spune : Fraţilor, cît sîntem de nenorociţi !"

În *Foiletoanele lui Caragiale*, Ibrăileanu a insistat asupra dualităţii spiritului creator în care se luptă tendinţe diferite, cugetări spontane şi raţionamente, dînd şi exemplul lui Goethe, cu al său Faust purtător de două inimi :

Zwei Herzen fühl ich, ach, in meiner Brust ![1]

În *Privind viaţa* dăm peste o maximă ce pare a justifica imposibilitatea înţelegerii între oameni :

[1] *Ah, două inimi simt în al meu piept !*

„Tu faci o acțiune, și eu îi presupun motivele pentru care aș fi făcut-o eu. Tu spui o frază, și eu îi dau înțelesul pe care l-aș fi pus eu în fraza ta. Atunci cum vrei să te înțeleg ? Să ne înțelegem unii pe alții ?"

Nu se poate contesta un anume individualism la Ibrăileanu, o oarecare tendință de izolare, presupusă necesară pentru a cunoaște sufletul omenesc :

„Dacă ai prietenii strînse, participi la un suflet comun, nu mai ai sufletul tău personal, adică un suflet delimitat, propriu pentru observație. Și neputînd cunoaște un suflet al tău, nu poți cunoaște nici pe al altora. De aici faptul paradoxal că numai izolații cunosc sufletul omenesc."

Numaidecît însă individualismul trece în contrariul său, în umanitarism :

„În infinitul timpului și al spațiului ne-am întîlnit în aceeași nebuloasă, în același sistem solar, în aceeași țară, în același loc, sub același acoperămînt, și totuși ne urîm sau cel puțin ne sîntem indiferenți, în loc să ne aruncăm unii în brațele altora, inteligenți și proști, buni și răi, înmărmuriți de spaima naturii infinite și ostile."

În majoritatea lor, aforismele lui Ibrăileanu se subsumează etosului romantic, cu ironia caracteristică, fixată nu o dată și asupra propriei persoane :

„Cînd ai cincizeci de ani, în loc să fii grav și pozitiv, citești poezii, arăți entuziasm pentru muzică, te extaziezi în fața naturii, poți inspira oarecare simpatie, dar nu vei avea prestigiu și considerație, vei servi drept obiect de distracție, vei provoca despre tine, în fața ta, discuții glumețe, întocmai cum ți se întîmpla cînd aveai cinci ani."

Înstrăinat de ideologia tinereții sale, care-i dăduse atîta elan, chinuit la 50 de ani de boli adevărate, trecînd și printr-o criză de erotism, Ibrăileanu devenea un om tot mai straniu, mai depărtat de viața obișnuită din juru-i, claustrat în casa sa retrasă din Fundacul Buzdugan. Revoltat romantic împotriva societății burgheze mercantile, odioase, el trimitea de acolo un protest lipsit de perspectivă, dar sincer, al sufletului său ingenuu, rănit.

ROMANUL LUI IBRĂILEANU

Romanul lui Ibrăileanu *Adela* (1933), traducere epică a aforismelor din *Privind viața*, e clădit pe tema iubirii dintre ființe de vîrste disproporționate, discutată de critic în mai multe rînduri, o dată în *Viața românească* (1923, ianuarie), cu prilejul recenziei volumului lui Duiliu Zamfirescu *O muză* și altă dată în *Adevărul literar și artistic* (iulie 1925), sub titlul *Idealuri*, la o rubrică de *Fapte și comentarii*, pe care a inaugurat-o cu semnătura „Un realist“, fără a o continua. Sînt interesante pentru semnificația romanului lui Ibrăileanu ideile din aceste articole.

Comentînd nuvela *O muză* (istorie a poetului de 44 de ani della Róvere, înamorat de domnișoara de 24 de ani d'Astuni, a cărei amintire, necăsătorindu-se cu ea, eroul o păstrează tot restul vieții), criticul susține că Duiliu Zamfirescu era preocupat de „problema melancolică a dragostei tîrzii“ tratată de el și în poezia *Ce-a mai fost*, fără sentimentalismul brutal ce izbucnește uneori la vîrsta „critică“, faptul adăugîndu-se „la seria cunoscută : Chateaubriand, Goethe, Ibsen etc., etc.“. În legătură cu Chateaubriand, este amintită adolescenta „l'Occitanienne“, îndrăgostită de scriitorul

sexagenar, după cum rezultă din confidențele Hortensei Allart și din cîteva aluzii strecurate în *La Vie de Rancé*, carte scrisă de Chateaubriand la 65 de ani. Iubirile tîrzii ale lui Goethe nu sînt mai puțin cunoscute, și *Die Wahlverwandschaften* ne înfățișează dragostea tinerei Ottilia pentru maturul Eduard. Mai importantă este referința la Victor Hugo, din care criticul citează un vers :

Car le jeune homme est beau, mais le veillard est grand...[1]

pentru a arăta că femeile îl înțeleg de obicei altfel, și anume :

Le veillard est grand, mais le jeune homme est beau[2],

deoarece „natura împerechează ființe cît mai apropiate ca vîrstă“, iar împerecherile de vîrste disproporționate nu pot avea altă cauză decît mila, cînd nu sînt efectul unui amor propriu măgulit. Să fie oare numai o întîmplare că Ibrăileanu pomenește în această ordine de idei pe V. Hugo ? Se știe că Adèle Julie Foucher, soția lui Hugo, a întreținut legături amoroase cu Sainte-Beuve, legături care au dat naștere romanului *Volupté* și poeziilor din *Le Livre d'amour* (Vezi *Viespile* lui Alph. Karr). Cam în aceeași vreme, numele Adèle devenea celebru prin drama lui Alexandre Dumas : *Antony* (1831), tradusă și în românește de Alexandru Hrisoverghi (Adela era victima eroului fatal, romantic, ucisă spre a nu fi dezonorată : *„Elle me résistait, je l'ai assassinée“* [3]). De fapt eroina romanului lui Ibrăileanu, a cărui primă redactare am pus-o în jurul anului 1925, trebuia să se cheme, după numele

---

[1] *Căci tînărul este frumos, dar bătrînul e măreț...*
[2] *Bătrînul e măreț, dar tînărul este frumos.*
[3] *Mi-a rezistat, am omorît-o.*

modelului real, Olga, nume evitat fiindcă fusese folosit în nuvela lui Negruzzi *O alergare de cai* şi de Ionel Teodoreanu în *La Medeleni*. Criticul s-a oprit la numele Adela, „uşor desuet, sau demodat dacă vreţi, faţă de exigenţele urechii contemporane“ (după prefaţa „editorului“), poate pentru că-i evoca amintiri din tinereţe (la Roman pe vremea gimnaziului, cunoscuse pe Adela Andrei, devenită mai tîrziu soţia poetului O. Proca).

În *Idealuri*, vorbind de două romane pe aceeaşi temă, *Docteur Pascal* de Emile Zola şi *L'Ami des Jeunes-filles* de Edmond Jaloux, Ibrăileanu opina că dragostea dintre eroi de vîrste diferite este posibilă cu condiţia ca suma vîrstelor să nu treacă de 75 de ani. În *Adela* protagoniştii au, poate şi din această cauză, 40 şi 20 de ani, iar nu 54 şi 29, cît aveau Ibrăileanu şi Olga Tocilescu, dacă ne este îngăduită o indiscreţie biografică, în 1925. Vîrsta de 40 de ani pe care o dă eroului său criticul este după Paul Bourget [1] „amiaza vieţii“, faza critică a bărbatului şi a maximei intelectualităţi. Tocmai asupra tulburărilor provocate în sufletul personajului de „vîrsta primejdioasă“ insistă romanul *Adela*, zugrăvind în acelaşi timp însuşirea de sfinx a femeii la 20 de ani.

Doctorul Emil Codrescu, intelectual saturat de lecturi din Darwin şi Schopenhauer, cu reminiscenţe din Baudelaire şi Leconte de Lisle, lector dezabuzat (răsfoieşte numai cataloage de cărţi şi comentează distrat pe Diogen Laerţiu), om cu experienţă erotică, dar bărbat consumat, vine să se repauzeze în staţiunea estivală Bălţăteşti. Din întîmplare sau dinadins, îi iese în cale Adela, o tînără pe care o cunoscuse de copilă şi care-i dăduse

[1] *Le Démon de Midi* (1914).

semne certe de simpatie cu trei ani în urmă, cînd fusese nevoit a pleca în străinătate. Între timp Adela se măritase şi se despărţise, ceea ce trezeşte lui Codrescu un sentiment de remuşcare, căci el contribuise prin indeciziunea lui la nefericirea acestei „doamne“, pe care ar dori-o din nou „domnişoară“, cum încearcă să şi-o imagineze măcar mental, dintr-o pornire erotică tardivă din cele mai egoiste.

„Doamnă! Întotdeauna mi-a venit greu să schimb apelativul domnişoară în doamnă. Mi se pare o imixtiune în lucruri prea intime, mi se pare că iau act cu brutalitate de fapte care nu mă privesc şi nu-i decent să mă privească. (Psihologie de quadragenar intempestiv şi pervers de lucid!) Şi apoi, ori de cîte ori se căsătoreşte o fată plăcută dintre cunoştinţele mele, mi se pare că sînt furat. Hotărît, nu cultiv o simpatie exagerată pentru domnii şi stăpînii lor. Adelei îi voi spune, cel puţin *in petto*, «domnişoară». Pe d. L... cauza eficientă a transformării, îl ignorez, îl neg. Negînd cauza, neg efectul: Lumea este reprezentarea mea.“

Însă dacă Emil Codrescu izbuteşte să-şi reprime schopenhauerian gelozia retrospectivă, dragostea nu are puterea s-o înfrîngă şi ea îl va tortura în chip tiranic pînă la anxietate.

Sub raport epic, romanul conţine prea puţine fapte, acţiunea însăşi durînd numai două luni (de altfel, cartea e prezentată ca un „fragment din jurnalul lui Emil Codrescu“), dar aceste fapte sînt totuşi suficiente pentru ca eroii să trăiască. Accentul cade pe cazuistica excesivă a quadragenarului chinuit de dorinţa de a se şti iubit şi neliniştit de

apropierea termenului final [1]. Din senin, Codrescu, care încă de la început reflectase că Adela va face prin misterele ei tulburătoare „nefericirea multor imbecili", simte nevoia de a se considera bătrîn, cu adaosul chiar că peste zece ani va fi moșneag. Adela, ghicind sensul subconștient al acestei mărturisiri, răspunde că și ea va fi bătrînă atunci, prilej pentru Codrescu de mari agitații interioare, notate de romancier prin multiple întrebări :

„— Și eu ! Pentru ce și ? Și pentru ce vrea să-mi probeze că nu sînt bătrîn ? (O femeie are un singur mijloc de a dovedi unui bărbat acest important adevăr !) Pentru ce ? Consolații ? Delicatețã de sentiment ? Zădăreală ?"

Caracter delicat și retractil, Codrescu îngrămădește între el și Adela tot felul de obstacole cu neputință de înlăturat. O floare culeasă de Adela e primită cu proteste și așezată numai după ezitări în piept, pentru a fi păstrată acasă în paginile lui Diogen Laerțiul, „între venerabilii Crates și Metrocle", filozofi cinici. Un vals la pian e ascultat mai mult cu ochii, nu fără sforțări de temperare a entuziasmului pentru „muzica de imagini" a mîinilor interpretei :

„Valsul lui Chopin acompania muzica corpului ei... (Cam emfatic, iubitul meu !) La sfîrșit, după o linie trasă cu degetul cel mare parcă mînios, peste toate clapele de la stînga la dreapta, ca o parafă energică a unei iscălituri sub un text, care făcu pianul să strige cu toate vocile lui alarmate, Adela se ridică aproape cu violență de pe scaun, întrebîndu-mă : Îți place ca și atunci ? I-am sărutat mîna pentru atunci și pentru acum. Am văzut pe

[1] În 1930, Jean Guéhenno publica un *Journal d'un homme de quarante ans*, foarte în spiritul romanului lui Ibrăileanu, care însă e conceput mai înainte.

fața ei o nedumerire, căci nu e obișnuită din partea mea cu expansiuni de natura asta..."

O rapsodie de Liszt mărește temperatura normală a eroului, într-o zi el refuză s-o însoțească la Piatra și-și rememorează în singurătate iubirile trecute (consecință : starea prezentă i se agravează), iar cînd, la întoarcere, Adela îl silește să admire cerul înstelat, are impresia că se „idiotizează".

La o altă vizită, Adela îi arată că nu gustă pe Turgheniev, care „se apropie de femei ca de niște sanctuare" (aluzii voalate la lipsa de inițiativă a lui Codrescu însuși) și că-i place exuberanța unui Daudet, umorul lui Creangă, nicidecum dulcegăriile lui Carol Scrob, dar nici misoginismul lui Schopenhauer, explicat prin portretul său din camera lui Codrescu. („Acum înțeleg de ce avea ciudă pe femei... Nu cred să-i fi pregătit nici una vreo capcană !") Gingășia ei iese la iveală cînd vede un ceasornic de masă ce carillonează melodia *La Paimpolaise*. Codrescu nu înțelege că obiectul gingășiei este propriu-zis el, și, hipnotizat, nu e în stare a răspunde decît prin plimbări nocturne pe sub geamul ei, ca în romanța lui Eminescu. Ba se gîndește să urmeze chiar sfatul lui Napoleon în astfel de împrejurări, fuga [1]. Cele mai neînsemnate vorbe sau gesturi ale femeii sînt descompuse în detalii și scrutate îndeaproape din perspectiva tuturor ipotezelor. Simpla comparație între el și prințul Andrei din *Război și pace*, făcută de Adela, stîrnește o furtună de bănuieli, speranțe și interdicții :

„Seamăn cu prințul Andrei ? Nu știu. Și pentru ce mi-a spus-o ? Ca un argument ca să-mi placă prințul, ori ca un motiv pentru care prințul îi place ei ? Oricum, nu-mi convine să împart simpa-

[1] ***En amour, la victoire de l'homme c'est la fuite.***

tiile ei cu nimeni, nici chiar cu un alter-ego al meu ! Şi nici chiar cu mine însumi... Nu vreau să ţină la calităţile mele, ci, fără nici un discernămînt, la mine ! Te iubesc fiindcă eşti bun, Te iubesc fiindcă eşti inteligent, Te iubesc fiindcă eşti frumos, Te iubesc fiindcă... înseamnă că Te este iubit nu pentru el, ci condiţionat, din anumite cauze. O iubire provocată de cauze conştiente, de calităţi pentru care dicţionarul are cuvinte, de însuşiri externe ; o iubire acordată ca un premiu pentru calităţi estetice, morale şi intelectuale, o iubire pe care-o poţi justifica — nu este iubire. Şi apoi bun, inteligent, frumos poate fi şi unul şi altul, dar Te sînt numai eu... Şi totuşi, ştiu că nu vreau nimic de la ea, că nu urmăresc nimic, că nu trebuie să urmăresc. *Că nu se poate*".

Sfîşiat de contrarii ca un alt Amiel şi posedat de demonul incertitudinii, oscilînd între meditaţie şi faptă, Codrescu se complace în acest trist hamletism pe care Adela îl rezumă în cuvintele : „Mata nu vrei niciodată ceea ce vrei", fără ca totuşi el să renunţe la farmecele lui Eros, obsedat, dimpotrivă, la tot pasul de prezenţa femeii intangibile, zeificate în orice obiect, cu toată psihologia sa de om al sălii de disecţie, dominat de imperativele ştiinţei (*„La peau, le cerveau, les nerfs, tout ça va ensemble"* [1] — sună o maximă învăţată de la Charcot, „maestrul nostru al tuturora") :

„A devenit unică. (Credeam că am pierdut pentru totdeauna facultatea de a uniciza o femeie). Începe să-mi fie scump tot ce e al ei şi mai scump decît totul uşoara asimetrie a gurii, cînd zîmbeşte, care multiplică farmecele zîmbetului ei. Dar mi-e scump nu numai tot ce este ea şi tot ce face ea, ci şi ro-

[1] Pielea, creierul, nervii, toate merg împreună.

chiile ei (mai ales rochiile ei), mantila ei, galoşii ei mici, adorabili, şi săculeţul ei, din care am scos într-un moment, cînd ea era în altă odaie, batista mototolită şi am respirat-o !"

Aşadar Adela este şi ea o Beatrice şi romanul lui Ibrăileanu o *Vita nuova*, cu visuri treze, desigur mai puţin imateriale („Dar mărturiseşte că te arde un fier roşu prin inimă, acum cînd o imaginezi dormind în dezordinea pînzelor albe !" — îşi spune lui însuşi Codrescu), sugerînd însă nostalgia după „prototipul îngerilor din senin", cum zicea Eminescu, care

...par che sia una cosa venuta
Da cielo in terra a miracol mostrare [1].

Eroul, medic de profesiune, face sforţări de a transfigura realităţile, de a arunca un văl peste faptul mizer şi brutal :

„Imposibil ! — zice el. Şi e mai bine aşa. Chiar dacă aş avea zece ani mai puţin. Tot ce se realizează, se împuţinează şi se trivializează...

Cine a spus o dată cu hainele, bărbatul şi femeia aruncă toată cultura şi civilizaţia şi se întorc la starea lor naturală ?...

O femeie cu care schimbi idei filozofice ca nişte săgeţi de aur, într-o atmosferă de sensibilitate delicată, creată de amîndoi... Şi la un moment dat, ca ultimă concluzie, ca încordare supremă, violarea tuturor secretelor ei, a tot ceea ce ea ascunde, conştientă că e partea brutală a fiinţei ei, oficiile vieţii organice, care n-au altă justificare decît aceea că sînt suportul vieţii spirituale — ca subsolurile unde se fabrică forţa care în salon străluceşte în ghirlănzi de lumini.

[1] ...pare că e un lucru venit din cer pe pămînt, spre a arăta minunea (Dante, *Vita nova*).

Adela este o iluzie paradiziacă şi nu trebuie să devină o realitate".

Prin urmare, la metoda analitică se adaugă o doză de poezie pe marginea eternului feminin.

Ca şi *Adolphe* de Benjamin Constant, Adela este totdeodată romanul unui *„amour manqué"* („amor nedobîndit", am traduce în stilul lui Eufrosin Poteca), patetică elegie a dragostei nesatisfăcute, căci între soluţia căsniciei şi aceea a adoraţiei spirituale, eroul alege în cele din urmă iubirea dezinteresată, „o nesfîrşită prietenie pasionată", cum răspunde chiar el, cînd Adela îl întreabă de ce natură e sentimentul lui pentru ea. Departe de a se simţi ofensată, dimpotrivă, înţelegînd scrupulele prietenului ei şi dîndu-i dreptate, Adela îi aduce omagiul ei la plecare, sărutîndu-i, respectuoasă, mîna. Paginile în care ni se povestesc ultimele scene ale episodului (dispariţia la cotitură a landaului Adelei, vizita lui Codrescu în încăperea unde a locuit ea) sînt de o mare vibraţie lirică, în tonuri wertheriene mai potolite, străbătute de un inefabil regret, în stilul elegiac al lui Anghel :

„Am tras unul după altul două saltare ale scrinului în care nu mai era nimic decît tristeţea mocnită a saltarelor goale, apoi al treilea, din care s-a răspîndit, ca o adiere din trecut, acelaşi parfum al ei, şi apoi pe cel din urmă, unde am găsit un degetar stricat şi o bucăţică de dantelă albă. Am luat obiectele scumpe şi le-am pus în portofoliu, lîngă mănuşă, lîngă biletele ei, lîngă pana pitpalacului şi lîngă acul de siguranţă cu care mi-a prins pelerina în munţii Varaticului. Atîta rămăsese de la ea — şi florile, presate, rest mort din strălucirile verii, dispărută o dată cu ea. Şi în odaie, patul pe care dormise, unde-şi ţinuse pînzele

subţiri, oglinda care-i reflectase capul, şi pieptul, şi braţele, şi zîmbetul din dimineaţa de altădată.

Cînd am ieşit în cerdac, prin draperiile grele de pe deal, s-a furişat o rază, răspîndind peste plai un abur de aur, ca atunci pe Ceahlău. Dar curînd raza se stinse în negurile tomnatice, de pe înălţimi."

Se află alte pagini în *Adela,* de descripţie, care echivalează cu arta unui Hogaş (s-a pronunţat şi numele lui Eugène Fromentin, pictorul Africii ecuatoriale franceze şi autorul romanului înfăţişînd de asemeni un *„amour manqué", Dominique),* fără să putem vorbi de contaminaţii (Hogaş de altminteri apare în *Adela* ca personaj sub numele de Dimitriu). Fireşte, nu întîmplător acţiunea a fost plasată în ţinutul aşa de scump colaboratorilor *Vieţii româneşti,* Neamţ, al cărui cer „italian" impresionase pe Wilhelm de Kotzebue, precursorul german al lui Mihail Sadoveanu, tradus în româneşte de Gala Galaction. În *Adela* peisajul montan, silvestru şi selenar, e un halo al dragostei lui Emil Codrescu, care caută, ca şi Amiel, şi găseşte în natură un corespondent sufletesc. Şi dacă de-a lungul excursiilor sale Emil îşi păstrează mereu calitatea de „discipol" cu care l-au învestit atît Rousseau, cît şi Bourget (minus, bineînţeles, agresivitatea erotică în scopuri „experimentale" a eroului acestuia din urmă, seducător al unei fete spre a se „documenta", precum cereau teoriile despre roman ale lui Zola), Adela rămîne şi ea o nouă Heloisă, apărînd laolaltă cu stihiile, într-un eden regăsit, alături de un alt Abélard :

„Era frig şi umed. Adela pusese haine groase şi mănuşi. Pe cap avea o beretă de sub care se răzvrătea părul, umezit parcă de lumina lunii. Căutînd să evităm prundul drumului, ne îndepărtam

adesea unul de altul. Atunci ea mă chema lîngă dînsa, făcîndu-mi loc pe îngusta fîşie de pietriş. Nu se auzea nimic în toată imensitatea, decît nota misterioasă, naiv frîntă a buhailor de baltă de prin şanţurile drumului, geamăt al nopţii şi al pămîntului. Fusta de mătase suna aspru sub rochia groasă şi strînsă pe picioare a femeii de lîngă mine. Dar cînd am ieşit în cîmp... o, luna avea altceva de făcut, decît să ne urmărească pe noi. Ea ţesea aburii, care se tîrau pe cîmpie, în pînze, destrămate de argint, pînă departe, cît vedeam cu ochii. Pe unele întinderi, ceaţa mai deasă şi mai aşezată forma lacuri, din care răsăreau copaci singuratici, ale căror umbre păreau oglindirea lor în apă. Iar în fund, spre Varatic şi Agapia, înspre care se încovoia cîmpia cu lacurile în pante, munţii, ca nişte valuri de fum gros, izvorau parcă atunci din pămînt, dîndu-ne iluzia că asistăm la originea lucrurilor. Iar peste toate, departe, în adînc, dincolo de înălţimile Sihlei, clipea din secundă în secundă o pleoapă de foc colosală şi sinistră ca reflexul unui incendiu din alte lumi."

Numai Eminescu, de fapt, mai are astfel de viziuni cosmice.

Sainte-Beuve spunea că *Adolphe* produce în spiritul cititorului, care a asistat la agoniile convulsive ale iubirii dintre două fiinţe nepotrivite ca vîrstă (Ellénore e, invers, mai mare cu zece ani ca bărbatul), un profund rău moral, ceea ce simţea Ibrăileanu citind biografia lui Balzac sau *Le Lys dans la vallée*, cînd în *Privind viaţa* nota că iubirile, ca ale lui Balzac, dintre un bărbat de douăzeci de ani şi o femeie de patruzeci, întineresc corpul cel bătrîn şi îmbătrînesc sufletul tînăr. Iubirea lui Codrescu pentru Adela n-a întinerit poate nici ea inimile cititorilor, a alinat însă cel puţin crepusculul autorului însuşi, chinuit spre sfîrşitul vieţii de boli reale şi imaginare, ca altădată Turgheniev, ce revenea în *Ape de primăvară*, la 50 de ani, asupra uneia din iubirile-i trecute, poate la aceea pentru Pauline Garcia-Viardot [1]. Înfăţişînd starea sufletească a quadragenarului Emil Codrescu, Ibrăileanu exprimă în *Adela* nostalgia după fericire a unui om cu funcţiile de relaţie zdruncinate, dorinţa de a se mîntui ca Horaţiu de *taedium vitae* sau ca Dante de *acedia*. Bătrîneţea fiind pentru el un continuu *pis aller*, gravitatea micului roman, autobiografic în sens moral, vine de acolo că eroul trăieşte în perspectiva morţii cu conştiinţa totdeauna trează şi înspăimîntată. Iar în moarte, Codrescu vede cu totul altceva decît un banal deces, căci împreună cu el va pieri o întreagă lume, aceea care-i popula gîndurile, proiecţiile în viitor ca şi amintirile din trecut, după cum sună o însemnare din jurnal :

„Azi se împlinesc treizeci şi şase de ani de la moartea mamei... Timpul vine din viitor, trece în urmă, se darmă peste ea, o acopere, o face tot mai inexistentă, căci morţii mor şi ei mereu. Cînd voi dispărea şi eu, va fi murit şi ea complet din univers".

Un comentariu asupra lui Epicur, făcut de Ibrăileanu prin gura lui Codrescu după capitolul respectiv din Diogen Laerţiu, ne dă formula morală a eroului. Epicur propunea o teorie etică a fericirii prin evitarea suferinţelor şi realizarea liniştii sufleteşti (ataraxia). „Cel care trăieşte în ataraxie nu este capabil să-şi cauzeze vreo turburare nici

---

[1] Maupassant imită romanul lui Turgheniev *Ape de primăvară* în nuvela *Sur l'eau*, pe care Ibrăileanu o preţuia de asemenea mult.

lui și nici altora" — sună una din maximele lui [1]. Aici, însă, observă Ibrăileanu prin eroul său, se ascunde „teroarea de răspundere a intelectualului prea lucid și prea mult preocupat de urmările faptelor lui". Acest om lipsit de „energie impulsivă", opus „bestiei blonde" preconizate de un Nietzsche, caracterizează perioada de decadență a Greciei (Epicur a trăit între 341 și 270 î.e.n.). Este aceeași atitudine care călăuzește pe Baudelaire în *Les hiboux*, cînd recomandă înțeleptului să ocolească tumultul și acțiunea :

L'homme ivre d'une ombre qui passe
Porte toujours le châtiment
D'avoir voulu changer de place.

Acest filozof „mulțumit cu puțin ca să poată suporta viața", indulgent cu alții și sever cu el însuși, inspiratorul eudemologiilor moderate, amator de desfătări intelectuale și detașate, este unul din modelele la care aspiră Emil Codrescu.

Așa cum și l-a definit autorul singur în lămurirea către cititor, romanul *Adela* este documentul sensibilității unui intelectual de la sfîrșitul secolului al nouăsprezecelea, un intelectual ezitînd între energie și apatie (alt sens al ataraxiei), între materie și forță („O, filozofule al materiei și forței", exclamă Emil Codrescu în fața patului Adelei, cu gîndul la faimoasa carte a lui Ludwig Büchner *Kraft und Stoff*).

Erou de tip romantic, rațiocinant, Emil Codrescu se încadrează în categoria așa-numiților, după o nuvelă de Turgheniev, „oameni de prisos". Avem

[1] Diogen Laertius, *De vitis dogmatibus et apophtegnatibus clarorum philosophorum*, lib. X, graecae et latine, 2 vol., Leipzig, 1828—1831. H. Usener, *Epicurea*, Teubner, 1887.

a face cu exemplare dotate cu mari calități, dar care, apăsate de condiții vitrege, practică o filozofie biologică deprimantă, fixînd o limită arbitrară vieții, în neconcordanță cu vitalitatea rasei umane, acolo unde raporturile sociale s-au ameliorat. În ciuda aparențelor, Emil Codrescu nu e un erou excepțional, nu se deosebește ca tip social de confrații săi de epocă, Vasile Dan, Dinu Milian, Marin Gelea, intelectuali, personaje de roman de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru. Din punct de vedere moral el are totuși o concepție etică superioară, înțelegînd dragostea ca o idee.

Pentru umanistul Codrescu iubirea sublimată de dorință este soluția fericirii, certitudinea ei îndepărtînd și chiar nimicind angoasa morții.

Este interesant că o dată cu *Adela* apăreau două romane importante ale literaturii noastre dintre cele două războaie, *Locul unde nu s-a întîmplat nimic* de Mihail Sadoveanu și *Patul lui Procust* de Camil Petrescu. În unele privinți, Lai Cantacuzin și George Demetru Ladima, eroii acestor două romane, se înrudesc cu Emil Codrescu, Lai Cantacuzin fiindu-i chiar contemporan (Ladima e legat de anii imediat precedenți publicării romanului). Lai Cantacuzin e un tipic om de prisos, Ladima un învins, care însă a luptat. Din punct de vedere al tehnicii, romanele diferă sensibil. Despre *Adela* critica a fost de acord că e cel mai bun roman românesc de analiză, operă clasică sub acest raport, apreciată ca atare și de străini (a fost tradusă în italienește).

DESPRE STIL

Butada lui Remy de Gourmont „*Le style est la pensée même*“ ni se pare cea mai nimerită pentru discuția de încheiere asupra scrierilor lui Ibrăileanu. Chestiunea dacă opera lui e viabilă din punct de vedere stilistic și în ce limite anume trebuie examinată în lumina acestei definiții, care identifică stilul cu gîndirea, revine la ceea ce am și făcut în capitolele precedente. Cîte opere bine gîndite, tot atîtea bine scrise. Rămîne să vedem totuși particularitățile stilului lui Ibrăileanu, căci (revenim la definiția buffoniană), stilul este omul, fiecare om cu stilul său, cu felul său de a gîndi și a exprima.

În cea mai mare parte a operei sale, stilul lui Ibrăileanu e nu numai oratoric, dar chiar vorbit, gesticulat, monologic, păstrînd vii pasiunile și maniile autorului, ticurile chiar, stilul unui om care-și reprezintă publicul în fața căruia dizertează pe nu importă ce temă, cu plăcerea vădită de a-l întreține. „Causeriile“ lui Ibrăileanu (*Foiletoanele lui Caragiale* de exemplu) sînt prea lungi, cu insistențe inutile și repetiții supărătoare, familiare și sîcîitoare :

„...Se poate zice că, dacă credinciosul exprimă în filozofia sa frica etc. ; dacă ateul exprimă în filozofia sa lipsa de simțire, de sentiment al infinitului, de venerație pentru viața sufletească a strămoșilor, plăcerea de a brava opinia masei etc. ; dacă militaristul sau antimilitaristul exprimă etc... apoi Caragiale, în filozofia sa ce se degajează din unele din foiletoanele sale, exprimă mai întîi, în general, sentimente pe care le exprimase deja în operele sale anterioare ; și apoi, în special, exprimă plăcerea de a brava pe cei care bravează ; exprimă frica de spanachidism chiar cu prețul de a fi, de pildă, crud cu suferințele soldaților ; exprimă plăcerea de a forma minoritate în minoritate, plăcere mandarină de a fi, el, rarul produs intelectual, de aceeași părere cu mulțimea, dar nu din prejudecată ; exprimă plăcerea de a fi... conștiință față de fenomenele : ateu, antimilitarist etc., — o sumă de instincte și dorinți, un temperament : un fenomen.“

Și aceasta e numai o frază.

Ambiția de a istovi o problemă, de a merge pînă la ultimele consecințe, este pretutindeni vizibilă la Ibrăileanu și s-a vorbit de demonstrațiile sale argutioase, de sofisme și ergotaje. În *Spiritul critic în cultura românească,* nu numai principiile de bază, dar și multe din argumentele de detaliu sînt învederat pătimașe. Criticul are obiceiul de a pune note în josul paginii în sprijinul ideilor sale, de cele mai multe ori superflue, ca această referință la revoluționarismul de clasă al boiernașilor români :

„E interesant de relevat aici — zice el — că revoluția japoneză din 1868 — care a zdrobit puterea șogunilor și a pus temelia Japoniei moderne — a fost săvîrșită tot de o clasă de boiernași, acei celebri samurai, care și astăzi constituie forța vie a statului japonez ; pe cînd boierii cei mari, daimos, au reprezentat și reprezintă numai puterea de inerție, apărînd străvechile privilegii.“

Analogia boiernașilor români cu samuraii japonezi e totuși fortuită.

Ibrăileanu se pierde adesea în nimicuri, ca atunci cînd se silește a ne dovedi (într-o analiză a *Dumbravei minunate* de Mihail Sadoveanu) că pe cîinele Patrocle al Lizucăi nu putea să-l cheme nici Tărcuș, nici Biju, pentru că e un cîine de tîrg „cuminte, experimentat și credincios", sau că duduca Lizuca nu putea spune lui Patrocle nici „tu", „căci e mai bătrîn și-l stimează", nici „dumneata", „cuvînt rece, care pune distanță", și nici d-voastră, pronume prea ceremonios, ci numai „mata", termen delicat familiar. Analizele sînt dificultoase, cu opriri în loc și întoarceri întrerupte de digresiuni, punctate de foarte multe conjuncții adversative. Iată o pagină din *Spiritul critic* cu patru de *dar* și un *însă* la intervale scurte, înfățișînd un consult interior cu sine însuși :

„Să amintim de bucata d-lui Brătescu *Întîmplare*, în care un Mitică, un tip de-al lui Caragiale, cu aceeași mentalitate și stil, se arată un om cu sentimente atît de adînci și adevărat omenești, încît, cu un erou caragialian, schița d-lui Brătescu stoarce lacrimi cititorilor. Tot așa *Un om* etc. Dar d. Brătescu are alt temperament, și deci altă viziune.

Dar chiar și Caragiale are o bucată, o singură bucată, în care se vede măcar o licărire de bunătate în sufletul Miticilor și Ioneștilor. E *Inspecțiune*. În această schiță apar cîțiva Ionești și Mitici plini de milă pentru soarta unui casier, care dispare de frica unei inspecții ce trebuia să aibă loc a doua zi.

Dar s-ar putea zice : Caragiale e un satiric, și un satiric n-a avut, n-a trebuit să aibă în vedere decît ceea ce merită satirizat, deci numai defectele și nici o calitate. Am putea răspunde că, într-o satiră, biciuindu-se defectele într-un om rău, sau în mai

mulți, pot încăpea și alte personaje, care să nu fie rele. Și am putea dovedi cu atîtea opere satirice din literatura universală.

Dar să zicem că e așa, că un satiric nu aduce în scenă decît defectele, decît ceea ce merită disprețuit.

Caragiale însă a scris și bucăți de altă natură, nu numai satire. A scris nuvele, o dramă etc..."

Analizînd *Vremuri de bejenie* de M. Sadoveanu din punct de vedere al „realismului epic", după ce arată că critici ca Taine, Brunetière și Anatole France au negat posibilitatea de a evoca trecutul („orice scriitor, care zugrăvește fapte și oameni de altă dată, nu zugrăvește în realitate decît viața din vremea lui transpusă în trecut"), criticul face o rezervă (există, zice el, un minimum de generalizare în stare de a da impresia autenticității), pentru ca numaidecît să-i iasă în cale tot felul de îndoieli, semnalate cititorului cu amende proprii, ce atenuează absoluitatea deciziunii precum și fermitatea afirmației :

„În privința dragostei dintre Andrieș Hamură și Liliana de la Drăgușeni, am de făcut oarecare observații. Iubirea este sentimentul cel mai complicat. Și de aceea se deosebește foarte mult de alta. Altfel iubește un erou din romanele franțuzești, și altfel unul din nuvelele d-lui Agîrbiceanu, altfel Dan al d-lui Vlahuță, și altfel un fecior din poeziile lui Coșbuc. Alte sentimente elementare alcătuiesc aceste iubiri, și alte idei le întovărășesc. Și... nu că d. Sadoveanu face din Andrieș Hamură un suflet modern, dar în una din cele mai frumoase pagini — aducerile-aminte ale lui Andrieș despre iubirea dintre el și Liliana — felul sentimentalității lui Andrieș, tonul poetic al iubirii lui, mă pun pe gînduri. Eu nu-mi pot închpui atît de ro-

mantic pe un fiu de boier de la 1500, chiar cînd a stat doi ani la școli în Polonia. Dar poate greșesc... nu știu..."

La fel în privința lui Creangă, criticul susține, nu fără a se îndoi și a ne comunica cum că face doar o ipoteză, acest lucru : că în prima fază a activității povestitorului, miraculosul e secundar, „un ingredient pentru puterea realistă a picturii oamenilor și vieții lor sufletești", iar în faza a doua lipsește cu desăvîrșre :

„...să se bage de seamă că, de cînd începe să scrie *Amintirile,* Creangă nu mai scrie povești. De atunci n-a mai scris decît *Cinci pîini,* care nu e poveste, ci o snoavă sau, mai just, rezolvarea unei probleme de aritmetică într-o anecdotă cu scop moral. După faza poveștilor, de cînd începe să scrie *Amintirile,* Creangă se simte mai scriitor, nu mai spune povești — poate i se pare că așa e mai serios și mai literar (acum scrie și o piesă de teatru !). Poate... Cine știe ?..."

Cînd este vorba de țărani, criticul, poporanist, mărturisește că poate să se înșele în aprecieri, datorită ideologiei sale, precum și altor considerente :

„Dar cu Gheorghiță, groom-ul lui Dănuț, ce-a voit să facă d-l Ionel Teodoreanu ? Un personaj credincios, cinstit, firesc, o *Mioriță* în palatul american al lui Herr Direktor ? Acest Gheorghiță nu-mi place. (Ori e o idiosincrazie a mea ?) Nu știu ce milogeli, marghioleli, dulcegării — și apoi scrisoarea aceea a lui, pseudoțărănească, către d-na Deleanu, compusă de... d. Ionel Teodoreanu atît de filologic, conform cu toate regulele de transcripție a fonetismului dialectal ! (Adevărul e că omul incult nu-și poate consemna... fonetismul !)".

Stilul studiului despre *Ion Al. Brătescu-Voinești* e un stil de proces-verbal de dezbateri, cu anunțarea punctelor de pe ordinea de zi : „Talentul de observație..." „Crearea tipurilor...", „Femeia și iubirea", „Duioșia", „Distincția" etc. oferind stenograma unui discurs pronunțat cu probele în mîini printre obiecțiile auditorului. („Dar nu este așa, deși este așa. Iată ce voiesc să spun : Deși fără imaginație nu se poate crea natură, dar d. Brătescu-Voinești, chiar s-o poată crea, n-ar crea-o, pentru că n-are nevoie de ea, pentru că ea nu e necesară în economia operei sale, pentru că pe d-sa îl interesează sufletul, și natura nu-i poate servi la analiza sufletului omenesc.")

Analiza psihologiei personajelor aparține unui cazuist obsedat de problema adevărului care simte nevoia enumerării problemelor :

„...Andrei Rizescu este un învins, sfîrșește cu nebunia. Pentru ce ? Nu avea știința meseriei sale de advocat ? Nu era cinstit ? Nu era muncitor ? Ba avea toate aceste însușiri, și tocmai din pricina lor e distrus. Andrei Rizescu, ca judecător, își face datoria — primul defect ; nu îngăduie neglijența la colegi — al doilea defect ; jenează pe colegi în escamotarea justiției — al treilea defect ! Deci nu mai poate fi judecător. Ca advocat, el nu ia procese nedrepte — întîiul defect ; caută să împace pe împricinați — al doilea defect ; nu face platitudini președintelui și oamenilor zilei — al treilea defect. Are sufletul artist, citește pe Spencer și pe Nietzsche etc. — defecte oribile, ridicole ! Toate acestea îl fac odios. Și chiar acolo unde ni s-ar părea că ar putea să aibă o unică satisfacție — platonică ! în inteligența și cultura sa, acolo e mai ridicol, pentru că acolo e mai departe de mediu. Cînd prostul și bîlbîitul Berlescu îl ridiculiza, numind

pe Spencer Laibăr şi pe Nietzsche Niţă, cînd îl întreba din ce fel de cireş erau tunurile lui Mihai Viteazul : cireş dulce ori amar — toţi se prăpădeau de rîs !"

Ibrăileanu se pricepea să reconstituie „procesul de creaţie" al unui scriitor, şi Brătescu-Voineşti, Sadoveanu au fost surprinşi de chipul cum criticul le-a „divulgat" geneza unor opere (în *Balaurul* lui M. Sadoveanu se descopere ca punct de plecare un ciclon văzut de scriitor din *manoir*-ul său de la Copou, convertit într-o furtună pasională pusă pe seama boierului Bolomir, un fel de Barbă-Albastră, care iese năprasnic în întmpinarea soţiei infidele cu o ceată de ţigani). A ghici trucul, secretul genuin al creaţiei, era năzuinţa supremă a lui Ibrăileanu şi ea i-a prilejuit cîteva din exegezele cele mai subtile în legătură cu poezia lui Eminescu. Însă alte „consideraţii tehnice", cum sînt cele despre *Vara* lui Coşbuc, fie că ne aflăm în faţa unei bucăţi mediocre, fie că metoda e prea didactică, nu duc la acelaşi rezultat (criticul se entuziasmează prea mult de imaginile, sărace în această poezie, şi distruge prin stăruinţă analitică netrebuitoare fiorul sublimului cosmic exprimat de Coşbuc extatic).

Tipice sînt valurile de asociaţii şi distincţii, paralelele între scriitori cu punerea în evidenţă a specificului lor personal, des utilizate :

„Creangă e un realist ; d. Sadoveanu e mai mult un poet. Literatura populară, la care putem raporta ceea ce e popular în Creangă, e snoava, proverbul, strigătura — şi nu basmul, cu toate că a scris basme. Opera lui strict personală — *Amintirile, Moş Nichifor Coţcarul, Isaiia Duhu, Moş Ioan Roată* etc. — n-au nici un element de basm. Iar în basme, Creangă sacrifică cît poate miraculosul

— realului. Apoi snoavele, proverbele, strigăturile sînt, fără îndoială, creaţii ale clasei ţărăneşti ca atare, datorite în cea mai mare parte oamenilor aşezaţi, şi anume plugarilor. Literatura d-lui Sadoveanu însă, întrucît o putem raporta la literatura populară, nu are nimic din snoave, din proverbe şi din strigături, ci în primul rînd din cîntecele bătrîneşti şi în al doilea din doine." *(Fîntîna între plopi,* ianuarie 1923.)

Sau demarcaţiile între Sadoveanu şi Hogaş *(Ţara de dincolo de negură,* octombrie 1926) :

„Hogaş ne-a dat imaginea naturii şi explozia sentimentelor pentru natură.

D. Sadoveanu ne dă şi admirabile imagini de natură, dar mai ales senzaţiile sale.

Ceea ce e mai frumos în Hogaş face concurenţă picturii. Ceea ce e mai frumos în d. Sadoveanu e mai intern decît să facă concurenţă numai picturii : e poezie pură.

Imaginea lui Hogaş e dubletul personal şi fastuos al lumii dinafară. Senzaţia d-lui Sadoveanu e contingenţa lumii externe cu lumea internă. E punctul unde se întîlnesc şi se contopesc cele două lumi. E o stare obiectivă şi foarte subiectivă totodată — în comparaţie cu obiectivitatea imaginii şi cu subiectivitatea sentimentului — pe cît se pot aplica aceşti termeni absoluţi la lucruri atît de relative."

Nu o dată dăm în opera lui Ibrăileanu peste pagini lirice vibrante, mai ales cînd vine vorba de a evoca oameni şi lucruri dispărute, căci acest om a avut într-un mare grad sentimentul trecutului, de unde entuziasmul său pentru opera lui Mihail Sadoveanu. Recenzia volumului *Ţi-aduci aminte* e un mic poem, un *ex-voto* comunicat cu căldură emotivă contagioasă :

„Da, mi-aduc aminte și de fata trandafirie care apărea mai tîrziu, la douăzeci de ani, mesager al paradisului, ne parfuma o clipă sufletul și apoi dispărea, lăsîndu-ne o înduioșare nostalgică pentru toată viața. În acest *Ceas al tinereții* la care mă gîndesc acum, d. Sadoveanu a cîntat cu suavitate momentul acesta unic. Cele două chemări de flaut ale cucului, pasărea cu penele brune, care cînta subțirel și dulce pe-un firișor de cătină, fata necunoscută și rămasă necunoscută, apariția ei tainică și gingașă ca o întrupare a primăverii anului și a vieții, adorația tăcută și pierdută a tînărului și nevoia lui de a muri, întrebarea pe neașteptate a fetei : Așa că ești fericit ? și dispariția ei pentru totdeauna printre merii înfloriți cu crengile pînă-n pămînt, ca o întoarcere tăcută în lumea ideală din care venise o clipă — toată această țesătură de impresii, de doruri, de chemări zadarnice și de făgăduinți fugătoare... Da, domnule Sadoveanu, ne aducem cu toții aminte..."

Ar fi însă greșit să se creadă că în astfel de rînduri avem de-a face cu un alt stil. Numai starea sufletească diferă, pe cînd expresia e aceeași, constînd din acumulări de asociații ce înaintează ca cercurile de apă într-o ușoară sacadare, fără a stînjeni respirația. Așa-zisa lipsă de finețe în stilul lui Ibrăileanu, de care îl acuză Lovinescu, dacă există, provine tocmai dintr-o finețe de sensibilitate, cu ecou în sufletele delicate, indiferente la calitatea exterioară a cuvintelor, de rezonanță poate desuetă, potrivite în tot cazul atmosferei resuscitate. De altfel criticul însuși mărturisește într-o scrisoare[1] că el scria repede și publica nelăsînd

[1] *Convorbiri literare*, LXXIV (1941), nr. 11—12, p. 1458—1459. (Scrisoare către I. Al. Brătescu-Voinești : „Eu public întotdeauna fără să aștept să se coacă.")

timp expresiei „să se coacă", preocupat numai de exactitatea logică, și nu de ceea ce poetica și retorica înțeleg prin „stil". Pentru el „a face stil" este o întreprindere demnă de femeia din mahala care „acasă e acoperită cu zdrențe ca Pliușchin al lui Gogol, iar cînd iese își pune o astfel de rochie, încît nici n-o mai cunoști cine e, o rochie cu zorzoane, cu fionguri și falbalale țipătoare". Bine e ca scriitorul să nu se amestece niciodată în genuri străine temperamentului său. „Clasicul — zice Ibrăileanu — nu obișnuiește să zugrăvească incendiile apusului, nici romanticul nu se încumetă să descoase discursiv sufletele." Anumite pagini din critica lui Ibrăileanu, fără a fi numaidecît „vulgare", sînt totuși stricate de insistențe fără rost și frizează cîteodată comicul :

„Dacă analiza suprimă misterul sufletului femeiesc și scade astfel farmecul femeii — observă el —, apoi moda de azi... îi anulează plastica și-i micșorează farmecul. Această ultimă analiză poate ațîța instinctele, cu siguranță că nu ajută pe femei să provoace amoruri turghenieviene. Își poate cineva imagina pe Lisa din *Cuib de nobili* cu rochia pînă la genunchi, pe stradă, pînă la supragenunchi, cînd stă pe scaun, pînă la hipersupragenunchi, cînd stă picior peste picior ? (Dar respectuoasa Lisa nu stătea niciodată picior peste picior)..."

Tot așa Ibrăileanu pare vulgar (vulgaritate a inocenței sale) cînd narează întîmplări riscate ca aventura d-nei Worms-Clavelin din *L'Anneau d'Amétyste* de Anatole France, care plătește un serviciu al unui tînăr, în trăsură, „cu turtirea cutiei de șocolăzi din buzunarul de dinapoi al rochiei". „Hipersupragenunchi", „șocolăzi", „călău anonim" (așa e numită într-un loc soarta), iată

cîţiva termeni, orice s-ar spune, nefericiţi. Şi mai sînt şi alţii (de pildă „colţuni", pomeniţi tot în legătură cu o scenă din Anatole France !).

În aforisme, stilul e privat de orice artificiu, potrivit unui principiu enunţat în *Creaţie şi analiză* că „maximele şi cugetările, cînd sînt descoperiri psihologice, n-au nevoie de comparaţii ori metafore poetice". (Ibrăileanu citează o cugetare a unui scriitor naţional, bizuită pe o comparaţie : „Pasiunile sînt ca mingile : cu cît le arunci mai tare de pămînt, cu atîta sar mai sus", în care, dacă înlăturăm comparaţia, valoarea cugetării este egală cu zero, deoarece ea nu înseamnă decît această banalitate : că o pasiune, cu cît o satisfaci, cu atîta te chinuieşte mai mult.) Le lipseşte totuşi maximelor din *Privind viaţa* conciziunea pentru a fi mai uşor de reţinut.

În roman , accentul căzînd pe psihologia personajelor (a lui Emil Codrescu îndeosebi), instrumentul principal rămîne, ca şi în opera critică, analiza, disecţia stărilor sufleteşti, consemnată în pagini de jurnal ca în nişte foi de temperatură, după metoda lui Stendhal :

„Insomnie. Imaginaţie rebelă.

Au început să ciripească rîndunelele, în secret. Se face ziuă... Peste trei ceasuri o văd, tînără, înaltă. Plecăm la Varatic."

„Criză. Paroxismul crizei. Simptomele nu lasă nici o îndoială : O lovitură ca de pumn în inimă, cînd apare. Paralizia inteligenţii, cînd mă atinge din nebăgare de seamă. Senzaţia căldurii ei fizice de la distanţă. Nevoia inexorabilă, care îmi oprimă respiraţia, de pulsaţia vieţii ei... Fiorul pe care mi-l dă cuvîntul Adela. (Cînd am găsit într-un catalog numele ei, m-am oprit ca în faţa unui eveniment rar.) Senzaţia de voluptate provocată de cuvîntul

Ea, cînd o numesc astfel oral sau mental, probabil pentru că, fiind contradictoriul lui El, şi atît de femeiesc prin fizionomia lui, dimorfismul gramatical proclamă cu putere dimorfismul sexual, concentrează întreaga conştiinţă asupra femeii, pînă la halucinaţie. Persistenţa imaginii ei în conştiinţă, luminată de albastrul ochilor — cînd citesc, cînd vorbesc cu cineva, cînd gîndesc altăceva — ca o formă *a priori* a cugetării, aruncînd un văl de azur peste paginile cărţilor, peste privelişti, aşa cum proiectezi, oriunde ţi-ai întoarce privirile, rotundul soarelui apunînd, rămas cîtva timp în ochi...".

În fine, pentru stilul polemicilor, iată o expunere glumeaţă a doctrinei filozofice a lui Lovinescu făcută într-un post-scriptum la o notă de la *Miscellanea*, în februarie 1928 *(Charlestonul la ţară)*, replică pe scurt la *Istoria civilizaţiei române moderne :*

„Fiindcă subiectul ne-a adus şi la discuţia modei feminine, vom aborda o problemă de interdependenţă. D-ra Otilia Cazimir spunea, într-un număr din *Bilete de papagal*, că femeile de la noi, din cauza sincronismului, poartă pălării de paie în februarie, cînd termometrul arată 15 grade sub zero, fiindcă la Paris, unde se desprimăvărează de timpuriu, pălăriile femeieşti de paie încep să apară în această lună. Îngrijorată de soarta compatrioatelor sale, d-ra Otilia Cazimir îşi exprimă teama să nu le îngheţe creierul. Să n-aibă nici o grijă. Le apără teoria sincronismului, care are efecte şi mai neaşteptate : Dacă acum cincisprezece ani o femeie ar fi umblat pe uliţă, cînd crapă pietrele de ger, fără nimic mai pozitiv pe o însemnată porţiune a persoanei ei decît un ciorap *à jour*, ar fi murit de pneumonie. (Doar nu în zadar purtau ele atîtea feluri de pînze şi stofe una peste alta, înlo-

cuite toate astăzi cu himericul ciorap). Şi totuşi, din cauza mutaţiei valorilor, acum nu capătă nici guturai. Cel mult, dacă unele din ele, prevalîndu-se de principiul diferenţierii, îşi pun sub ciorapii declaraţi, nişte ciorapi tradiţionalişti clandestini."

Spre deosebire de Lovinescu, scriitor delectabil stilistic, dar cu puţine idei, Ibrăileanu atrage prin stilul de concitaţie ideologică. Lui i se potriveşte întocmai caracterizarea lui Faguet despre Renan : *„Il était né pour avoir des idées et ne jamais se lasser d'en avoir"* [1].

[1] Era născut pentru a avea idei şi a nu se plictisi vreodată să aibă.

CUPRINS

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

CLUB COLECȚIA Povestiri ȘTIINȚIFICO-FANTASTICE

AVENTURA

SCORPIONUL

COLECȚIA SFINX

COLECȚIA SFINX

fondată în 1895 bpt serie nouă

EDITURA "ION CREANGĂ"